

UDK 081

ISSN (print) 1857-9299
ISSN (online) 1857-9302

Vol.2
6/2015

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ:
ИСТОК – ЗАПАД
(ПСИХОЛОГИЈА, ФИЛОЗОФИЈА,
ЛИНГВИСТИКА, КУЛТУРОЛОГИЈА
И ОБРАЗОВАНИЕ)

Свети Николе

- 2015 -

МЕЃУНАРОДЕН ЦЕНТАР ЗА СЛАВЈАНСКА ПРОСВЕТА ДООЕЛ СВЕТИ НИКОЛЕ

«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»
(ПСИХОЛОГИЈА, ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА,
КУЛТУРОЛОГИЈА И ОБРАЗОВАНИЕ)

СПИСАНИЕ
на научни трудови

**ШЕСТА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
„ГАВРИЛО РОМАНОВИЧ ДЕРЖАВИН“**

Година II

Број 3

Јуни 2015

- СВЕТИ НИКОЛЕ, Р. МАКЕДОНИЈА -
- 2015 -

Издавач: Меѓународен Центар за Славјанска Просвета - Свети Николе

За издавачот: Михаела Ѓорчева, директор

Наслов: «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД» (ПСИХОЛОГИЈА, ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА, КУЛТУРОЛОГИЈА И ОБРАЗОВАНИЕ)

Организационен одбор:

Претседател: Јордан Ѓорчев

Заменик претседател: Владислав М. Јурјев

Член: Борче Серафимовски

Уредувачки одбор:

Проф. д-р Душан Николовски – Р. Македонија

Доц. д-р Александар Илиевски – Р. Македонија

Проф. д-р Мирослав Крстиќ – Р. Србија

Проф. д-р Здравко Гаргаров – Р. Бугарија

Доц. д-р Хаџиб Салкич – Р. Босна и Херцеговина

Д-р Татјана Осадчаја – Русија

Технички раководител: Михаела Ѓорчева

Технички секретар на конференцијата: Милена Спасовска

Уредник: м-р Бранкица Спасева

Компјутерска обработка и дизајн: Благој Митев

ISSN (принт) 1857-9299

ISSN (онлајн) 1857-9302

Адреса на комисијата: ул. Маршал Тито 77, Свети Николе, Р. Македонија

Контакт телефон: +389 (0)32 440 330

Организациониот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!

Напомена:

Организациониот одбор на Шестата меѓународна научна конференција «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во списанието. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лекторирањето на научните трудови објавени во списанието е на самите автори на трудовите.

Печати: Печатница БУБАМАРА-ХИТ, Свети Николе

Тираж: 100

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ
ИСТОК - ЗАПАД
(ПСИХОЛОГИЈА, ФИЛОЗОФИЈА, ЛИНГВИСТИКА,
КУЛТУРОЛОГИЈА И ОБРАЗОВАНИЕ)

СОДРЖИНА

<i>М-р Кузмановска Марина</i>	
ИДНИНАТА Е СЕГА ПСИХОЛОГИЈА ВО ОБРАЗОВЕН ПРОЦЕС	8
<i>Ежов С.Ю.¹, Леонтъев А.И.²</i>	
РОЛЬ НОРМЫ И ТРАДИЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ	11
<i>Доц. д-р Ќимова Т.Ѓ.</i>	
ПРОЦЕСОТ НА КОМУНИКАЦИЈА ВО ФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	14
<i>Зоран Трифунов¹, Трпе Туфекчиев²</i>	
ЕКСТЕРНО ТЕСТИРАЊЕ ДА ИЛИ НЕ?	17
<i>Д-р Анита Ристеска</i>	
УЛОГАТА НА ПСИХОЛОГОТ ВО СОЦИАЛНИОТ КЛУБ ЗА ЛИЦА СО ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПОПРЕЧЕНОСТ ВО ОПШТИНА ПРИЛЕП	21
<i>М-р Ана Чучкова</i>	
ВЛИЈАНИЕТО НА ДЕТСКИТЕ ЈАВНИ УСТАНОВИ ЗА ДНЕВЕН ПРЕСТОЈ – ЈАСЛИ ВРЗ ПРАВИЛНИОТ ПСИХОФИЗИЧКИ РАЗВОЈ НА ДЕЦА ОД 9 МЕСЕЦИ ДО 2 ГОДИШНА ВОЗРАСТ	24
<i>Проф. д-р Диана Белевска¹, М-р Маја Лутовска Ристеска², М-р Јана Белевска³</i>	
ИНФЕРТИЛНОСТ: ЛИЧНА БОЛКА И СЕМЕЈНА ТАЈНА	28
<i>М-р Јана Белевска¹, М-р Марина Шуманска², Проф. д-р Диана Белевска³, М-р Маја Лутовска Ристеска⁴</i>	
ЦАРСКИ РЕЗ И ПОСТПАРТАЛНА ДЕПРЕСИЈА	32
<i>Марина Костић¹, Ивана Лукић²</i>	
ПСИХОЛОШКИ ОДГОВОРИ СОЦИЈАЛНИМ ДРУШТВЕНИМ ПРОМЕНАМА : РАСПРОСТРАЊЕНОСТ И ПРЕВЕНЦИЈА НАСИЉА У ШКОЛАМА НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА НИША - ИСТРАЖИВАЊЕ	36
<i>Доц. д-р Марија Котевска Димовска, дипл псих. ЕЛЕМ</i>	
<i>М-р Николче Талевски, дипл. сооб. инж. ЕЛЕМ</i>	
ПСИХОТЕРАПЕВТСКИТЕ МЕТОДИ – СОВРЕМЕНА АЛТЕРНАТИВА ЗА СИСТЕМСКИ РАЗВОЈ НА ПОЕДИНЦИ И ОРГАНИЗАЦИИ	39
<i>Assoc. Prof. PhD Nikolai Palashev</i>	
<i>Assoc. Prof. PhD Vance Bojkov</i>	
<i>Dr Darjan Bojkov</i>	
FUNKCIONALNOST KOMUNIKACIONE SIGURNOSTI	43
<i>Гузенина Е.О.</i>	
ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ТРАДИЦИИ ХРИСТИАНСКОГО ДУХОВНОГО ИСКУССТВА КАК МЕХАНИЗМ ПСИХОСОЦИАЛЬНОГО ПОЗНАНИЯ	45
<i>Щербакова А. А.</i>	
ВЛИЯНИЕ СЕТИ ИНТЕРНЕТ НА ТРАНСФОРМАЦИЈУ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ СОВРЕМЕННОГО СТУДЕНЧЕСТВА	49
<i>Марија Младеновска-Димитровска</i>	
<i>Александар Димитровски</i>	
ПОВРЗАНОСТА ПОМЕЃУ АНКСИОЗНОСТА И АГРЕСИВНОТО ОДНЕСУВАЊЕ КАЈ АДОЛЕСЦЕНТИТЕ	52

<i>Н.А. Коваль</i>	
<i>А.В. Кидинов</i>	
КОНФЛИКТНОСТ В СТРУКТУРЕ ВНУТРИГРУПОВЫХ ОТНОШЕНИЙ	56
<i>Гузенина С.В.¹, Сухомлинова М.В.²</i>	
К ИСТОКАМ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ ЛИЧНОСТИ УЧЕНОГО	60
<i>Парусова Е.В.¹, Гузенина С.В.²</i>	
МУЗЫКОТЕРАПИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПСИХОКОРРЕКЦИИ	64
<i>Јована Матевска</i>	
ЕМОЦИОНАЛНАТА, НЕВЕРБАЛНА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА ПРИКАЖАНА ПРЕКУ ПОЛОВИТЕ И ВОЗРАСНИ РАЗЛИКИ	67
<i>Проф. д-р Верица Стаменкова Трајкова</i>	
<i>Проф. Иван Трајков</i>	
ПСИХОЛОГИЈА ВО ЗАЕДНИЦАТА	70
<i>Доц. Д-р Даниел Павловски</i>	
УЛОГАТА НА СЕМЕЈСТВОТО ВО ГРИЖАТА НА СТАРИТЕ ЛИЦА	74
<i>Уточкин Николай Александрович</i>	
ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ИЗУЧЕНИЯ ОПТИМИЗМА В СТРУКТУРЕ ПОЗИТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ	78
<i>проф.др. Ванѓа Н. Радевска</i>	
ВЕЖБИ НА ФИНА МОТОРИКА ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА ПСИХОМОТОРНО ЗДРАВЈЕ	81
<i>Гордана Панова, Виолета Цидрова, Ленче Николовска, Светлана Јовевска, Ѓорѓи Шуманов</i>	
ЕТИЧКИ АСПЕКТИ НА СЕСТРИНСКАТА ПРАКТИКА	85
<i>Доц. Д-р Тодоровска Марија</i>	
НЕУПОТРЕБУВАЊЕТО НА ИМИЊА - АПОФАТИЧКИОТ ПРИСТАП ВО РЕЛИГИЈАТА НА ИСТОК И НА ЗАПАД	88
<i>Мартин Поповски</i>	
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ И НАУЧНИОТ СВЕТОГЛЕД	92
<i>Наташа Младеновска-Лазаревска</i>	
ЕСЕИСТИЧКИТЕ, ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛИСТИЧКИ И АВТОБИОГРАФСКИ ЕЛЕМЕНТИ ВО ДЕЛОТО „ЕГЕЈЦИ“ ОД КИЦА КОЛБЕ	95
<i>Доц. д-р Ранко Младеноски</i>	
ДИЈАЛОГИЗМОТ И ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТА ВО МАКЕДОНСКИОТ РОМАН	99
<i>М-р Александра П. Танеска</i>	
<i>Д-р Благојка Здравковска-Адамова</i>	
ЈАЗИЧНАТА ПОЛИТИКА - ВАЖНО ПРАШАЊЕ ВО МУЛТИКУЛТУРНОТО ОПШТЕСТВО	103
<i>Виолета Сековска</i>	
ПОЧЕТОЦИ НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА	107
<i>Проф. д-р Диана Белевска¹, Проф. д-р Драгор Заревски²</i>	
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ И ПОЧИТУВАЊЕТО НА АВТОХТОНИТЕ КУЛТУРНИ И ДУХОВНИ ВРЕДНОСТИ КАКО ЕСЕНЦИЈА НА СОВРЕМЕНАТА КУЛТУРА НА ЖИВЕЕЊЕ	111

<i>Јоана Хаџи-Лега Христоска</i>	
ЈАЗИКОТ И РЕАЛНОСТА: МЕСТОТО НА ЖЕНАТА	115
<i>Лилјана Реревска¹, Душица Ѓокиќ²</i>	
ЧОВЕКОВОТО ДЕЛО ВО ТВОРЕШТВОТО НА ИВО АНДРИЌ – СИМБОЛ НА ХУМАНИЗМОТ И ЧОВЕКОВОТО ДОСТОИНСТВО – ПРВАТА ОСНОВНА ВРЕДНОСТ НА БУДИСТИЧКАТА КУЛТУРА	118
<i>Душица Ѓокиќ</i>	
ЕВРОПСКИОТ КУЛТУРЕН ИДЕНТИТЕТ И ИДНИНАТА НА БАЛКАНОТ НИЗ ПРИЗМАТА НА СИНЕРГИЈАТА ПОМЕЃУ ЗАПАДНАТА И ИСТОЧНАТА ФИЛОЗОФСКА МИСЛА	122
<i>Елена Јаковлева</i>	
ГУМАНИСТИЧЕСКИЈ ПАФОС ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	126
<i>Наталија Лапаева-Ристеска¹, Бети Наковска²</i>	
ИВАН МЕЛЬНИКОВ: ХУДОЖНИК, ПЕДАГОГ, ЧЕЛОВЕК	129
<i>Марија Ѓорѓиева Димова</i>	
ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ: НОВИ ПЕРСПЕКТИВИ ВО КНИЖЕВНОСТА И ТЕОРИЈАТА	133
<i>Марјана Ванева</i>	
ФИЛОЗОФСКИОТ АСПЕКТ НА НЕГАЦИЈАТА	136
<i>Јованка Кепеска</i>	
ЕВРОПСКИ, НАЦИОНАЛЕН И КУЛТУРЕН ИДЕНТИТЕТ	140
<i>Assist. Professor Marija Emilija Kukubajska, PhD</i>	
БАХТИН: НЕГОВИТЕ КРОС-КУЛТУРНИ, ИСТОК-ЗАПАД КОНЦЕПТИ	143
<i>Доц. д-р Бошко Караџов</i>	
ИСТОРИЗАЦИИ НА СИМБОЛИЧКИТЕ ИСКУСТВА: НАРАЦИЈА И РЕТОРИКА	146
<i>Dr. sc. Marija Jović, ravnateljica</i>	
IDENTITETSKE RAZLIKE KAO PREDNOST (MULTI)KULTURALNOG DIJALOGA	151
<i>Проф. д-р Каменко М. Марковић</i>	
<i>Милена Савић</i>	
О РЕМБРАНТОВОЈ СЛИЦИ КВИНТ ФАБИЈЕ МАКСИМ	156
<i>Кети Арсовска Несторовска</i>	
КУЛТУРАТА, ИДЕНТИТЕТОТ (КУЛТУРЕН, ТРАНСКУЛТУРЕН, МУЛТИКУЛТУРЕН) И ВРЕДНОСТИТЕ	159
<i>Проф. д-р Каменко М. Марковић</i>	
О МАЛО ПОЗНАТОМ ЦРТЕЖУ ЖАН ОНОРЕ ФРАГОНАРА	162
<i>Полякова Н.Ф.</i>	
СВОЕОБРАЗИЕ МЕНТАЛНО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА В РАССКАЗЕ А.Н. ТОЛСТОГО «В ПАРИЖЕ»	165
<i>Иванишин А. А.; Иванишин М. А.</i>	
МОРАЛЬ КАК ВОЗМОЖНЫЙ МЕХАНИЗМ ПРЕПЯТСТВОВАНИЯ ДУХОВНОСТИ И ПРОВОЦИРОВАНИЯ КУЛЬТУРНЫХ БАРЬЕРОВ	168
<i>Проф. д-р Стојан Пржовски</i>	
ЕТИЧКИТЕ И РЕЛИГИОЗНИТЕ ДИМЕНЗИИ НА БУДИЗМОТ ВО ИНДИСКАТА ПСИХОЛОГИЈА И ФИЛОСОФИЈА	172
<i>Денко Скаловски</i>	
ЏОН М. ХОБСОН: ДЕМИТОЛОГИЗАЦИЈА НА ЕВРОЦЕНТРИЧНАТА ИСТОРИЈА	175

ОБЛАСТ
**ПСИХОЛОГИЈА,
ФИЛОЗОФИЈА,
ЛИНГВИСТИКА,
КУЛТУРОЛОГИЈА И
ОБРАЗОВАНИЕ**

ИДНИНАТА Е СЕГА ПСИХОЛОГИЈА ВО ОБРАЗОВЕН ПРОЦЕС

THE FUTURE IS NOW PSYCHOLOGY IN EDUCATION PROCESS

Апстракт: Конкретниот труд претставува научна симбиоза помеѓу она што се нарекува училишна средина, простор каде доминантна е улогата на наставниците и учениците каде што детето се стекнува со примарната социјализација, и со суштинските начела за општествено делување, при што несомнено е да се потенцира и круцијалната улога на психологот во цел тој процес.

Училиштето како воспитно – образовна институција претставува главна и неизбежна компонента во изградувањето на системот на знаења, вредности, ставови, погледи и идеологија која е во склад со постоечкиот систем т.е. изградување на целосна вредносна матрица што го изградува концептот на една личност.

“Училиштето е основна организациска клетка на која се темели образовниот систем во една држава, па така промените треба да започнат токму од училиштето”(Петковски 1998,).

Клучни зборови: улогата на психологот, училиште, наставник, социјални фактори.

Abstract: The actual paper presents scientific symbiosis between what is called the school environment, a space where the dominant role is that of teachers and students where the child acquires the primary socialization, and the core principles of social action, and for sure is to emphasize the crucial role of psychologist in the order process.

The school as educational - educational institution is a major and inevitable component in the development of the system of knowledge, values, attitudes, views and ideology that is consistent with the existing system, i.e. building a full valued matrix which builds the concept of a person.

“The school is the basic organizational unit of which is based on the educational system in a country, so changes should start from school itself”(Petkovski 1998).

Key words: role of psychologist, school, teacher, social factors.

ВОВЕД

Последните години во Република Македонија сè почесто и понагласено се зборува за промени во образованието. Покрај општата согласност за потребите од промени, повремено можат да се слушнат и спротивставени мислења за тоа што треба да се направи и да се менува и во која насока, како тоа да се изведе, со која динамика да се реализираат промените, односно на што да се даде приоритет итн.

Залагањата за промени, односно за оние промени од иновативна природа, не поаѓаат секогаш од негативната оценка за сегашната состојба, туку поаѓаат и од фактот дека е неопходно развојно насочување на образованието во согласност со промените во општеството и со најновите научни сознанија за поквалитетно образование.

Современиот систем на образование и воспитание не може да се замисли без улогата на психологијата. Уште со првите почетоци на психологијата во античка Грција постојат обиди за нејзина примена во воспитанието и образованието, а подоцна во текот на целиот свој развој психологијата била поврзана со процесите на образование и воспитание.

Улогата на психологијата е преку истражувања на педагошко-психолошки проблеми како когнитивниот развој на децата, структурата на мислење на поедини возрасти, општите интелектуални и посебни способности, истражувањата на методите и техниките на учење, работните навики, програмираното учење, евалуација на наставните програми, методите

и целите на наставата и други психолошки проблеми да се создаде солидна подлога за усогласување на наставните планови и програми, наставните методи, наставните средства и учебници со способностите на учениците од одредена возраст како и решавање на широкиот спектар на образовни и наставни проблеми односно унапредување на воспитно-образовниот процес.¹

Специфичните компетенции на работата во случајот на профилот ПСИХОЛОГ соодветствуваат на три нивоа на работа и тоа :

- » -Работа насочена кон наставниците проучување на психолошката атмосфера во училиницата, соработка со наставниците за насочување и давање на соодветна помош каде што е потребно кај одредени ученици, стимулирање и мотивирање на учениците, унапредување на оценувањето на знаењата.
- » -Работа насочена кон децата- учениците и тоа (индивидуална групна и колективна)

Оваа релација психолог-ученик е најсуштинска и најчесто практикувана бидејќи праксата покажува дека е неопходна оваа релација било то да се однесува за работа со ученици кои повторуваат, проблематични ученици т.с. ученици со психо-социјални проблеми, работа со ученици кои покажуваат послаб успех, или тоа да се однесува за активна работа со надарени и талентирани ученици.

Не само наставникот и родителите исто така постојан контакт треба да биде и психологот што се однесува до следење на успехот на учениците. Бидејќи овој профил на кадар е најсоодветен што се однесува при дијагностицирањето на проблемите кои предизвикуваат и представуваат пречка не само за слабиот успехот покасно и за појавување на одредени социо и психо патолошки растројства во датени случаеви, на кои доколку уште во најраниот период не им се пристапи максимално стручно и професионално можат да се провираат низ целиот живот на детето и да бидат проследени со фатални последици во дадени случаи. За да не биде тоа така потребна е максимална стручна соработка на релација ученик, наставник, родител и психолог.

Исто така психологот периодично треба да го прати успехот на учениците, прилагодување на децата во периодична година (за предучилишно образование) и за учениците кои преминуваат од основно во средно училиште потребна им е психолошка адаптација но тука мора да се напомени дека не е потребно кај секој ученик да се дејствува.

- » -Психолошко компетентно мислење е потребно и при градење на меѓучовечки и меѓуетнички односи помеѓу децата во колектив. Несомнено грижата и работата на психологот со проблематичните или надарени и талентирани деца не треба да заврши во училишните кругови, напротив доколку е потребно треба да се посетуваат и додатни психолошки советувалишта во кои ќе биде пружана советодавна помош како на децата така и на родителите за трејно решавање на поставените проблеми.²

Есенцијалната улогата на психологот во училиштето

Училиштето е современ институција до онаа мера во кое се инволвирани за работа онакви профили на кадри кои имаат адекватна квалификација, знаење, позитивни морални карактеристики, хуманистичка ориентација и мотивација.

Времето кое е потребно да се образова ученикот, според зборовите на францускиот академик Роберта Дебреа (во книгата "Мон елефант сера бон елева",1970), тоа време се карактеризира со мобилност, брзи промени на знаењето, глобализација и достигнување на информациите. Во тие околности младите не само што треба многу да усвојуваат нови знаења, треба и да се разликуваат во своето размислување и однесување во однос на своите родители.

1 Методика на наставата по психологија, Горгина Кимова, <http://psihologija.com.mk/ulogata-i-mestoto-na-psihologijata-vo-sistemot-na-obrazovanie-i-vospitanie/>

2 Бранко Милосавлјевич, Психолог у школи, Савета информација, Банја Лука, 2006, стр.5-7 http://www.osdesmaxcokot.rs/Strucne_sluzbe/psiholog.html

Тенденциите на психологот во училиштето се следни :

- » да се подигне воспитанието и образованието кај учениците на повисоко ниво, да им помогне полесно и поквалитетно да преминат во повисоките одделенија како и во средното образование;
- » модернизација на наставниот процес во училиштето, со примена на современа технологија и постојано усовршување на наставниот кадар;
- » вклучување на родителите во процесот на учење на нивните деца и подобрување на условите во училиштето;
- » изградување на повисоки критериуми за оценување и објективно вреднување на трудот и знаењата на учениците.

Преку овие активности се унапредува и подобрува квалитетот на наставниот процес, стручно се усовршува наставниот кадар, се подобрува атмосферата во училницата , се зголемува мотивацијата за работа кај учениците , се поттикнува тимската и групната работа.

Остварувањето на сите овие цели психологот ги остваруваат со постојани контакти, соработка и комуникација со учениците наставниот кадар и родителите

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бранко Милосавлјевич, Психолог у школи, Савета информација, Банја Лука, 2006, стр.5-7
2. Добрила Вујуч, Менаџмент људски ресурси и квалитет-Људи клуч квалитета и успеха, Центар за применјена психологија, Београд, 2003
3. Derek Torrington, Laura Hall and Stephen Taylor, 2004, Human Resource Management, Prentice Hall Europe, p 429
4. Васка Јованоска, Програма за работа на психологот, <http://www.orcenikolov.edu.mk/pdf/godishna-programa-2010-2011.pdf>

Ежов С.Ю.¹, Леонтьев А.И.²

37.015.31:316.42

¹ ФГБОУ ВПО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина» - ezhovgaga@mail.ru² ФГБОУ ВПО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина» - aleks75070@yandex.ru

РОЛЬ НОРМЫ И ТРАДИЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

ROLE OF NORM AND TRADITION IN MODERN EDUCATIONAL PROCESS

Аннотация: В статье раскрываются общетеоретические аспекты роли традиций, социальных и культурных норм в контексте образовательного процесса.

Ключевые слова: образование, государство, традиция, норма, поведение, девиация, контроль.

Abstract: The article describes theoretical aspects of the role of traditions, social and cultural norms in the context of the educational process.

Keywords: the state, tradition, norm, behavior, deviation, control.

Чем больше культуры – тем меньше свободы

Эрнст Теодор Амадей Гоффман

В современном обществе государство выполняет роль механизма реализации большого количества социальных и культурных норм, которые далеко не нейтральны: они, как правило, отражают интересы определенной группы и воплощают ее основные ценности [1, с. 193]. Нормы — предписания, установление, порядок, требования, пожелания и ожидания общественно одобряемого. Нормы суть некие идеальные образцы (шаблоны), рамки, предписывающие то, что люди должны говорить, думать, чувствовать и делать в конкретных ситуациях. Они различаются масштабом.

Первый тип составляют нормы, которые действуют только в малых группах (молодежных тусовках, компании друзей, семье, рабочих бригадах, спортивных командах).

Второй тип норм возникает и существует в больших группах или в обществе в целом. Это обычаи, традиции, нравы, законы, этикет, манеры поведения.

Любой социальной группе (профессиональной, этнической, возрастной и т.д.) присущи собственные представления о приличных манерах, в соответствии с нормами соблюдаются национальные обычаи, и правила этикета. Есть светский и корпоративный этикет, ожидаемое поведение чиновников, нормы поведения дипломатов и манеры поведения студенческой молодежи, существуют также и общенациональные традиции и нравы. Несомненно, мир существует исключительно потому, что действия огромного числа людей согласуются, однако для этого им необходимо понимать - кто, что и когда предположительно должен делать. При этом, нормы культуры всегда первичны, у каждого народа существуют свои нормы как материальной культуры, так ментальной и поведенческой. Нарушение норм влечет резко отрицательную реакцию данного сообщества; диалог культур в этом смысле предполагает поиск взаимопонимания культурных норм.

Культура одновременно выступает и продуктом, и источником нормативности. Нормы рождаются из традиций, они имеют формы запретов, сформулированных в самых различных

жанрах – отбиблейских сюжетов до Конституции страны. Традиции не прописаны, нормы же имеют письменные предписания. Сравнение разных культур показывает, что одни и те же действия, одобряемые в одних обществах – недопустимы в других. К примеру, коммуникабельность, современная одежда и открытое лицо представительниц Европы во многих восточных странах оценивается как вызов нравственным устоям, традициям и сформированным в контексте мусульманской культуры представлениям о культуре и социальной роли женщины.

Любая организация и общество в целом могут быть перегружены огромным количеством норм. Однако давно замечено: чем хуже исполняются законы, тем больше их издается. От нормативных перегрузок население психологически «защищается» их неисполнением или нарушением. Если большинству людей, на которых рассчитана данная конкретная норма, удастся обойти ее, можно считать, что норма мертва. В таких случаях население отказывается её выполнять. Люди обязательно не будут соблюдать нормы или обойдут предписание, если: норма им невыгодна, противоречит их интересам, причиняет больше вреда, чем пользы; нет строгого и безусловного для всех граждан механизма контроля исполнения нормы [4].

Основным институтом, способствующим соблюдению норм, является социальный (общественный) контроль. В его систему входят все способы реакции общественного мнения на конкретные действия, все средства общественного давления для того, чтобы поставить поведение индивида в определенные (общепринятые) социальные рамки. Наконец, к социальному контролю относятся все виды прямой и обратной связи между личностью и обществом – от визуального наблюдения до профилактических социальных мер и самого процесса воспитания [3, с. 217].

Социальный контроль принято разделять на два вида: самоконтроль — применение санкций, совершаемых самим человеком, направленных на себя; внешний контроль — совокупность институтов и механизмов, гарантирующих соблюдение общепринятых норм поведения и законов. Внешний контроль бывает: неформальный (основан на одобрении или осуждении родственников, друзей, коллег, знакомых, а также общественного мнения, которое выражается через обычаи и традиции либо средства массовой информации); формальный — основан на одобрении или осуждении официальных органов власти и администрации [3].

За последние годы в России произошло упрочение консерватизма, в рамках традиционного мировоззрения такие стили поведения как алкоголизм, употребление наркотиков, гомосексуализм, вызывающе-непристойная одежда, сексуальная агрессия и распущенность были подвергнуты жесткому осуждению. Все большее распространение получает мнение, что указанное поведение недопустимо в общественных местах, а причастных к этим девиациям людей помещают в полицию или лечебные учреждения.

Любую потребность человек может удовлетворить лишь через других людей, путем взаимодействия с ними, занимая определенное положение в группе. Это имеет прямое отношение и к студенческому коллективу. Первым условием организованной социальной жизни в образовательном процессе является наличие между людьми неких соглашений, которые принимают форму социальных ожиданий, выражаемых в нормах. Без социальных и культурных норм, обуславливающих учебное поведение, взаимодействия в студенческой группе были бы невозможны: система образования была бы лишена ориентиров, подсказывающих, что допустимо, а что выходит за рамки допустимого, все взаимодействия превратились бы в настоящую проблему, потому что мы бы не знали, чего можно ожидать от других. В образовательном процессе жизнь студентов протекает в общении друг с другом, поэтому им необходимо объединять и координировать свои действия.

Роль высшего образования как части всей системы образования направлена на упрочение национальных традиций и духовных ценностей России. В контексте государственной политики духовно-нравственного воспитания молодежи многими университетами разрабатываются кодексы корпоративной этики. Основным положением корпоративной этики университета обязан следовать как учащийся, так и педагог вуза.

Важнейшей целью кодекса корпоративной этики, к примеру, Тамбовского государственного университета имени Г.Р. Державина, выступает формирование института общественного сознания, нравственности и самоконтроля сотрудников и обучающихся, а

также формирование корпоративных стандартов поведения, направленных на повышение сплочённости коллектива [2].

Этический кодекс регламентирует поведение студентов и преподавателей вуза как в стенах университета, так и вне университета. В вузе студенты и преподаватели должны быть взаимно вежливы: студенты не должны перебивать преподавателей во время чтения лекции; если студенту нужно обратиться к лектору, то он должен поднять руку и дожидаться ответной реакции со стороны преподавателя (пункт 4.6.); в общении между собой студенты должны быть взаимно вежливы и толерантны, не допускать унижения товарищей (пункт 4.7.).

В университете неприемлемо непристойное, распущенное поведение в любой форме: словесной, письменной или физической (непристойные шутки, нецензурные выражения, оскорбительные жесты, рукоприкладство и т.п.) (пункт 2.3.). Преподаватель не должен компрометировать свой общественный статус – духовного и нравственного наставника молодежи и своей принадлежности к университету.

Сотрудники и обучающиеся обязаны противодействовать проявлениям коррупции и предпринимать меры по её профилактике (пункт 2.16.).

Контроль за соблюдением настоящего Кодекса, разрешением конфликтных ситуаций и принятием соответствующих мер в университете осуществляет комитет по этике. В условиях российского образования соблюдение норм и национальных традиций представляется значимым элементом формирования общей культуры студентов, что является гарантией нравственности и высокой духовности современной российской молодежи.

Список литературы:

1. Волков Ю.Г., Добренков В.И., Нечипуренко В.Н., Попов А.В. Социология: Учебник/ Под ред. Проф. Ю.Г. Волкова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Гардарики, 2000. – 512 с.
2. КОДЕКС КОРПОРАТИВНОЙ ЭТИКИ Государственного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина» [Электронный ресурс] <http://www.tsutmb.ru/files/pril2.pdf> (дата обращения: 15.03.2015).
3. Методы социального контроля [Электронный ресурс]. - Энциклопедия Экономиста. – URL: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/metody-socialnogo-kontrolya.html> (дата обращения: 15.03.2015).
4. Харчева В. Основы социологии. Учебник. М.: «Логос», 1997. - 304 с.

Доц. д-р Кимова Т.Ѓ.
Меѓународен Славјански Универзитет „Гаврило
Романович Державин“ -Свети Николе - Битола

37:316.454.5(497.7)

ПРОЦЕСОТ НА КОМУНИКАЦИЈА ВО ФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

PROCESS OF COMMUNICATION IN FORMAL EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Апстракт: Комуникација има огромно значење за целокупното живеење, а посебно за воспитно-образованиот процес. Проблематиката на комуникацијата во воспитно-образовниот процес е вечно актуелна. Истражувањето имаше да цел да го утврди нивото и видот на комуникација кои постојат помеѓу партиципиентите во основните училиштата во Република Македонија. Резултатите на истражувањето се во насока на подобрување на комуникацијата во процесот на едукација.

Клучни зборови: комуникација, интеракција, едукативен процес.

Abstract: Communication is crucial for the entire life, especially for educational and educational process. The issue of communication in the educational process is eternally current. The survey was not designed to determine the level and type of communication that exist between participants in primary schools in the country. The results of the research are to improve communication in the educational process.

Keywords: communication, interaction, educational process.

Комуникацијата е пулсот на воспитанието и од нејзината успешност зависи успешноста на воспитно-образовниот процес. Не само воспитно-образовната дејност, туку целокупното општествено живеење егзистира и се развива низ комуникацијата. Вообичаено комуникацијата е обострана и вклучува најмалку две личности, кои една на друга влијаат [1, 90]. Комуникацијата е многу повеќе од размена на зборови, мисли и идеи, многу повеќе од едноставно информирање на ученикот или „пренесување знаења,“ и испитувања. Успешноста на меѓусебната комуникација, зависи исто така и од чувствата, ставовите, однесувањата и односите на оние кои меѓусебно комуницираат [2, 78]. Во процесот на комуникација се случува **интеракција која претставува вид на взаемно дејствување на соговорниците**. Тајната на успехот на интерперсоналното комуницирање се состои во меѓусебна складност на вербалните и невербалните пораки. Во внатрешноста на интерперсоналната комуникација може да се воочи меѓуигра на свесното и несвесното, рационалното и ирационалното, намерното и ненамерното, психолошкото и социјалното во нас [4, 59].

Со оглед на големата важност на комуникацијата во процесот на едукација, во Република Македонија направени се напори преку одржување обуки, семинари за комуникација, почнувајќи од 2003 од страна на Бирото за развој на образование за Активна настава-интерактивно учење за современи методи на наставна работа, техники, примена на информатичката технологија во наставниот процес. Во 2008 од страна на **Меѓународен Центар за Меѓународна Соработка како** акредитирана граѓанска организација од страна на Министерството за образование и наука за испорака на обуки за наставници **беше спроведена** обуката Вештини за комуникација за раководството, наставниците и другиот персонал на Основното училиште „Христијан Карпош“ од Скопје, а потоа проширувајќи се низ други училишта во државата. Исто така сигнификантно значење имаат обуките од страна на Фондацијата „Чекор по чекор“, Македонија која е дел од Интернационалната асоцијација „Чекор по чекор“/ [International Step By Step Association \(ISSA\)](#) и со своето дејствување целосно ги поддржува и следи меѓународните принципи на ISSA за

остварување на квалитетна педагошка пракса.

Методологија на истражување

Истражувањето имаше за цел да се направи увид во нивото и видот на комуникација во училиштата во Република Македонија. Задачите на истражувањето се однесуваа на утврдување колку условите во училиштето и училницата влијаат на комуникацијата во едукативниот процес; колку интеракцијата влијае на комуникацијата во едукативниот процес; колку училишната клима влијае врз комуникацијата во едукативниот процес и колку комуникацијата на вербално и невербално ниво влијае врз комуникацијата во едукативниот процес. Се работи за истражување со дескриптивна цел, со примена на метод на набљудување и техника на полуструктурирано интервјуирање. Инструменти беа протокол на набљудување (чек листа) и протокол на интервју. Истражувачката популација се однесува на учениците од основните училишта во Република Македонија, на возраст од шест до четиринаест години. Примерокот на истражување беше избран со случаен избор и беа опфатени 12 училишта од 6 градови со 24 одделенија од прво до деветто одделение. Беа набљудувани вкупно 120 часови во текот на прво полугодие во учебната 2013/2014, а со интервјуирање беа опфатени 24 наставници во основно училиште и по 5 ученици од секое одделение, вкупно 120 ученици.

Како општа хипотеза се постави, комуникацијата во процесот на едукација во основното образование во Република Македонија е на високо ниво, успешна и демократска. Како независни варијабли се: објективни услови, интеракција, клима во училницата, вербална и невербална комуникација, а зависна варијабла: ниво и вид на комуникација. Комуникацијата во училиштата се разгледува низ четири параметри: условите на комуницирање, степенот на интеракциска поврзаност, училишната клима и комуникацијата на вербално и невербално ниво.

Како резултати на истражувањето беа добиени следните сознанија: Објективните услови (современиот модерен изглед на училницата присутен кај 75% од опсервираните училници, флексибилниот ентериер присутен кај 63% од опсервираните училници, високо ниво на осветленост и ниска бука присутни кај 92% од опсервираните училници, распоредот на седење „лице во лице,, присутно кај 62% од опсервираните училници) влијаат на зголемување на нивото на комуникација и создавање слободна комуникација.. Интеракцијата наставник ученик преку постоење на повратна врска 67% од опсервираните наставни часови, присутна развојна компонента 53% од опсервираните часови, регулирани внатрешни и надворешни правила на комуникација 56%, видлив воспоставен емоционален однос 59% од опсервираните ситуации, влијаат на зголемување на нивото на комуникација и создавање слободна комуникација. Климата во училницата изразена преку взаемна доверба 53% од опсервираните ситуации на часовите, слободното изразување присутно на 57% од опсервираните ситуации на часовите, демократскиот однос присутен на 62% од опсервираните ситуации на часовите, емоционалната атмосфера преку чувството на пријатност изразено на 64% од опсервираните ситуации на часовите влијае на зголемување на нивото на комуникација и создавање слободна комуникација. Вербалната и невербална комуникација изразена преку **вербални знаци на одобрување** (да, добро, одлично) 67% од опсервираните ситуации, **невербални фаџијални: (насмевки) 71% од опсервираните ситуации, вербални (Реченици: Ми се допаѓа твојата работа. Само така продолжи.)** присутни кај 52% од опсервираните ситуации, **невербални со движење на телото: кимање глава, аплаудирање** 57% од опсервираните ситуации влијае на зголемување на нивото на комуникација и создавање слободна комуникација.

Резултатите на истражувањето покажаа дека во Република Македонија има добра комуникација во воспитно-образовниот процес. За зголемување на нивото на комуникација големо значење има осовременувањето на изгледот на училницата, флексибилниот ентериер, солидното ниво на осветленост и ниска бука, распоредот на седење „лице во лице,, влијаат на зголемување на нивото на комуникација и создавање слободна комуникација. Интеракцијата наставник ученик која се манифестира преку постоење на повратна врска и развојно влијание на комуникацијата, со регулирани внатрешни и надворешни правила на комуникација и видлив воспоставен емоционален однос, влијаат на зголемување на нивото на комуникација

и создавање слободна комуникација. Климата во училищата изразена преку взаемна доверба на наставникот и ученикот, можноста за слободно изразување, демократскиот однос на наставниците и учениците, емоционалната атмосфера преку чувството на пријатност влијае на зголемување на нивото на комуникација и создавање слободна комуникација во училиштата. Нивото на вербалната и невербална комуникација изразена преку **вербални знаци на одобрување** (*да, добро, одлично*), **невербалните фацијални:** (*насмевки*), **вербалните (Реченици:** *Ми се допаѓа твојата работа. Само така продолжи.*), **невербални со движење на телото:** *кимање глава, аплаудирање* влијае на зголемување на нивото на комуникација и создавање слободна комуникација.

Резултатите укажуваат дека добрите, отворени, доверливи односи меѓу наставникот и ученикот создаваат клима за успешна комуникација, која дополнително ќе влијае на подобрување на взаемните односи. Климата која ја карактеризира взаемна доверба, каде секој од партиципиентите чувствува слобода за изразување на мислите и чувства, влева сигурност, се воспоставуваат соработнички односи и поттикнува поголема мотивација за взаемна комуникација. Од ова прозлегува дека успешната комуникација зависи од меѓусебните односи на партиципиентите во процесот на комуникацијата, за што посебно значење има образовната филозофија која низ формалните и неформални обуки се случуваше во изминатиот период. Секако целта на обуките е унапредување на квалитетот на наставата и зголемување на учеството во наставата во училиштата.

Изнесените сознанија и видувања за комуникацијата во училиштата укажуваат дека во врска со проблематиката на комуникација во училиштата во Република Македонија е направен значителен напредок, но сеуште постои потреба од дополнителни обуки и инвестирања во оваа област. Во тој контекст една од задачите на Бирото за развој на образование е Подготовка на интерно стручно педагошко усовршување на наставниот кадар со следење на современите трендови. [5, 129].

Консултирана литература

1. Bojanovic R. Psihologija meglujludskih odnosa // Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2009. P.90-93.
2. Leinert Novosel S. Komunikacijski kompas // Plejada, Zagreb, 2012. P. 78
3. Juričić D. Budi voda, a ne stijena : vodič za uspješno komuniciranje // Školska knjiga, Zagreb, 2011. P. 27-29.
4. Kumbier D. Ona kaže, on kaže : komunikacijska psihologija u vezama, obitelji i na poslu : s predgovorom Friedemanna Schulza von Thuna // Erudita, Zagreb. 2007. P. 59-61.
5. Funda D. Potpuno upravljanje kvalitetom u obrazovanju // Kigen, Zagreb, 2008. P.76.
6. Čović L., Čović B. Osnovi komunikologije // Aperion. – 2008. -№ 2. –P. 56-58.
7. Brajša P. Pedagoška komunikologija // Školske novine, Zagreb, 1994. P.64-72.
8. Bratanic M. Paradoks odgoja // Hrvatska Sveucilisna naklada, Zagreb, 2002. P.58.

Зоран Трифунов¹, Трпе Туфекчиев²

373.3/.5.091.275(497.7)

¹МСУ „Г. Р. Державин“ – Свети Николе, zorantriunov@gmail.com²СОУ „Гимназија Кочо Рацин“ – Велес, trpetu@gmail.com

ЕКСТЕРНО ТЕСТИРАЊЕ ДА ИЛИ НЕ?

EXTERNAL EVALUATION YES OR NO?

Резиме: Екстерното тестирање се спроведува и е реалност во нашиот образовен систем, во основно и средно образование. Кои се перспективите на екстерното тестирање од страна на учениците, родителите и наставниците? Користејќи ги податоците од досегашните спроведени екстерни тестирања, начинот на претворањето на резултатите во бројчани оценки и споредување на резултатите од екстерното тестирање и завршната оценка на ученикот добиена од наставникот, ќе запишеме какви се реакциите на трите страни кон екстерното тестирање и која е неговата перспектива.

Дали може да се спроведуваат екстерните тестирања и трите страни да бидат задоволни?

Во овој труд ќе дадеме предлог за успешно реализирање на екстерното тестирање, а притоа сите инволвираните страни да бидат задоволни и да се остварат поставените цели за успешен образован систем во Македонија.

Клучни зборови: Екстерна евалуација, стандарди, критериуми, оценување.

Abstract: The external testing is implemented and it is reality in our educational system, in primary and high school. What are the perspectives of the external testing from the side of students, parents and teachers?

With using the data from the so far implemented external tests, the way of turning the results in numerical grades and comparing the results from the external testing and the final grade of the student acquired from the teacher, we will write what are the reactions of those three sides about the external testing and what is its perspective.

Can the external testing be implemented and the three sides be happy?

In this paper we will give a preposition for successful realization of the external testing, while all the involved sides be satisfied and to accomplish the set goals for successful educational system in Macedonia.

Keywords: external evaluation, standards, criteria, assessment.

Врз основа на Законите за основно и средно образование следењето и проверувањето на напредокот и постигнувањето на успехот на учениците се врши со интерно и екстерно проверување на знаењето (Закон за основно образование, стр.21), (Закон за средно образование, стр. 21). Накратко да образложиме, кои се основните карактеристики на проверувањата.

Интерно проверување. Интерното проверување се врши во текот на целата учебна година, ја врши самиот наставник и при тоа треба да ги користи Критериумите за оценување на постигнувањето на ученикот, подготвени од Бирото за развој на образование на Република Македонија (достапни на веб страната на БРО¹). Критериумите за оценување на постигнувањата на ученикот се темелат на стандардите за оценување и Блумовата таксономија. Наставникот при определувањето на оцената треба да ги има во предвид, постигнувањата на ученикот во однос на четирите нивоа:

- I. ниво запомнување и репродукција на наставните содржини,
- II. ниво разбирање и сфаќање на наставните содржини и интерпретација со свои зборови,

¹ <http://bro.gov.mk/>

- III. ниво примена на научените содржини во конкретни познати, но и нови задачи,
- IV. ниво анализа, синтеза и вреднување, т.е. среднување, комбинирање и способност за вреднување на оправданоста или научноста на некое тврдење од страна на ученикот.

После согледувањето на постигнувањето на ученикот од страна на наставникот, за секоја од темите според наведените нивоа и според стандардите за наставниот предмет, наставникот ја утврдува оцената на ученикот на следниот начин:

- » оцена (2) ако совладал од 26% до 39% од наставната програма (од 50% до 70% на I и II ниво и до 10% од III ниво),
- » оцена (3) ако совлада од 39% до 63% од наставната програма (од 70% до 90% на I и II ниво, од 10% до 50% на III ниво и до 10% на IV ниво),
- » оцена (4) ако совлада од 63% до 76% од наставната програма (од 70% до 90% од I и II ниво, од 50 до 70% од III ниво и од 10% до 40% на IV ниво),
- » оцена (5) ако совлада над 76% од наставната програма (над 90% од I и II ниво, над 70% од III ниво и над 40% на IV ниво).

Бидејќи со наставната програма се планирани цели и од други подрачја за развојот на ученикот, наставникот при формирање на оцената може да ја зголеми или намали истата за најмногу до 0,75 од еден степен од скалата за оценување, во зависност од мотивацијата, редовноста на часовите и активноста во наставата на ученикот.

Екстерно проверување. Екстерното проверување на постигнувањата на успехот на ученикот се реализира на крајот од секоја наставна година. Проверување на постигнувањето на успехот на ученикот го организира и спроведува училиштето преку училишна комисија. Тестовите со кои се врши проверувањето ги изготвува Државниот испитен центар, на предлог од Бирото за развој на образованието. Секој ученик се проверува со екстерен тест по два наставни предмети, освен по предметите со кои ученикот се стекнува со некои вештини, каде се проверуваат само портфолијата на ученикот воден од страна на наставниците, без да се врши екстерно проверувања на постигнувањето на ученикот. Резултатите од екстерното проверување на постигнувањето на успехот на учениците се запишуваат бројчено со оцените од одличен (5) до недоволен (1), според скалата што интерно ја формира Државниот испитен центар, и истите влијаат врз општиот успех на ученикот. Резултатите запишани во свидетелствата влијаат при запишувањето на учениците во средно училиште, односно при запишување на факултет.

Зошто се вовеле екстерното тестирање?

Според образложенијата на министерот за образование, а објавени во Екстерно водич во Вест, екстерното тестирање нема намера да ги казни учениците ниту наставниците кои работат на презентирање и водење до совладување на наставниот материјал од страна на учениците, туку екстерното тестирање треба да даде јасна слика за тоа што треба да се измени, а што треба да остане или пак, да се надополни во образованието. Во истиот водич, координаторот за екстерно оценување изјавува дека идејата за екстерното тестирање е да се намали притисокот кои го трпат наставниците за да стават „надуени“ високи оценки, да се оцени објективноста на наставникот во донесување на оцените но и да се подобри квалитетот на образованието. На крај е образложено како ќе се оценува објективноста на оценувањето на наставниците и принципот на наградување и казнување на истите.

Во сите овие изјави се појавува тврдењето „да се подобри квалитетот на образованието“.

Дали овие барања се исполнија по само неколку години од примената на екстерното тестирање и оценување на знаењата на учениците? Кои се недостатоците и каква перспектива има екстерното тестирање? Што да се коригира кај екстерното тестирање?

Еден од недостатоците на екстерното оценување, е фактот што тоа негативно влијае врз самите наставници, кои во последните години се трудат да ги научат учениците на квиз знаења (тест – знаења), наместо акцентот да го ставата врз презентирање на целосни и структурални знаења и вештини, и нивна практична примена. Врз основа на добиените резултати од екстерното тестирање се наградува и казнува наставникот, без да се вреднуваат и сите останати страна | 18

активности и квалитети на наставникот.

Негативно влијае и врз учениците, затоа што одговараат на прашања од наставниот материјал од целата година и оцената што ја добиваат директно влијае врз нивниот успех. Со еден тест од 30 прашања треба да се потврди или не оцената која ја стекнал и ја добил за целокупната негова активност во тековната наставна година.

Исто така екстерното тестирање негативно индиректно влијае и врз родителите, затоа што нивните малолетни деца треба да решаваат тестови со кои се проверува нивното знаење постигнато од целата година во која се изучуваат од 10 до 15 предмети, добиената оценка директно влијае на постигнатиот успех на ученикот, а индиректно се оценува само работата на наставникот при изведување на завршната оценка.

Дали со овој начин на спроведување на екстерното ќе се подобри образованието?

Според последните сознанија и реакции, екстерното проверување спроведено на овој начин, сумирањето на резултатите и нивното споредување, нема да ги дадат очекуваните резултати и го подобрат образованието.

Кои се недостатоците и што треба да се коригира?

- » Екстерното тестирање прво има некои технички пропусти. Тоа е временскиот период кога се реализира, од 27.05 до 10.06 вклучувајќи ги и саботите. Овој период е премногу долг, што значи дека наставникот треба да го заврши наставниот материјал најдоцна до 25.05, а тоа е најмалку две работни недели па предмет што се изучува со 4 часови неделно, се најмалку 8 работни часови. Во периодот додека се реализира екстерното тестирање учениците многу малку се посветени на совладувањето на наставниот материјал од останатите предмети, единствено на што внимаваат во овој период е подобра подготовка за екстерното тестирање.

Предлог, екстерното тестирање да се реализира во два работни денови, во кои нема да се изведува наставата, сите ученици ќе се тестираат по еден предмет и доколку има потреба за работни денови истиот ден да се обработи во наредната сабота. Доколку на овај начин се реализира екстерното тестирање, тоа ќе може да се спроведува и повеќе пати во годината, може два пати годишно (на крајот од секое полугодие) или четири пати годишно (на крајот од секое тримесечје).

- » Оцените што се добиваат на екстерното тестирање се добиваат со трансформација на бројот на решени задачи во оценки од 1 до 5 според скалата што ја утврдува Државниот испитен центар.

Предлог, оцените не мора да бидат бројчани туку процентуални. Може да се трансформираат во проценти ако се подели бројот на решени задачи со вкупниот број, помножен со 100. Овој процентен износ да се запише во свидетелството на ученикот. Нема да влијае на неговиот успех, но ќе влијае при уписот во средното училиште или факултетите. При упис на факултет или средно училиште учениците добиваат бодови врз основа на средниот успех (во средните 50 бодови, а на факултетите 60 бодови). Од овие бодови од 10% до 15% да се добиваат кога просечниот процент од сите екстерни оценки да се помножи со коефициент со кој ќе се трансформира процентот во бодови од 0 до максимум 6.

- » Најголем проблем за наставниците е рангирањето врз основа на отстапувањето што го имаат оцените на учениците на крајот од годината и екстерниот тест. Двете оценки се добиени според различни критериуми и различни нивоа на оценувања, т.е. завршната оценка наставникот ја добива врз основа на Блумовата таксономија и четирите нивоа на знаење, додека на екстерното тестирање може да се оцената само првите две нивоа.

Предлог, како што веќе претходно напишавме оцените од екстерното тестирање да се запишуваат со проценти и дополнително да се утврди скала како овие проценти ќе се претворат во оценки. Врз основа на овие отстапувања да се добиваат бодови за евалвацијата на наставникот, кој ја спроведуваат државните инспектори на секој две години. Една од важните работи е утврдување минимум на ученици кои треба да го полагаат екстерно тестирање од некој предмет, кај некој наставник, за измереното отстапување да биде валидно. На пример за

еден предмет да има најмалку од 25 до 30 ученици кои се тестирани, па потоа да се споредуваат отстапувањата и добиените резултати да бидат валидни. Но бидејќи секој ученик може да се тестира по најмногу два предмети, доколку нема доволен број на ученици за сите наставници од училиштето, во таа учебна година наставниците за кои има тестирано помалку од предвидениот број на ученици, резултатите да не бидат валидни и да не се земат за рангирање. И никако да не може да се споредуваат и рангираат на ист список, наставниците кои предаваат предмети за кои се спроведуваат екстерни тестирања кај учениците и наставниците кои предаваат некои вештини и се оценуваат само портфолијата за учениците водени од наставниците.

Зошто сме за екстерно тестирање, да не се укине, но да се направат некои измени.

Во претходниот дел од трудот накратко го образложивме екстерното тестирање, неговите недостатоци и некои предлози за успешно спроведување на истото. Доколку со екстерното тестирање го споредуваме постигнувањето на учениците по одделни предмети во целата држава, каде учениците решаваат исти задачи, под еднакви услови, резултатите се добиваат со еднакви критериуми и успехот се мери со исти стандарди, тогаш сме за такво екстерно тестирање. Добиените резултати ќе може да се користат за споредување на резултатите на учениците во сите училишта, за утврдување и лоцирање на проблемите и пропустите при реализирањето на наставата, а потоа да се применат за корекциите што треба да се направат во самите наставни програми. На овој начин ќе се оствари и тврдењето „да се подобри квалитетот на образованието“.

Користена литература

1. **Закон за основното образование** КОНСОЛИДИРАН ТЕКСТ („Службен весник на Република Македонија“ бр.103/2008; 33/2010; 116/2010; 156/2010; 18/2011; 42/2011, 51/2011; 6/2012, 100/2012 и 24/2013). Одлуки на Уставниот суд на Република Македонија У.бр.212/2008 од 01 април 2009 година објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр.48/2009; У.бр.202/2008 од 15 април 2009 година објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр.53/2009; У.бр.234/2008 од 24 јуни 2009 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр.82/2009 и У.бр.226/2008 од 01 јули 2009 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр.88/2009. Закон за учебници за основно и средно образование („Службен весник на Република Македонија“ бр.98/2008).
2. **Закон за средното образование** КОНСОЛИДИРАН ТЕКСТ („Службен весник на Република Македонија“ бр. 44/1995; 24/1996; 34/1996; 35/1997; 82/1999; 29/2002; 40/2003; 42/2003; 67/2004; 55/2005; 113/2005; 35/2006; 30/2007; 49/2007; 81/2008; 92/2008; 33/2010; 116/2010; 156/2010; 18/2011; 42/2011; 51/2011; 6/2012; 100/2012 и 24/2013).
3. БРО ма РМ, www.bro.gov.mk
4. (2013), Екстерно водич - Вест

УЛОГАТА НА ПСИХОЛОГОТ ВО СОЦИЈАЛНИОТ КЛУБ ЗА ЛИЦА СО ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПОПРЕЧЕНОСТ ВО ОПШТИНА ПРИЛЕП

THE ROLE OF THE PSYCHOLOGIST IN THE SOCIAL CLUB FOR INDIVIDUALS WITH INTELLECTUAL DISABILITY IN PRILEP

Резиме: Психологот во социјалниот клуб за лица со интелектуална попреченост е еден од стручните соработници кој секојдневно спроведува работни, едукативни и социјални активности со овие лица, како и со нивните родители и други членови од нивните семејства (браќа, сестри). Психологот организира асертивни тренинзи со кои се овозможува да се зајакнат потенцијалите, социјалните вештини, да се предизвика изразување на сопствени чувства и мисли на директен, искрен и адекватен начин. Исто така психологот организира работилници со: родителите каде тие преку групни средби меѓусебно можат да си разменат искуства и емоции; браќата и сестрите на лицата со интелектуална попреченост со цел разградување на конфликтни ситуации и поттикнување на нивниот развој (лица).

Клучни зборови: психолог, социјален клуб, лица со интелектуална попреченост, асертивни тренинзи, социјална инклузија.

Abstract: The psychologist in the social club for individuals with intellectual disability is one of the professionals who daily conducts working, educative and social activates for these individuals, as with the parents and other family members (brothers, sisters). The psychologist organizes assertive training with which allows strengthening the potentials, social skills, to cause expression of personal feeling and thoughts in a direct, honest and adequate way. Also the psychologist organizes workshops with: parents where they through group meetings share each other's experiences and emotions; sibling of the individuals with intellectual disability in order unraveling of conflict situations and encourage their development (individuals).

Keywords: psychologist, social club, people with intellectual disabilities, assertive training, social inclusion.

Социјалниот клуб за лица со интелектуална попреченост и нивните родители претставува социјална сервисна служба за поддршка на лицата со интелектуална попреченост и нивните родители во местото на живеење. Социјалните клубови се една од потребните сервисни служби кои придонесуваат за ефективно спроведување на процесот на превенција од институционализација и на процесот на деинституционализација.

Активностите во социјалниот клуб се реализираат преку фронтална, групна, индивидуална работа со секој од корисниците, според претходно изготвена програма за работа во согласност со можностите и потенцијалите на секој корисник. Во рамките на таа програма се унапредуваат практичните когнитивните и социјалните вештини на корисниците. Спроведувањето на програмата овозможува:

- » Оспособување за самостојно живеење;
- » Ориентација во простор и време;
- » Работно-окупациони активности;
- » Практични и социјални активности;
- » Социјализација и инклузија во заедницата.

Програмските активности кои се застапени во работата со корисниците, се директно поврзани со изведувањето на обуката за стекнување на вештини за самостојно живеење и подобрување на квалитетот на животот на овие лица.

Успешното функционирање - зголемувањето на видот и обемот на програмски активности во социјалниот клуб, по одреден временски период може да доведе до прераснување на социјалниот клуб во дневен центар за лица со интелектуална попреченост чија главна цел е оспособување на корисниците за самостојно живеење.

Активностите во социјалниот клуб се одржуваат три пати неделно, а волонтерски ги спроведуваат родителите на лица со интелектуална попреченост и стручни соработници: (дефектолог, социјален работник и психолог)

Улогата на психологот во социјалниот клуб за лица со интелектуална попреченост е психолошка афирмација преку посетата **на асертивни тренинзи**. Асертивност значи да се стане свесен за себе и да се спознаат сопствените желби. Се дефинира како мултидимензионален концепт кој се користи за дискрипција на социјалните функции на личноста кои им овозможуваат да ги зајакнат своите потенцијали, социјални вештини, да ги разберат своите права и да ги применуваат. Низ секојдневни групни работилници практично се изучуваат вештини низ демонстрирање на асертивно однесување, играње на улоги и задавање на активности за дома.

Основна цел е социјална инклузија заснована на активно учество. Паралелно вршат едукација и на родителите кои работат со овие лица. Искуството стекнато со тренингот им помага да научат адекватни социјални вештини кои ќе им помогнат во општествени конфликти да се заземат за себе. Со тренингот на асертивност се помага да се отстранат оние психолошки пречки кои се последица на доминантните негативни и дискриминаторни ставови во општеството.

Утврдените ефекти од применетите тренинзи се: изразување на сопствени мисли, чувства на директен, искрен и адекватен начин, зголемување на самопочитувањето, општо задоволство, истрајност како и редуцирање на степенот на анксиозност, доживување на осаменост и страв од негативна евалуација.

Преку индивидуална и групна работа психологот има за цел да помогне во подобрување на квалитетот на животот на лицата со интелектуална попреченост, кој се заснова на следниве принципи (помош, правење на сопствени избори и учество во општеството. Избрани се осум области „Квалитет на живот,, (Selok i Verdugo)

- » Емоционална благосостојба -задоволство- расположение, сатисфакција уживање; -слика за себе-идентитет, самопочитување; - намалување на стресот
- » Меѓучовечки односи -интеракција;-односи(семејство, пријатели)- подршка (емотивна и физичка)
- » Материјална благосостојба(материјализација на нивни изработки во работилници)
- » Личен развој -лични компетенции(когнитивни, социјални)-учинок(успех и постигнувања)
- » Физичка благосостојба – здравје и здравствена заштита, слободно време;
- » Социјална инклузија вклученост во социјалната средина
- » Права – право на здравствена заштита, право на еднаквост;

Оваа психолошка работилница е добро прифатена од нивните родители кои учат како своето дете да не го гледаат како дете со недостаток туку да го прифатат како комплетна единка која располага со голем број добри особини и способности. Исто така во работилниците можат да се вклучат преставници од локалната заедница со цел подигнување на свеста за социјално вклучување на лицата со интелектуална попреченост.

Во социјалниот клуб психологот исто така работи и со родителите чии деца се корисници на социјалниот клуб преку работилница **„Мала школа за родители,,**

Оваа работилница всушност претставува психолошка подршка на родителите, со цел прифаќање на личниот проблем, зачувување на функционалноста и интегритетот на семејството. Преку индивидуални и групни средби се разменуваат емоции, искуства со други родители како да се изборат и да ги рушат бариерите и предрасудите што се створени во општеството према лицата со интелектуална попреченост.

Работилници со браќата и сестрите на лицата со интелектуална попреченост – психотерапевтска работа со цел поттикнување на нивниот поединечен развој и разрешување на конфликтни ситуации. Често се случува здравите лица да занемарени од страна на нивните родители, и поради тоа може да се јави пореметување во однесувањето и нарушување на

интерперсоналните односи. Исто така често се наоѓаат во конфликтни ситуации со своите врсници затоа што имаат брат или сестра со интелектуална попреченост. Заедничките активности имаат за цел поддршка и помош за остварување на социјална инклузија.

Психолошките работилници се добро прифатени од родителите, кориниците кои учат нов начин како да се соочат со препреките во своето опкружување.

Користена литература:

1. S. Gain, S. Vlahovic, „Prava osoba sa intelektualnim invaliditetom-Pravni položaj u društvu,, Centar za unapredjivanje pravnih studija, Beograd, 2014.
2. S. Stojanovic, Hans van der Viler, Prirucnik za pružanje socijalnih usluga za osobe sa intelektualnim teskocama u Srbii,,(primena iskustva iz Holandije) - proekat organizacija civilnog društva – snazni partneri u reformi sistema socijalne zastite, Beograd, 2011.
3. S. Tovilovic „Asertivni trening:Efekti tretmana, održivost promena i udeo terapeuta u terapiskom ishodu,, Otseg za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2005.

М-р Ана Чучкова
МСУ „Г. Р. Державин“ – Свети Николе
acuckova@gmail.com

373.24:159.922.7

ВЛИЈАНИЕТО НА ДЕТСКИТЕ ЈАВНИ УСТАНОВИ ЗА ДНЕВЕН ПРЕСТОЈ – ЈАСЛИ ВРЗ ПРАВИЛНИОТ ПСИХОФИЗИЧКИ РАЗВОЈ НА ДЕЦА ОД 9 МЕСЕЦИ ДО 2 ГОДИШНА ВОЗРАСТ

THE IMPACT OF CHILDREN'S SOCIAL CARE AND PUBLIC DAYCARE INSTITUTIONS – YASLEE/KINDERGARTENS IN THE PROPER PHYSICAL AND MENTAL DEVELOPMENT OF CHILDREN FROM 9 MONTHS TO 2 YEARS OF AGE

Апстракт: Проблемот со емоционално-социјалниот развој на деца од 0 до 2 годишна возраст и установите за целодневен престој на деца, така наречени јасли, во Република Македонија, воопшто не е разгледуван и истражуван. Доколку го земеме во предвид фактот дека во првата и втората година од животот на децата се развиваат основните когнитивни, емоционални и социјални ставови, тогаш ќе биде јасна важноста на овој проблем. Во периодот од 9 месеци до 2 годишна возраст кај децата се случуваат клучни фази во развојот и доколку истите, неадекватно ги поминуваат овие фази, се појавуваат трајни пречки во развојот на личноста. Приврзаноста во еден свет на сигурност, на топлина, на пријатност, ја развива личноста како “пријателска личност за мене”. Додека, разделбата го поставува детето во една состојба на зафрленост, страв и несигурност. За детето разделбата не е единствено разрушување на една надворешна врска, туку тоа е загуба на еден голем дел од него. Тоа е загуба на еден дел од идентитетот. (Р.Стаматов, 1998)

Клучни зборови: јасли, деца, психофизички развој, фази во развојот, градинки, негувателки, несигурност, доверба, личност.

Abstract: The problem with emotional and social development of children aged 0 to 2 and daycare facilities for children, so called Yaslee, in The Republic of Macedonia, has so far neither been discussed nor researched. If we take into consideration that the basic cognitive, emotional and social attitudes are developed in the first two years of children's life, the importance of this problem would be much more significant. The key stages in children's development happen in the period from 9 months to 2 years. If these phases are not properly spent, there is a possibility of permanent disability in that person's life. Commitment in a world of certainty, warmth, and comfort is developing a personality as a “friendly person to me”, while the separation raises the child in a state of solitude, fear and insecurity. Separation, for a child, is not only a destruction of an external connection, but also a loss of a large portion of itself. It is a loss of identity. (R.Stamatov, 1998)

Keywords: cribs, children, physical and mental development, development stages, kindergartens, nannies, insecurity, confidence, personality

Прашањата сврзани со овој проблем се:

Дали институциите за целодневен престој (детски јасли) ги исполнуваат условите за правилен емоционално-социјален развој кај деца од 9 месеци до 2 годишна возраст?

Дали кај децата кои што посетувале детски јасли во оваа возраст позитивно се моделираат психосоцијалната идентичност, чувството за сигурност, чувството за отпорност и целовитост на Јас-тво (себство)?

Според која развојна фаза се распределени децата во групи? Дали вработените посетувале соодветни обуки за психофизичкиот развој на оваа целна група?

За целите на ова истражување посетив 10 градинки на територијата на Р.Македонија. На секоја градинка им беше приложен прашалник со 20 прашања. Прашалникот е составен во однос на условите што треба да ги исполнуваат овие установи кои што услови се однесуваат единствено на правилниот психофизички развој кај деца од 9 месечна до 2 годишна возраст.

Тргувајќи од перодизацијата за раниот детски развој на Е.Ериксон, К.Хорни, К.Саливан, Анри Валон. Жан Пијаже и Л.Виготски исклучиво само за периодот што го наведувам, неизбежен е заклучокот дека овие установи не ги исполнуваат условите за квалитетно и здраво згрижување на децата од оваа возраст, кое што недвосмислено го покажаа и пополнетите прашалници.

Имено, разгледувајќи ги во прв план социјалните моменти во развојот на детето,

Е Ериксон¹ потенцира на социјалната детерминираност на развојот, во кој постепено се изградува психосоцијалната идентичност, се усвојуваат основните животни ориентири во однос на себе си и социјалната средина.

Психосоцијалната идентичност ја интегрира групната идентичност, која што започнува да се формира од предучилишното детство, но и индивидуалната идентичност. Ако социјалната или индивидуалната идентичност, корозираат под влијание на несоодветни за *актуелните особини на возраста*, тогаш детето се спротивставува на средината и бара начини за самореализација преку негативни форми на однесување. Во периодот од самото раѓање до 12 месечна возраст, развојот на детето започнува со топол и грижлив однос кон него. Во овој период се развива доверба и недоверба кон моделот мајка. Ако кај децата од рана детска возраст, грижите за подржување на активна и бодра состојба, позитивни емоции сврзани пред се со задоволување на ограничени потреби: сон, храна, пријатна средина и слично, се развива како основен однос кон сите луѓе што го опкружуваат него.

Доколку во овој период детето развие недоверба кон лицето што треба да ги задоволи неговите основни потреби т.е. ако се равие недоверба, тогаш таа недоверба се пренесува во сите други развојни периоди. Се создава една личност која е недоверлива кон сите други блиски личности: родители, учителки, наставници, професори, љубовни партнери, работодавци, директори, колеги, пријатели.

Според **К.Хорни**² клучен фактор за развојот на децата е социјалниот однос. Благодарение на овие фактори се пројавуваат, особено важните за развојот на детето, потреби од задоволување и безопасност. Однесувањето на возрасните може да го фрустрира детето и тогаш главни во однесувањето се појавуваат безпомошноста, вината, стравот и “основното непријателство и тревожност”.

Според **К.Саливан** детето се формира и пројавува пред се во меѓучовечките односи. Задоволувањето на потребите од типични форми на комуницирање, кон кои детето е особено сензитивно во соодветна развојна фаза, создава поволни внатрешни особини. И обратно - неповолните услови на задоволување на сензитивните за возраста потреби формира негативни внатрешни особини кај детето.

Г.Алпорт, формирањето на личностната идентичност кај детето ја гледа во тесна врска со различните аспекти на целовитоста на личноста. Поминувањето од една клучна фаза во друга постепено еволуира кај детето и како резултат на успешното преминување се формира јаството (себството) како објект на субјективно познавање и доживување. Основните стадиуми во развојот **Г.Алпорт** ги сврзува со предучилишниот период:

чувство на самопочит се пројавува во гордоста на детето кога успешно ќе постигне некоја цел. Тогаш, тоа започнува да се споредува со другите и да добива желба за победа. Според

¹ Виолета Борисова, Раина Арнаудова (1999) Софија. “Възрастова динамика и диагностика на психичното развитие”

² Тотко Татјозов Софија (2004). “Психодиагностика на детското равитие “

него доколку детето кое во овој период кој се состои од постојана проба за постигнување цели, има модел за усвојување кој што постојано го критикува и му забранува, тогаш ова дете

развија многу ниско самопочитување и тревожноста е изразена во сите понатамошни развојни фази.

Сепарацијата на детето од неговиот првичен модел на однесување - мајка, се случува на возраст од 1г.6м. до 2г.6м. Во овој период кај детето во основа е формирано јас-твото, како објект на субјективно познавање и доживување. Во овој период детето може јасно да ја разграничува својата личност од другите и покажува кон себе како самостојна индивидуа. Веќе во овој период има потреба од споредување, утврдување, самоизразување пред врстници и возрасни луѓе. Доколку оваа сепарација е направена откако веќе се утврдени основните фази на доверба и недоверба, сигурност и несигурност, вина и срам или автономија, детето е подготвено да ги проширува своите граници т.е да учи нови начини на комуникација со надворешниот свет.

Во согласност со горе наведеното се оформени прашањата во прашалникот што беше приложен на секоја установа за дневен престој – јасли. Прашалникот е представен како прилог 1.

Од вкупно 10 градинки 10 одговориле негативно на 18 прашања.

Во предвид се земени бројот на децата и бројот на вработените. Просечно еден вработен треба да одговори на 12 детски потреби.

На прашањата дали секоја вработена може да одговори во истиот момент на потребите на детето, добив негативен одговор во сите десет градинки. Програмите за воспитување на децата од 9 месеци до 2 години, не се соодветни за оваа возраст. Деца од 3 годишна возраст имаат иста програма со деца од 1г.6м. возраст. Мисловните способности во одредени развојни фази не се воопшто земени во предвид во изготвувањето на програмите. Тоа означува дека од деца на 11 месечна возраст се бара да исполнуваат работи што не се воопшто соодветни за оваа возраст. На пример на децата од 11 месеци се бара да играат со играчки во точно определен дел од денот т.е. 1 час. Друг пример е здравиот сон, деца од 9 месечна возраст можат да спијат во точно определен дел од денот. Вработените не прават разлика во развојните фази на децата. Увидено е дека деца од 10 месечна возраст се третираат со исти програми како и деца од двегодишна возраст. Апсурдноста на овие правила се остро критикувани од психолозите а особено и детално објаснување за мисловниот процес кај децата дава Жан Пијаже.

Врз основа на добиените резултати од прашалниците го потенцирам заклучокот дека: *кај децата кои што посетувале детски јасли во оваа возраст НЕ се позитивно моделираат: психосоцијалната идентичност, чувството за сигурност, чувството за отпорност и целовитост на Јаство (себство).*

Овие установи не ги исполнуваат условите за правилен ран детски развој. Последиците од ваквите услови се: изградување на несигурни личности, агресивни деца, деца со постојано чувство на вина, деца со голем степен на тревога, деца со проблеми во развојот на говор и чести проблеми во социјалниот свет.

Во овие установи бројот на вработени психолози кои се задолжени за психолошкиот развој кај децата е значително мал. Статистиката покажува дека на една установа е предвиден 0.33 психолог (на три установи е вработен еден психолог).

Поради сложеноста и сериозноста на овој проблем, промената на условите и програмата во овие установи е неодојлива.

Ова истражување дава почетна точка за превземање на соодветни мерки и подлабоко истражување во ваквите установи.

Користена литература:

1. Виолета Борисова, Раина Арнаудова (1999) Софија. "Възрастова динамика и диагностика на психичното развитие"
2. Тотко Татјозов Софија (2004). "Психодиагностика на детското равитие"
3. Bradberry, T. (2007). "The Personality Code". New York
4. Mischel, W. (1999). Introduction to Personality

ПРИЛОГ 1

Градинка 1	Јасли		
	1 група	2 група	
Број на деца	23	20	
Возраст на деца	9м.-1г.6м.	10м – 2г	
Број на негувателки	2	2	
Број психолози	0	1	

Инструкции

Подолу се дадени 20 прашања .

Одбележете го соодветниот одговор со заокружување.

Дали можете да одговорите на потребите на секое дете во секој момент?	ДА	НЕ
Дали секое дете може да спие во момент кога тоа ќе го побара од вас?	ДА	НЕ
Дали секое дете добива топол оброк кога тоа ќе го побара од вас?	ДА	НЕ
Дали знаете за сите потреби на едно дете во одредена возраст?	ДА	НЕ
Дали сте посетувале дополнителни обуки за психофизички развој на деца?	ДА	НЕ
Дали секое дете има своја играчка?	ДА	НЕ
Дали секое дете може да земе играчка во секој момент кога ќе го посака?	ДА	НЕ
Дали секое дете заспива во ваше присуство?	ДА	НЕ
Дали секое дете проодува со ваша помош?	ДА	НЕ
Дали е дозволено децата да користат “цуцла лажалка” додека престојуваат ?	ДА	НЕ
Дали успевате секое дете поединечно да го наградите за некој негов успех?	ДА	НЕ
Дали успевате секое дете да го смириете кога плаче?	ДА	НЕ
Дали успевате да дознаете што ви бара секое дете ?	ДА	НЕ
Дали ги знаете поединечно посебните потреби на секое дете ?	ДА	НЕ
Дали во текот на престојот ги гушкате сите деца?	ДА	НЕ
Дали ви треба помош во текот на работата?	ДА	НЕ
Дали забележувате несоодветна и недоволна грижа од страна на персоналот?	ДА	НЕ
Дали сметате дека условите во кои престојуваат децата се соодветни за нивниот правилен психо-физички развој?	ДА	НЕ
Дали сметате дека секое дете има исти потреби на оваа возраст?	ДА	НЕ
Дали сметате дека психолозите можат да посветат доволно внимание на секое дете?	ДА	НЕ

Ви благодарам на соработката

Проф. д-р Диана Белевска¹, М-р Маја Лутовска Ристеска²,

159.922.2:316.356.2-058.865

М-р Јана Белевска³

¹МСУ „Г. Р. Державин“ – Свети Николе, Битола

diana.belevska@t-home.mk

²Центар за советување и психотерапија “Проф.др. Диана

Белевска” – Скопје, mlutovska@gmail.com

³ПЗУ “Др. Ложанковски” – Скопје, janabelevska@hotmail.com

ИНФЕРТИЛНОСТ: ЛИЧНА БОЛКА И СЕМЕЈНА ТАЈНА

INFERTILITY: PERSONAL PAIN AND FAMILY SECRET

Резиме: Репродуктивната технологија овозможува едно дете технички да може има пет родители: 3 типа на мајки (генетска, онаа која го носи во тек на бременост – сурогат и онаа која го одгледува) и 2 типа на татковци (генетски и оној кој го одгледува). Додека научниците го испитуваат значењето, можностите и предностите на овие достигнувања, останува многу простор кој треба да се пополни со знаењето и искуството на клиничките психолози, психотерапевтите, семејните терапевти. Нивниот интерес се фокусира на значењето на репродуктивната технологија за семејното функционирање, тајноста и нејзината улога, отворената комуникација и олеснувањето кое го носи, импликациите врз развојот на детето и неговата идентификација, родителите и нивниот терет итн.

Клучни зборови: инфертилност, семејна тајна, психотерапевтски интервенции

Abstract: Reproductive medicine allows a child, technically, to have five parents; two types of mothers (genetic, surrogate and one that grown him) and two types of fathers (genetic and one that grown the child). While scientists exanimate the importance, opportunities and benefits of these reproductive advances, it remains a lot of room to be filled with the knowledge and experience of clinical psychologists, psychotherapists, family therapists etc. Their interest is focused on the importance of reproductive technology for family functioning, secrecy and its role, implications over child development and his identification, parents and their burden, marriage and its functionality, and so on..

Key words: infertility, family secret, psychotherapy

Семејство – плодност и инфертилност

Зборот семејство води потекло од зборот семе. Како поим во секојдневниот говор, со семејство означуваме заедница од родители и потомци. Семејство значи да се има потомство, да се продолжи видот, да се остави трага зад себе, белег, печат. Брачните парови сонот за себеостварување го гледаат во создавање потомство. Раѓањето и заедничкото подигање на децата е врвот на љубовта, блискоста и соединувањето на еден брачен пар. Плодноста е стигма на моќта и бесмртноста, смислата на животот, постојаното обновување, вечноста, доказ на љубовта. Неретко, повеќето од паровите сметаат дека имаат контрола врз нивната репродукција, па затоа соочувањето со проблемот на стерилитет и инфертилитет може да резултира со нарцистичка рана која ја намалува самовербата. По една година заеднички живот, незаштитени сексуални односи и незачнување, брачниот пар се дијагностицира како стерилен. Тогаш започнува период на агонија, а безнадежноста се зголемува.

За партнерите кои очајнички сакаат да имаат деца, но не се во можност тоа да го остварат, стерилитетот е болно и често разорно искуство. Начинот на кој парот се носи со ова искуство влијае на семејната сегашност и иднина, како и трансгенерациски низ семејното стебло на следните генрации. Стерилитетот го поткопува животниот континуум: раѓање, раст, брак, деца, внуци, смрт. Партнерите соочувајќи се со неплодност често се чувствуваат спречени во исполнување на овој континуитет, заглаваени во одредена развојна фаза и понекогаш казнети.

Инфертилност - семејна тајна и чувство на срам

Одлуката на парот во однос на отварање или тајност пред нивното дете, се носи во контекстот на социјалното опкружување кое најчесто на вонтелесното оплодување и децата зачнати со дониран материјал гледа со сомневање и стигма. На тоа, голем дел од паровите го додаваат и сопствениот срам бидејќи не се способни за репродукција “како сите останати”. Срамот ја помага тајната, која за возврат го одржува и пролонгира срамот. Овој циклус лесно се активира и тешко е прекинува, особено без надворешна интервенција како што се групи на самопомош, психотерапија и сл [1].

Клиничката пракса изобилува со изјави на клиенти кои потврдуваат дека срамот и тајноста поврзани со стерилитетот им креираат неподносливост и неизвесност во сите социјални контакти. Тие доживуваат страв во секоја интеракција која барем на лик е блиска до нивната тајна, се плашат да не бидат прашани “дали имаат деца” или “кога планираат да имаат деца”. доживуваат напнатост поради потребата да лажат или да ги избегнуваат таквите прашања. Тоа креира чувство на нечесност и инфериорност во релациите со другите. Откривањето на тањата ќе значи надминување на стравот и срамот. Споделувањето на вистината го враќа чувството на чесност и компетентност во социјалните релации, ослободува од заробеноста во магичниот криг на тајна и лага. Најчесто тајноста и протективните избегнувачки одговори ствараат проблеми кои се исто толку штетни по личноста како и самиот стерилитет.

Бракот, најчесто, обезбедува приватност, но сепак за паровите кои се соочуваат со стерилитет овие граници на често се рушат со “добронамерните” прашања од страна на поширока фамилија, пријателите, колегите или лекарите. Стерилитетот како животна криза може да трае со години. Според Burns, оваа животна криза ги компликува нормалните преоди низ семејните животни циклуси [2]. Поради “очекуваното дете” кое е психолошки присутно, но физички недостатоксува, парот може да одлага важни животни одлуки како промена на кариера, купување на куќа, патувања и сл. Жените кои се лекуваат во подолг временски период често истакнуваат дека се фрустрирани бидејќи не можат да доживеат ни мајчинство, ни да бараат алтернативни извори на задоволство [3]. За клиничарите е битно да сватат дека овие тешкотии се можни, но не и неизбежни реакции на стерилитетот. Постојат истражувања на парови кои се лекуваат долг временски период и потврдуваат фрустрираност од стерилитетот, но од друга страна брачните и другите меѓучовечки односи се емотивни, силни и исполнети со поддршка [4].

Семејни импликации на тајната: третман на инфертилност

Клиничкото искуство покажува дека кога партнерите се соочуваат со стерилитет, често го губат чувството на перспективност, се чувствуваат изолирано и лошо. Тајноста која им се наметнала ги присилува да бараат поддршка и разбирање само еден од друг, ставајќи на тој начин голем терет на нивниот брак или нивната релација. Тие најчесто не познаваат друг начин на функционирање додека се соочуваат со стерилитетот, затоа што нивните очекувања биле дека животот без деца ќе биде само една кратка транзициона фаза во нивниот брак, па се чувствуваат заробени во ситуацијата и проблемот. Притоа индивидуалните искуства се различни, но и слични. Чувството на вина на партнерот кој има медицински проблем е оптоварено од срам и страв да не го изгуби другиот партнер. Додека партнерот кој нема проблем избегнува да ја сподели сопствената тага во стравот да не биде погрешно разбран, па сопствените чувствата ги држи во тајност што го прават дистанциран и заладен во релацијата. Тоа го зголемува стравот од загуба и прекин на бракот. Ова е магичен циклус кој е самоодржлив низ релациските обрасци на интеракција кои партнерите ги воспоставиле. Улогата на клиничарот е да ги препознае тие обрасци и да се обиде да им помогне да ги променат.

Нормализацијата на искуството со стерилитетот е корисен пристап кој може да се направи на бројни директни и индиректни начини. Споделување на туѓи приказни, може да биде моќен начин на воопштување на искуствата и притоа индиректно им се нудат опции или избори на партнерите. Во рамки на нормализацијата на искуствата особено се корисни групите за самопомош [5].

Клинички корисна интервенција е и преврамувањето, така што на нивните несогласувања

и дистанцираност позитивно се конотираат како обид да се заштитат еден со друг од болката наметната од неможноста да имаат биолошко дете. Тоа го штити и ја нагласува важноста на нивниот брак. Нивната социјална повлеченост се конотира како “потреба за приватност”. Но таа потреба може да се дозира, па се прави селекција на други извори на поддршка – избор на луѓе со кои ќе можат да споделат и отворено да контактираат. Партнерите имаат можност да донесат одлука дали ќе споделат и со кого. Но оваа можност да донесат одлука го преврамува стерилитетот од “тајна и срам” во “приватност” Тоа овозможува социјална реинтеграција и поддршка од околината.

Семејни импликации на тајната: дете добиено со донорски материјал

Во областа на адопцијата споро се прифаќала важноста на децата да им се соопшти нивното потекло, наспроти изградениот социјален конструкт на тајност и последиците од откривање на вистината. Денес за семејствата кои посвоиле дете прашањето не е “Дали да кажеме?” туку “Кога да кажеме? и Како да кажеме?”. Додека дилемата за семејствата чии деца се добиени со помош на репродуктивна технологија и користење на донорски материјал не е само дали нивната тајна е сигурна, туку и дали нивната тајна е општествено дозволена на сите нивоа.

Тајноста може да влијае на детското чувство на припадност кон семејството, на чувството на членовите на семејството дека имаат право еден на друг, како и на чувството на родителска компетентност. Тајноста може да влијае на комуникацијата, довербата, когницијата и да креира напнатост околу можно неочекувано откривање. Тајноста, исто така, имплицира неуспех на семејството да помине од една фаза на животниот циклус во друга. Според Stoudemire, во 1989 год. Mahlstedt i Greenfeld предупредуваат: *“Имајќи во предвид дека врската родител дете веројатно е најмоќна човечка интеракција, јасноста во однос на значењето на биолошкиот и социјалниот родител е суштинска, особено за социјалните родители. Реалноста при користење на донорски материјал е таква што постојат повеќе од два родители вклучени во зачнувањето. Оваа реалност може да се држи во тајност од другите, но не може да се порекне од страна на партнерите, ниту во одредни ситуации од страна на познат донатор. Според тоа кога постои донорски материјал, на партнерите треба да им е јасно дека постои и “трет” родител, чие присуство ќе одржува чувство на губиток на еден од нив двајцата, но чие психолошко значење не е сосема разбирливо.”* [6].

Клиничката пракса покажува дека тајната го дели семејството на оние кои знаат (родителите и можеби некој друг) и на детето, кое се мистификува. Автобиографијата на Florence Fisher, 1974, според Мое, дава јасен и концизен опис на тоа како се чувствуваат овие деца: *“Од најмлади години, чувствуваав дека постои некоја мистична атмосфера во мојот живот – и како и секоја друга тајна за која знаете дека постои, но не можете да ја откриете, таа мистерија не ми даваше мир.”* [7]. Истражувањата во област на адопцијата потврдуваат дека кога семејството може отворено да зборува за посвојувањето и да го прифати истото, семејните интеракции се поздрави.

И покрај тоа, што до одреден степен има блискост со посвојувањето, стерилитетот и неговото лечење предизвикува друг тип на морални дилеми и психолошки прашања за одлуката дали да се соопшти или да се држи во тајност. Дел од тие прашања се: Треба ли парот да добие дете низ процес кој го сметаат за срамен? Какви се импликациите по родителството? Дали таквиот срам ќе се одржи ако партнерите се советуваат да бидат отворени, наместо да го држат тоа во тајност пред своето дете? Што значи средишната лага за односот родител – дете? Детето треба да верува во тоа дека родителите го прифаќаат начинот на кој настанало и дека му ги соопштуваат важните вистини.

Психотерапевтите, клиничарите, семејните терапевти е битно да се подготвени да не ја реплицираат тајната на професионално ниво, туку да се информирани, јасни и отворени во нивните ставови и пристапи. Ова е поле кое отвара многу можности за нови сознанија, истражувања и искуства.

Користена литература

1. Lalos A. Breaking bad news concerning fertility. *Human Reproduction*. 1999; 14: 581-585.
2. Burns L.H. and Covington S.H. *Psychology of Infertility*. In Burns LH and Covington SH (eds) *Infertility Counselling. A Comprehensive Handbook for Clinicians*. 1999; Parthenon Publishing, New York.
3. Poddar S. Sanayal N. Mukherjee U. Psychological profile of women with infertility: A comparative study. *Ind Psychiatry J*. 2014; 23(2):117-26
4. Frederiksen Y. et al. Efficacy of psychosocial interventions for psychological and pregnancy outcomes in infertile women and men: a systematic review and meta-analysis. *BMJ Open*. 2015 28(5)
5. Van den Broeck U. et al. *Counselling in infertility: individual, couple and group interventions*. *Patient Educ Couns* 2010;81:422–8.
6. Stoudemire A., Fogel B. *Medical Psychiatric practice*. American Psychiatric Press. Inc 1993
7. Moe B.A. *Adoption: a reference handbook*. Second edition. Contemporary world issue series. 2007

М-р Јана Белевска¹, М-р Марина Шуманска²,
Проф. д-р Диана Белевска³, М-р Маја Лутовска Ристеска⁴

618.5-089.888.61:159.942.5

¹ПЗУ “Др. Ложанковски” – Скопје, janabelevsk@hotmail.com

[com](mailto:janabelevsk@hotmail.com)

²Клиничка болница – Штип, marinasuma@yahoo.com

³МСУ „Г. Р. Державин“ – Свети Николе, Битола diana.belevska@t-home.mk

⁴Центар за советување и психотерапија “Проф. др. Диана Белевска” – Скопје, mlutovska@gmail.com

ЦАРСКИ РЕЗ И ПОСТПАРТАЛНА ДЕПРЕСИЈА

CAESAREAN SECTION AND POSTPARTUM DEPRESSION

Резиме: Цел на истражувањето е предикција која се однесува на можноста да ја провери поврзаноста на избран царски рез како начин на породување со ризикот од појава на постпартална депресија. Во истражувањето се вклучени вкупно 68 жени во постпартален период, кои ги задоволуваат инклузиони критериуми. Формирани се две групи: испитанички породени со царски рез и испитанички породени со спонтанно вагинално породување без компликации. Како психометриски инструмент е користена Единбуршката скала на постпартална депресија. Добиените резултати не потврдија статистички значајна поврзаност помеѓу избран царски рез како начин на породување со ризикот од постпартална депресија.

Клучни зборови: царски рез, постпартална депресија, спонтанно породување

Abstract: Objective of the study is prediction, to analyze caesarian section as possible risk factor of postpartum depression. Study sample includes 68 women, who had delivered before 4 to 6 weeks on the day of examination. Edinburg postnatal depression scale (EPDS) is used as psychometric instrument. The examinees are divided in two groups according the way of delivery: 34 delivered spontaneously, 34 delivered with caesarian section. The results did not confirm statistically significant differences between caesarian section as way of delivery and the risk of postpartum depression.

Key words: caesarian section, postpartum depression, vaginal delivery

Вовед

Постпарталниот период заокружува многубројни физиолошки и психолошки приспособувања. Психолошките промени во овој период најчесто се јавуваат во форма на анксиозно и депресивно расположение(1).

Од интерес на овој труд е постпарталната депресија, за која се знае дека освен што има негативни ефекти по здравјето на мајката, влијае и на грижата и емоционалната респонсивност на мајката кон детето, како и на брачните и семејните односи.

Ризикот од појава на депресивни растројства во постнатален период е висок што ја прави постпарталната депресија проблем од јавно здравствен интерес. Во однос на преваленцата постојат разлики во зависност од популацијата и скрининг техниките кои се користат, но генерално според добиените емириски истражувања е прифатено дека во светски рамки постпартална депресија се јавува кај 10-20% од постпарталните жени (2). Преваленцата може да биде за 25% повисока кај жени кои веќе имаат историја на постпартална депресија по претходен пораѓај (3).

Важноста на постпарталната депресија е асоцирана со фактот што освен негативните ефекти по здравјето на мајката, таа влијае на целото семејство, брачната релација и здравјето на детето (4). Јавно здравствениот интерес корелира и со финансиското оптоварување на здравствениот систем. Истражување спроведено од Dager и соработниците, покажува дека оптоварувањето по здравствениот систем е за 90% повисоко за депресивни во однос на недепресивни мајки (5). Постпарталната депресија може негативно да се одрази на емоционалната релација мајка-

дете, да доведе до запоставување на детето и прекин на доење што влијае на когнитивниот и емоционалниот развој на детето (6,7). Дополнително една од најтешките последици на постпарталната депресија е ризикот од суицид на мајката или повреда на новороденото. Тоа е причина повеќе добро да се познаваат ризик факторите за појава на постпартална депресија, истата да се превенира, рано да се дијагностицира и соодветно да се лекува.

Етиологијата на постпарталната депресија е мултифакторијална и се објаснува како последица на комбинација на хормонални, биохемиски, генетски, психолошки и социјални фактори. Биолошки промени кои се поврзуваат со појава на депресија во постпартален период се промени врзани со оваријалните стероиди, оската хипоталамус-хипофиза-надбубрежна жлезда, серотонин невротрансмитерскиот систем, тироидната жлезда и инфламаторни маркери. Дополнително, познати фактори на ризик се: историја на постпартална депресија со претходна бременост, историја на лична и семејна депресија генерално, рекурентна депресија, пременструален дисфоричен синдром, лоши брачни релации, возраст, амбивалентност во однос на бременоста, број на деца, слаба социјална поддршка, гојазност, семејно насилство (8,9).

Можен ризик фактор за појава на постпартална депресија кој е од интерес на овој труд е изборен царски рез како начинот на породување. Најчести категории на начин на породување се вагинално и породување со царски рез. Во рамки на тие категории се сретнуваат специфични сетови на методи кои вклучуваат: изборен (договорен) царски рез, итен царски рез, спонтан вагинално породување и оперативно завршување на вагинално породување со форцепс или вакум. Досегашните студии кои ја истражуваат поврзаноста на начинот на породување и постпарталната депресија, даваат контрадикторни резултати. Потврден е повисок ризик за развој на постпартална депресија после итен царски рез (10), но во однос на инциденцата на постпартална депресија после изборен царски рез или спонтан вагинален пораѓај нема усогласени ставови, различни студии даваат различни резултати почесто во прилог на потврда на нулта хипотеза. (11,12).

Резултатите од предходните истражувања на проблематиката за начинот на породување како фактор на ризик за појава на постпартална депресија, како и сознанието за можноста за избор на начин на пораѓај и се почестиот изборен царски рез се главниот мотив за ова истражување. Истражувањето настојува да провери дали постои поврзаност меѓу начинот на породување и ризикот од појава на постпартална депресија. Се тргнува од нулта хипотеза дека помеѓу начинот на породување и ризикот од појава на постпартална депресија не постои статистички значајна поврзаност.

Цел на истражувањето е предикција која се однесува на можноста да ја провери поврзаноста на начинот на породување изборен царски рез или спонтан вагинално породување со ризикот од појава на постпартална депресија.

Материјал и методи

Дизајн на студија и временска рамка

Студијата е дизајнирана како трансферзален вид на истражување – пресечно, а истото е спроведено во Клиничка болница Штип, Република Македонија во времетраење од 3 месеци во периодот април, мај, јуни 2013 година. Истражувањето е спроведено според етичкиот кодекс на истражување во Клиничката болница во Штип, а учеството во истото е базирано на основ на информирана согласност и почитување на приватноста на испитаниците.

Инклузиони критериуми за учество во студијата се: испитанички во постпартален период – породени пред 4-6 недели, без историја на постпартална депресија при претходен пораѓај, без историја на други психички проблеми, породени со спонтан вагинален пораѓај без компликации или со изборен (договорен) царски рез.

Примерок

Истражувачката популација ги опфаќа жените во постпартален период, а се работи за пригоден примерок кој ги зема во предвид релевантните карактеристики на популацијата. Испитаничките се поделени во две групи – првата ја сочинуваат испитанички породени со царски рез вкупно 34 со средна возраст 29.29 год. ($SD = \pm 4.26$) и испитанички породени со спонтан

вагинален пораѓај без компликации вкупно вкупно 34 со средна возраст 26.91 год. ($SD = \pm 4.39$). Вклучените испитанички ги задоволуваат инклузионите истражувачки критериуми.

Истражувачки инструмент

Психометриски инструмент користен за процена на ризик од постпартална депресија е ЕПДС (Edinburg postnatal depression scale). ЕПДС не е дијагностички инструмент, но скор од 13 или повеќе поени има предиктивно значење за постпартална депресија.

За статистичка анализа на податоците добиени во текот на истражувањето беше направена база во статистичкиот програм SPSS.

Резултати

Поврзаноста на начинот на породување (спонатно вагинално породување и породување си царски рез) и ризикот од појава на постпартална депресија е тестирана со помош на t тест за независни примероци при што не се покажа статистичка значајност, односно $t=0.933$ $p>0.05$. (Табела 2)

Табела 2. t тест за независни примероци – ЕПДС скор помеѓу 2 групи

		t-test for Equality of Means		
		t	df	Sig. (2-tailed)
ЕПДС	Претпоставен еднаква варијанса	(,933)	66	,354 ($p>0.05$)
	Без претпоставка за варијанса	(,933)	64,928	,354($p>0.05$)

Добиените резултати во однос на поврзаноста на начинот на породување – спонтано вагинално породување и избран царски рез – ја потврдија нултата хипотеза, односно начинот на породување не е статистички значајно поврзан со ризикот од појава на постпартална депресија во однос на примерокот на жени породени во Клиничка болница Штип.

Заклучок

Според добиените резултати, користејќи го скорот 13 на ЕПДС како пресечен скор, 18.75% од испитаничките се под ризик за постпартална депресија, што ја нагласува потребата од редовен скрининг за постпартална депресија согласно наодите на студијата на Поп Јорданова и соработниците од 2013 година.

Добиените резултати не потврдија статистички значајна поврзаност помеѓу начинот на породување: спонтано вагинално породување или избран царски рез со ризикот од постпартална депресија. Тоа е во склад со актуелни студии реализирани во светски рамки (13-14). Генералниот заклучок на спроведеното истражување гласи: Начинот на породување, кога се земаат во предвид најчестите категории: спонтано вагинално породување без компликации и избран царски рез не е асоциран со ризикот од постпартална депресија.

Користена литература:

1. Robinson GE, Stewart DE. Postpartum disorders. In N.L.Stotland & D. E. Stewart (Eds.), Psychological aspects of women's health care (2nd ed.). Washington, DC: American Psychiatric Press,Inc. 2001; p 117-139.
2. Pop Jordanova N. et al. The need for regular screening of postpartum depression. MANU. Contributions. Sec. Med. Sci; 2013; 24(1):121-129
3. Gold L. Postpartum disorder in primary care. Diagnosis and treatment. Prim Care 2002;29:27-41.
4. Hultinen P. Maternal postnatal depression, causes and consequences. Department of pediatrics, Oulu. 2003; p 3
5. Dagher RK, McGovern PM, Dowd BE, Gjerdingen DK. Postpartum depression and health services expenditures among employed women. J Occup Environ Med. 2012;54(2):210-215.
6. Carter AS, et.al. Maternal depression and comorbidity: predicting early parenting, attachment security, and toddler social-emotional problems and competencies. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry.2001;40(1):18-26. [PubMed]

7. Dennis CL, McQueen K. The relationship between infant-feeding outcomes and postpartum depression: a qualitative systematic review. *Pediatrics*. 2009;123(4):e736–e751.
8. Sylvén SM, Ekselius L, Sundström-Poromaa I, Skalkidou A. Premenstrual syndrome and dysphoric disorders risk factors for postpartum depression. *Acta Obstet Gynecol Scand*. 2012 Nov 16.
9. Budhathoki N. et al. Violence against Women by their Husband and Postpartum Depression. *J Nepal Health Res Counc*. 2012 Sep; 10 (22): 176–80.
10. Xiea R. et. al. Fetal gender and postpartum depression in a cohort of Chinese women. *Social Science & Medicine*. 2007;65:680–684.
11. V. Koo, J. Lynch, and S. Cooper, "Risk of postnatal depression after emergency delivery," *The Journal of Obstetrics and Gynaecology Research*, vol. 29, no. 4, pp. 246–250, 2003.
12. Bahadoran P, Oreizi H.R., Safari S. Meta-analysis of the role of delivery mode in postpartum depression (Iran 1997-2011). *J Educ Health Promot*. 2014; 29(3):118
13. Sword W. et al. Is mode of delivery associated with postpartum depression at 6 weeks: a prospective cohort study., *BJOG*. 2011;118(8):966-77.
14. Asli G. et al. Postpartum Depression: Is Mode of Delivery a Risk Factor? *ISRN Obstetrics and Gynecology*. 2012

Марина Костић¹, Ивана Лукић²

364.632:37.064.3(497.11)

¹Филозофски факултет Ниш, департман за психологију,
kosmarina@gu.ni.rs

² Филозофски факултет Ниш, департман за психологију,
livana@gu.ni.rs

ПСИХОЛОШКИ ОДГОВОРИ СОЦИЈАЛНИМ ДРУШТВЕНИМ ПРОМЕНАМА : РАСПРОСТРАЊЕНОСТ И ПРЕВЕНЦИЈА НАСИЉА У ШКОЛАМА НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА НИША - ИСТРАЖИВАЊЕ

PSYCHOLOGICAL RESPONSES TO SOCIAL CHANGES: PREVALENCE AND PREVENTION OF VIOLENCE IN SCHOOLS IN NIS – RESEARCH

Резиме: Превенција насиља међу ученицима, постиже се развојем начина опхођења са конфликтима на конструктиван, ненасилан начин, што развија разумевање и поверење и у том процесу разлаже неосноване претпоставке о намерама, потребама и интересима свих страна у конфликту. „Ненасилна“ комуникација ствара основу за почетак процеса који реконструише сопствене потребе и интересе, који су били погрешно тумачени или интерпретирани од друге стране у конфликту. Конфликти се не могу спречити или избећи, али може насиље – као одговор на конфликт. Ефекти рада су: ненасилно решавање конфликта, квалитетнија комуникација међу вршњацима и развијање адаптабилних облика понашања, решавање међугенерациских сукоба у породици и могућностима њиховог превазилажења.

Кључне речи: насиље, конфликт, комуникација.

Abstract: Prevention of violence among pupils can be achieved through improvement of methods of treating conflicts in a constructive, non-violent way that contributes to development of understanding and trust and in a such process that breaks down unfounded assumptions on the intentions, needs and interests of all conflict parties. “Non-violent” communication forms the basis for initiating the process of reconstruction of one’s own needs and interests, previously usually misconstrued or misinterpreted by the other side in the conflict. Conflicts cannot be prevented or avoided, contrary to violence – as a respond to conflict. The effects of such approach are: non-violent conflict resolution, better quality of communication among peers, development of “adaptable behaviors” and successful overcoming of generation gap within families.

Keywords: violence, conflict, communication.

Вршњачко насиље као облик агресивног понашања је све заступљеније у савременом друштву, са којим се суочава велики број ученика, а самим тим и наставника и родитеља. Ученици су изложени разним видовима насиља и девијантног понашања у школама, који су, између осталог, условљени дугогодишњом економском и социјалном кризом. Све млађе генерације испољавају проблеме понашања – улазе у међусобне конфликте и вербалне конфликте са одраслима, све више „слаби“ поштовање према ауторитетима (наставници, професори, родитељи...) и моралним нормама, а осећаји обавеза и одговорности бивају све више занемарени. Ефикасан начин решавања наведених проблема требало би да буде свакодневна пракса рада са децом и младима, и то: у **превентивном** смислу – ради јачања свести младих о предностима ненасилне комуникације и мирног решавања проблема, и у смислу **конкретне психолошке систематске интервенције**, у сарадњи са стручним службама основних школа, ученицима, али и родитељима у некој од каснијих фаза. Вишегодишња пракса показала је да су истраживања ове појаве од суштинског значаја не само за разумевање њене појаве, већ пре свега, за конструкцију превентивних и интервентних програма који би допринели смањивању појаве вршњачког насиља у школама. Попадић(2009) под насиљем подразумева намерно и неоправдано доношење штете другоме, што се може посматрати као генерализација за

негативне ефекте понашања које жртва трпи. Дакле, само наношење штете није довољно да би се говорило о насиљу, али је нужно. Понашање којим се наноси штета грубо можемо поделити на вербално и невербално и оно се може састојати у физичком повређивању, наношењу материјалне штете или психолошком повређивању као што су застрашивање, срамоћење, социјална изолација и слично. Насиље и агресија су термини који се врло често употребљавају као синоними, мада постоје разлике у њиховом одређењу и манифестовању. Без обзира да ли су насилници или жртве, имају и улоге које им припадају унутар школске структуре које су доминантне док се актери налазе у простору школе, али се не везује искључиво за тај простор, већ се интеракција из тих улога може продужити и ван школе (Попадић, 2009.). У разумевању насилне интеракције актери су ученици, наставници, родитељи.

Школско насиље је шири појам од вршњачког насиља, јер оно подразумева све насилне интеракције које се у школи могу догађати: насиље одраслих (наставног и ненаставног особља) над ученицима, насиље ученика над одраслима у школи, као и вршњачко насиље.

Превенција насиља постиже се развојем начина за опхођење са конфликтима на конструктиван, ненасилан начин, при чему се развија разумевање, ствара поверење, и тиме се разлажу често неосноване претпоставке о намерама, потребама и интересима свих страна у конфликту.

Метод: Узорак и поступак. Истраживање је спроведено у периоду од априла до јуна 2013. Године у основним школама на територији града Ниша. Узорак је обухватио ученике V, VI и VII разреда основних школа, и то у укупном броју од 1101, што чини 10 % популације виших разреда основних школа на територији Града Ниша. Методом случајног избора, за истраживање је одабрано 13 градских основних школа. У испитивању је коришћен пригодно састављен упитник за ученике који су саставили аутори овог рада за потребе овог истраживања. Упитник чини 11 питања вишеструког избора, тј. питања по типу понуђених одговора, као и могућност допуне и давања коментара од стране ученика. Обраду добијених података обавили су аутори овог истраживања, као стручни тим Управе за дечију, социјалну и примарну здравствену заштиту, Град Ниш.

Циљ истраживања је добијање свеобухватне слике о распрострањености насиља међу ученицима у основним школама на територији града Ниша, као и појединих општина, ради осмишљавања стратегије и развијања превентивних мера које би допринеле смањењу ове негативне појаве.

Обрада и анализа прикупљених података: Сви прикупљени подаци обрађени су у статистичким програмима Статистика и СПСС. Коришћене су следеће статистичке методе: класична дескриптивна статистика (аритметичка средина, стандардна девијација, проценти, итд);

Ток истраживања: Истраживање је спроведено у Основним школама у периоду од априла до јуна 2013. године, групно и анонимно, на нивоу појединачних одељења за време наставе, у присуству учитеља (разредних старешина) и испитивача. Предвиђено време за попуњавање упитника било је један школски час (45 минута).

Анкетирани број ученика је 1101, и то 50% испитаника мушког пола и 50% женског пола. Од укупног броја анкетираних ученика 86% је постигло одличан и врло добар успех, преосталих 14% добар или слабији успех. Већина има релативно повољну породичну и економску ситуацију, 86% ученика има потпуну породицу, 93,6% живе у породичном стану и 57% има оба запослена родитеља. На питање како проводе своје слободно време 33% је одговорило да се бави спортом, такође 33% да радије излази са друштвом, док 25% њих радије остаје код куће.

Анализа резултата: У делу упитника који се односи на распрострањеност сукоба у школи добијени су следећи резултати: 41% њих је одговорило да до сукоба у школи долази повремено, 34% ретко, 22% често, а 2,3% сматра да сукоба нема. Најчешће врсте сукоба су вербални сукоби (55%), туче (39%), крађе (3,9%), и најчешће се завршавају непријатељством (38%), казним мерама (36%), физичким повредама (24%) или сукобом родитеља (2,5%). У решавање се укључује најчешће, разредни старешина (37%), затим сами ученици (28%), стручна служба школе (21%), тек онда остали наставници (9,6%) и школски полицајац (4,6%). Сукоби у школама се најчешће дешавају међу истим ученицима 51%, 48% се изјашњава да је учествовало у сукобима, а за помоћ

се обраћају наставницима (32%), родитељима (22%), или друговима (20%), само 12% ученика тражи помоћ стручне службе, 4,2% се обраћа директору, док се 10% њих не обраћа никоме. 11% ученика изјављује да су родитељи незаинтересовани, немају времена или разумевања за њихове проблеме. И поред тога што је 89% њих одговорило да се углавном осећају безбедно у школи, ипак 45% њих се не осећа безбедно на путу од школе, а 22% на путу до школе, 14% њих се не осећа безбедно за време великог одмора, за време часа (11%). У односу на пол, чешће су у питању особе мушког пола, 61,7%, док је међу женском популацијом њих 38,3% дало потврдан одговор. Последње питање анкете је захтевало квалитативну анализу, па су се обрадом података, ученички одговори могли сврстати у неколико категорија, и то: потреба за физичким обезбеђењем школе, потреба за психолошком подршком стручне службе, предлог оштријих санкција за „насилнике“ и укључивање родитеља.

Овакви резултати добијени на нашем узорку указују на повишен праг толеранције према насиљу код наших ученика, што је алармантно али не и изненађујуће ако сагледамо шири друштвени контекст земље у којој живимо. Треба поменути и неадекватно препознавање различитих облика вршњачке интеракције које подразумевају насиље, а које ученици не препознају као насилне. С обзиром на учесталост и врсту учесталих сукоба (вербалне свађе) може се закључити да је вршњачко насиље веома заступљено, што је било и очекивано на почетку истраживања, с обзиром на цео наш друштвени контекст који је последица дугогодишње економске и социјалне кризе. Ученици улазе у међусобне вербалне конфликти, све више „слаби“ поштовање према ауторитетима (наставници, професори, родитељи...) и моралним нормама, а осећаји обавеза и одговорности бивају све више занемарени. Зато је и вршњачко насиље, као и насиље у ширем друштвеном контексту, управо психолошки одговор на друштвене промене, савремене трендове и брз темпо живота, отуђење и поремећену хијерархију друштвених, моралних и етичких вредности које би требало да негује свака индивидуа. Такође је било очекивано да у сукобе чешће улазе дечаки, и да велики проценат сукоба (39%) буду, у складу са том чињеницом – туче. У решавање сукоба се најчешће укључује разредни старешина коме се деца најчешће и обраћају за помоћ у таквим ситуацијама, што је веома битан налаз јер указује на то да треба систематски радити на подизању нивоа компетенција разредних старешина за решавање конфликта међу ученицима (кроз семинаре, обуке и слично). У вези са тим, интересантан је податак да стручне службе у школама (психолог, педагог, социјални радник...) нису довољно јако перципиране од стране ученика као важне у овом контексту и компетентне за решавање конфликта и вршњачког насиља, што је неочекиван налаз, јер би управо стручне службе у школама требало да буду носиоци активности за превенцију вршњачког насиља; ако то и јесу, ученици их не доживљавају као адресу којој се треба обратити за помоћ. То, даље, указује на евентуалну потребу истраживања места, значаја и улоге стручних служби у школама.

Највише пажње привукао нам је податак да се деца не осећају безбедно у повратку из школе али и за време часа (11%), што указује да чак и у ситуацији, као што је школски час, када би требало да се осећа физички безбедно и безбрижно, код ученика је евидентирана нарушена сигурност и бојазан од самог присуства другова који га намерно желе повредити, унизити или изложити непријатностима.

Добијени подаци су нам недвосмислено указали на то да је нужно континуирано и систематско бављење овом проблематиком, како на нивоу васпитно-образовних установа, тако и у ширем друштвеном контексту који би, поред система школства, обухватио и ресурсе здравства и социјалне заштите.

Литература

1. **Бојановић Р.**, (2009), Психологија међуљудских односа, Центар за примењену психологију, Београд
2. **Попадић, Д.** (2009), Насиље у школама, Институт за психологију, УНИЦЕФ, Београд
3. **Радоњић С.**, (2009), Општа психологија 2, Центар за примењену психологију, Београд
4. **Рот Н.**, (2010), Психологија група, Завод за уџбенике, Београд
5. **Вукосављевић Н.** (2000), Ненасиље?, Приручник за тренинге из ненасилне разраде конфликта (за рад са одраслима), Центар за ненасилну акцију, Сарајево

ПСИХОТЕРАПЕВТСКИТЕ МЕТОДИ – СОВРЕМЕНА АЛТЕРНАТИВА ЗА СИСТЕМСКИ РАЗВОЈ НА ПОЕДИНЦИ И ОРГАНИЗАЦИИ

THE PSYCHOTHERAPEUTIC METHODS - CONTEMPORARY ALTERNATIVE FOR SYSTEMATIC DEVELOPMENT OF INDIVIDUALS AND ORGANIZATIONS

Апстракт: Оптимизирањето на индивидуалните перформанси преку прогресивен личен развој фокусиран на емоционалните и социјални компетенции, значително ја подобрува ефикасноста на организацијата. Современиот пристап за ефективен емоционален и личен развој е алтернатива која вклучува примена на психотерапевтски методи и имплицира ефекти кои се повеќе од обуки за развој на вештини. Овој труд е фокусиран на примената на гешталт терапискиот пристап во организациите, кој интегрира психолошки концепти, методи и техники кои овозможуваат системски личен, емоционален, социјален и професионален раст и развој на поединците и организациите. Ваквиот психолошки пристап кон личен и организациски развој е стратегиска и менаџерска практика во современите земји, која доведува до подобрување на организациските перформанси и ефикасноста, подобрување на комуникациските аспекти и намалување на стресот.

Клучни зборови: гешталт терапија, емоционален развој, организациски перформанси.

Abstract: Optimizing individual performances with progressive personal development focused on the emotional and social competencies, significantly improves the efficiency of the organization. The contemporary approach to effective emotional and personal development is an alternative which involves the application of psychotherapeutic methods and implies effects which are more than training for skills development. This paper is focuses on the application of Gestalt therapeutic approach in organizations, which integrates psychological concepts, methods and techniques that allow systemic personal, emotional, social and professional growth and development of individuals and organizations. This psychological approach toward personal and organizational development is strategic and managerial practice in contemporary countries, which leads to improvement of the organizational performances and efficiency, improvement of the communication aspects and stress reduction.

Keywords: Gestalt therapy, emotional development, organizational performances.

ВОВЕД

Целта на секој човек е да го реализира најдоброто од себе што го носи како потенцијал и на тој начин да се да се самооствари. Концептот на хуманистичката психологија ја промовира потребата за самореализација на личноста како врвна потреба, која доведува до тоа да високо развиените поединци ја асимилираат работа во идентитетот и таа станува дел од неговото его. Така, улогата на професионалците во областа на растот и развој на личноста, во контекст на организациите, станува препозната како важен услов за раст и развој на самите организации. Целта што овој хуманистички пристап се јавува во организациското функционирање во време на доминација на вредностите на капитал и профит е што тоа придонесува за ефикасноста и продуктивноста.

БЕНЕФИТИ ОД ЛИЧНИОТ РАЗВОЈ ЗА ПОЕДИНЦИТЕ И ОРГАНИЗАЦИИТЕ

Процесот на личен развој им овозможува на поединците да постигнат критични персонални промени, посебно за самосвесноста, самодовербата, личниот идентитет, ставови, вредности и верувања, зголемување на задоволството и спонтаноста, ослободување на блокови кои се за ограничување на остварување на личен потенцијал.

Современиот пристап за личен развој вклучува примена на современите методи на гешталт терапијата за развој на луѓето која овозможува вистински личен раст и развој и самоостварувањена поединците што доведува до подобрување на организациските перформанси. На прашањето за бенефитите од системскиот приод кон личен раст и развој на вработените на организациско ниво одговорот го даваат резултатите од истражувањата, кои ја потврдиле користа од подобрувањата кои произлегуваат од ефективниот личен развој, како на пример: подобрување на организациските перформанси, лидерските вештини и лични односи меѓу вработените, а посредно и подобрување на организациската клима. Други бенефити се и подобрување на задоволството, посветеноста и ангажманот на менаџерите и вработените, како и намалување и решавање на конфликти и стресни ситуации како и намалување на последиците од стресот.

ГЕШТАЛТ ТЕРАПИЈА - АЛТЕРНАТИВА НА ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ МЕТОДИ ЗА ОБУКА НА МЕНАѢРИ И ВРАБОТЕНИ

Гешталт терапијата како алтернатива за традиционалните методи на развој на вработените, претставува мост што ги поврзува психотерапијата и бизнис менаџерите. Таа успева да го сензибилизира топ менаџментот за психолошките аспекти на ефективното работење и обезбедува промена во нивното однесувањето. Современите пристапи кои вклучуваат психотерапевтските методи во обуката и развојот на хуманите ресурси се насочуваат на холистички развој на целата личност, но гешталт техниките се применуваат и во развојот на одредени меки вештини како лидерски, комуникациски, управување со промените, надминување на стресни ситуации како и развој на вештини за тимска работа.

Ефектите на современиот пристап на личен развој со помош на техниките на гешталт терапијата имаат позитивни резултати на емоционалните аспекти на личноста кои се најмногу подложни на развој. Развојот на емоционалната компетентност на личноста се одразува на сите аспекти на личноста, зашто гешталт терапијата има холистички пристап и го разгледува човекот како целина. Тоа создава рамнотежа во системот и овозможува индивидуата да го најде своето место во целокупниот организациски дизајн.

Личниот развој со гешталт терапија ги подобрува капацитетите за ефективно менаџирање кое вклучува и лидерски компоненти, за конструктивно реагирање во ситуации на промени и стрес и трансформирање и развој на потенцијалите на вработените. Целите кои ги поставува гешталтистичкиот пристап се остварливи и релевантни, а резултати се реални, објективни, мерливи и трајни. Овие принципи не се присутни во традиционалните обуки или тренинзи и како такви се корисна алтернатива кога традиционалните методи не се ефективни.

ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА ПРЕДИКТИВНАТА ВАЛИДНОСТ НА ЕМОЦИОНАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА ЛИЧНОСТА ВРЗ ЕФЕКТИВНОТО ЛИДЕРСТВО

Во контекст на изнесената теориска елаборација, направено е истражување за влијанието на личноста на менаџерот т.е. нивото на развиеност на емоционалните аспекти на личноста врз ефективното менаџирање и лидерство. Се тргува од претпоставката дека нивото на развиеност на личноста е индикатор за способноста на менаџерот за практикување на ефективно лидерство. Како аспекти на личноста се третирани оние компоненти кои имаат развојна и мерлива димензија, а тоа се емоционалните компетенции самосвесност самодоверба, самопроцена, самоконтрола и социјални вештини. Овие компетенции ја сочинуваат емоционалната интелигенција, која е развојна и мерлива способност. Корелацијата меѓу овие два конструкта имплицира на потребата од вложување континуирани обуки за развој на истите, преку адекватни психотерапевтски пристапи како најфикасни методи.

Истражувањето е извршено на примерок од 38 менаџери во профитни организации, кај

кои се проценува лидерската ефективност според застапеноста на современи и ефективни лидерски стилови, како и утврдување на и нивната поврзаност со степенот на развиеност на личноста, утврдена преку нивото на развиеност на емоционалната компетентност на менаџерите. Варијабли во истражувањето се: емоционална компетентност - независна варијабла, која е мерена со прашалникот за мерење на степенот на развиеност на емоционална интелигенција ПКИ – 45; и трансформацискиот стил на водење - зависна варијабла, која е мерена со прашалникот за мерење на степенот на застапеност на трансформациско водство MLQ.

РЕЗУЛТАТИ И ЗАКЛУЧОЦИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО

Резултатите од истражувањето ја потврдија предиктивната валидност на емоционалната компетентност на менаџерите за лидерска ефективност. Резултатите (Табела 1) покажуваат дека емоционалната компетентност на менаџерите статистички значајно корелира со трансформациското лидерство ($R=0,578$), а коефициентот на детерминација ($d=0,334$) покажува дека емоционалната компетентност на менаџерот учествува со 34% во детерминирањето на ефективното водство.

К. мулт корел	К.мулт. детерм.	Варијанса	Коеф. ефикасност	Стандардна грешка
R	d	V	E	T
0,578	0,334	33,4%.	21%	0,0635

Табела 1. Корелации помеѓу трансформациско лидерство и емоционалната компетентност.

Резултатот $d=0,34$ укажува дека процентот на варијанса на трансформациското водство кој е одреден од варијансата на емоционалната компетентност изнесува 34%. Што се однесува до предиктивната моќ на овој емоционален аспект на личноста врз ефективното лидерство, која се покажува со индексот на ефикасност дефиниран како процент на смалување на грешката во предвидување заради корелацијата меѓу варијаблите, таа изнесува 21%. Тоа значи дека големината на грешката во предвидувањето на ефективното водство врз основа на познавање на степенот на развиеност на емоционалната компетентност е за 21% помала, во однос на грешката во предвидувањето без познавање на вредноста на емоционалната компетентност. Според овие резултати може да се очекува дека менаџерите со развиена емоционална компетентност ќе се способни да практикуваат ефективно лидерство.

Добиените резултати потврдуваат дека менаџерите кои имаат развиена емоционална компетентност ќе бидат успешни лидери. Тоа се однесува за сите емоционални компетенции кои ја претставуваат самосвесност, самопроцена, самовладеење. Доколку се развиваат емоционалните аспекти на личноста на менаџерите може да се предвиди тие ќе бидат успешни лидери, т.е дека ќе преферираат ефективни и современи стилови на лидерство.

ЗАКЛУЧОК

Ова истражување ја потврди важноста на психолошките аспекти во организациското функционирање. Тоа покажа дека личноста на менаџерот е клучен фактор за организациската успешност и затоа е потребно да се вложува во развојот и растот на личноста. Истражувањето покажа дека нивото на развиеност на личноста, особено емоционалните аспекти, имаат предиктивна валидност за лидерската ефективност. Менаџерите со развиена емоционална компетентност се способни да практикуваат современи лидерски стилови, неопходни за успех во современи услови. Ваквите сознанија имплицираат неопходност од вклучувањето на психотерапијата во организациските системи, како најефективен начин за раст и развој на личноста.

Гешталт терапијата се фокусира на емоционалните, социјалните и мотивациските нивоа на личноста и влијае врз растот на организациската култура. Гешталт терапијата во организација може да се применува на индивидуално и организациско ниво низ три пристапи: терапевтски, низ процес на тренирање - обучување и консултирање. Сите пристапи може

да понудат развојот на лидерските вештини, но и многу други придобивки во организаците, како: подигнување на нивото на свесност и одговорност на менаџментот и персоналот за тимската динамика и меѓучовечките односи, поддршка на организацијата во стресни периоди, решавање на конфликтите меѓу поединците и тимовите и сл. Сите овие активности доведуваат до подобра групна продуктивност, подобри меѓучовечки односи како и до позитивни промени на климата и културата во организацијата.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bahtijarević-Šiber, F. (2004.), Menadžment, Teorijamenadžmenta i veliko empirijsko istraživanje u Hrvatskoj, Masmedia, Zagreb
2. Goleman, D. (1997.). Emocionalna inteligencija – Zašto je važnija od kvo-cijenta inteligencije. Zagreb: Mozaik knjiga.
3. Goleman, D. (1998.). "What makes a leader?", Harvard Business Review.
4. Takšić, V. (1998). Validacija konstrukta emocionalne intligencije. Doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju, Filozofskog fakulteta, Zagreb.
5. Костиќ, М. (1980) Приод кон личноста, Нови правци во групната психотерпија, Авалски тетратки, Београд.
6. Zinker, J. C. (1977). Ceative Proces in Gestalt Therapy. NY, Brinner/ Mazel.

Assoc. Prof. PhD Nikolai Palashev
 University of library studies and information technologies, Sofia
 Assoc. Prof. PhD Vance Bojkov
 University of Nis, Faculty of Electronic Engineering
 Dr Darjan Bojkov
 University of library studies and information technologies, Sofia

316.663:316.472.47

FUNKCIONALNOST KOMUNIKACIONE SIGURNOSTI

FUNCTIONALITY OF THE COMMUNICATION SECURITY

Sažetak: Materijalizaciju komunikacione sigurnosti kao elementa društvene komunikacije treba razmatrati u kontekstu informacionog okruženja. Upravo zato karakteristični pristupi komunikacionoj sigurnosti zahtevaju korišćenje komunikacionih i informacionih tehnologija i tehnika, komunikaciono-komunikacionih konstrukcija, kao i načina i oblika same društvene komunikacije. Zbog toga je faktička materijalizacija, koja se odnosi na uspostavljanje sigurnosnih normi u odnosu na društveni interes, direktno vezana za objektivno postojeće karakteristike informacionog okruženja. Odnos osnovnih karakteristika informacionog okruženja prema komunikacionoj sigurnosti direktno utiče na uspostavljanje sigurnosnih normi u materijalizaciji ideje/rešenja u okviru procesa komunikacije.

Ključne reči: komunikacija, sigurnost, IK tehnologije, društveni interes

Summary: Materialization of communication security as an element of social communication should be considered in the context of the informational environment. This is why the typical approaches to communication security require the use of communication and information technologies and techniques, communication-communicational constructions, as well as the ways and forms of the social communication. Therefore, the factual materialization, which refers to the norms of establishing security in relation to social interest, is directly linked to the objective characteristics of the existing informational environment. The ratio of the basic characteristics of the information environment towards communication security directly affects the establishment of safety standards in the materialization of ideas/solutions within the communication process.

Key words: communications, security, IC technology, social interest

Materijalizaciju ideje/rešenja uvek i u svim slučajevima treba razmatrati u uslovima dihotomije *sigurnost-nesigurnost*, a sve to u kontekstu stanja trojstva *duh-intelekt-materija*. U tom smislu, u imeniocu relacije sigurnost-nesigurnost nalaze se stavovi, aktivnosti i pozicioniranost učesnika u komunikaciji; formatiranje društvenih odnosa i veza; komunikaciono-informaciono regulisanje društvenih procesa; parametri i perspektive razvoja prihvaćenog civilizacijskog modela; aspekti sistema upravljanja društvom koji je pravno priznat za ispravan i podnošljiv, kao i aspekti ravnoteže u društvenoj hijerarhiji i sistemu vrednosti. Ovde se refleksije komunikacione sigurnosti izražavaju pre svega u pravcu uslova i okruženja u kojima se formiraju i formatizuju način mišljenja, društveni stavovi i reprodukcija modela ponašanja. Sa tog aspekta, rizici po funkcionalnost komunikacione sigurnosti ogledaju se u sledećem:

- » Neadekvatnost korišćenih komunikacionih strategija, politika i pristupa novonastalim realnostima.
- » Nespremnost za korišćenje stvarnih inovacija u razvoju društva zato što nije utvrđena verodostojnost postojećih kvazi istina.
- » Stvaranje okruženja, uslova i mogućnosti za učvršćivanje statusa kvoa u političkom, kulturološkom i ekonomskom razvoju društva.
- » Pojavljivanje problema u negovanju, interpretaciji i nadgradnji vrednosti i dozvoljavanje kritične mase kvazi vrednosti na terenu socijuma.
- » Formalizovanje modela načina mišljenja učesnika u komunikaciji.
- » Ograničenja i zanemarivanje smisla znakova, simbola, likova i jezika u odnosu na

adekvatnost ideje/rešenja naspram spremnosti publika da ih prihvate kao dozvoljene i podnošljive.

- » Informaciona i vizuelna ograničenja iskaza koja utiču na efikasnost komunikacionog ponašanja učesnika u procesu komunikacije.
- » Prisustvo komunikacionog dogmatizma u odnosu na pragmatizam političkih praksi.

Imajući to u vidu, ulogu komunikacione sigurnosti možemo sagledati u pravcu stvaranja adekvatnog okruženja, uslova i normi u organizaciji i upravljanju društvenom komunikacijom. Obavezan uslov za to je postojanje smisaone ravnoteže između tri njene ose – ose komunikacione vertikale na kojoj se nalaze ideje, teze, hijerarhijski odnosi i aktuelni društveni stavovi; ose komunikacione horizontale na kojoj se nalaze načini i oblici komunikacije: PR, stvaranje lika, reklama, lobiranje /komunikacione refleksije/, grupe za pritisak /komunikacione refleksije/, izgrađivanje identiteta, propaganda i sociološki i politološki instrumenti /komunikacione refleksije/; ose psiholoških aspekata na kojoj se nalaze korporativni stavovi institucija i organizacija, formirani pogledi učesnika u komunikaciji na svet koji ih okružuje, održive psihološke karakteristike učesnika u komunikaciji i delovanje medija kao prenosilaca informacija, transformatora informacija i medijatora. Upravo zato se ostvarivanje komunikacione sigurnosti može sagledati u sledećim pravcima:

- » Garantovanje adekvatnog lansiranja ideje/rešenja u javni prostor.
- » Garantovanje uslova za dijalog i debatu na terenu omegakomunikacije.
- » Ozvaničenje pozicija učesnika u komunikaciji.
- » Garantovanje uslova za donošenje upravljačkih odluka.
- » Obezbeđivanje preduslova za ostvarivanje dovoljnog stepena motivisanosti učesnika u komunikaciji za dobrovoljno prihvatanje ideja kroz donetu i sprovedenu upravljačku odluku.

Navedene problemske linije, u kojima se odvija komunikaciona sigurnost, određuju i njenu ulogu pre svega kao elementa sistema društvene komunikacije. Upravo ta uloga određuje i funkcije komunikacione sigurnosti, a naime:

- » Ugovaranje i stvaranje uslova, okruženja i norme sigurnosti u odnosu na akt komunikacije.
- » Ugovaranje i stvaranje uslova, okruženja i norme sigurnosti u odnosu na informacioni resurs.
- » Ugovaranje i stvaranje uslova, okruženja i norme sigurnosti u odnosu na načine i oblike komunikacije.
- » Ugovaranje i stvaranje uslova, okruženja i norme sigurnosti u odnosu na komunikaciono-informacione destrukcije.

U zaključku se može reći da su uloga i funkcije komunikacione sigurnosti uzajamno uslovljene, ostvaruju uzajamni uticaj i uzajamno se reprodukuju. Njihova suština određuje komunikacionu sigurnost upravo kao element sistema društvene komunikacije koji je usko povezan sa garantovanjem regularnosti i najnižeg mogućeg stepena beskonfliktnosti komunikacionog procesa. Sa druge strane, ostvarivanje komunikacione sigurnosti je proces koji je u potpunosti kompatibilan sa procesom komunikacije u svim njegovim aspektima i u svakom trenutku. S te tačke gledišta, pravci razvoja uloge i funkcija komunikacione sigurnosti se, bez uspostavljanja hijerarhije, mogu videti u garantovanju efikasnosti društvene komunikacije, sistemskom delovanju u krizi i kriznim situacijama, stvaranju okruženja, uslova i norme za prevenciju destruktivnih komunikacionih delovanja i ponašanja, kao i u ostvarivanju normi društvene komunikacije koje se reflektuju na norme socijuma.

Literatura

1. Војков, В., *Инженери и усмено пословно комуницирање*, часопис „Погледи“, Leskovic, Nova naša reč, 2013
2. Буркарт, Р., *Наука за комуникацијата*, „Пик“, В. Т., 2000
3. Вебер, М., *Смисъл и ценност*, „КК“, С., 1998
4. Deletić, S./Pejčić M., *Poslovne komunikacije*, Elektronski fakultet Niš, 2007
5. Илиев, В., *Риск и общуване*, „Лега Артис“, Плевен, 2004
6. Палашев, Н., *Комуникационна сигурност*, „За буквите-О писменах“, С., 2013
7. Сорокин, П., *Крива на нашето време*, „Дамян Яков“, С., 2004

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ТРАДИЦИИ ХРИСТИАНСКОГО ДУХОВНОГО ИСКУССТВА КАК МЕХАНИЗМ ПСИХОСОЦИАЛЬНОГО ПОЗНАНИЯ

ARTISTIC TRADITIONS OF CRISTIAN SPPIRITUAL ART AS MECHANISM OF PSYCHOSOCIAL KNOWLEDGE

Аннотация: Статья посвящена кросс-культурному осмыслению психологизма художественных традиций христианского духовного искусства, органично представленных в архитектуре и монументальной живописи.

Ключевые слова: художественная традиция, храм, символ, духовное искусство.

Abstract: Article is devoted to cross-cultural understanding psychology of artistic traditions of Christian spiritual art, organically presented in architecture and monumental painting.

Keywords: artistic tradition, the cathedral, a symbol, spiritual art.

Сегодня уже неправомерно говорить о новизне кросс-культурных исследований даже при очевидности отсутствия специальных публикаций по этой проблеме. Такой анализ основан на компаративистских методах культурных исследований, бихевиористском методе в психологии и символическом интеракционизме. В настоящей статье предпринята попытка кросс-культурного осмысления психологизма художественных традиций христианского духовного искусства, органично представленных в архитектуре и монументальной живописи.

В 2002 году папа Римский посетил Болгарию. Объектом его внимания стал Рильский монастырь Рождества Богородицы (в 1976 году был признан национальным историческим памятником, в 1983 – объектом всемирного наследия ЮНЕСКО). Такое внимание высочайшего духовного лица к монастырю не случайно: причины появления монастыря весьма показательны. Несмотря на то, что Рильский монастырь был возведен во времена Османской империи, однако вовсе не ненависть и не сопротивление чужой культуре вдохновляла строителей этого монастыря, а только любовь. Любовь к истине, к вере, к светлой силе[1]. Монастырь по праву считается сокровищем балканского искусства, специфику этого места ощущают все, кто однажды там побывал: здесь хранится икона Девы 12-го столетия, сердце царя Бориса III, крест Рафаила с резьбой (на деревянном кресте монахом вырезаны 650 фигур и 104 библейские сцены). Особенность монастыря заключается не только в необычности его архитектурного ансамбля, «здесь становится ясным, что художественная красота религиозного искусства – это именно средство, лестница для духовного возрождения человека»[2,с.36]. Российские исследователи болгарской культуры отмечают, что «духовно-художественное искусство Болгарии «воспринимается не просто как фольклор, или «музей под открытым небом», а как нравственная характеристика духовных воззрений», которые тем более ценны, что искусство Болгарии «выкристаллизовывалось в экстремальных и неблагоприятных условиях»[2,с.37]. Эти условия откликнулись изрядной аскетичностью болгарской духовной традиции, не оставляющей художнику радостных средств для самовыражения: длительная, почти 500-летняя «изоляция болгар в мусульманском мире не позволила привнести в иконописание и стенописание западную художественную традицию, как это произошло в Российской империи»[2,с.36].

Переход к западному укладу связан в России с именем Петра. В российском общественном сознании петровские реформы оценивались и до сих пор оцениваются крайне неоднозначно. Историческая необходимость реформ признаётся многими исследователями, однако реформирование разделило Россию на два лагеря – высшее, просвещённое общество со своей

культурой, отношением к Западу (чаще подобострастным) и желанием подражать западным (в основном, европейским) образцам и ту часть русского населения, которая осталась вне европейского образования, науки, искусства, моды, стиля жизни [3]. Однако, переход к западным традициям в искусстве можно оценивать лишь как внешний, стилистический, не затронувший духовных оснований русской славянской культуры.

Здесь для анализа большой интерес представляет известный в Санкт-Петербурге Андреевский собор на стрелке Васильевского острова, памятник 18 века. Имя Андрея Первозванного напрямую связано с северной столицей, поскольку 16 (27) мая 1703 года Пётр Великий основал Санкт-Петербург, заложив в основание крепости золотой ковчег с мощами святого апостола Андрея. Андреевский храм построен в смешанном стиле, такая эклектичность весьма характерна для русской художественной традиции (яркий пример - Казанский собор на Красной Площади, известный как храм Василия Блаженного). Самые ценные в иконостасе собора - образа свт. Николая Чудотворца и св.Александра Невского, особо почитается образ Божией Матери «Нечаянная Радость»[4]. Психологическая связь Андреевского собора с русским национальным характером очевидна – это не только символ коллективного труда и терпения, создававшийся трудно и долго, но он стал храмом ордена Святого Андрея Первозванного. Над входом в собор, в руках крылатых ангелов размещен барельеф ордена [рис.1]; золотом на ордене написаны главные слова, поясняющие духовную основу высшей награды Российской империи, а в настоящее время – высшей награды Российской Федерации – «За веру и верность».

Рис.1 . Орден св. Андрея Первозванного на фасаде собора св. Андрея Первозванного, Санкт-Петербург (Россия)

Значимой и характерной чертой русской духовной культуры выступает создание при соборе приходской школы, где ведутся занятия для взрослых и для детей открыт класс церковного пения. Эта ментальная связь поколений важна, поскольку ценности культуры, составляющие духовное достояние нации, не только сохраняются, но и передаются от поколения к поколению.

Элементы духовно-художественных традиций проявляются как во внешнем, так и во внутреннем убранстве многих славянских церквей и монастырей, к примеру, очень аутентична церковь Св.Николая, которая находится возле крепости Исар в г.Штипе (Р.Македония). Внутренняя галерея церкви передаёт психологизм духовных традиций южных славян – в галерее представлены произведения искусства мастеров Восточной Македонии 17-18 вв., стены украшены прекрасными фресками, обращают на себя внимание богато декорированные навес, трон и алтарь. Но особое значение обретает пол церкви (покрыт по обычаю красным ковром), на котором изображено солнце. Солнце считается традиционным языческим символом, но в христианском храме это изображение несёт иное, духовно-сакральное значение: солнце в лоне церкви, что вместе с верой и надеждой олицетворяет жизнь, свет, тепло, любовь, радость, мир (Рис.2).

Рис.2. Церковь св.Николая, Штип (Македонија)

Важными атрибутами христианского духовного мира выступает чистый, белый цвет церкви, а также традиционная для славян икона Богородицы, расположенная у входа в храм. Эта икона не декорация, но несёт смысловую нагрузку – для христианина обязательно наступает момент, когда каждый задумывается о настоящих, неизменных ценностях. Тогда и однообразная, бессмысленная жизнь с её невзгодами, серостью, слабостью, злобой, враждой и горечью заканчивается, потому что открывается путь к небесному храму. Для христианина всегда актуальна главная истина – через церковь мы узнаём Бога, а Бог дает человеку надежду через любовь.

Показательна для компаративного анализа христианская церковь Сан-Николо, расположенная в г.Римини (Италия). Как указывают летописи, в базилике находится реальная реликвия, часть левой десницы (руки) Николая Угодника, что стало предметом настоящего христианского паломничества и многочисленных научных споров. Внешний вид храма транслирует типичный для католичества аскетизм: несмотря на значительность фигуры Николая Угодника для христианского мира, церковь в Римини выглядит довольно незамысловато, в этой связи многим, желающим увидеть архитектурный ансамбль, приходится искать её довольно долго (рис.3).

Рис.3. Церковь Сан-Николо, Римини (Италия)

Особым моментом, имеющим отношение к организации пространства храма, выступает необычная (и не слишком удачная) попытка соединения современности и христианской духовности, проявляющаяся в решении, продиктованном мерами противопожарной безопасности: свечи, установленные в церкви искусственные, не настоящие, а электронные, работающие от электричества (на манер гирлянды на новогодней ёлке). Безусловно, в католической церкви сегодня прослеживается смена форм религиозности и все в ней направлено на то, чтобы людям, приходящим в церковь, было «удобно, быстро и комфортно». Тем не менее, такое решение выглядит нетрадиционно-шокирующим для ортодоксального христианского сознания, поскольку до сих пор христианский собор выступает единственным местом, где современный человек имеет возможность прикоснуться к высшим, неизменным, единым ценностям христианства, переданным через духовное искусство. В этой связи храм

обескураживае и оставяе у православног човека впечатленје не свјашченног обителџ, а инсталлациџ эпохи постмодерна, што совршенно немислимо, к примеру, для славјанских храмов.

На самом деле, «в эпоху глобализациџ являеся приметлив дефицит чувствительности к определенным явлениям в микрокультурной структуре, которая в значительной степени определяет человеческое существование» [5,с.12].

Всё это в полной мере имеет прямое отношение и к сохранению богатого культурного наследия, в которое органично входят и художественные традиции христианского искусства, которые как механизм психосоциального познания раскрывают главные духовные ориентиры, оставленные нам в мудрости веков нашими далёкими предками.

Список литературы:

1. 1. Рылский монастырь [Электронный ресурс] URL: <http://superbulgaria.info/rilskij-monastyr/> (дата входа 01.03.2015)
2. 2. Никольская Т.М., Никольский М.В. Духовное искусство Болгарии как средство выражения национальных ценностей // Культурно-исторические процессы и явления: научно-теоретический и прикладной журнал. - Свети Николе, Республика Македония. Выпуск 7, 2013.С.33-37.
3. 3. Гузенина, С. В. Образ Запада в российском массовом сознании / С.В. Гузенина // Современные исследования социальных проблем, №1(05). Периодическое научное издание. - Красноярск: НИЦ, 2011.- С.264-267. <http://sisp.nkras.ru/e-/issues/2011/01/78>
4. 4. Сайт Андреевского собора [Электронный ресурс] URL: http://andrew-sobor.ru/andreevskij_sobor.html (дата входа 01.03.2015)
5. 5. Кети Нестровска. Традицијата и религиозното // Культурно-исторические процессы и явления: научно-теоретический и прикладной журнал. - Свети Николе, Республика Македония. Выпуск 7, 2013. С. 11-13.

Щербакова А. А.
ФГБОУ ВПО «Тамбовский государственный университет
имени Г.Р.Державина»
nasty681993@mail.ru

004.738.4:2-47-057.874

ВЛИЯНИЕ СЕТИ ИНТЕРНЕТ НА ТРАНСФОРМАЦИЮ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ СОВРЕМЕННОГО СТУДЕНЧЕСТВА

IMPACT OF THE INTERNET ON THE TRANSFORMATION OF SPIRITUAL VALUES OF MODERN STUDENTS

Аннотация: Статья посвящена анализу влияния сети Интернет на формирование и трансформацию духовных ценностей современной студенческой молодежи.

Ключевые слова: информация, Интернет, студенческая молодежь, ценности, культура.

Abstract: This article analyzes the impact of the Internet on the formation and transformation of the spiritual values of contemporary students.

Keywords: information, Internet, students, values, culture.

В современном обществе, которое определяется как постиндустриальное, уделяется большое внимание использованию различных информационных источников, особенно это имеет отношение к учебному процессу в вузах. Чтобы информационные источники оказывали влияние на студенческую молодежь, необходимо предоставить в их распоряжение ключевые сведения, поскольку это способствует общему росту культурных компетенций и расширению профессиональных знаний. Использование сети Интернет как новой информационно-коммуникационной технологии привело к неожиданным изменениям. Интернет интенсивными темпами меняет образовательную структуру и стиль обучения, воспитания, поведения и продвигается в направлении создания нового общества, целью которого является *производство научных знаний*[1].

Интернет стал неотъемлемой частью жизни цивилизованного общества, он оказывает серьезное влияние на формирование мировоззрения студенческой молодежи, которая стремится к поиску новых знаний, в этой связи педагог обязан владеть новыми способами планирования и программирования обучения с целью реализации всего, что действительно важно и заранее было намечено. Интернет смог объединить миллионы людей, живущих в разных странах, сократить географические расстояния и ликвидировать преграды для общения в различных областях науки, культуры, образования. В результате этого традиционные учебно-педагогические материалы изо дня в день уступают место новым, современным, приоритетным.

Следует отметить, что появление новых технологий сопровождается такими изменениями, как продление молодёжного возрастного периода, индивидуализация, значимость стиля жизни студенческой молодежи во всем мире, европейское разрушение представлений о традиционном семейном укладе, восточно-азиатская урбанизация и модернизация городов – все это является теми основными условиями, которые ставят студенческую молодежь перед лицом незнакомых, а порой и пугающих жизненных ситуаций. Эти трансформации влияют как на общественное поведение молодых, так и закладывают основания нового мироощущения, что отражается, в том числе, и на качестве и стиле проведения досуга. В современном мире разнообразие цифровых форм досуга обретает все большее значение в жизни студенческой молодежи, поскольку Интернет и спутниковые аудиовизуальные средства коммуникации, а также телевизионные каналы дают возможность студентам становить и расширить свои культурные и социальные, а также личные связи. Одновременно с интенсивным развитием технологий молодежь ощущает, что упомынутая связь углубляется.

Глобальная компьютерная сеть привлекает студенческую молодежь, прежде всего, как

среда общения, сфера игровой и созидательной деятельности. Однако социокультурная среда сети Интернет имеет ряд существенных отличительных особенностей, которые не могут не оказывать влияние на личность молодого человека в процессе социализации. Ценностные ориентации студенческой молодёжи находятся в процессе формирования и требуют определенного времени для обретения устойчивости, в связи с чем, испытывают большую зависимость от различных внешних факторов, к числу которых можно отнести специфические социокультурные особенности Интернет-коммуникаций. Это положение кроме прочего дает возможность операторам социальных сетей корыстолобиво манипулировать сознанием и преследовать определенные цели: характер информационно-коммуникативной технологии таков, что чаще всего устанавливается односторонняя связь оператора с потребителем, где оператор имеет возможность передать потребителю все, что заблагорассудится.

Отметим, что процесс формирования ценностных ориентаций молодёжи осуществляется по следующим направлениям:

1. В учебной деятельности – через содержание учебных дисциплин. Нравственный авторитет педагога (особенно педагога по специальности, ведущего индивидуальные занятия) – одно из важных условий эффективности воспитательной работы.
2. Во внеучебной деятельности. Моральные ценности отражаются в содержании воспитательных мероприятий (праздников, концертов, конкурсов, выставок, деятельности студенческих научно-творческих кружков и др.).

Немаловажная роль отводится деятельности кураторов академических групп. Они проводят различные викторины, дискуссии, круглые столы по проблемам, актуальным для учащейся молодежи. Кураторские часы проводятся, в том числе, и с помощью Интернет-ресурса.

Исследование воздействия Интернета на морально-духовные и социальные ценности студенческой молодежи входит в число важных вопросов педагогических наук, особенно если учесть, что изменение какой-либо ценности обуславливает изменение в системе воззрений и студенческого поведения[2]. Социальные, нравственные качества молодёжи формируются по образу и подобию всего того, что они слышат и видят, сознают и переживают, погружаясь в конкретную социально-культурную среду. Поэтому одной из острых проблем является нравственное и духовное воспитание молодёжи на фоне интенсивного развития средств массовой информации, которые, к нашему общему сожалению, не всегда представляют человеку лучшие образцы массовой культуры.

Нравственные ценности во взаимоотношениях с другими людьми, в том числе и самыми близкими, в виртуальной культуре многообразны и противоречивы. Отзывчивость, сопереживание, сочувствие, чуткость, проявление доброты и сострадания как необходимые элементы взаимоотношений людей составляют позитивную часть нравственных ценностей, культивируемых в виртуальной реальности, ведь «Природа вложила в человека потребность заботиться обо всех людях» [3,с.16].

Средства массовой информации, осуществляя социальный контроль и управление, влияя на формирование общественного мнения, распространяя знания, опыт и культуру, прочно вошли в жизнь современного общества. Сеть Интернет как надежный помощник современного студента выполняет много функций, чему способствует свобода обмена информацией, доступность, открытость глобальной сети. Являясь необъятным хранилищем разнообразной информации, сеть Интернет расширяет интеллектуальные способности студента, способствует развитию творчества при обязательном условии знания путей получения информации, умения в ней ориентироваться; участие в научных Интернет-конференциях позволяет студентам изложить свою точку зрения, выслушать мнение о ней других исследователей. Однако в условиях высокой доступности материалов, распространяемых через сеть Интернет, на молодежь сегодня обрушивается и поток низкопробной продукции.

Следовательно, *уменьшить негативное влияние на сознание студенчества возможно лишь путем развития в среде студенческой молодёжи навыка научного анализа, а также сочетания единства умений мыслить и действовать согласно нормам и ценностям родной, а также общечеловеческой культуры.*

Список литературы

1. Сейедтахер Г.А. Роль новой технологии в процессе обучения и воспитания // Известия Академии наук Республики Таджикистан, №2. - Душанбе, 2010. С.239-242.
2. Кастельс М. Галактика Интернет: размышления об Интернете, бизнесе и обществе.- Екатеринбург: У - Фактория, 2004. 328 с.
3. Мизинова О. Н. Риск в структуре социальных конфликтов: Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.01 - социальная философия .- Саратов:, 2007. 131с.

Марија Младеновска-Димитровска

159.942.2-053.6

СОУ "Таки Даскало", магистрант на МСУ "Г.Р.Державин" – Битола и на "Св.Кирил и Методиј", Филозофски факултет – Скопје, m.dimitrovska@yahoo.com

Александар Димитровски

ОУ "Крсте П.Мисирков", магистрант на МСУ "Г.Р.Державин" – Битола и на "Св. Кл.Охридски", Факултет за безбедност – Скопје, a_dimitrovski@yahoo.com

ПОВРЗАНОСТА ПОМЕЃУ АНКСИОЗНОСТА И АГРЕСИВНОТО ОДНЕСУВАЊЕ КАЈ АДОЛЕСЦЕНТИТЕ

THE CONNECTION BETWEEN ANXIETY AND AGGRESSIVE BEHAVIOR AMONG ADOLESCENTS

Апстракт: Целта на истражувањето е да се утврди поврзаноста помеѓу анксиозноста и агресивното однесување кај адолесцентите, да се утврди кои облици на агресивно однесување се најзастапени и дали постојат полови разлики. Истражувањето е спроведено на примерок од 105 испитаници. Применети се 2 инструменти: Прашалник за агресивност и Скала за мерење анксиозност. Од резултатите може да се види дека испитаниците кои се поанксиозни, повеќе манифестираат и агресивно однесување. Најчесто младите луѓе агресивноста ја изразуваат како вербална агесија, а помалку како физичка. Не се утврдени разлики во однос на агресивното однесување меѓу машките и женските, додека во однос на анксиозноста женските се многу поанксиозни од машките.

Клучни зборови: анксиозност, депресивност, адолесценти

Abstract: The aim of the research is to determine the connection between anxiety and aggressive behavior in adolescents, to determine which forms of aggressive behavior are most common forms and whether there are gender differences. The survey was conducted on a sample of 105 respondents. Two tools are applied: Questionnaire for aggressiveness and Spence Children's Anxiety Scale. The results showed that respondents who are more anxious more manifest the aggressive behavior. Mostly young people express aggression as verbal aggression and less as physical. Not determined differences in aggressive behavior between male and female, while in terms of anxiety female are more anxious than male.

Keywords: anxiety, depression, adolescents

Вовед

Во литературата агресивноста различно се дефинира. Во некои дефиниции под агресивно однесување се подразбира вербална или физичка повреда на друго лице, но не се зема предвид и намерата да се нанесе штета. Во поновите теории, според Žužul (1989), како агресивно однесување се смета "секоја реакција (физичка или вербална) изведена со намера некому да му се нанесе некаква штета или повреда, без оглед дали таа намера е до крај реализирана".

Според психоаналитичките теории, чиј претставник е Сигмунд Фројд, се смета дека инстинктот на смртта Танатос, го води човекот кон уништување, деструкција и дека човекот е биолошки детерминиран кон уништување на себе се или на другите, доколку инстинктот на смртта е доминантен во однос на инстинктот на животот Ерос.

Според теоријата на фрустрација на Dollard, Miller, Doob, Mowrer и Sears, агресивното однесување се смета дека е одговор на некоја ситуација на фрустрација. Оваа теорија често пати е критикувана затоа што не секоја фрустрација доведува до агресивно однесување, а и секое агресивно однесување не е последица на фрустрација.

Според теоријата на социјално учење на Алберт Бандура, агресивното однесување се учи не само со поткрепување на таквото однесување од средината, туку и по модел со набљудување

и имитација на такво однесување. Доколку детето научи дека одредено агресивно однесување му помага да ја оствари својата цел и доколку тоа поминува неказнето, тоа ќе придонесе таквото однесување да се зацврсти и ќе се повторува како образец на однесување. Големо влијание врз појава на агресивноста имаат и агресивните содржини во медиумите, телевизијата, филмот, видео игрите итн.

Анксиозноста се дефинира како состојба на ирационално и прекумерно чувство на исплашеност и немир, која е придружена со хиперактивност на вегетативниот нервен систем, лупање на срцето, забрзано и отежнато дишење, главоболка. До извесен степен со анксиозноста се среќава секој човек во тешки животни ситуации. Ако анксиозноста е силна, долготрајна и го ограничува психолошкото и социјалното функционирање на поединецот, станува збор за анксиозно пореметување.

Иако порано анксиозноста и агресивноста се истражувале најчесто како посебни проблеми, во поновите истражувања се почесто се смета дека анксиозноста може да биде една од причините за агресивно однесување. Често пати се смета дека зад агресивното однесување може да постои одреден степен на анксиозност која се манифестира како агресија кон другите луѓе или кон предметите во средината.

Една студија покажала дека агресивните деца биле значајно поанксиозни од неагресивните (Vitaro F, Brendgen M, Tremblay RE, 2002). Друга студија покажала поврзаност помеѓу анксиозноста и реактивната агресивност во врските, која е дефинирана како агресивна намера да се повредат другите преку социјалните врски (Marsee MA, Weems CF, Taylor LK, 2008). Според Crick and Dodge's (1994) агресивните индивидуи се повеќе склони погрешно да ги интерпретираат социјалните односи и позитивно ги вреднуваат агресивните одговори. Младите кои манифестираат поизразена социјална анксиозност, покажуваат тенденција однесувањата и намерите на другите луѓе погрешно да ги интерпретираат како заканувачки (La Greca and Lopez, 1998). Според Loukas et al. (2005), социјалната анксиозност кај младите во рана адолесценција е поврзана со манифестирање на поизразена агресивност.

Методологија на истражувањето

Цел на истражувањето

Целта на истражувањето е да се утврди поврзаноста помеѓу анксиозноста и агресивното однесување кај адолесцентите, како и да се утврди кои облици на агресивно однесување се најзастапени, како и да се утврди колку е изразена анксиозноста кај адолесцентите, кои видови анксиозност и дали поизразената анксиозност, укажува на поизразена агресивност. Исто така, една од целите на истражувањето е утврдување на половите разлики во однос на изразеноста на анксиозноста и агресивното однесување.

Примерок

Во истражувањето беа вклучени 105 испитаници, од трета година средно образование, од кои 45,71% беа од машки пол, додека 54,29% од женски пол.

Инструменти

За мерење на агресивноста беше применет Прашалник за агресивност (A-87, Žužul, 1987), кој се состои од 15 ајтеми кои опишуваат 15 ситуации и кој мери 5 различни модалитети на агресивност: вербална манифестна агресивност (ВМ), физичка манифестна агресивност (ФМ), индиректна или поместена агресивност (ИН), вербална латентна (ВЛ) и физичка латентна агресивност (ФЛ). Повисок скор на скалата укажува на поголема агресивност. За мерење на анксиозноста применета е Spence Children's Anxiety Scale (1995), која се состои од 6 супскали: генерализирана анксиозност, социјална фобија, сепарациона анксиозност, панично растројство/агорафобија, опсесивно-компулсивно растројство и страв од физички повреди. Повисок скор на скалата укажува на поизразен степен на анксиозност.

Резултати и дискусија

Според дескриптивните статистики на скалата на агресивност кај примерокот во целина имаме средно изразена агресивност ($M=181,12$, $SD=59,18$), додека на скалата на анксиозност имаме повишено ниво на анксиозност ($M=97,75$, $SD=19,12$). Во однос на степенот на изразеност на различните видови агресивност испитаниците агресивноста најчесто ја манифестираат како вербална манифестна агресија ($M=41,36$, $SD=12,57$), додека најмалку како физичка манифестна ($M=32,23$, $SD=13,66$) што е и очекувано ако се знае дека општествено е непожелно агресијата да се изразува како физичко насилство. Потоа следува вербална латентна ($M=37,58$, $SD=12,52$), физичка латентна ($M=37,55$, $SD=14,05$), кои опфаќаат изразување на агресивноста само во мислите и индиректната агресија ($M=32,40$, $SD=13,61$), која значи манифестирање на агресијата на предмети од опкружувањето или на предмети кои му значат на оној кон кого е насочена агресијата.

Не се утврдени значајни разлики во поглед на изразеноста на агресивноста меѓу испитаниците од машки и женски пол, што значи дека меѓу машките и женските нема разлики во агресивноста, ниту при манифестирање на различните видови агресивност. И кај двата пола најизразен облик на агресивно однесување е вербалната агресија, додека најмалку изразен физичката манифестна и индиректната агресија.

Што се однесува до степенот на изразеност на анксиозноста кај испитаниците можеме да видиме дека најизразен облик на анксиозност е опсесивно-компулсивната невроза ($M=15,85$, $SD=8,70$), што опфаќа наметнувачки мисли дека нешто лошо ќе се случи, следуваат панични напади со агорафобија ($M=14,53$, $SD=3,84$) придружена со интензивни физиолошки реакции како чувство на гушење, губење здив, лупање на срце и генерализираната анксиозност ($M=14,20$, $SD=2,70$).

Табела 1. Разлики во изразеноста на анксиозноста кај испитаници од различен пол

Скали	пол	M	SD	t-test
Вкупен скор на Скалата на анксиозност	машки	87,75	13,10	-5,588**
	женски	106,18	19,41	
I супскала – Сепарациона анксиозност	машки	11,67	2,67	-6,161**
	женски	14,88	2,64	
II супскала – Социјална фобија	машки	11,58	2,31	-4,071**
	женски	13,56	2,61	
III супскала – Опсесивно-компулсивна невроза	машки	12,88	3,75	-3,367**
	женски	18,35	10,72	
IV супскала – Панично растројство/агорафобија	машки	13,08	2,82	-3,766**
	женски	15,75	4,17	
V супскала – Страв од физички повреди	машки	8,81	3,00	-3,576**
	женски	11,02	3,26	
VI супскала – Генерализирана анксиозност	машки	12,79	2,31	-5,564**
	женски	15,39	2,43	

$p < .05^*$

$p < .01^{**}$

Во однос на разликите меѓу испитаниците од различен пол, утврдени се статистички значајни разлики меѓу машките и женските на Скалата за анксиозност ($r=0.482$, $p < .01$) и на сите супскали: сепарациона анксиозност ($r=0.519$, $p < .01$), социјална фобија ($r=0.372$, $p < .01$), опсесивно-компулсивна невроза ($r=0.315$, $p < .01$), панично растројство/агорафобија ($r=0.348$, $p < .01$), страв од физички повреди ($r=0.332$, $p < .01$) и генерализирана анксиозност ($r=0.481$, $p < .01$) што значи дека женските се поанксиози од машките. Во однос на прашањето дали постои поврзаност помеѓу анксиозноста и агресивното однесување на испитаниците утврдена е статистички значајна корелација ($r=0,67$, $p < .01$), што укажува дека испитаниците кои имаат поизразен степен на анксиозност, повеќе се склони да манифестираат агресивно однесување. Добиени се статистички значајни коефициенти на корелација помеѓу анксиозноста и сите супскали на агресивност: вербална манифестна ($r=0.530$, $p < .01$), физичка манифестна ($r=0.529$,

$p < .01$), индиректна ($r = 0.685, p < .01$), вербална латентна ($r = 0.623, p < .05$), физичка латентна ($r = 0.615, p < .01$) што значи дека поанксиозните испитаници повеќе ги манифестираат сите облици на агресивно однесување. Пресметани се и интерколерации меѓу супскалите на агресија и на анксиозност и утврдени се статистички значајни корелации, што оди во прилог на претходното дека испитаниците кои имаат поизразена анксиозност, манифестираат поразена агресивност.

ЗАКЛУЧОК

Анксиозноста и агресивноста претставуваат значаен проблем во периодот на адолесценција. Се претпоставува дека 9,9% од адолесцентите до 16-та година ќе манифестираат некој степен на анксиозност и 23% ќе манифестираат некој облик на пореметување во однесувањето Costello EJ, et.al. (2003). Резултатите покажаа дека поанксиозните испитаници манифестираат поизразена агресивност. Затоа во практиката е важно да се утврди дали зад одредено агресивно однесување кај адолесцентите, постои анксиозност, зашто во тој случај и пристапот на психологот во работата со нив треба да биде поинаков.

Користена литература

1. Batanova, M.D., Loukas, A. (2011). *Social Anxiety and Aggression in Early Adolescents: Examining the Moderating Roles of Empathic Concern and Perspective Taking*. J Youth Adolescence 40: Springer Science and Business Media, LLC 2011
2. Clark, L.A. & Watson, D. (1991). *Tripartite model of anxiety and depression: Evidence and taxonomic implication*. Journal of Abnormal Psychology, 100, 316-336.
3. Erić, Lj. i Kaličanin, P. (1977). *Anksioznost, anksiozna stanja i lečenje lekovima*. Ljubjana: Lek. Griez, E.J.L., Faravelli, C., Nutt, D., Zohar, J. (2001). *Anxiety Disorders. In introduction to Clinical Management and Research*. England: John Wiley & Sons, Ltd.
4. Morris, T.L. & March, J.S. (2004). *Anxiety Disorders in Children and Adolescents, Second Edition*. New York: The Guilford Press, Inc
5. Smokowski, P.R., Cotter, K.L., Robertson, C.I.B., Guo, S. (2012). *Anxiety and Aggression in Rural Youth: Baseline Results from the Rural Adaptation Project*. Child Psychiatry Hum Dev. New York: Spriger Science + Business Media

Н.А. Коваль

316.48:316.454

Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина,
kafspys@mail.ru

А.В. Кидинов

Институт права и экономики, kidinovaleks@lipetsk.ru

КОНФЛИКТНОСТЬ В СТРУКТУРЕ ВНУТРИГРУППОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

CONFLICTS IN THE STRUCTURE OF INTRAGROUP RELATIONS

Резюме: в данной статье внутригрупповой конфликт рассматривается как социально-динамический феномен, который можно раскрыть через его свойства, проследить особенности их проявления в ходе конфликтной ситуации. Авторы выделяют стратегии поведения в конфликтной ситуации внутригрупповых отношений, кроме того, они отмечают, что данные стратегии зависят не только от индивидуального выбора, но и психологически связаны с социально динамическими свойствами внутригруппового конфликта. В статье особое место отводится описанию оценки моделей и стратегий поведения личности в конфликте, при этом акцент делается на ценности для нее межличностных отношений с противоположной стороной.

Ключевые слова: конфликтность, внутригрупповые отношения, стратегия.

Abstract: This article intragroup conflict is seen as a social and dynamic phenomenon, which can be opened through its properties, especially to trace their manifestations in the course of the conflict situation. The authors identify strategies of behavior in conflict situations intragroup relations, in addition, they note that these strategies depend not only on individual choices, but also psychologically linked to social dynamic properties of intragroup conflict. In this paper special emphasis on the description of the patterns and strategies of individual behavior in the conflict, with a focus on value for her interpersonal relationships with the opposing party.

Keywords: conflict, intercompany relations strategy.

Конфликтность по своей психологической процедуре является сложным, интегральным и многоуровневым образованием, детерминированным многими и разными факторами, а также разнохарактерными индивидуально-личностными свойствами как руководителя, так и членов группы, способствующими проявлению разных форм конфликтности, обуславливающих, в свою очередь, стиль и тактику поведения в конфликтной ситуации [1]. Существуют разные стили поведения личности в конфликте, представленные в научной литературе.

В частности, некоторые авторы выделяют: экстраиндивидуальный стиль, многоуровнево определяемый, когда конфликтность индивида стимулируется со стороны других людей, или социально перцептируемой другими людьми; интраиндивидуальный, обусловленный свойствами индивидуальности, симптомокомплексы которых представлены в поведенческих актах и реакциях, способствующих проявлению разных стилей поведения в конфликтной ситуации; метаиндивидуальный, порождаемый конфликтностью самого человека, оказывающего влияние на других субъектов социального окружения и стимулирующего конфликтность последних.

Нам представляется, что внутригрупповой конфликт, обладая своими социально-динамическими свойствами, раскрывающими его сложность, противоречивость, интегральность, порождает определенный стиль и тактику поведения в возникшей конфликтной ситуации [2].

Исходя из этого, нами были выделены следующие стили поведения индивидов в условиях внутригруппового конфликта: ориентировочный стиль, когда член группы реагирует

на конфликт в зависимости от обстоятельства. Другими словами это, так называемый, «приспособленческий тип»; иницирующий стиль поведения в конфликте – член группы подстрекает других к конфликту, создает прецедент для конфликтной ситуации, продвигает конфликтный способ решения возникшей проблемы; конформистский стиль характеризуется тем, что индивид участвует в конфликте по примеру других (ситуация типа «все конфликтуют – и я»)

Среди названных стилей поведения трудно определить наиболее конфликтогенный, поскольку каждый из них потенциально может обусловить развитие конфликта в группе. Вместе с тем социально-психологический анализ имеющегося у нас опыта позволяет полагать, что наивысшая степень конфликтогенности принадлежит такому стилю, который, на первый взгляд, в наименьшей степени порождает конфликт. Это означает, что наиболее конфликтогенным можно считать конформный стиль поведения в группе, когда образование внутригруппового альянса оказывается непредсказуемым, и вчерашние союзники неожиданно оказываются не только непримиримыми оппонентами, но и составляют их наиболее наступательную часть [3].

Названные стили влияют на стратегии участия индивида во внутригрупповом конфликте и находят проявление в общегрупповой динамике [4].

В современной психологической литературе проанализировано достаточно большое количество стратегий, выбранных личностью в конфликте, дается их классификация, психологическая характеристика, просматривается взаимосвязь личностных особенностей и выбранной стратегии и т.д. (А.Ю. Борисов, Н.В. Гришина, Л.Ф. Лисенкова, М.И. Станкин, Р. Сейнер, Н.Ф. Феденко, А.Е. Черикова, Б. Уизерс и др.).

На основе анализа научной литературы, полученных данных, нами выделены следующие стратегии поведения личности во внутригрупповом конфликте/

Так, в своем подходе к изучению конфликтных явлений К. Томас делал акцент на изменение традиционного отношения к подобным ситуациям, заключавшееся в создании некоего бесконфликтного пространства, а не в умелом управлении ими, поскольку находил наравне с негативной стороной и позитивное влияние столкновения интересов и мнений/ В соответствии с этим К. Томас считал нужным сконцентрировать внимание на следующем аспектах изучения конфликтов и сопутствующих явлений: какие формы поведения в конфликтных ситуациях наиболее характерны для индивида и по каким соображениям; какие из них являются более продуктивными и разумными, а какие стоит отнести к нерациональным и деструктивным; каким образом возможно стимулировать продуктивное поведение.

Было выделено пять основных стратегий поведения в конфликте. В основу их положена система, называемая методом Томаса - Килменна. Метод был разработан К.У. Томасом и Р.Х. Килменном в 1972 году. Система позволяет создать для каждого человека свой собственный стиль разрешения конфликта. Стиль поведения в конкретном конфликте определяется той мерой, в которой член коллектива хочет удовлетворить собственные интересы (действуя активно или пассивно) - напористость и интересы другой стороны (действуя совместно или индивидуально) - кооперация. Если воспользоваться прямоугольной системой координат, то получится сетка Томаса - Килменна, позволяющая определить место и название для каждого из пяти основных стратегий разрешения конфликта. На абсциссе фиксируется уровень направленности на интересы других людей, вовлеченных в конфликт, а на ординате - уровень направленности на собственные интересы.

При анализе конфликтов на основе рассматриваемой модели нужно иметь в виду, что уровень направленности на собственные интересы или интересы соперника зависит от трех обстоятельств: содержания предмета конфликта; ценности межличностных отношений; индивидуально-психологических особенностей личности.

Особое место в оценке моделей и стратегий поведения личности в конфликте занимает ценность для нее межличностных отношений с противоположной стороной [5]. Если для одного из соперников межличностные отношения с другим (дружба, любовь, товарищество, партнерство и т. д.) не представляют никакой ценности, то и поведение его в конфликте будет отличаться деструктивным содержанием или крайними позициями в стратегии (принуждение, борьба, соперничество). И, наоборот, ценность межличностных отношений

для субъекта конфликтного взаимодействия, как правило, является существенной причиной конструктивного поведения в конфликте или направленностью такого поведения на компромисс, сотрудничество, уход или уступку.

С.М. Емельянов дополняет двухмерную модель Томаса-Килменна третьим измерением - ценностью межличностных отношений (МЛО).

Стиль избегания, предполагающий уход из конфликта, связан с отсутствием личной настойчивости и желания кооперироваться с другими по его разрешению. Обычно в этом случае человек пытается стоять в стороне от конфликта, стремится стать нейтральным. Этот стиль используется, когда проблема не так важна, когда человек не хочет тратить силы на ее решение, когда член группы чувствует себя неправым или когда другой обладает большей властью. Использование такого стиля может означать решение индивида дать конфликту возможность развиваться. Данный стиль также может быть связан с неприятием напряженности и расстройства. В отдельных случаях попытка избежать конфликта может снизить его интенсивность. Однако игнорирование несогласия может вызвать еще большее недовольство. При таком подходе к конфликту проигрывают обе стороны.

Стиль конкуренции или разрешения конфликта силой характеризуется большой личной вовлеченностью и заинтересованностью в устранении конфликта, однако без учета позиций другой стороны. Это стиль типа «выигрыш-проигрыш». Для применения данного стиля необходимо обладать властью или физическими преимуществами. Такой стиль может в отдельных случаях помочь в достижении индивидуальных целей. Он требует от члена группы использования волевых качеств. Однако у окружающих складывается неблагоприятное впечатление об индивиде, использующем этот стиль.

Стиль сотрудничества отличается как высокой степенью личной вовлеченности в него, так и сильным желанием объединить свои усилия с другими для разрешения межличностного конфликта. При таком подходе выигрывает каждая из сторон. Члены группы, использующие данный стиль, обычно обладают следующими характеристиками: рассматривают конфликт как нормальное событие, помогающее и даже если им правильно управлять, ведущее к более творческому решению; проявляют доверие и откровенность в отношении других; признают, что при таком взаимодовлетворяющем исходе конфликта все его участники как бы берут на себя обязательство в рамках общего решения; считают, что каждый участник конфликта имеет равные права в его разрешении и точка зрения каждого имеет право на существование; полагают, что никто не должен быть принесен в жертву в интересах всех.

Часто такие индивиды считаются позитивно динамичными и у других складывается о них благоприятное мнение. Стиль приспособления, побуждающий войти в положение другой стороны, представляет собой поведение, в основе которого лежит стремление кооперироваться с другими, но без внесения в эту кооперацию своего сильного интереса. Этот стиль носит характер типа «невыигрыш – выигрыш», несет оттенок альтруизма. Данный стиль может выражать долгосрочную стратегию в целях развития у других ориентации на кооперацию по разрешению межличностного конфликта. Данный стиль помогает в стремлении реализовать желания других. Обладатели такого стиля в целом оцениваются окружающими положительно, однако воспринимаются другими как слабые натуры, легко поддающиеся чужому влиянию.

Стиль компромисса заключается в таком поведении в ходе разрешения межличностного конфликта, которое умеренно учитывает интересы каждой из сторон. Реализация данного стиля связана с проведением переговоров, в ходе которых каждая из сторон идет на определенные уступки. Компромисс широко используется в разрешении конфликта и те, кто его использует, оцениваются окружающими в целом благоприятно. Это стиль типа «непроигрыш – невыигрыш». Во многих ситуациях стиль компромисса позволяет достичь быстрого разрешения конфликта, особенно в случаях, когда одна из сторон имеет явные преимущества.

Таким образом, конфликт в группе - это осознанное противоречие между общающимися его членами, который сопровождается попытками его решить на фоне эмоциональных отношений. Для разрешения конфликтов члены коллектива пользуются определенными стратегиями поведения, а именно стратегией соперничества, приспособления, избегания, компромисса и сотрудничества.

- » выжидательный тип стратегии характеризуется стремлением индивида дождаться развития конфликтной ситуации, когда можно принять выгодное для себя решение;
- » приспособленческий тип, то есть это наблюдаемые реакции приспособления к динамике конфликтной ситуации и демонстрация гибких, нередко противоположных решений («по обстоятельствам»);
- » подстрекательская стратегия – это провоцирующие действия, с помощью которых индивид рассчитывает обострить ситуацию так, чтобы направить коллективные ресурсы на участие в конфликте и обеспечить себе максимальную безопасность;
- » избегающий тип стратегии – это устранение от участия в конфликтной ситуации с целью защиты себя от непредвиденных последствий после его завершения.

Выделенные стратегии проясняют наиболее вероятные способы поведения членов группы в конфликтной ситуации. Однако отметим, что данные стратегии зависят не только от индивидуального выбора, но и психологически связаны с социально динамическими свойствами внутригруппового конфликта.

В целом, рассматривая внутригрупповой конфликт как социально-динамический феномен можно раскрыть его свойства, проследить особенности их проявления в ходе конфликтной ситуации.

Социально-динамическими свойствами конфликта, раскрывающими его противоречивую сущность, на наш взгляд, являются: латентность и очевидность, тотальность и локальность, поэтапность и целостность, противоборство и взаимодействие, принуждение и компромисс, подчинение и диктат, эскалация и ослабление, поражение и победа, завершенность и инициация.

Таким образом, конфликтные отношения в полной мере характеризуются свойственной им социальной динамикой, в которой соединяются такие противоположности, как латентность и очевидность, тотальность и локальность, поэтапность и целостность, противоборство и взаимодействие, принуждение и компромисс, подчинение и диктат, эскалация и ослабление, поражение и победа, завершенность и инициация.

Литература

1. Кидинов А.В., Коваль Н.А. Внутригрупповые отношения: социально-динамический подход к исследованию / А.В. Кидинов, Н.А. Коваль. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – 244 с.
2. Кидинов А.В. Лидерство как феномен внутригрупповых отношений (в рамках социально-динамической теории) // Акмеология. №3. 2011. С. 373 – 376.
3. Коваль Н.А., Кидинов А.В. Аддитивный механизм развития внутригрупповых отношений как проблема психологии // Акмеология. № 3. 2013.
4. Коваль Н.А., Кидинов А.В. Внутригрупповой конфликт как сис-темное психологическое явление // Вестник Воронежского государственного технического университета. 2014. Т.10. №5,2, 2014. С.225 - 228.
5. Кидинов А.В. Психологические особенности кризисного развития внутригрупповых отношений // Теория и практика общественного развития [Электронный ресурс]. 2014. № 6. Режим доступа: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2014/6/psixologiya/kidinov.pdf

Гузенина С.В.¹, Сухомлинова М.В.²

37.015.31-057.874

¹ ФГБОУ ВПО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина»,
dialog-lana@yandex.ru

² ФГБОУ ВПО Мичуринский государственный аграрный университет,
marina27.surina@rambler.ru

К ИСТОКАМ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ ЛИЧНОСТИ УЧЕНОГО

THE ORIGINS OF A SCIENTIST'S OUTLOOK FORMATION

Аннотация: Статья обобщает ключевые предусловия становления и психологические характеристики мировоззрения личности ученого.

Ключевые слова: ученый, мировоззрение, анализ, научный факт, идол, истина.

Abstract: Article generalizes key preliminary conditions and psychological features of a scientist's outlook formation.

Keywords: scientist, outlook, analysis, scientific fact, idol, truth.

Современный ученый, живущий в веке бурной информации, самолетов и космических ракет, одновременно как похож, так и не слишком похож на своих пытливых коллег, когда-то проживавших в другом историческом отрезке (к примеру, в эпоху Нового времени) и вынужденных добывать информацию о малоизученных фактах и явлениях методом полевых исследований. Ученый той эпохи из всех механизмов в распоряжении имел только собственный разум, да арсенал классических методик, с помощью которых можно было попытаться хотя бы немного приоткрыть завесу неведомого. Порой, исследователи прошлых веков могли применять только метод включенного наблюдения, но даже и здесь необходимо было идти на разные хитрости, например: «заблудиться» в незнакомой местности, взять в жёны дочь вождя племени, принять чужую веру, прикинуться больным или нищим, сдаться в плен, в лучшем случае - выучить чужой язык. Ученому, охваченному желанием продвинуться к истине, приходилось становиться, во-многом, сродни актёру: принимать коллективную идентичность исследуемой группы и, по мере необходимости, практиковать профанное, для чего вполне реальным было вступление в радикальную организацию или секту, участие в сакральных ритуалах или военных походах и так далее. Отметим, что подобные эксперименты часто заканчивались для людей, занимающихся научной деятельностью, плачевно, однако именно они позволяли исследователю говорить от лица науки, поскольку описание реальных событий и фактов, полученных в полевых условиях, открывали истину сами за себя.

В истории науки зафиксировано большое количество примеров гибели ученых, отправляющихся за необходимыми фактическими данными в страны, где вполне реально бушевали моры и эпидемии; практически отсутствовало право, система здравоохранения и элементарная санитария; совершались террористические акты и социальные революции; царил насилье, действовали тоталитарные политические режимы; практиковалось рабство, жертвоприношения, каннибализм и так далее. Судьбы ряда деятелей науки трагически обрывались на родине по причине разлада с политикой своей страны: кто-то был объявлен сумасшедшим, кто-то врагом народа, кто-то умер в застенках лагеря.

Мировая и отечественная наука по праву гордится именами таких ученых, как Ф.Боас, Л.Морган, З.Фрейд, Л.Пастер, Н.Пржевальский, П.Семенов-Тянь-Шанский, Н. Вавилов, Л.Ландау, И.Павлов, К. Циолковский и многими другими как яркими примерами научной самоотверженности. Траектории их жизненных путей не слишком похожи, но общим в них было и остается главное – верность избранному профессиональному пути, кажущемуся со страна | 60

стороны обывателей глупым фанатизмом. Но и по сей день, в технотронную эру глобализации и массовых Интернет-коммуникаций, настоящим ученым можно назвать лишь человека, который при любых жизненных условиях и обстоятельствах не отказывается от своего призвания. При этом, как для ученых прошлых столетий, так и для современных, довольно второстепенной оказывается экономическая, психологическая, а иногда и этическая сторона такого вопроса: даже если цена истины слишком высока – учёный до сих готов её платить, порой в ущерб своему материальному положению, психическому/ соматическому здоровью или репутации.

Однако поступательное движение по раз и навсегда выбранному маршруту не может возникнуть спонтанно или случайно. Иначе говоря, судьбы людей науки, логично приводят к постановке вопроса: могут ли быть и каковы должны быть предусловия, базовые психологические предпосылки, при которых, с большой долей вероятности можно говорить о склонности личности к научной работе? Так или иначе, человек, занимающийся научной деятельностью, уже самим фактом её выбора транслирует сложную структуру личностного психотипа, который нереально сформулировать или определить однозначно, и по какой бы из известных в психологии шкал не пытаться произвести такие замеры – все они будут неверными, поскольку в среде ученых можно с определенностью встретить как флегматика, так и холерика, как интроверта, так и экстраверта.

Безусловно, наиболее стандартный взгляд на проблему охватывает комплекс таких личностных черт характера, как любопытство, упорство, оригинальность, целеустремленность, вера в истину, склонность к систематизации, аналитические способности, оптимизм, внимательность, страстность, сила духа, настойчивость, ответственность, принципиальность, правдивость. Однако этот перечень был бы неполным, если не упомянуть и абсолютно полярные качества: высочайшая культура сомнения, беспристрастность, творческое мышление, тяга к авантюризму и девиациям, недоверие, реализм, критицизм, скепсис, отрицание авторитетов, бескомпромиссность.

Набор приведенных амбивалентных характеристик далеко не полон и может быть продолжен, однако весьма важным системным качеством психотипа ученого выступает, прежде всего, то, что «испытанное наукой орудие искания подвергает пробе всё, что так или иначе вступает в область научного мировоззрения»[1, с.204- курсив в цитате]. Иначе говоря, «вирус аналитика» не покидает исследователя практически никогда, исключение возможно в редких ситуациях или только с очень немногими людьми (чаще - радикально отличающимися по типу мировоззрения), в этой связи «аналитическая программа» включается у ученого самопроизвольно, автоматически, как только феномен или явление вызывает любопытство или интерес. Благодаря такому качеству весьма плодотворной оказывается работа над сложными проектами в научных коллективах, где каждая единица «коллективного разума» представляет свой подход к проблеме, высвечивая невидимые другим стороны и аспекты похода к решению научной задачи: эффект синергии и принцип когерентности здесь работают на 100%.

Существенными чертами, отличающими ученых, могут быть названы также смелость (бесстрашие) и жёсткая верность выбору (идее, замыслу, задаче, научной традиции, интеллектуальной позиции, методологии и т.д.), которые являются базовыми качествами научного мировоззрения, поскольку, с одной стороны, в науке абсолютно нет места трусам, а с другой - невозможно быть профессионалом, периодически меняя свою точку зрения или выводив истину под тем углом, с которого она смотрится наиболее выгодно. Научное мировоззрение невозможно представить также без силы воли. Об этом редком даре, определяющем саму возможность, механизм мышления исследователя, академик В.И.Вернадский писал так: «безусловно, всегда оно проникнуто сознательным волевым стремлением человеческой личности расширить пределы знания, охватить мыслью всё окружающее» [1,с.199]. Это качество объясняет также и редкость научной религиозности. Дерзновения ученого сродни схватке, что не предполагает конформизма, смирения и душевного покоя, именно потому многие деятели науки до конца жизни остаются атеистами. Неспроста М.Ю.Лермонтов в поэме «Демон» вкладывает в уста главного героя слова: «Я царь познания и свободы». Познание как основная деятельность внутренне переживается ученым одновременно и как «демонизм», и как вечный, неустанный «диалог с небом», который олицетворяет (пусть даже бессознательно)

невидимую борьбу за свободу человека от рабства серости и невежества, формализованных в точке экстремума - бессилии человека перед смертью.

Другим «вечным» вопросом в поле науки остается проблема педагогических попыток воспитания личности исследователя. Довольно известной доктриной здесь выступает духовная наследие отца науки, английского философа Френсиса Бекона, сформулированное как «учение об идолах». В труде, обращенном к будущим поколениям молодых мыслителей, философ в аллегорической форме предостерегает их от соблазнов, встречающихся на дороге к постижению правды. Ф. Бекон придает слову «идол» значение фактора, искажающего научное познание: он пишет о многочисленных, невидимых для обыденного сознания «призраках, которые осаждают умы людей».

«Идолы пещеры» (*idola specus*) вызываются индивидуальными особенностями развития человека, так или иначе ограничивающими его мышление. Иначе говоря, это заблуждения, вызванные особенностями чувств и жизненных впечатлений отдельного человека. Препятствий на пути развития человеческого ума множество, поэтому можно считать, что каждый индивид сидит в своей собственной пещере. «Идолы пещеры, происходят из присущих каждому человеку свойств как души, так и тела, а также из воспитания, из привычек и случайностей»[2]. Идолов, гнездящихся в дефектах социальной коммуникации, философ назвал «идолами площади или рынка (*idola fori*)». Суть их - заблуждения, возникающие от особенностей чувств и неверных жизненных впечатлений, переданных вербально, т.е. от влияния языка на умы людей. «Идолы рода» (*idola tribus*) коренятся в несовершенстве природы человеческого ума, уподобляющегося «неровному зеркалу, которое примешивает к природе вещей свою природу, отражает вещи в искривленном обезображенном виде»[2]. Обычный человеческий ум, не склонный к научному исследованию, предпочитает верить привычному и общепринятому, он не ищет истину через собственный опыт, он не желает трезво взглянуть на положение вещей, поскольку взгляд реалиста уничтожает призрачную, но сладостную надежду на лучшее. Последнюю группу идолов Ф. Бекон назвал «идолами театра», они сопутствуют созданию авторитетов научных теорий и доктрин. Ф.Бекон сравнивает все интеллектуальные системы с театральными спектаклями, представляющими вымышленные и искусственные миры. За названием «идолы театра» скрываются принципиальные дефекты научной методологии. Резюмируя свою стратегию очищения научного познания от разнообразных идолов, Ф.Бекон пишет, что «все они должны быть отвергнуты и отброшены твердым и торжественным решением, и разум должен быть совершенно освобожден и очищен от них. Пусть вход в царство человека, основанное на науках, будет почти таким же, как вход в царство небесное, «куда никому не дано войти, не уподобившись детям» [2, с. 34].

Таким образом, работа ученого, прежде всего, основана на приоритете не мнений (собственное, сторонних лиц или авторитетов), а непосредственного самостоятельного научного опыта, включающего в себя базис фундаментального теоретического анализа и грамотную оценку практического знания, т.е. первичной и/или вторичной эмпирической информации (полученной благодаря прямому наблюдению, включенному и невключенному наблюдению, опросу, анализу письменных документов, фото и видеоотчетов, обработку эмпирических данных, экспериментальных данных). В этом смысле исследователь, движущийся в верном направлении, должен уметь избавляться как от неясностей (связанных с беконовскими «идолами» восприятия), благодаря привлечению различного рода информации, методичному сопоставлению комплексов фактов и факторов, так и от влияния собственной природы (личного отношения к исследуемой теме), чтобы, не доверяя никому (отчасти и самому себе!), сделать единственно-верный вывод. Настоящая научная практика сформулирована как методологическое положение о «бритье Оккама»: «*Non sunt entia multiplicanda praeter necessitatem*», что означает: «Не нужно множить сущности без необходимости». Это предупреждение о том, что не надо прибегать к сложным объяснениям там, где всё вполне очевидно. Однако такое усилие возможно в реальности только при зрелом, сформированном научном мировоззрении, на которое необходимо время, постоянная аналитическая практика и профессиональная помощь наставника.

При этом важно понять, что в исследовательском плавании никто не даёт ученому

никаких гарантий, а отправляясь в путь, необходимо ясно отдавать самому себе отчет в том, что ты - абсолютный пилигрим, одинокий охотник за правдой, добыть которую непросто, а её значимость редко может быть оценена современниками. Ещё менее вероятно, что польза от полученного знания будет тут же измерена в «индексах», «КПД» или «условных единицах», к тому же выводы аналитика вовсе не обязаны соответствовать исходной гипотезе. Однако, своеобразие мировоззрения личности ученого состоит как раз в том, чтобы «... найти, и если не найти, то стремиться найти её, эту правду, как бы горька, призрачна и скверна она ни была!» [1,с.5].

Список литературы:

1. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера/ Предисловие Р.К. Баландина.- М.: Айрис - пресс,2004. 576с.
2. Бекон Ф. Сочинения в двух томах. Т. 2. - М., 1972.

Парусова Е.В.¹, Гузенина С.В.²

615.851.82:78

¹ Днепропетровская консерватория им. М. Глинки, ketparusova@mail.ru

² ФГБОУ ВПО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина»,
dialog-lana@yandex.ru

МУЗЫКОТЕРАПИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПСИХОКОРРЕКЦИИ

MUSICOTHERAPY AS A TOOL FOR PSYCHOCORRECTION

Аннотация: В представленной статье рассматривается музыкотерапия как интегративная наука и одно из направлений психотерапии; рассмотрены главные механизмы терапевтического воздействия музыки, указаны основные сферы её применения.

Ключевые слова: музыкотерапия, интеграция, психотерапевтический метод, музыкальная психология, звукоинтонация, акустическая волна, психосоматическое здоровье.

Abstract: In presented article music therapy as one of the integrative Sciences, one of their destinations psychotherapy; considered the main mechanisms for the therapeutic effects of music are the main areas of application.

Keywords: music therapy, integration, psychotherapeutic method, music psychology, sound intonation, acoustic wave, psychosomatic health.

Сегодня в свете современных научных приоритетов большое внимание уделяется синтезу знания, интеграции различных наук и уровней познания.

На стыке таких сфер как нейрофизиология, психология, психотерапия, рефлексотерапия, психология творчества, психология восприятия, психофизиология, музыкальная психология, музыковедение возникла, развивается и получила признание как научное направление - музыкотерапия (от лат. «music», греч. therapeia лечение), т. е. буквально «лечение музыкой». Эта интегративная дисциплина направлена на применение музыки и музыкальных элементов с целью достижения терапевтических целей. Как определила исследователь С. В. Шушарджан, музыкотерапия представляет собой систему психосоматической регуляции функций организма человека.

Известно, что музыка обладает особыми механизмами влияния на человека, коллективное поведение и издревле использовалась в общественной практике. Данные исследователей дают основания утверждать, что мелодии, извлекаемые из самых древних музыкальных инструментов, совпадая с ритмами организма человека, воздействовали на его природу.

У Аристотеля понятие «природа» содержит идею динамизма, направленного на достижение какой-либо цели. Этот динамизм спонтанным образом, в зависимости от внутренней потребности, приводит к реализации потенциальных возможностей, имеющихся в любом существе.

Сегодня человек оказался неприспособленным к созданной им «новой природе», и это привело к глубокому всестороннему кризису. В итоге большинство людей нуждается в упорядочении переживаний, коррекции многих психических проблем, мобилизации дополнительного источника внутренних сил, интеграции сознательных элементов психики личности с бессознательными на символическом уровне, иначе говоря - в стабилизации и гармонизации психоэмоционального состояния.

Слушание, исполнение, сочинение, музицирование сопровождается сложным многоуровневым, многокомпонентным процессом восприятия музыки, имеющим психологическую основу. Восприятие музыкального образа привносит особую «ощущаемость» вещественно-энергетического мира: в музыкально-звуковых художественных образах средствами звукоинтонации, лада, тембра, ритма, композиции, гармонии, полифонии, оркестровки, динамики обобщённо «рисуются» вся сложность бытия личности и человеческого

духа, в меньшей степени – отдельные их стороны и частные акценты.

По признаку соотношения духовного и материального начал, музыка в мире искусств занимает не только особое, но исключительное место. Имея уровень символа, содержащего не одно, а множество значений, музыка предельно обобщённо, в своеобразном единстве рисует материю и дух; частотные колебания организованных в музыку акустических волн комплексно воздействуют на психоэмоциональную, духовную, телесную сферы человека и могут привести в движение процессы высшей нервной деятельности, а также воздействовать на внутренние органы.

Сегодня медициной признаётся, что существует немало болезней и патологических состояний, появление которых определяется психическими факторами, в этом случае и лечение направлено на их устранение, коррекцию.

Музыка как ритмический раздражитель физиологически воздействует на ритмические процессы отдельных органов человека. Ещё во внутриутробный период в человеческом организме, по выводам исследователей, закладывается внутренняя гармония и индивидуальный порядок, созвучный определённым музыкальным сферам. Естественно, что музыкотерапевту всегда важно определить внутреннюю гармонию пациента или клиента.

Музыкотерапия перевернула представления о границах и возможностях искусства, мира звуков. Понятно, что речь идёт о музыке, не разрушающей оптимальное состояние здоровья человека, а целительной, поддерживающей, укрепляющей его. Так, симбиоз психотерапии, в сочетании с эмоционально-образной классической музыкой, благодаря её интонационности (базирующейся на психическом, артикуляционном, то есть на биотоническом принципе), даёт поразительные терапевтические результаты; поистине целительно воздействие аутентичной и церковной музыки. Анализ влияния разных типов музыки показал, что классическая - избирательно улучшает самочувствие человека, духовная же – воздействует универсально и положительно.

Как современный психотерапевтический метод, основанный на целительном воздействии музыки на психологическое состояние человека и на определённые органы, музыкотерапия даёт самые лучшие при клиническом лечении психосоматических нарушений, психосоматических синдромов, восстановлении жизненных функций после перенесённых заболеваний пациента; воздействие музыкой в целом помогает оздоровительной активизации резервных возможностей сложных пациентов.

Как отметил профессор Я. И. Левин, у музыкотерапии достаточно средств, чтобы, с одной стороны, откорректировать эмоциональные отклонения, двигательные и речевые расстройства, расслабить человека, успокоить, нейтрализовать последствия стресса, психического напряжения, помочь в преодолении болей, бессонницы, т. е. выполнить релаксационную функцию. С другой стороны, музыкотерапия может тренировать одновременно тело и душу, бодрить, активизировать умственную деятельность, физиологические процессы. И это применительно ко всем возрастным категориям.

Людям, физически и социально здоровым, музыкотерапия помогает обогатить психоэмоциональные и духовные способности, сохранить и укрепить здоровье.

Результатом применения музыкотерапии становится упорядочение переживаний, приток энергии в человеческий организм, преодоление трудностей, стабилизация и гармонизация психоэмоционального состояния.

Решение конкретных задач в различных областях жизни: в медицине, образовании, педагогической и социальной работе, менеджменте, рекламе, управлении, бизнесе – сфера приложения открытий, сделанных разными школами музыкотерапии.

В отдельных школах разрабатываются оригинальные концепции, принципы, методологии, ведутся экспериментальные поиски и апробации новых музыкотерапевтических технологий и методик, создаются обширные каталоги лечебных музыкальных произведений, возможные варианты психокоррекционных программ, музыкально-терапевтические альбомы.

Список литературы

1. 1. Античная музыкальная эстетика. – М., 1960.
2. 2. Медведева И. Ю., Левченко Л. Н., Комиссарова Т. А., Добровольская. – Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. – М., «Academia», 2001.
3. 3. Медушевский В. В. – «Внемлите ангельскому пению», Минск, 2000.
4. 4. Разумов А. Н., Пономаренко В. А., Пмскунов В. А. Здоровье здорового человека. – М., 1996.
5. 5. Шушурджан С. В. Музыкотерапия: история и перспективы. – М., «Клиническая медицина», 2000.

Јована Матевска
дипломиран психолог
jovanaaa.bt@gmail.com

159.942:159.922-053-055

ЕМОЦИОНАЛНАТА, НЕВЕРБАЛНА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА ПРИКАЖАНА ПРЕКУ ПОЛОВИТЕ И ВОЗРАСНИ РАЗЛИКИ

THE EMOTIONAL, NONVERBAL INTELLIGENCE SHOWN THROUGH GENDER AND AGE DIFFERENCES

Резиме: Живееме во време кога компјутерската технологија не отуѓува телесно, а сè повеќе и емоционално. Нормално сите тие роботски зла ги создал кој ако не човекот. Токму оваа тема поврзана со емоционалната интелигенција за која наголемо се полемизира во поново доба ме натера да се подвргнам на истражување од областа на психологијата на комуникација, поспецифично сумирано-невербалната комуникација. Зашто човек ќе ги скрие зборовите во уста, но не и жарот во очите. Колку сме емоционално начитани? Како да ги препознаеме емоциите кои тлеат низ лицето на другиот? Зошто "новороденото" EQ се заканува да се израмни со генералното IQ? Кој е начинот да се дојде до овие сознанија? Јас решив кон овој научен труд да внесам малку новитет, колку да ги освежам веќе нормираните начини на кој истиот се презентира. Научно е докажано дека преку она парче фотографска меморија кое кај некои е изразено до максимум, а сепак постои, учењето и помнењето (нели како своевидни процеси на когнитивната сфера) се поуспешни кога ученикот/ студентот добива визуелна претстава, наместо досега користената текстуална. Токму тоа ќе се обидам да го направам на ова кратко катче дозволено тука.

Клучни зборови: емоционална интелигенција, невербална комуникација, фацијална експресија, машки и женски испитаници

Abstract: We live in a time where computerized technology alienates the body, but even more so, the soul. Who else could create such an evil as industrialism, but mankind? This is the theme connected to emotional intelligence that made me subject to research the field of psychology and communication - more specifically, grossed-nonverbal communication. Because a person may be able to withhold words, but he cannot wipe the fire from his eyes. How well are we emotionally educated? How well do we recognize the emotions hidden in others' facial expressions? Why does the "newborn" EQ threaten to catch up and get equal to the general IQ? How did we attain such results? I decided to present the following scientific work in order to innovate and liven something which is generally presented in a standardized way. It has been scientifically proven that through photogenic memory, which some are able to use at a maximum level, and in others 'just exists', learning and remembering (as kind of cognitive processes) are more successful through visualization instead of simplified text. That's what I will use my time to establish.

Key words and phrases: emotional intelligence, nonverbal communication, facial expression, male and female respondents

Имено, некои истражувачи како централна нота го ставаа полот и етничката припадност, други заклучиле дека точен е стереотипот од дамнешни времиња, дека жените се подобри во идентификација на емоционалните промени кај соговорникот, трети дека не можеме да добиеме солидни и цврсти податоци набљудувајќи го само лицето, а четврти дека денешната младина губи многу со тоа што се посветува на технологијата, а не на градење на меѓучовечките односи.

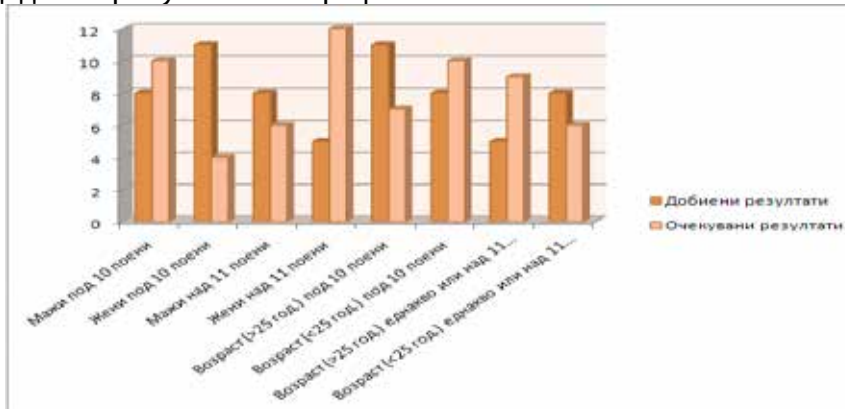
Полова поделба			
Машки (n=16)		Женски (n=16)	
Возрасна поделба			
Машки (n=16)		Женски (n=16)	
n < 25 години (n=8)	n >25 години (n=8)	n < 25 години (n=8)	n >25 години (n=8)
Вкупно: 32 испитаници			

Примерокот беше намерена, а мострата беше избрана случајно и се состоеше од 32 испитаници (поделбата според пол и возраст е прикажана во погорната табела), за да се запази рамномерниот однос: пол (машки-женски) и возраст (< 25 год. и > 25 год.). Користен беше тестот изработен од страна на универзитетскиот професор Симон-Барон-Коен од Кембриџ, издаден на веб-порталот за он-лајн проверка на "The New York Times", нестандартизиран за македонско поднебје. Во продолжение компарирано ги приложувам двете верзии.

- » Времетраење на податоци: 2 месеца
- » Не беше наложено време при решавањето на тестот
- » Должина: 20 ајтеми.
- » Обемност на собраните податоци и материјали: и повеќе од солидна

Врз основа на поставената генерална хипотеза со посебните и поединечните хипотези, ја поставивме најчесто употребуваната нулта хипотеза за тестирање на хи квадратот.

За евалуација и сортирање на добиените резултати, како и нивна презентација беа користени аритметички средини, придружени со стандардни девијации, како и примена на медијана и мод. За почитко прикажување беа вметнати и табели за квалитативна анализа на секоја од испитуваните категории посебно: пол, возраст и потпросечен/натпросечен скор. Секако за докажување или можно отфрлање на хипотезите беше искористена статистичката мерка "хи квадрат", кој е дефиниран за да се тестира одредена претпоставка која треба да ја измери разликата помеѓу некоја емпириска и теоретска дистрибуција. Податоците видливо и уредно беа предадени преку табели и графикони.

χ^2 Аналогно на ова ($\Rightarrow$) По направената споредба помеѓу вредноста на "хи квадратот" ($22,528$) која беше значајно помала од критичната вредност се заклучува дека не постои значајна статистичка разлика меѓу емпириските и теоретските вредности, односно не постои поврзаност помеѓу добиените резултати од женски и машки пол, како ниту кај резултатите помеѓу групите поделени со старосна граница. Овој контраст на резултати дополнително ја прифаќа хипотезата дека резултатите добиени од различен пол и возраст не зависат од поставените прашања. Заклучокот на моето стручно излагање и истражување: во поглед на идентификацијата на емоционалните доживувања не беше значајна кај анкетираниите целни групи како кај полот, така и кај возраста.

Користена литература:

1. Гордон Р. Веинрајт (2002), "Говорот на телото: Практичен прирачник"/ Силонс
2. Facial expression recognition: Age, gender and exposure duration impact
3. Алън и Барбара Пийз "Нај-Новата книга за езика на телото" Софија, 2009
4. Останатите податоци од истражувањето може да се најдат во Дипломскиот труд "Изразување на емоциите преку невербалното " на авторот- Јована Матевска

Проф. д-р Верица Стаменкова Трајкова

364.42

проф. во пензија

Проф. Иван Трајков

Институт за социјална работа и социјална политика, Филозофски Факултет – Скопје

ПСИХОЛОГИЈА ВО ЗАЕДНИЦАТА

Психосоцијалната превенција и интервенција-програми и пристапи

COMMUNITY PSYCHOLOGY

Psycho-Social prevention and intervention-- Programs and approaches

Апстракт: Психологијата во заедница претставува вонинституционална форма на примена на психологијата – која им помага на луѓето во локалната заедница во решавање на различни животни проблеми.

Основен метод на работа на психологијата во заедница е здружувањето и соработката со сите актери во заедницата- не само со професионалци.

Основна цел е психичко и социјално зајакнување на секој поединец, неговото семејство и социјалното опкружување, како би во себе и во својата непосредна средина пронашол начини за успешно соочување со проблемите кои го загрозуваат неговото психичко и социјално функционирање.

Психологијата во заедницата своите програми за помош ги насочува кон:

- » поединци и категории со потреби и
- » групи со висок ризик (склони кон депресија, суицид, деликвенција и потешки форми на психички нарушувања).

Основен пристап е психосоцијалната интервенција-пристап со кој се насочуваме кон стварната животна ситуација со мултидимензионален начин, со подтпирање на значајните лица кои се наоѓаат во клиентовата околина: семејството соседите и други лица важни, за животот на клиентот.

Клучни зборови: Заедница, психичко и социјално зајакнување, психосоцијална интервенција

Abstract: Community Psychology is an extra-institutional application of psychology - which helps people in the local community in solving various problems in life.

The main method of psychology in community is engagement and cooperation with all actors in community- not just with professionals.

The main goal is psychological and social enhancement of each individual, family and social environment, as you would found successful ways of dealing with problems that threaten their psychological and social functioning.

Psychology in community programs are directed to assistance to:

- » individuals in any kind of problems and needs and
- » groups in high risk as a risk of depression, suicide, delinquency and severe forms of mental disorders.

Basic access is psychosocial intervention that point to real life situation with multidimensional way, supported by significant people who are in the client environment: family, neighbors and other people important to life of the client.

Keywords: Community, Social and psychological reinforcement, psychosocial intervention

Вовед

Психологијата во заедница претставува вонинституционална форма на применета психологија - која им помага на луѓето во локалната заедница.

Поаѓа од сваќањето на Светската здравствена организација според кое здравјето е

предсе општествена, а потоа медицинска категорија и дека болестите на современиот човек претежно се условени од факторите на неговото социјалноокружување.

Основен **метод** на работа на психологијата во заедница е здружувањето и соработката со сите актери во заедницата, а не само со професионалци.

Основна цел е психичко и социјално зајакнување на секој поединец, неговото семејство и социјалното опкружување, како би во себе и во својата непосредна околина пронашол начини за успешно соочување со проблемите кои го загрозуваат неговото психичко и социјално функционирање и постепено изградување на нормален психички здрав и полновреден начин на живот без штетни последици по себе и другите.

Основен принцип на психологијата во заедница е принцип на територијалност

Според овој принцип работата се извршува на различни места во заедницата во зависност од потребата на корисниците. Тоа допринело да се намали изолацијата и дискриминацијата на ментално болните, а со тоа и да се креира нова филозофија за менталните пореметувања, нивното настанување, изразување, односот на семејството и околината, како и реинтеграција во душевно болните во општеството.

Програми

Психологијата во заедница своите **програми за помош** ги насочува и према:

- » поединци и категории со потреби
- » групи со висок ризик (склони кон депресија, суицид, деликвенција и потешки форми на психички нарушувања)

Овие активности се изведуваат тимски- а психологот е стручен консултант.

Пристапи :

Психосоцијална интервенција е пристап во кој се насочуваме на стварната животна ситуација на мултидимензионален начин, со подпирање на значајните лица кои се наоѓаат во клиентовата околина:

- » Семејството,
- » соседи и други лица значајни за клиентот

Психосоцијалната интервенција вклучува широк спектар на различни интервенции, како на пр. "самораководење" со сопствената болест, тренирање на вештини, семејни интервенции, групи за самопомош, заштитни вработувања, заштитни домови и сл. Индивидуалните планови за секој корисник се од посебно значење.

Во пракса, психосоцијалните активности претставуваат илучење нов вештини и помагање на индивидуите да преземат поголема контрола врз нивниот живот, или модифицирање на околината во која тие живеат, во правец на постигнување разбирање и поддршка за да им се помогне да ги постигнат своите лични цели. Поголемиот дел психосоцијални интервенции се фокусираат на двата елемента.

Цели на психосоцијалниот третман се насочени кон:

1. Промена на животната ситуација, која може да биде :
  - » Адаптациона - прилагодување на средината и нејзините промени
  - » Раст и развој кон кој секогаш треба да се стремиме
  - » Решавање на внатрешните конфликти
2. Зајакнувањена снагата на отпор на индивидуата против барањата на средината

Основни методи кои во работта ги користи психологот кој работи со заедницата се:

1. Психосоцијална превентивна работа
2. Психосоцијална терапија
3. Психосоцијална рехабилитација

Во психосоцијалната превентивна работа - се користат следните постапки: поттикнување, олеснување и поддршка на поединците и нивните семејства кои немаат психички пореметувања, а се навоѓаат во ситуација на можен ризик во средината, да се заштитат да не дозволат проблемите во средината да го нарушат нивното психичко здравје и нормалното функционирање.

Психосоцијалната терапевска работа - е постапка во која се обработува како психичката состојба на клиентот така и социјалната ситуација во која тој живее. Целта на оваа постапка е промена. Клиентот мора да биде мотивиран и да има желба за промена како во себе, така и во својата животна ситуација.

Психосоцијална рехабилитација

Има за цел да ги отклони или барем да ги намали последиците од болеста и повторно да се воспостават изгубените способности и а кога е тоа можно, односно, да се оспособи лицето со ментални нарушувања за што е можно понормален живот, самостојно или во семејството, социјалната и работната средина.

Според дефиницијата на Светската здравствена организација психо-социјалната рехабилитација е процес кој им дава можност на лицата хендикепирани од некое ментално растројство да постигнат оптимално ниво на независно функционирање во заедницата. Ова подразбира и подобрување на способностите на поединецот и воведување промени во средината со цел да се создаат можности за квалитетен живот за лицата со ментални проблеми или нарушувања.

Заклучоци :

Психо-социјалните интервенции во рамките на заедницата го истакнуваат значењето и корисноста на образованието и терапијата за зајакнување на луѓето да преземат поголема контрола врз нивниот живот, или модифицирање на околината во која тие живеат, во правец на постигнување на своите лични цели.

Приодите во заедницата им овозможуваат на индивидуите да можат со помош на стекнување на информации и способности на природен начин да започнат со промени во однесувањето.

Здравствената интервенција во рамките на заедницата се издвојува од медицинската или бихевијоралната здравствена интервенција во смисла на нивната филозофија, вредности и претпоставки и тоа:

Прво, цел на интервенциите за здравјето во рамките на заедницата не е само промени во индивидуалното однесување, туку и промени во популацијата, заедницата или сетинзите како место за интервенција.

Второ, суштина во превземање на активности во рамките на психологијата во заедница е да се извлечат индивидуалните сили и силите во заедницата, и дасе усвојат начини за здрав живот како и редуција на ризичните фактори.

Ова се постигнува со две стратегии:

- » учење на индивидуите за однесување кое ќе ја зачува здрава природната средина и
- » со создавање на средина која ќе биде корисна и погодна за здравјето на луѓето.

Трето, поддршката, помошта, советувањето и терапијата се само "алатки" кои психосоцијалната работа во заедницата ги користи за постигнување на својата основна цел : помош на поединци, семејства, и групи, психички и социјално да зајакнат за да се справат со животните проблеми и да живеат поквалитетен живот во својата непосредна средина.

Четврто, програмите во рамки на заедницата, мора да се прават да бидат соодветни на потребите на граѓаните и треба да го истакнуваат социо-културниот контекст на разбирање на процесите за промени.

ЛИТЕРАТУРА

1. American Psychological Association.(1992).*Ethical principles of psychologist and code of conduct*. American Psychologist,47,1597-1611.
2. Anthony, W.A., Cohen, M. R., & Cohen, E.F.(1983).*Philosophy, treatment process, and principles of the psychiatric rehabilitation approach*. In L. L. Bachrach (Ed.) .*Deinstitutionalization*. New Directions for Mental Health Services, No.17.
3. San Francisco . Jossey-Bass.
4. Carling, P.J.(1990).*Major mental illness, housing, and supports: The promise of Community integration*. American Psychologist,45,969-975.
5. Каличанин, П.(2002). *Психијатрија, Специјалнидео(2)*. Елит-Медика, Београд.
6. Levine, M. & Perkins, D.V.(1997). *Principles of Community Psychology*. Second Edition. Oxford University Press. New York, Oxford.
7. Рихтер-Соколовска, К & Ортаков, В; Белевска, Д. (2006) . *Ментално здравје во заедница*, Stability Pakt, Скопје.
8. World Health Organization .(1979).*Formulation strategies for health for all by year 2000*., Geneva
9. World Health Organization.(1981).*Social dimension of mental health*, Geneva

УЛОГАТА НА СЕМЕЈСТВОТО ВО ГРИЖАТА НА СТАРИТЕ ЛИЦА

THE ROLE OF THE FAMILY IN TAKING CARE FOR ELDERLY PEOPLE

Апстракт: За поединецот стареењето претставува процес на физички, ментални и психички промени кои се случуваат во текот на целиот животен циклус, а кои во последниот период од животот значително се интензивираат. Тогаш започнува процесот на поголема зависност од другите, кој може да заврши и со немоќ за самостојно задоволување на основните биолошки, психолошки и социјални потреби.

Предизвиците што ги наметнува староста се огромни и истите имаат влијание врз односите и состојбите во темелните општествени институции, вклучително и врз семејството. Имајќи ги во предвид, од една страна потребите и проблемите на старите лица, но од друга страна и функциите и важноста на семејството во животот на поединецот, во овој труд се анализира улогата на семејството во обезбедувањето помош и поддршка на старите лица.

Клучни зборови: стари лица, семејство, помош и поддршка.

Abstract: For an individual aging is a process of physical, mental and psychological changes that occur during the entire life cycle, which in the last period of the life significantly intensify. Then begins the process of greater dependence on others, which can end up with the inability to independently satisfy the basic biological, psychological and social needs.

The challenges imposed by the age are huge and they have an impact on the relations and conditions in the fundamental social institutions, including the family. Taking into consideration, on the one hand the necessities and the problems of the elderly people, and on the other the functions and importance of the family into individual's life, in this paper is analyzed the role of the family in the assurance of help and support of the elderly people.

Keywords: elderly people, family, assistance and support.

Семејството како систем за помош и поддршка

Старите лица кои имаат потреба од помош и поддршка најчесто прво се обраќаат до неформалните системи за помош (семејството, роднини, пријатели, соседи и сл.), додека од формалните системи бараат помош доколку ги немаат на располагање неформалните или пак ги имаат но истите не се во можност целосно да ги задоволат нивните потреби, како и во случаите кога живеат сами.

Значењето, односно важноста, на поддршката од страна неформалната социјална мрежа врз физичката и ментална благосостојба на старите лица е исклучително голема, неоспорна и докажана во многу истражувања. При што, семејството претставува клучниот извор на поддршка, особено кога старото лице има нарушена здравствена состојба.

Помошта и поддршката од страна на членовите на семејството, финансиска, емоционална и физичка е особено важна, без оглед дали истата е надополнета со вклучување на професионални сервиси за социјална заштита.

Голем дел од старите лица неформалната заштита од страна на семејството ја добиваат на дневна основа, во најголем број случаи семејството му помага на старото лице во извршувањето на една или повеќе секојдневни активности, а не ретко и во три или повеќе. Видот и големината на семејна грижа зависи од функционалниот статус на старото лице, интензитетот на неговите потреби, од тоа со кого живее старото лице, но и од полот на оној што ја дава помошта.

Примарни форми на помош и поддршка кои семејството ги обезбедува за старото лице се (Zarit and Leitsch, 2001):

- » Емоционална поддршка;
- » Инструментални активности во и надвор од домот (на пр. превоз, приготвување на храна, набавка на прехранбени продукти, плаќање на сметки и сл.);
- » Лична грижа (хранење, бањање, облекување);
- » Контактирање и надгледување на институциите и агенциите со цел обезбедување одреден сервис т.е. услуга за старото лице.

Иако во минатото семејството претставуваше примарен извор на грижа за старите лица, семејната грижа се до средината на 1980-тите години од страна на креаторите на политиките беше третирана како измислена т.е. непостоечка, а од страна на истражувачите како невидлива. Меѓутоа, денес таа е препознаена како исклучително важна и неопходна алка во процесот на обезбедување помош и поддршка на старите лица. Како резултат на што се забележува континуирано зголемување на програмите и мерките, кои ги преземаат јавните власти, а се насочени кон поддршка на семејствата.

Заради големиот број часови на неплатена грижа и помош која ја дава семејството, не е за изненадување што неформалниот систем на грижа и помош и заштедува огромни финансиски средства на државата. Доколку неформалната помош е недостапна, вкупните трошоци за долготрајна грижа во најмала рака би ги дуплирале трошоците за оваа намена.

Предизвици со кои се соочува семејството

Иако неформалната помош не е нов феномен, демографските и социјални промени ги зголемуваат барањата семејствата да даваат с посложен вид на помош, во подолг временски период и за значително поголем број свои членови (Bengtson, 2001).

Неоспорен е фактот дека во процесот на давање помош и грижа за своите стари членови, семејствата се соочуваат со одредени потешкотии и проблеми.

Најчести потешкотии со кои се соочуваат членовите на семејството кои даваат помош се (Chappell and Reid, 2002; Savundranayagam, Hummert and Montgomery, 2005):

Емоционални:

- » Чувство на тага и безнадежност;
- » Чувство на вина, лутина, жал и одбивност;
- » Немање време за себе (и за семејството);
- » Напнување на социјалните и семејни врски;
- » Социјална изолација;
- » Грижа и вознемиреност;
- » Чувство на осаменост и изолираност;
- » Негативен став или однесување кон лицето на кое е наменета помошта;
- » Депресија.

Здравствени:

- » Главоболки, болки во стомакот, проблеми во тежината и слично;
- » Несоница и малаксаност;
- » Самозапоставување и запоставување на другите.

Финансиски:

- » Директни трошоци за грижа, набавка на опрема за помош во домот и лекови;
- » Патни трошоци (кога членовите на семејството што се грижат за старото лице и старото лице не живеат заедно);
- » Намален број на часови кои ги поминуваат на работа и како резултат на тоа пониски примања;
- » Отсуствување од работа;
- » Намалена продуктивност на работа;
- » Испуштање на можностите за напредување во кариерата и сл.

Сепак, грижата за старите лица и давањето нега е мултидимензионална и ги вклучува и двете, позитивни и негативни искуства. Пружањето на помош на старите лица кај давателите на услугата може да предизвика чувство на осаменост и стрес, но во исто време и чувство на задоволство (Nijboer et. al., 2000). Психолошката благосостојба може да коегзистира во исто време со чувството на тага и болка, и за давателите и за примателите на помошта. Ова значи

дека членовите на семејството кои во континуитет подолго време се грижат за старо лице може да доживеат губење на идентитетот, приватноста и немање време за себе, додека во исто време чувствуваат дека имаат цел во животот и лично збогатување (духовно). Сето ова укажува дека чувствата кај лицата што ја испорачуваат помошта до старите лица се од субјективана природа, на пример, едно исто искуство за еден човек може да биде стресно доживување додека за друг човек истото искуство може да биде извор на задоволство. Добивката и трошоците варираат во текот на процесот на давање помош, особено во моментите на започнување и завршување на улогата на давател на услуга. Ова укажува на потребата да бидат препознаени двете страни, позитивните, но и негативните аспекти како дел од интервентниот процес и разбирањето на состојбата на давателите на услугата.

Фактори кои се важни за состојбата на неформалните даватели на услуги се (Family Caregiver Alliance, 2006):

- » Здравствената состојба (ограничувањата) на старите лица;
- » Видот на услугата што се дава;
- » Односот помеѓу давателот на услугата и старото лице (примателот). Добриот однос го минимизира стресот кај давателот на услуга, дури и во ситуации на потреба од потешки видови услуги;
- » Семејната поддршка и хармонија;
- » Заедничко живеење во ограничен простор или живеење на поголема меѓусебна оддалеченост;
- » Финансиските ресурси;
- » Животен период во кој се наоѓа давателот на услугата;
- » Полот на давателот на услуга;
- » Етничката припадност;
- » Социјалната мрежа и степенот на реципроцитет помеѓу давателот и примателот на услугата.

Промените кои ги доживеа семејството во последните четириесетина години, пред сите негови членови, како пред старите родители така и пред нивните возрасни деца, поставуваат нови барања. Семејната одговорност на децата и родителите, во одреден степен се доживуваат како променливи, но и длабоко лични во зависност од меѓугенерациските односи градени во текот на целиот живот. Геронтолозите потенцираат дека, освен старото лице во рамки на семејството, треба да се набљудуваат сите видови на размена, како и поддршката што тие им ја даваат на останатите членови на семејството или ја добиваат од своите најблиски.

Анализирајќи ги состојбите во Европа, може да се забележи значителна разлика помеѓу урбаните и руралните средини. Имено, семејната солидарност сеуште егзистира во голем дел од руралните средини, што е многу поредок случај во големите и урбани средини. Исто така, под притисокот на индустријализацијата и урбанизацијата, сè повеќе е изразена тенденцијата се поголем број стари лица да живеат самечки живот, што во значителен степен влијае врз квалитетот на нивниот живот.

Во вакви услови сè поизразена е диверзификација на семејствата и домаќинствата што води кон посложени формации на домаќинството. Пост-подерното семејство се карактеризира со структурна кривост и поголема зависност од доброволната посветеност на своите членови. Разновидноста создава несигурност во меѓугенерациските односи и има специфични ефекти врз промената на улогите во текот на животот (пр. пензионирање, станување дедо/баба).

При дефинирање на улогата на семејството во обезбедувањето помош и поддршка за своите стари членови важно е да се имаат во предвид две перспективи:

Микро перспектива - семејствата се социјални мрежи за себе, со својства кои имплицитно ги одразуваат социјалните и демографските услови на нивната непосредна социјална и политичка средина.

Макро перспектива - семејствата експлицитно се обликувани од историскиот, политичкиот и културен контекст во кој се вградени.

Исто така, важно прашање на кое треба да му се посвети внимание е дали квалитетот на живот на старите членови на семејството зависи од квалитетот на меѓугенерациските односи во семејството? Одговорот на ова прашање е дека: меѓугенерациските односи се еден од

најважните елементи кои влијаат врз квалитетот на живот на старите лица во семејството и истите се особено важни за успешно справување и социјална интеграција во староста, всушност тие влијаат врз квалитетот на животот на лицето во текот на целиот негов животен век (Lowenstein, 2007).

Социјалната поддршка и реципрочна размена помеѓу генерациите е поврзана со благосостојбата. Добро структурираните врски со родителите ја зајакнува посветеноста на возрасните деца да обезбедат поддршка и предвидат повисоки нивоа на инструментална и емоционална поддршка за своите стари родители.

Новата структура на општеството вклучува социјални промени, што претставуваат предизвик за воспоставениот поредок помеѓу генерациите, зголемена комплексност во образците на семејството и меѓугенерациските односи.

И покрај промените во структурата и односите во современото семејство, стручната јавност е едногласна во тоа дека треба да се вложат максимални напори старите лица да останат да живеат во своите домови и локална заедница што е можно подолго. Како резултат на што во значителен степен се зголемува квалитетот на живот кај старите лица и воедно се намалуваат трошоците за институционална заштита.

Заклучок

Имајќи ги во предвид ефектите кои произлегуваат од процесот на демографско стареење, се наметнува потребата од креирање на мерки и активности за поддршка на членовите на семејството кои се грижат за своите стари и немоќни членови. Овие мерки треба да бидат насочени кон зголемување на капацитетите на семејството за грижа и намалување на притисокот од средината кој се јавува како резултат на потребите на старите лица од секојдневна помош и поддршка.

Поддржувајќи го семејството се подобрува квалитетот на живот на старите лица, но во исто време се одложува или целосно избегнува процесот на институционализација со што се намалуваат трошоците на општеството, но и на семејството. Преку обезбедувањето поддршка за семејствата се врши позитивно влијани врз двете страни во дијадата на згрижување, старото лице кое има потреба од услуга и членовите на семејството кои ја даваат таа услуга.

Користена литература:

1. Chappell, N. L., and Reid, R. C. (2002). Burden and well-being among caregivers: Examining the distinction, *The Gerontologist*, 42, 772-780.
2. Family Caregiver Alliance (2006a). Caregiver assessment: Principles, guidelines and strategies for change. Report from a National Consensus Development Conference. San Francisco: Family Caregiver Alliance.
3. Lowenstein, A. (2007). Intergenerational Solidarity: Strengthening Economic and Social Ties, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Division for Social Policy and Development, New York.
4. Lowenstein, A. (2012). Planning and Developing Integrated Communities in Israel, Lecture, IFA Global Conference, Prague.
5. Nijboer, C. Triemstra, M., Tempelaar, R., Mulder, M., Sanderman, R., and van den Bos, G. A. (2000). Patterns of caregiver experiences among partners of cancer patients. *The Gerontologist*, 40, 738-746.
6. Phillipson, C. (et al.), (2001). *The Family and community life of older people: social networks and social support in three urban areas*, Routledge, London.
7. Savundranayagam, M. Y., Hummert, M. L., and Montgomery, R. J. V. (2005). Investigating the effects of communication problems on caregiver burden. *The Journals of Gerontology*, 60B, 48-55.
8. Zarit, S, and Leitsch, S. (2001). Developing and evaluating community-based intervention programs for Alzheimer's patients and their caregivers. *Ageing and Mental Health*, 84-98.

ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ИЗУЧЕНИЯ ОПТИМИЗМА В СТРУКТУРЕ ПОЗИТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ

HISTORICAL AND THEORETICAL BACKGROUND OF STUDYING OPTIMISM IN THE STRUCTURE OF POSITIVE PSYCHOLOGY.

Аннотация: В данной статье раскрываются такое актуальное понятие в современной позитивной психологии как оптимизм во взаимосвязи с пессимизмом. Представлен историко-теоретический обзор научных воззрений на природу феномена оптимизма и пессимизма.

Ключевые слова: Позитивная психология, оптимизм, пессимизм, позитивное восприятие.

Annotation: This article deals with a topical concept in modern positive psychology as optimism in interrelation with pessimism. Also there are the historical and theoretical overview of scientific views on the nature of the phenomena of optimism and pessimism in this article.

Keywords: Positive psychology, Optimism, Pessimism, Positive perception

Проведенный теоретический анализ литературы показал что, древнегреческая мифология и выросшая из нее античная философия во многом раскрывает сущность понятий «оптимизм» и «пессимизм». Данные понятия характеризуются восприятием мира как тносительно статичного состояния, в котором преобладает одно из этих начал: физического и социального бытия, описывается здесь как бесцельное и вечно возвращающееся к исходной точке.

В противоположность вышеуказанному направлению развивается исторический оптимизм иудаизма, а также христианства: иудейский оптимизм опирается на постулат целесообразного движения, возможного только для личностной воли, будь то воля человека или божественная воля, а главное настроение христианства – уверенность в торжестве идеала, динамический оптимизм по формуле «все идет к лучшему».

Оптимизм характерен для эпохи Возрождения, он основывается на идеализированном понимании человеческой природы, гарантирующей совершенство общества.

В эпоху Просвещения оптимизм также был представлен, и именно в это время осмысление понятий «оптимизм» и «пессимизм» становится более персонифицированным, переходя из идеологических тенденций в систему индивидуального мировосприятия. По системе «космологического оптимизма» Г.В.Лейбница, бог создал мир, наилучший из всех возможных; сам термин «оптимизм» был введен именно для характеристики этой системы. Такой оптимизм, легко возносившийся над конкретными потребностями эпохи, был иронично представлен Вольтером в повести «Кандид, или Оптимизм». От Лейбница традиция оптимизма перешла к Г.Лессингу, Д.Дидро, и другим просветителям.

Проблема изучения оптимизма нашла отражение и в исследованиях конца XIX века. Так Дж. Сёлли собрал и проанализировал различные формы пессимистических и оптимистических воззрений, отраженных в мировой литературе, философии и теологии. Он всесторонне рассмотрел оптимизм и пессимизм как явление, под которым подразумевал определенный склад ума, настроение человека как философское учение.

Позднее реакцией на исторический оптимизм просветителей были натуралистические концепции пессимизма. В частности, П.Мопертюи строил свой пессимизм на положении, согласно которому сумма неудовольствия превышает сумму благ. При этом удовольствие и страна | 78

неудовольствие понимались как психические состояния. Эту тенденцию продолжал в XIX в. А.Шопенгауэр, впервые назвавший свою систему «пессимизм». На таких же позициях стоял и Э.Гартман. Для этого типа пессимизма характерно недиалектическое противопоставление страдания и счастья, причем счастье оказывается отождествленным с удовольствием или наслаждением. Эта иррационалистическая тенденция получила широкое распространение и в XX в.. Ф.Ницше в «Рождении трагедии...» говорит о «героическом пессимизме», который означает у него «оптимизм, несмотря ни на что». Героический оптимизм Ж.-П.Сартра равнозначен стоическому приятию собственных поражений (человек стремится быть богом, хотя это ему не дано).

Таким образом, термин «оптимизм» возник относительно недавно, как и связанный с ним термин «пессимизм». В XVII веке Лейбниц ввел этот термин для обозначения определенного способа мышления. Вольтер популяризировал это понятие в своем романе «Кандид, или оптимизм», вышедшем в свет в 1759 году. Затем столетие спустя возник термин «пессимизм», тогда он был введен в философию независимо друг от друга Шопенгауэром и Калэриджем.

Тема данного исследования конечно еще недостаточно разработана в психологии, и не так широко представлена, но уже к 60-70 годам двадцатого века в психологии были накоплены различные эмпирические данные, которые обнаружили, что позитивная тенденциозность, проявляется в языке, памяти, мышлении, культуре, что стало основой для изучения оптимизма.

Позитивный характер проявлений оптимизма подтвердил в своих исследованиях Л. Тайгер, который отметил, что оптимизм – это одна из наиболее адаптивных характеристик человека, приобретенных в ходе естественного отбора. Оптимизм в контексте Л. Тайгера выступает как врожденная, наследуемая характеристика, присущая всем людям в той или иной мере. Именно эта характеристика позволяет человеку противостоять страху перед будущими предвосхищенными событиями.

Природу оптимизма-пессимизма с точки зрения индивидуальных различий рассмотрел К. Петерсон, который отметил, что на современные представления об этих явлениях оказали значительное влияние следующие подходы и теории: теория поля К. Левина, теория личностных конструктов Дж. Келли, теория локуса контроля Дж. Роттера. Так теория поля К. Левина и теория личностных конструктов Дж. Келли создали основу для понимания поведения человека с точки зрения ожидания оптимистического-пессимистического. Теория локуса контроля Дж. Роттера позволила исследовать личность в терминах атрибуций и ожиданий.

В настоящее время в науке доминируют два основных подхода к изучению оптимизма: оптимизм как атрибутивный стиль в теории выученной беспомощности М.Селигмана, Л.Абрамсон и Дж.Тисдейла, и оптимизм и пессимизм как диспозиционные конструкты в концепции М.Ф.Шейера и Ч.С.Карвера.

Необходимо также отметить, что значительный вклад в разработку психологического содержания оптимизма и пессимизма привнесла теория выученной беспомощности М.Селигмана и его последователей (Л.Абрамсон, Дж.Тисдейл и др.). М.Селигман и К.Петерсон связывают оптимизм и пессимизм с атрибутивным стилем субъекта. Согласно данной концепции, в процессе жизни у человека складывается определенная устойчивая манера объяснять причины происходящего, и когда он сталкивается с теми или иными результатами деятельности, он приписывает им причины в соответствии со сложившимся стилем атрибуции. Для раскрытия понятий «оптимизм» и «пессимизм» с позиций этого подхода необходимо обратиться к описанию составляющих атрибуции.

В российской психологии пока недостаточно внимание уделено проблемам оптимизма. В советской психологии оптимизм изучался больше в рамках социологии (В.А. Ядов, Ю.Р. Вишневский, П. Сорокин и др.). В психологии исследования оптимизма проводились К. Муздыбаевым в рамках социально-психологического контекста, опираясь на подход Ч. Карвера, М. Шейера.

Для данного исследования интересен подход Л.М Рудиной, которая отмечает, что наличие оптимизма значит не меньше чем таланты или желания индивида. Автор дает характеристику данному феномену индивида через категории: постоянства, широты, персонализации, надежды.

Из более последних исследований в отечественной психологии, известны исследования Д.А. Леонтьева. В частности, изучение автором оптимистического мышления как одной из составляющих личностного потенциала.

Таким образом, на основе проведенного теоретического анализа научной литературы можно сделать вывод о том что, одной из тенденций развития современной психологии является возрастающий интерес к позитивным аспектам человеческого бытия: самоактуализации и самореализации, личностному росту, счастью, жизнестойкости и т.д. Эта тенденция, впервые проявившаяся в середине XX века в идеях гуманистической психологии, привела в конце столетия к возникновению научного направления, получившего название «Позитивная психология». Одной из проблем новой психологической отрасли стал оптимизм.

Изучение проблемы оптимизма, его психологической сущности особо значимо в периоды социально-экономических и социально-политических преобразований в обществе, поскольку данный феномен рассматривается как позитивное качество индивида, которое благотворно влияет не только на его психическое, но и на физическое здоровье, самочувствие, работоспособность. **Оптимизм формирует** положительную оценку актуальных и прошлых событий, надежду и позитивные ожидания относительно прогнозируемых событий. Это особенно значимо на современном этапе развития общества. Но все же можно сказать, что данное направление в позитивной психологии пока недостаточно разработано в отечественной науке, что требует междисциплинарного подхода и всестороннему изучению данного конструкта.

Литература:

1. Вольтер. Избранные сочинения Вольтер. – М.: Рипол Классик, 1997.
2. О.А. Сычев. Психология оптимизма. Учебно методическое пособие к спецкурсу. БПГУ имени В.М. Шукшина, Бийск, 2008.
3. Мартин Зелигман. Как научиться оптимизму. Советы на каждый день. М.: Вече, 1997.
4. Селигман М. Новая позитивная психология: научный взгляд на счастье и смысл жизни. М.: София, 2006.
5. Циринг Д.А., Эвнина К.Ю. Вопросы диагностики оптимизма и пессимизма в контексте теории диспозиционного оптимизма. Психологические исследования, 2013, 6(31), 6. <http://psystudy.ru>

ВЕЖБИ НА ФИНА МОТОРИКА ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА ПСИХОМОТОРНО ЗДРАВЈЕ

FINE MOTOR EXERCISE AND PSYCHOMOTOR HEALTH

Резиме: Психофизичкото здравје е најголемо богатство. Секое пореметување носи штета на сите општествени структурални елементи. Посебен осврт ќе дадам на сочувување на психомоторното здравје. Психичката попреченост кај секоја личност е потешка од физичката, носи загуби на сите структурални општествени елементи како: мајката, таткото, родители, семејство, фамилија, средина, национална економија, цело општество. Затоа ќе приложам дел од моите експериментални вежби за сочувување, заблажување на ментално здравје кај личноста, во било која развојна фаза од животниот век.

Клучни зборови: психомоторно здравје, вежба, релаксација

Abstract: Psychophysical health is personal and social treasure. Any kind of disorder impacts over all social structural elements. Subject of interest of this study is the possibility to preserve psychomotor health with simple exercises with hands and finger (fine motor exercise). Taking in consideration that mental disability carries great burden for the person, family, relatives, schools and society in total I decide to present this kind of exercise which are simple, but good for relaxation, preservation and improvement of personal mental health.

Keywords: psychomotor health, exercise, relaxation

Вовед

Фината моторика претставува координација на малите мускулни движења што се случуваат во делови од телото, како што се прстите, обично во координација со очите. Во однос на моторните способности на рацете и прстите, често се користи терминот вештина. Кога се применува во теоријата на човековата способност, ова се нарекува „вештина на рацете“. Неврлошки оваа способност на рацете е високо контролирана од страна на нервниот систем. Движењата на рацете се иницирани од команди што потекнуваат од регионот на примарниот моторен кортекс, кој содржи голем број специјализирани кортикоспинални (CST) неврони, кои се нарекуваат кортикоспинални клетки (КМ). КМ-клетките во ’рбетниот мозок формираат моносинаптички врски со моторните неврони во предниот рог. Истражувањата покажуваат дека овие моносинаптички врски можат да се сметаат за основа на големата способност на рацете кај приматите и кај луѓето. Психолошки развојот на фината моторика и способноста на детето да ги фати понудените предмети претставува еден од најважните моменти во неговиот развој. Психомоторната теорија зборува за холизам во моторниот и психолошкиот раст и развој. На основ на оваа теорија, искуството и долгогодишно експериментално согледување на пречките кои се појавуваат кај човекот одлучив да прикажам една вежба со рацете. Вежба која директно делува на работењето на централниот нервен систем (ЦНС). Воедно ја одржува фината моторика.

Вежбите кои следат во следните страници може да се применат кај личност која има пречки во природниот развој настанати од било кои причини и во било која развојна фаза од животот.

Човекот како психомоторна целина

Човекот како физиолошко единство на коскениот, мускулатурниот и нервниот систем функционира уште од ембрионалниот клеточен развој. Поминува низ разни развојни фази во својот животен век. По осамостојувањето од дирекната поврзаност од организмот во

кој се развива така наречена-МАЈКА-поминува низ разни развојни фази до крајот на својот живот. Единството, логично, треба нормално да се развива. Доколку еден од системите незадоволително се развива и функционира, тогаш говориме за пречка. Пречка во развојот и работењето на човековиот организам како една целина. Пречката може да се појави во било која развојна животна фаза, на било кој систем и во било кој дел од телото. Секоја пречка со нејзините последици е тешка, но најтешка е пречката која се појавува во развојот и работењето на нервниот систем, како основен двигател на човековото единство организмот. Работењето на нервниот систем интегрира три функции и тоа: 1- прием на рецепторни информации, 2-обработка и мисловни операции на примените информации и 3-експонирање на резултатите т.е однесувањето.

Во нормалниот природен развој и работењето на нервниот систем има нормален прием на рецепторни информации почнувајќи од невроните. За нормалното природно обработување т.е правење на мисловни операции говори Пијаже во своите дела и елаборира како обработените информации се манифестираат преку однесувањето. Од стручните лица во областа на психологијата се очекува да ги познаваат овие манифестации и да се вешти врз основа на однесувањето односно експонираниот знак да ги препознаат причините од кои потекнува пречката. Може да се случи и кај личности кај кои нема невролошки отстапување, поради заморот од преамбициозното реализирање на мисловните операции да дојде до појава на негативни особености. Се појавува негативно психичко однесување како што опишува д-р Никола Софијанов во делото „Болести кај големите луге„

Првите почетоци се чувствуваат во почетоците на невроните. Во моето согледување дојдов до констатација дека многу такви негативности може да се острани или задржат на тоа ниво во зависност на која фаза на развој се. Од согледувањето дојдов до заклучок дека на тие личности може да им се помогне без медикаменти –со вежби на рацете-прстите. Воедно можат сами да си помогнат. Дури и на самите стручни лица во работењето им требаат вежби со кои сами себе ќе си помогнат. Ова согледување го следев неколку години ,како кај личности со нормален природен развој така и кај личности со пречки во психичкиот природен развој. Вежбите ги изведував лично и ги согледував ефектите.

Вежби

I. Првично се соединуваат рацете под прав агол. Го земам бројот 5 бидејќи рацете на човекот имаат 5 прсти. Со соединување се добиваат 5 пара. Вежбите се изведуваат стоејќи во став мирно или седејќи. Во двата става има различни ефекти. Соединување на прст со прст и дланките во исправен став. Лактите се исправаат и се формира прав агол. Во седечки став се поставуваат на маса, се спојуваат прстите и се формираат прави агли. Во двата става се брои до пет.

II. Во тој спој се притискаат рацете 5 пати.

III. Се притискаат само палците 5 пати. Останатите прсти остануваат во соединета состојба, но слободни.

1. Се притискаат –показалците.

2. Се притискаат големите прсти.

3. Се притискаат домалите прсти.

4. Се притискаат малите прсти.

IV. Се почнува со притискање, редоследно по два прста.

1. Се притискаат палецот и показалецот. **2.** Се притискаат големиот прст и домалиот.

3. Се притиска само малиот прст сам.

V. Се притискаат првите три прста-палец, показалец и глемиот прст.

1. Се притискаат следните два домалиот и малиот прст.

VI. Се притискаат првите четири прсти.

1. Се притискаат останатите, малите прсти.

VII. Се притискаат сите 5 прсти. Додека се изведува вежбата од напред кон назад ,се повторува и во обратен правец на ист начин.

Се продолжува со следни вежби:

1. Се притискаат еден по еден сите пет прсти.

2. Се притискаат првите два прста-палец и показалец.

- » Се притискаат следните два-големиот и домалиот.
- » Се притиска малиот прст и домалиот, потоа обратно.
- » Се повторува, како почеток.
- » Се притискаат големиот и показалецот.
- » Се притискаат показалецот и палецот.
- 3. Се притискаат првите три-палец,показалец и големиот прст.
- » Се притискаат –големиот,домалиот и малиот.
- » Во обратност се притискаат големиот,показалецот и палецот.
- 4. Се притискаат првите четири прста-палец, показалец, големиот и доголемиот прст.
- » Се притискаат показалецот, големиот, доголемиот и малиот прст.
- » Во обратност се притискаа малиот, домалиот, големиот и показалецот.
- » Се притискаат домалиот, големиот, показалецот и палецот.
- » Се притискаат сите пет прсти. – По обратен редослед исто.
- 5. Се притискаат првите четири прсти: палец, показалец, големиот и домалиот прст.
- » Се притискаат следните четири прсти показалец,големиот,домалиот и малиот прст.
- » По обратен редослед: малиот, домалиот, големиот и показалецот.
- » Се притискаат домалиот, големиот, показалецот и палецот.
- 6. Се притискаат сите пет прсти.
- » Во обратност исто така.

На крајот следи:

1. Во тој соединет став рацете се движат –напред-назад (исток-запад) пет пати.
2. Се движат рацете- лево –десно (север-југ).
3. Се прави кружно движење од десно на лево.
4. Се прави кружно движење од лево во десно.

По мал одмор кој го одредува самата личност према можноста се продолжува со истите вежби само се соединуваат само врвовите на прстите, лактите формираат тап агол, а рацете остар агол.

Што се случува со додирот на врвовите на прстите?

Бидејќи на врвовите од прстите се првите рецепторни неврони, со допирот, даваат информации на ЦНС каде се прават мисловни операции и експонираат манифестациите. Кај здрав организам дејствието е нормално движење, предизвикува релаксација, а може да предизвика смеене. Ослободување на мускулатурата посебно на фината моторика.

Големо дејствие има и кај нервниот систем. Секој прст има посебно дејствие. Точно се чувствува дејствието на работењето на нервниот систем. Се ослободува од заморот.

Вежбите се изведуваат во зависност од состојбата :

- » Може еднаш во денот: наутро, на пладне или навечер.
- » Може два пати на ден: утро-пладне, пладне – вечер, утро-вечер.
- » Може три пати на ден: утро-пладне-вечер. Доколку е рекреативно, превентивно, може кога личноста сака и е во можност.

Овие вежби може да се соединат со физкултурни-гимнастички вежби, кои секој интелектуалец, посебно личности во науката треба да ги изведува барем два пати неделно. Со тоа се одржува психофизичката кондиција. Доколку нема посебно време да одвои да оди во рекреативни центри може дома да вежба, да искористи двојно време, на пр. припрема јадење и додека чека јадењето да зоврие изведува вежби. Во кујна може да го искористи сукалото како палка за вежбање. Масимално искористено време воедно и психички одмор. Во оваа доба доба на компјутери со предходните вежби се релаксираат рацете и целиот нервен систем. Со тоа се продолжува –одржува менталното здравје кај човекот. Секоја личност како клетка во општествените структурални елементи има големо влијание.

Психофизичкиот здрав човек зема учество во сите структурални елементи. Дејствува секаде позитивно или негативно. Добро здравје и здрав разум на поединецот создава здраво општество и обратно.

Заклучок

Општеството како единство на повеќе структурални елементи треба да води грижа за нивната психофизичка состојба и обратно. Л со одржување на своја психофизичка здравствена хигиена која може сам да си ја одржи, дејствува за здрава положба на општеството. Здрав човек здраво семејство, фамилија, средина, национална економија и здраво општество. Здравиот човек се грижи за здравјето на општеството, а и обратно
Ментално здравје –основа –лек или бактерија за општеството.

Користена литература:

1. Д-р Ванѓа Н. Радевска ,докторска тез,„Особености на мисловни операции кај мали школски деца со ментален дебил,„Букурешки Универзитет-Букурешт,Р.Романија,19-12-2005г.
2. Лично експериментално работење ,следење и видување.

Гордана Панова

614.253:174

Универзитет „Гоце Делчев-Штип, Р. Македонија

Факултет за Медицински науки

Виолета Џидрова, Ленче Николовска, Светлана Јовевска, Ѓорѓи Шуманов

ЕТИЧКИ АСПЕКТИ НА СЕСТРИНСКАТА ПРАКТИКА

ETHICAL ASPECTS OF NURSING PRACTICE

Апстракт: Испитаници, идеи и можност на студентите за запазување на достоинството на пациентот како основен принцип на сите медицински дејности. **Цел:** на испитувањето е да се добијат информации за вниманието, с професионалноста и почитување кон личноста на пациентот, за да зголеми довербата и соработката и како тие принципи се прифатат и толкуваат од пациентите. **Материјали и методи:** За целта на истражувањето е спроведена анонимна анкета меѓу студентите-дипломирани медицински сестри од прва и трета година. **Резултати:** Испитани се 60 студенти од специјалитет медицинска сестра на факултетот за медицински науки-УГД- Штип. Распределбата на студентите анкетата е како што следува: 18 од прва година и 42 трета година. **Дискусија:** Во интензивните оддели особено важно е следењето на вербалните и невербалните сигнали на пациентот при допир. Важно е да се минимализира изложеноста на телото на болниот при решавање на клиничка задача. Секој болен е личност со потреби, убедувања, кои ја одредуваат реакциите при различни социјални интеракции, како што е процесот на учење. Медицинската сестра треба да се обучува кога, каде и како да го допира пациентот, како добива дозвола од него. **Заклучок:** Пациентот да може да изрази преференции, по можност да има алтернатива, за дане се чувствува немоќен и понижен. Пациентот да чувствува дека сестрата е таму токму поради него, да го слуша пациентот, да му обезбедува личен простор. При изведувањето на негата, сестрата да има уверен професионален изглед и да одржува контакт со очи. Пациентот да учествува во донесувањето одлуки, вообрасен стил на комуникација.

Клучни зборови: етиката, достоинството на пациентот, професионализам, доверба

Abstract: Respondents, ideas and students the opportunity to preserve the dignity of the patient as a basic principle of all medical activities. **Objective:** the examination is to obtain information about the care with professionalism and respect for the personality of the patient in order to increase trust and cooperation and how these principles are accepted and performed of patients. **Materials and methods:** For the purpose of the survey is anonymous survey among students graduate nurses from the first and third years. **Results:** Examined 60 students from specialty nurse faculty of Medical Sciences-UGD-Stip. The distribution of students who participate in survey is as follows: 18 of 42 first-year and third year. **Discussion:** In intensive departments especially important following the verbal and nonverbal signals to the patient in touch. It is important to minimize the exposure of the body of the patient in the resolution of the clinical task. Each patient is a person with needs, beliefs, which determine the response of the different social interactions, such as the process of learning. The nurse should be trained when, where and how to touch the patient, such as getting permission from him. **Conclusion:** The patient can express preferences preferably be an alternative to feels impotent and reduced. Patient feels that the nurse is there because of him, to listen to the patient, to provide personal space. In performing nursing sister have convinced professional look and maintain eye contact. Patients to participate in decision making, overweening communication style.

Key words: ethics, patient dignity, professionalism, trust.

Клиничкото искуство е најстарата најважната компонента во медицинска едукација. Се стекнуваат и прошируваат клучни вештини и компетентности. Основен принцип во сите медицински активности е зачувување на достоинството на пациентот. За време на својата

практика, медицинската сестра донесува одлуки кои влијаат директно врз резултатот од грижата. Општи принципи и вредности, го дефинираат начинот на кој медицинската сестра остварува интеракција со пациентот. Секоја медицинска сестра е обврзана да се придржува до стандардите за етичко однесување и пракса, идентификувани од страна на професијата. Пациентите ги изразуваат своите желби, прашања и ставови и можат да пропаднат и најдобрите педагошки намери при спроведување на практичната обука на учениците. Почитување на одредени стандарди на пракса и однесување се од фундаментално значење за етичко извршување на активностите кои се применуваат во одредени ситуации. При решавање на клинички проблем, се користат алгоритми на однесување и активности кои помагаат за да се оневозможат недостатоците во работата и зголемување на довербата на пациентот. Грижата се насочени кон пациентот, при почит кон неговото достоинство и уникатност, затоа е важно и неговото мислење. Културните, етничките и старосни разлики или религиозни ограничувања, укажуваат брза професионална адаптација, а личниот контакт со пациентите е сериозен стрес. Многу рутински медицински процедури вклучуваат физички допир и нарушување на приватноста на пациентот. Комуникацијата со болни бара адекватно етичко однесување, строго почитување на принципите на автономија, доверливост, безбедноста, добронамерност, еднаквост и корисност.

Цел: Следењето на искуствата, идеите и ставовите на студентите, за зачувување на достоинството на пациентот, како основен принцип на сите медицински активности. Со спроведената анкета да се добијат информации за обезбедување на неа со професионалност и почит кон уникатноста на пациентот, со цел подобрување на довербата и соработката и како овој принцип се применува и толкува од пациентите.

Материјали и методи: За целта на истражувањето е спроведена анонимна анкета меѓу студентите-дипломирани медицински сестри од прва и третта година кои пополнуваа формулари, за кои имааше добиено информирана согласност. Направена е калкулација и анализа на примарната информација со програмата M1crosóf1; OШse Eхе1 2008 и дискусија на резултатите на база лично искуство, набљудување и спроведеното интервју со пациенти и медицински сестри.

Резултати: Испитани се 60 студенти од специјалитет медицинска сестра на факултетот за медицински науки-УГД-Штип. Распределбата на студентите анкетата е како што следува: 18 од прва година и 42 трета година. Спроведена е интервју со пациенти, во однос на почитувањето на достоинството на пациентот при остварување на медицинска нега.

Ндиге 1 Почитувањето на достоинството на пациентот при остварување на медицинска нега.

Почитувањето на достоинството на пациентот при остварување на медицинска нега.	да	не	процент	процент
Одржување на визуелен контакт со пациентот	18	42	30%	70%
адаптација кон професијата	52	8	87%	13%
неутрален израз на лицето	38	22	63%	37%
одржуваат контакт со очи	22	38	37%	63%
коректност на допира со пациентот	48	12	80%	20%

Одржување на визуелен контакт со пациентот со Да одговориле -18 студенти или 30%, Со Не одговориле 42 студенти или 70%. Според 52 (87%) од студентите, обуката е

организирана така што придонесе за нивната полесна адаптација кон професијата а само кај 8(13%) од студентите со не. При негата 38 (63%) сакаат да одржуваат неутрален израз на лицето а 22(37%) не, кај 22 (37%) обучувачи го одржуваат контакт со очи. Дискусија на стратегии за коректност на допирот со пациентот 48(80%) со да 12(20%) со не.

Дискусија: При вршење на клинички задачи, обезбедување на удобност на пациентот или пријавување на некоја манипулација, сестрата го допира пациентот во професионален

план,кога е потребно, со цел спречување на потенцијална опасност и заштита на пациентот или при емоционална потреба; при пренесување на непријатни вести, кога на пациентот треба некој да му ја држи раката.Негата укажуваат коректност на допирот,без да се нарушува достоинството на пациентот, без да се предизвикува вознемиреност, чувство за непријатност или страв. Според намената допирот до пациентот може да е ориентиран кон клиничка задача, постапка или инструментална при обработка на рана.Пациентите бараат повеќе интеракција, слух и разбирање за проблемите и одговори на прашања, бараат одржување на контакт со очи, бидејќи сето тоа доведува до зголемување на удобноста на пациентот и зголемување на довербата. Допирање да е самоуверено и брзо, а не грубо и продолжено. Одземањето на вниманието на пациентот и намалување на тензиите со разговор е успешно, ако сестрата не објавува свои лични интереси на пациентите што води до непотребен и бесмислен разговор со болниот.

Во интензивните оддели особено важно е следењето на вербалните и невербалните сигнали на пациентот при допир. Важно е да се минимализира изложеноста на телото на болниот при решавање на клиничка задача. Секој болен е личност со потреби, убедувања, кои ја одредуваат реакциите при различни социјални интеракции, како што е процесот на учење. Медицинската сестра треба да се обучува кога, каде и како да го допира пациентот, како добива дозвола од него.Пациентот со своите стравови, став и однос кон здравјето и болеста може да ги изгуби и најдобрите педагошки намери.Поголемиот дел од анкетираниите студенти (54%) не го условуваат пациентот по име,13 (22%) студентите го условуваат пациентот по презиме.Од анкетираниите 42 студентите (70%) изјавиле дека во текот на обуката разговарале со предавачот за стратегии и за коректноста за допирот со пациентот. Многу повеќе имаат инструментален допир со пациентите.

При обуката на студентите- медицински сестри треба да се фокусира на квалитетот на практичната обука и спроведување на бихевиорални алгоритми.За време на клиничка пракса да се одржуваат тематски семинари и дискусија актуелни етички проблеми на соодветните пациенти и нивните болести.Да разговараат за односот студент -пациент во наставно-практичниот процес,за психолошки, етички и деонтолошки проблеми.Професорите на медицинските сестри да разговараат со студентите за стратегии и коректен допир на пациентот, интервенирањето е со акцент на слободниот избор на пациентот.Сите кои влегуваат во медицинската професија, сфаќаат дека професионално надлежниот специјалист треба да дејствува по медицински етички начин.

Заклучок:Пациентот да може да изрази преференции, по можност да има алтернатива, за дане се чувствува немоќен и понижен.Пациентот да чувствува дека сестрата е таму токму поради него, да го слуша пациентот, да му обезбедува личен простор.При изведувачето на негата, сестрата да има уверен професионален изглед и да одржува контакт со очи.Пациентот да учествува во донесувањето одлуки, вообразен стил на комуникација.

Користена литература:

1. Александрова, С., Медицинска етика, изд.МУ-Плевен, 2007г.
2. Ачкова, М., Применета психологија во медицината и здравствената грижа, изд.КОТИ ДООЕЛ, Софија, 2001.
3. Василев, М., Тема за размислување, сп. «Јавно воспитување», бр.4 / 2001, стр.11-15
4. Воденичаров, Ц., С. Попова, Медицинска етика, Фалкор Консулт, Софија, 2006.
5. Димитрова, С., информирана согласност во медицинската пракса, Алфамаркет, Стара Загора, 2003 година
6. Етички кодекс на медицинските сестри, акушерките и придружните медицински специјалисти за здравствена заштита во Р Бугарија, кИр://^^^ пигр\$^п\$-6\$ сош/ пб.к1ш1
7. Закон за здравјето, Пром., ДВ, бр.70 од 10.08.2004г.в сила од 1.01.2005г.
8. Маринова, П.Съвременната медицинска сестра.Социологически, образовни, менаџерски аспекти, ед. «Нов ден», 2001 година., 95с.
9. Попова, С., Социалноетични димензии на здравствениот менаџмент, ПъблишСайЕко, Софија, 2004г.
10. Тке ^огМ МеЉка1 Асокакоп, 1п1егпа1юпа1 Соде оf МеЉка1 ЕЉ1с,

Доц. Д-р Тодоровска Марија
Институт за филозофија, Филозофски факултет,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

22/23-587:141.131

НЕУПОТРЕБУВАЊЕТО НА ИМИЊА - АПОФАТИЧКИОТ ПРИСТАП ВО РЕЛИГИЈАТА НА ИСТОК И НА ЗАПАД

Апстракт: Текстот обрнува внимание на постоењето на воздржување од именување на светото, божественото, на онтолошки супериорната реалност во рамките на религијата, и на специфичниот начин на (не)користење на јазикот за искуства од домен отаде вообичаениот разумски домен на профаната стварност. Така, на кратко е посочен апофатичкиот пристап и во источните и во западните традиции, што е споменат низ неколку примери од Источот (хиндуизмот и таозимот), хебрејските замени за божественото име од Стариот завет, неоплатонизмот преку Плотин, Псевдо-Дионисиј Ареопагит, Џон (Скот) Ериугена и Никола Кузански.

Клучни зборови: неискажливо, апофатички пристап, свето, имиња, Бог

Abstract: The paper focuses on the restraints in naming the sacred, the divine, the ontologically superior reality within religion, and on the specific ways of (non)usage of language in conveying experiences pertaining to a domain beyond the ordinary, rational one of the profane reality. It briefly examines the apophatic approach both in eastern and western tradition, which is mentioned through examples from the East (Hinduism and Taoism), the Hebrew substitutions of God's name from the *Old Testament*, and the neoplatonic tradition of Plotinus, Pseudo-Dionysius Areopagite, John (Scot) Eriugena and Nicolas of Cusa.

Key words: unspeakable, apophatic approach, sacred, name/naming, God

Сличностите меѓу Западот и Источот (во најширока можна географско-културолошка, филозофска и општо, цивилизациска смисла) се забележуваат во навидум различните религиски системи - во начините на употреба на говорните чинови во рамките на ритуалите на култот, како и во (не)употребата на имиња и на придавки во реферирањето на светото или на божественото во религијата. Апофатичкиот пристап во религијата е предмет на интерес на филозофијата на религијата, повеќе отколку на филозофијата на јазикот, а во него се работи токму за (не)употребата на одредени именки и придавки во опишувањето на религиозните искуства, нуминозната реалност или божественото постоење. Имено, голем број форми на верување во светото, а со тоа и различни варијанти на теоријата за светото како основа и централен елемент на религијата, како и верувања во супериорен начин на постоење, како божество или надреалност, се отаде можностите на рационалното познание и јазичката апаратура. Според Рудолф Ото (Rudolf Otto), важен претставник на теоријата за светото (нуминозното) како суштина на религијата, дефинирањето на светата стварност треба да се врши преку недостаток на поими и преку негативни поими. Нуминозното може да се означува не преку фиксни поими, туку преку посебниот начин на кој се рефлектира во духот, преку предизвикувањето на емоции. Ото мошне често повторува дека чувството на нуминозното е неискажливо, дека тоа се противи на буквални описи и се опишува со аналогии. Сепак, постојат автори кои кон оваа концепција за врската меѓу религиозното искуство и религиозниот јазик, пристапуваат критички не само кон Ото, туку и кон многу други истражувачи на религиозните феномени. Според нивните тврдења, строгата дистинкција меѓу религиозниот јазик и искуството е несфатлива, затоа што не успева да признае дека кога се истражува феноменологијата на искуството се открива дека искуството и јазикот се неразделни, содржејќи се еден друг, дека јазикот е дел од искуството.

Кога во светото се верува како во екстериоризација на сила или моќ од реалност супериорна (и онтолошки и аксиолошки) над вообичаената, се смета дека токму поради тоа што е толку мистериозно и моќно, тоа е, од една страна, контагиозно, значи има моќ да пролиферира, односно да го трансформира во свето она со кое доаѓа во допир во контролираните услови

на религискиот култ, а од друга страна мошне суспендибилно на влијанија од вообичаена, секојдневна, профана стварност, што може да го извалка и оштети. Затоа тоа мора да биде заштитено, и со таа цел во религијата се диференцираат позитивен и негативен култ – систем на правила за тоа што треба да се прави во врска со светото, како со него да се постапува и систем на забрани, правила за тоа што не смее да се прави. Негативниот култ, базиран на потребата на заштита на табуто и од табуто (зашто светото, со тоа што е забрането, е и табу), ги одредува нивоата и начините на кои на светото му се гарантира безбедност. Светите имиња, на пример, не смеат да бидат изговарани надвор од контролираниот домен на култот, затоа што профаното не смее да манипулира со светото. Забраните за контакт, според кои профаното не смее да го допре светото, се можеби најважните забрани кои се поврзуваат со светото. Емил Диркем (Emile Durkheim), првиот теоретичар со систематичен пристап во теоријата за светото, оди до таму што ги определува како примарни табуа, сметајќи ги другите за нивни специфични варијации. Контактот се воспоставува не само со допирање, туку и со гледање – погледот е начин на воспоставување на контакт и може да биде забранет. Светото може да биде достапно на погледот на профаното, независно дали е тоа неиницирана индивидуа или група на која светото во определен контекст треба да биде скриено, како и на посветено лице во определен ритуален чин. Исто така, не само изговарањето, туку и слушањето на свети зборови може да биде забрането. Како што звукот на искажување на свети зборови е свет, така, во специфични ритуали света е и тишината, односно воздржувањето од изговарање на било какви зборови. Во определен контекст забрането е слушањето на ритуалните звуци од страна на неиницираните. Со тоа што личното име е во директна врска со оној кој го носи, доколку тој е свет, и името, како свето, не смее да биде употребувано во профани околности. Токму во оваа смисла, светите имиња се табу. Затоа во јудаизмот се употребува тетраграмот JHWH (во *Biblia Hebraica Stuttgartensia* е употребен над 6800 пати). Така се употребуваат *бмието* или *Оној кој е (ehyeh – сум)*, *Adonai (господин или господар)*, но само во молитви, *Elohim (бог или богови или небесните)*, *El* (во смисла на *моќ или семоќ*). Во несвета употреба, божјото име се заменува со хебрејскиот збор за *Името, hashem*. Во Десетте божји заповеди забрането е напразно употребување на божјото име. Контагиозноста на светото и неговата ранливост од несветото се нераздвоен дел од поимот за него.

Апофатичкиот (или негативен) пристап подразбира негирање на именки и придавки за реалноста или божеството. Основната претпоставка е дека познанието на супериорната (и света) стварност е недоволно за да се афирмираат било какви предикати. Преобилноста, моќта, совршеноста, бесконечноста на супериорната реалност (онтолошки супериорното свето, или семоќниот Бог, на пример) се отаде можностите на човековата ограниченост, и затоа нема познавателни и јазични механизми за нивно определување. Кога се нема знаење што *x* е, минимум знаење е она за што *x* не е. На тој начин *x* се опишува и оградува (да се дефинира значи да се лимитира) преку негирање.

Во *Упанишадите* и *Авадута Гхита* апофатичкиот пристап е забележлив во медитацијата што води кон разбирањето на природата на Браман преку разбирањето на тоа што не е Браман. Ниту-ниту (*neti neti*) потрагата на пристап што оди отаде поимните граници на реалноста има слична поента: сите описи на реалноста се негираат, но не и самата таа (ова е забележливо уште кај Ади Шанкара, кој објаснува дека Браман нема предикати, а дека ниту-ниту пристапот ги отстранува пречките во постинувањето на свесност предизвикани од незнаење). Негирањето е пат (затоа во западната традиција и се нарекува *via negativa*), а не цел, целта е да се покаже идентитетот¹. Покрај во хиндуизмот, апофатичкиот пристап може да се забележи во таозимот, уште од основата на кинеската таоистичка традиција: тао што може да се именува не е вистинско тао².

Во западната европска традиција има неоплатоничарско, таканаречено „источно“, византиско влијание врз географски (и теолошки) западната религиозна линија. Божјата премок

1 На пример, во Rudolf Otto, *Das Heilige - Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen*, 4 Auflage, Trewendt-Granier, Breslau, 1920.

2 Поблаг пристап кај Leon Schlam, "Numinous Experience and Religious Language", *Religious Studies*, Vol. 28, No. 4, Dec., 1992, критика за пристапот кај Steven Katz, "Language, Epistemology and Mysticism", *Mysticism and Philosophical Analysis*, ed. Steven Katz, Oxford University Press, New York, 1987, pp. 22-74; Renford Bambrough, "Intuition and the Inexpressible", Steven Katz, ed., op. cit., pp. 200-213, Paul van Buren, *The Edges of Language*, Macmillan, New York, 1972.

од старозаветните начини на верување, претставена преку персоналност и трансцедентност, заедно со идејата за Бог како битие, еднострана природа, слободен и самодоволен и над силите што го обликуваат светот се во концепцијата на Филон Александриски. Бог е неикажлив и отаде мислењето, но достапен преку екстаза, преку директна очигледност. Плотин, главниот претставник на неоплатонизмот, гради онтолошки систем во кој Едното е врвното постоење, благодарение на кое, преку еманирање, се создаваат слоевите на светот. Едното е сè, но ништо поединечно (*Енеада* V, 2) и што и да се каже за него би било несоодветно и дезавуирачко. За едното не може да се тврди дека има место, или дека е мислење (зашто е пред и над мислењето), дека има свест, дека живее (затоа што го овозможува животот). Никакви ознаки не можат да го определат, до него се доаѓа преку издигнување на душата над сетилното, преку екстаза. Идентитетот со Едното се постинува преку излегување од самиот себе, но тоа не може да се опише со зборови, туку само да се искуси, да се доживее. Апофатичката концепција е во тоа дека Едното се покажува како потполно одрекување на она што може да се определи: неговата содржина е несодржина, неговото дејствување недејствување, неговото постоење - непостоење, но во смисла на тоа дека е над сè што е потенцијално и актуално. Псевдо-Дионисиј Ареопагит во својот спис *За мистичката теологија* за прв пат во христијанската мистика ги воведува изразите „божествено незнаење“ и „непознатливост“. Псевдо-Дионисиј ги отфрла сите атрибути, затоа што тврдењето дека Бог е Живот или Добрина е еднакво точно како тврдењето дека е нешто друго, како воздух или камен³. Човековото познание е познание на суштества, она што го надминува суштествувањето го надминува и познанието. Одрекнувањето не би требало да има катафатичка функција: божјите атрибути се негираат, зашто тој е над сите имиња и определби. Во таа смисла, За божествените имиња секое име го вклучува истиот префикс – „над“ (huper или pro), и така се добива множество на имиња како „над-добро“, „над-сушт“, „над-живот“. Методично и систематично негирајќи, се доаѓа до Причината на сето што постои, според што Бог се (пре)познава и во сите нешта, и како различен од сите нешта. Од него потекнуваат и мислата и разбирањето и имињата, но тој не може да се мисли, да се разбира и да се именува, затоа што е сè во сè и истовремено ништо. Апофатичкиот пристап води кон божествената премудрост, кон мистичното соединување со неговата светлина. Со тоа што Бог е над постоењето, познанието за него се постигнува преку незнаење (тој е ум што не се достигнува со ум, збор што не се искажува). Екстатичното напуштање на сферата на рационалното не значи одрекување од нивните моќи, туку проширување на нивните способности отаде нивната вообичаена природа. Може да се тврди дека апофатичкиот пристап е еден од основните белези на теолошката традиција на Источната црква, а очигледно е дека наликува на хронолошки порани пристапи од подалечниот исток, како и на концепции од спојот на старозаветната мудрост и грчката античка филозофија (како примерот со Филон).

Џон Скот (Ериугена), преведувачот на корпусот на Псевдо-Дионисиј (за што си помагал со схолиите на св. Максим Исповедник, кој исто така извршил влијание врз него), го вовел неоплатоничарскиот византиски мистицизам во географски позападното христијанство. Во неговото дело *За поделбата на природата*, природата ја изедначува со битието и ја дели на четири степени на постоење (а потоа и на пет модуси) – несоздадена природа што создава (Бог), создадена природа што создава (првите причини, идеите како парадигми и слично), создадена природа што не создава (светот на човековата стварност) и природа што ниту е создадена, ниту создава (ако првата е *алфа*, оваа е *омега*, сè во неа се вратило, со што сè доаѓа, повторно, до Бога). Овие, очигледно, не се токму степени на Бог, зашто Бог не е нешто посебно и одделено, туку сето заедно е Бог (Ериугена застапува и пантеизам и панентеизам). Логиката и јазикот се неприменливи кога се работи за Бог како самото (над)постоење. На него не можат да се применат Аристотеловите категории; ако се определи просторно и временски се ограничува; ако се тврди дека е активен се овозможува и антитезата, дека трпи, а нема од кого; тој не прави нешто, нема врска со било што, тој е сè во сè⁴. Но, ни со ова тој не се определува, тој е ништо,

³ Émile Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, PUF, Paris, 1968p. 435, 438.

⁴ Сепак, проблемот на афирмацијата на незнаење (или на негирањето на знаење) е методолошки: како што агностицизмот е себе-контрадикторен (ако се знае дека ништо не се знае, тогаш не може да се знае ни тоа дека не се знае), така и апофатичкиот пристап страда од внатрешна неконзистентност. Ако се афирмира незнаење за Бог, поради тоа што неговите предикати се сосема отаде когнитивните моќи на религиозниот човек, тогаш како може да се афирмира знаење за тоа што тој не е? За да се негира x, или одредени аспекти на x, мора да се има минимум знаење за тоа што x е, за да може да се одрече дека е

но постои разлика меѓу ништо поради преобилноста или совршенството (она што го нарекува nihil per excellentiam) и ништо поради лишеноста (nihil per privationem). Бог е ништо затоа што е преобилен и премногу несфатлив за да биде било што инакво од ништо, а и потполното лишување повторно се враќа во него. Бог никако не може суштински да се поими и именува, затоа што секогаш ќе биде повисоко од било што што за него би се рекло.

Никола Кузански (автор на *De concordantia catholica*, *De docta ignorantia*, *De pace fidei*), се залагал за concordantia не само меѓу западната и источната Црква, туку и меѓу христијанството и другите религии, како универзална тема во животот на верникот и во разбирањето на божјата природа, имајќи дојдено до концепцијата преку via negativa, што овозможува coincidentia oppositorum, дијалектичко поклопување. Познанието, како конечно, е неспособно да проникне во бесконечна вистина, и затоа умот мора да ги трансцендира разликите преку интуиција. Во Бог бесконечноста и конечноста коинцидираат, Бог ги опфаќа сите нешта и се наоѓа во сите нешта, незнаењето станува „учено“, затоа што Бог (не) се знае и не се опишува.

(Не)именувањето на имиња за реферирање на стварност отаде рационално достапната, или стварност што мора да се сфати посуштински отколку преку поими и термини го има и на Исток и на Запад. Сличноста, значи, се лоцира во неможноста разумски и јазички да се идентификува и дефинира светото, божественото, надсвесното. Апофатичкиот пристап останува актуелен и во современиот свет, поради потребата од мистички искуства, од восхит и стравопочит и треперење пред семоќ што ги пробива границите на секојдневното и профаното.

тоа (или такво). Во оваа смисла треба да се внимава, негативниот пристап не е влез кон позитивниот, по принцип на елиминација (во смисла на тоа дека ќе се одрече сè што може, и тоа што ќе остане ќе мора да биде афирмирано), туку е пристап значаен по себе (иако, тие не нужно меѓусебно се исклучуваат). Иако може да се чини дека со него се доаѓа токму до афирмации, всушност се доаѓа до надминување – може да се смета дека негирањето е во функција на потврдување на неможноста за афирмирање (“не” станува “не” во смисла на “пре”).

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ И НАУЧНИОТ СВЕТОГЛЕД

MULTICULTURALISM AND THE SCIENTIFIC WORLDVIEW

Резиме: Во 60-те години на XX век во филозофијата на науката полека почнува да се пробива идејата дека суштинско влијание врз науката можат да извршат голем број на елементи кои немаат рационална природа. Целта на овој труд е, низ анализа на идеите на неколку значајни автори и низ анализа на неколку епизоди од историјата на науката, да се покаже дека културата е еден од тие елементи кои можат да одиграат значајна улога во формирањето на научниот светоглед. Истражувањето на ова влијание доведува до заклучокот дека мултикултурализмот претставува особено плодна средина за катализација на научниот прогрес.

Клучни зборови: наука, култура, мултикултурализам, научен светоглед.

Abstract: The idea that many non-logical aspects of the scientific discovery can have crucial influence on scientific knowledge slowly starts to develop in the 1960s philosophy of science. By analyzing the epistemological views of some notable authors and analyzing several examples from the history of sciences, the goal of this article is to show that culture is one of those aspects that can play a significant role in the forming of the scientific worldview. A closer look at this influence leads to the conclusion that multiculturalism is a fruitful environment for stimulating scientific progress.

Key words: science, culture, multiculturalism, scientific worldview.

Во првата половина на XX век, сè до шеесеттите години, најистакнатите филозофи на науката се водени од идејата за потполно логичка реконструкција на методот на добивање нови научни заклучоци. Оваа замисла ги наведува на заклучокот дека структурата на научното откритие во суштина е независна од историско-општествено-психолошко-културниот контекст во кој се случува откритието. Како последица на овој заклучок многу е слаб интересот за проучување на историјата на науката, а особено на културниот контекст во кој се случуваат научните откритија. Ваквото сфаќање се потпира врз дистинкцијата помеѓу контекстот на откритието и контекстот на оправдувањето која обично му се припишува на Ханс Рајхенбах (Hans Reichenbach). Според оваа дистинкција сите психолошки, социолошки и културни околности се сместуваат во контекстот на откритието, а контекстот на оправдувањето ги содржи суштинските епистемолошки стандарди (методи и правила) низ кои се докажуваат научните теории. Притоа, контекстот на откритието се смета за ирелевантен за познавателната вредност на науката. Во таа насока Рајхенбах истакнува дека „епистемологијата е единствено фокусирана врз конструирање на контекстот на оправдувањето“.¹ Оттука, културниот контекст во кој се случуваат научните достигнувања, бидејќи се смета за дел од контекстот на откритието, не се истражува како интегрален дел на самото научно откритие.

Но, историјата на научниот развој покажува дека промените во науката немаат секогаш хомогена рационална епистемолошко-методолошка природа, особено кога станува збор за суштинските научни промени. При суштинските промени во науката, кои се плод на креативниот гениј на ретки научници, секогаш во помала или поголема мера се менува призмата низ која е обликуван научниот светоглед и со тоа самиот светоглед добива суштински нови карактеристики.² Но, бидејќи креативноста и генијалноста на научникот не се потенцијали од исклучиво рационална природа, при суштинските промени врз научните достигнувања индиректно влијание можат да имаат аспекти како што се: културниот контекст, социо-психолошките параметри, метафизичките сфаќања кои ги преферира научникот, неговата

1 Reichenbach, H. (1961), *Experience and Prediction*, Chicago: University of Chicago Press, 7.

2 Пример за ваква промена во науката е преминот од Њутновата механика кон Ајнштајновата релативистичка физика.

смисла за естетика и слични параметри кои не се од формално-логичка природа. На тој начин културата може да остави свој специфичен печат врз научните достигнувања и со тоа врз научниот светоглед.

Идејата за вонлогичките познавателни скокови кои како резултат го имаат менувањето на научниот светоглед, за прв пат експлицитно ја елаборира Гастон Башлар (Gaston Bachelard) во 1934 година. Тој го воведува концептот на „епистемолошки прекини“ и смета дека „секоја плодотворна научна револуција предизвикува длабока ревизија на категориите на реалното“.³ Триесетина години подоцна Томас Кун промовира слична идеја со тоа што познавателните скокови ги елаборира како „парадигматски промени“ кои се реализираат низ процес на „научни револуции“. Според Кун, иницијалниот импулс за создавање на нова научна парадигма е резултат на вонрационален креативен „блесок на интуиција“⁴ кај генијалните научници. Врз тој интуитивен блесок, но и понатаму во прифаќањето на новата парадигма, според Кун, силно влијание може да одиграат: естетската димензија на теоријата, наклонетоста на научникот кон одредени метафизички гледишта, па дури и претходната репутација, како и националноста на научникот.⁵ Сите овие елементи се директно или индиректно поврзани со културниот контекст во кој се одвива научната револуција. Водејќи се по овие Кунови идеи, Пол Фаерабенд (Paul Feurabend) вели дека секој научен прогрес е постигнат со нарушување на вообичаените научни постапки и гледишта. Фаерабенд го носи овој став во крајност, изведувајќи го заклучокот дека во науката далеку поголема улога играат ирационалните фактори (меѓу кои спаѓа и културниот склоп во кој твори научникот), отколку рационалната методологија. Не може во потполност да се сложиме со овој став, но затоа во него со право е предочена важноста на различните културни светогледи во развојот на научното познание. Во оваа насока Фаерабенд забележува дека „предрасудите се откриваат низ контрасти, а не со анализа“.⁶ Оттука, културната разноликост во науката може да придонесе за откривање на нејзините предрасуди и со тоа да го поттикне научниот напредок. Според тоа можеме да заклучиме дека Фаерабенд предлага еден вид на „епистемолошки мултикултурализам“ во науката. Инспирирана од идеите на Кун и Фаерабенд, Сандра Хардинаг (Sandra Harding) своите истражувања ги насочува кон европоцентричноста на колонијалниот и пост-колонијалниот научен развој. Таа смета дека секое научно знаење зависи од историската ситуација во која е контекстуализирано, а тоа автоматски подразбира и културно, политичко и општествено влијание врз постапките на научните истражувања и врз резултатите кои произлегуваат од нив. Како што вели таа: „Овие културни особености на когнитивните јадра на науките го обликуваат начинот на којшто луѓето ја восприемаат и, следствено на тоа, интервенираат во природата“.⁷ Според Хардинг самата природа е хетерогено организирана, па затоа не може валидно да биде претставена само на еден единствен начин. Затоа, различната културна заднина кај истражувачите може да продуцира гледање на различни нешта при набљудување на еден ист феномен. Во таа смисла, таа истакнува дека, на пример, на брегот на Атлантскиот Океан, една група ќе гледа извор на морска храна, друга ќе гледа можност за трансатлантска емиграција, трета ќе сака да ја отсоли водата за да ја користи за пиење, а четврта ќе гледа можности за трговија. Според тоа, посеопфатен научен светоглед би се добил со комбинирање на културните претпоставки на поголем број културни матрици низ кои се согледуваат појавите.

Дека културата може да одигра значајна улога врз обликувањето на научното познание говорат голем број примери од историјата на научниот развој. Во таа насока, на пример, Џозеф Нидам (Joseph Needham) посочува дека начинот на кој европската наука ги разбира законите на природата е под директно влијание јудејско-христијанските верувања, па оттука на универзумот се гледа како на голема империја која е раководена од страна на единствен Логос. Таквото гледиште, на пример, не е својствено за источните култури и за источните научни истражувања, каде универзумот е согледан како вид на саморегулирачка мрежа на релации кои не се раководат според некакви мета-закони. Џејмс Меклелан (James McClellan),

3 Bachelard, G. (1984), *The New Scientific Spirit*, Boston: Beacon Press, 134.

4 Кун, Т. (2002), *Структурата на научните револуции*, Скопје: Магор, 187.

5 Според Кун, на пример, една од причините поради кои Кеплер станал коперниканец е обожувањето на Сонцето.

6 Фаерабенд, П. (2000), *Против методот*, Скопје: Темплум, 32.

7 Хардинг, С. (2004), *Дали е науката мултикултурна?*, Скопје: Сигмапрес, 99.

пак, како пример ја дава француската колонизација на Сент Доменик каде спроведувањето на истражувањата за отровите и големиот научен напредок на ова поле, се резултат на стравот на колонизаторите од евентуални труења од страна на робовите, а не се резултат на неутрална научна љубопитност за својствата на овие хемикалии. Во овој контекст може да се издвои и примерот на Хардинг која вели дека националните и безбедносните интереси на Соединетите Американски Држави за време на Втората светска војна и одреден период по неа, се оние кои во најголема мера го насочувале планот за работа во областа на физиката во оваа земја и со тоа директно ги диригирале насоките на развој на оваа научна област. Уште еден пример за влијанието на културниот контекст врз научните истражувања и нивните резултати е случајот со советскиот биолог и агроном Трохим Лисенко. Лисенко ја отфрла Менделовата генетика и ја прифаќа теоријата за хибридизација на рускиот хортикултурист Мичурин, но ја модификува во специфично псевдонаучно движење по него наречено „Лисенкоизам“. Истражувањата на Лисенко биле поддржувани од Советскиот политички врв бидејќи принципите врз кои се потпираше Лисенко во своите истражувања соодветствувале со принципите на марксизмот. Тие верувале и дека овие истражувања ќе ја зацврнат нивната политичка моќ, па оттука личниот интерес одиграл голема улога врз начинот на кој се развивале истражувањата на Лисенко, пред конечниот колапс на неговите теории во 1948 кога и официјално се отфрлени. Сличен е примерот со антрополошките истражувања и истражувањата на човечкото тело во нацистичка Германија кои биле насочени кон докажување на супериорноста на ариевската раса, со што резултатите од овие истражувања уште на почетокот (пред да се дојде до нив) биле „контаминирани“ од идеолошки и културолошки претпоставки.

Сето досега изложено, покажува дека културата може да одигра значајна улога во оформувањето на основните претпоставки на она што се смета за научно познание. Ова важи како за хуманистичките, така и за природните науки. Но, и покрај тоа што може да се пронајдат голем број на примери на културолошко влијание врз научните достигнувања, ваквото влијание во повеќето случаи е тешко забележливо. Тоа е резултат на комплексната интеракција на историски ситуираните околности кои оставаат свој специфичен печат врз погледите и креативниот потенцијал кај секој научник поединечно. Оваа интеракција може да биде претставена како мрежа чии густо вмрежени нитки се разнообразните историски ситуирани аспекти кои, освен културна, можат да имаат општествена, политичка, естетска, религиозна, метафизичка, психолошка, или друга вонформално-логичка природа. Освен тоа, видливоста на културните влијанија врз научните достигнувања со самиот тек на времето сè повеќе се намалува. Причина за тоа е сè поголемата интернационализираност на современите научно-истражувачки заедници. Со тоа се збогатува нивната мултикултурна димензија која го оневозможува ексклузивитетот во влијанието на поединечните култури врз современите научни истражувања. Оттука, може да се заклучи дека мултикултурноста на современите научни средини претставува цврста подлога за научниот прогрес, со оглед на тоа што ваквите средини претставуваат конгломерат од разновидни креативни потенцијали кои кумулативно ја зголемуваат имагинативноста на научната заедница и опсегот на потенцијални решенија на проблемите кои се испречуваат пред современата наука. Затоа сè поизразената мултикултурна димензија на денес водечките научно-истражувачки заедници може да се смета за огромна цивилизациска придобивка која овозможува научниот светоглед да ги ползува најсоодветните интрисични културни претпоставки од широкиот спектар на културни матрици кои му се дадени на располагање. Оттука, мултикултурноста на научната средина претставува извор на инспирација и прогрес на современата научна мисла.

Користена литература:

1. Bachelard, G. (1984). *The New Scientific Spirit*. Boston: Beacon Press.
2. Фаерабенд, П. (2000). Против методот. Скопје: Темплум.
3. Хардинг, С. (2004). Дали е науката мултикултурна?. Скопје: Сигмапрес.
4. Кун, Т. (2002). Структурата на научните револуции. Скопје: Магор.
5. Reichenbach, H. (1961). *Experience and Prediction*. Chicago: University of Chicago Press.

Наташа Младеновска-Лазаревска
 Јавна установа Дом за доенчиња и мали деца- Битола
 mlnatasa@yahoo.com

821.163.3-94(049.3)

ЕСЕИСТИЧКИТЕ, ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛИСТИЧКИ И АВТОБИОГРАФСКИ ЕЛЕМЕНТИ ВО ДЕЛОТО „ЕГЕЈЦИ“ ОД КИЦА КОЛБЕ

ESSAY, EXISTENTIAL AND AUTOBIOGRAPHICAL ELEMENTS IN THE WORK “AEGEANS” FROM KICA KOLBE

Резиме: Разоткривањето на раскажувачкиот субјект во „хронолошки омеѓената автобиографија“ „ЕГЕЈЦИ“ од Кица Колбе претставува начин на самоочувување идентитетот во нарушеното социјално милје и приватниот простор. Промената во личното искуство на раскажувачкиот субјект, станува различност којашто го одвојува од другите, а настапува како последица на биографски, социолошки, историски и културни случувања во стварноста во текот на еден период. Најинтимна и најделикатна оска во творештвото на Кица Колбе, е оската на идентитетот, на вдоменоста; и жените и мажите во творештвото на Колбе, значи и во романот Егејци (курзивот е мој), имаат проблеми и неспогодби со вдоменоста од секој вид, или како што ја определува Јелена Лужина, вдоменоста во просториите во кои живеат, вдоменоста во јазиците што ги зборуваат, вдоменоста во културите низ кои се движат или ги носат во себе.

Клучни зборови: бегство, приватен и социјален простор, идентитет, невдоменост.

Abstract: The uncovering of the narrative subject in the “chronologically distinguished autobiography” “Aegeans” by Kica Kolbe is a manner of self-confrontation of the identity in the violated social milieu and the private space. The change in the personal experience of the narrative subject becomes a diversity that divides the subject from the rest, and occurs due to biographical, sociological, historical and cultural events in reality in a particular period of time. The most intimate and most delicate axis in the works by Kica Kolbe is the axis of identity, and shelter; both women and men in Kolbe’s works, including the novel “Aegeans” (the cursive is mine) have issues and disagreements concerning the shelter in any given manner, or, as Jelena Lužina points out, the shelter in the rooms in which they dwell, the shelter in the languages they speak, the shelter in the cultures through which they move or carry within them.

Key words: escape, private and social space, identity, unsheltered

Книгата „Егејци“ (1999) Кица Б.Колбе ја напишала во 1997 година, една година по смртта на нејзиниот татко, а неколку години подоцна, во интервју за пишан македонски медиум, датирајќи ги местото и времето на настанувањето на книгата, втиснала еден многу значаен информант како локализант на настанот, *пишувањето*, (курзивот е мој) во времето кој гласи: „Откако се вративме од потрагата по гробот на баба ми. Повеќе по местото на кое паднала во снегот, крај замрзнатата река, на патот на бегството.“(Колбе: 2007). Напишана на примерот на биографијата на семејството на Колбе, „Егејци“ пошироко ја третира проблематиката на „балканскиот егзил“, а целта на писателката е да ја сочува вербата, спомените, идентитетот. Колку нитки, толку слоеви на читање можам да откријам во текстот на Колбе- слоеви на автобиографско и пред с женско писмо, со многу симболичност, феноменолошки пристап, филозофски призвук, впечатлива интертекстуална игривост на дискурсот. Како писмо- приказна и како писмо во кое е вербализирано личното искуство преку доживеаност на *Другоста*, на тенката и суптилна граница помеѓу фикцијата и стварноста! Самата Колбе текстот на „Егејци“ го определува како голем филозофски есеј или есеистички роман, како книга со многу политички потенцијал, односно како што вели таа, во оваа книга за првпат критички ја претставила ситуацијата на

бегалците од Егејска Македонија, прејудиирала одредени проблеми што станале актуелни во политиката дури сега, во најново време. „Сега на пример со многу голема сериозност и со големо внимание се посветува внимание на проблемот на бегалците од Егејска Македонија, сега стануваат бризантно политички важни сите тие прашања за тоа, затвореноста, табуизираноста, на тој проблем во поранешна Југославија, затвореноста на границата за бегалците“ (2007). Преку перспективата на првите два слоја, автобиографскиот и женскиот (а првиот е иманентен на вториот), ќе настојувам во продолжение да дадам своја интерпретација на некои основни црти на овој хибриден полидискурзивен, прозен текст (асоцијативни, есеистички, егзистенцијални, автобиографски црти) текст во којшто фикциите, со цел да станат колективно делотворни, авторката ги вградила длабоко во утробата на стварноста, па тие одекнуваат потполно еднакво и воедначено.

Последната реченица на *Егејци* гласи: „Приказната на татко ми е и моја приказна“ и оваа реченица која дејствува како експлицитен заклучок на текстот на Колбе го активира и става во функција на елаборација и примена принципот на „препознавање и во хоризонтала и во вертикала, и по однос на актуелниот миг/ реалноста и по однос на случувањата кои се носталгично евоцирани“ (Ѓорѓиева: 2013; <http://www.mirage.com.mk/index.php/en>). Така, штом ја затворив и последната страница на романот, се обидов подетално да се фокусирам на разоткривање на субјектот во текстот, преку категориите на

присуство и отсуство, единство и отуѓеност, сепство и идентитет! Раскажувајќи за минатите случувања, оживувајќи ги спомените во мозаичната структура на животот, авторката трага по сопствениот идентитет - зарем навистина сум тоа јас и зарем навистина тоа ми се случило мене! Таа ја нагласува важноста на фактите и вистината во спознавањето на човечкиот живот, а јас како читател, преку ретроспективната перспектива на раскажувачкиот текст, поттикната од читателската импресија, сосема природно го осознавам мигот на неделивиот сегмент од историјата и судбината на Македонецот- неговиот егзодус од Егејскиот крај!

Значи, вклучена сум во процес, во кој од една страна, ме поттикнува рецепцијата на книгата на Колбе, а од друга страна, читателската рецепција да продуцирам впечатоци на потполна доживеаност, низ призмата на Другиот, а токму за „оваа вкрстена рецепциско-продукциска референца, посредувана низ препознавањето“ (Ѓорѓиева: 2013; <http://www.mirage.com.mk/index.php/en>) дознавам кај Славица Србиновска, врзано токму за текстот што е во фокусот на мојот интерес. Таа вели: „Тие места од книгата на прустовски начин го оживеаја во мене спокојството од едно друго време кое сум го потиснала или пак можеби сосема сум го заборавила..... Затоа оваа ситуација (од оваа книга) како да ми е блиска и ми дозволува проекција во таквите индивидуални, лични судбини. Низ призмата на егејското распарување јас настојувам како во палимпсестот да го надоградам мојот текст за разделбите од луѓето кои ги сакам, кои ми беа блиски“ (Србиновска; 2003: 28-31).

„На егзилантот му изгледа дека неговата биографија е испишана одамна пред да ја исполни, дека според тоа егзилот не е резултат на надворешни околности ниту негов избор, туку збунети координанти што судбината веќе одамна ги исцртала за него“.
(Угрешиќ; 2002:237)

Раскажувачкиот субјект во автобиографскиот текст произведува идентитет, како единствен начин на самозачувување на идентитетот во нарушената социјална стварност. Произведувањето на сопствениот идентитет е во постојано движење помеѓу бинарни односи. Поврзувајќи ја личната и општествената стварност, доброто и злото, индивидуалниот живот и универзалната општествена состојба, поединечната своја телесност и телесноста на други, понатаму реалноста и привидот, очекувањата и поткликнувањата, надежта и стравот, раскажувањето за другите и монолошкиот дијалог со самиот себеси, со раскажувачот и со ликот- сето тоа ги прикажува напорите на потрага по социјалниот, личен и национален идентитет. Својот татко писателката го опишува како исклучително добар и побожен човек, егејски бегалец кој потекнувал од некогашно Овчарани, денешното село во Грција, Мелити. Тој цел свој живот бил подгрбавен од товарот на бегалската траума, од тежината на вината што ја чувствувал, зашто тој успеал

да се спаси, а умрела мајка му. Колбе не пропушта прилика да ја глорификува сликата за вината на преживеаниот егејски бегалец споредувајќи ја во димензијата страдалништво со таа за која сведочат преживеаните од Аушвиц. Таа го истакнува психологизмот како исклучително напреден во нејзиниот текст, и оттаму самиот текст е еден вид отворен вртлог кој зашметувачки привлекува во себе истрпени навреди, закани и фрустрации. Животот на татко е атрибуиран со мелнхоличност која продуцира безвремена и неостварлива целност покажана низ ограниченоста на физичкото движење во просторот. Наново и наново тој се движи кон својата цел, кон просторот нему близок, но повторно и повторно спречен е во движењето од нему непознати граници. „Во животот на луѓето од егејскиот регион, границата има посебно значење; свое сопствено индивидуално постоење...Зборот граница отсекогаш измала значење на граница со Грција. Таа со себе повлекуваше магично и чудесно, а истовремено застрашувачко значење кое имаше пропорции на огромен монструм, со деструктивни природни моќи, како застрашувачки огромен бедем“ (Барџиева- Колбе; 1999:95).

Најсилните слики врзани за душевната болка на Колбе се однесуваат на физички објект: *граничната кула* каде што татко со часови пребивал молејќи ги грчките граничари да го пуштат да ја премине границата. Кулата како симбол на затвореност, тескобност, недопирливост, од аспектот на женското авторско стојалиште, упатува на груб фалусоиден прекин на хоризонталната континуираност на просторот. Оградувањето на просторот околу родениот татко, е формирање своевиден вид душевна изолација за Колбе, измествување од хоризонталата и воведување во затворената вертикала на *кулата*. Симболично границата е истовремено влез во овој и во оној свет, односно преминувањето на границата би означувало премин на просторот именуван како Леринско Поле- местото каде што умрела баба на авторката Колбе, но истовремено и премостување на духовниот егзил, положување тешкиот камен на траумата на последното патување пред смртта на татко егзилант.

Но, границата и понатаму останува затворена! „Експатријацијата вклучува многу резови и трауми: губиток на јазикот, континуитетот, јасноста; дисконтинуитет со семејниот идентитет и крајно чувство на пониженост (нелагодност, непријатност, гадење) во однос на сопствената егзистенцијална траума и неволја“ (Шелева; 2007: 6). Свес(ен)на за времето поминато од моментот на присилното напуштање на домот, до моментот на дефинитивната неможност за неговото враќање назад, зашто, за да биде парадоксот на проблемот уште поироничен, егејските бегалци поминале најоддалечени граници и сите тие им биле достапни, а единствената граница која им била недофатлива, била најблиската до која можеле да стигнат и пешки (Барџиева-Колбе;1999:114), па оттука, единственото прибежиште коешто нужно носи олеснување за егејскиот бегалец (таткото на авторката) е смртта, зашто само таму бесконечноста на движењето и постоењето неомеѓено со граници, не се доведува во прашање!

Средиште на прокреативната и емоционална насоченост на Колбе станува преиспитувањето и нановото сложување на вредностите, симболите и културните практики коишто ја обележуваат сегашната последователна состојба. Егејската драма посматрана низ призмата на егзистенцијалниот и морален код на загромена и расселена заедница, во автобиографскиот дискурс на интелектуалката Колбе се претвора во интерпретативна женска приказна насочена на разоткривање проблемот на егејската стигматизираност, разбрано од едната страна на проблемот. Пошироко пак, ваквите амбиции продуцираат еден силно посакуван, еуфорично обликуван простор на сигурност, верба и утеха, мајчинска емпатија, простор во кој егзилот фигурира како состојба на потенцирана етичка одговорност, национална и политичка зрелост, морален предизвик да се преиспитаат личните и колективни одредници на сопствениот идентитет, да се преиспита односот кон ангажманот на интелектуалецот и уметник- духовен егзилант. Сведочејќи за релативноста на идентитетот во смисла на неговото создавање во местото и времето, Колбе не само што раскажува, туку и се обврзува себеси, ги обврзува другите со раскажувањето; со автобиографскиот дискурс презема *одговорност* за вистината на едно историско случување што во перспектива на континуирани дејствија продуцира непринципиелно национален редукционизам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барџиева, Колбе Кица (1999), *Егејци*, Скопје: Култура
2. *Егејци и нашиот однос кон себеси* (16.09.2007): Дневник
3. Velčić, Mirna(1991), *Otisak priče: intertekstualno proučavanje autobiografije*, Zagreb: August Cesarec; Institut za etnologiju i folkloristiku
4. Ѓорѓиева, Марија, *Моќта на препознавањето*, <http://mirage.com.mk/index.php/mk/spisanie-mirage/266-11>: *Мираж*, бр.11
5. Marot-Kiš, Danijela (2013), *(Ne)stabilnost identiteta*, Fluminensia: god.25, br.1, str.47-58
6. Мојсиева-Гушева, Јасмина, *Имагинарни татковину*: [http:// www.bulgic18.com/ roads/ bg/ Jasmina-text.htm](http://www.bulgic18.com/roads/bg/Jasmina-text.htm)
7. Србиновска, Славица (2003), *Низ призмата на другиот*. Скопје: Сигмапрес
8. Угрешкиќ, Дубравка (2002), *Музеј на безусловното предавање*. Скопје: Сигмапрес

ДИЈАЛОГИЗМОТ И ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТА ВО МАКЕДОНСКИОТ РОМАН

DIALOGISM AND INTERTEXTUALITY IN MACEDONIAN NOVELS

Апстракт: Во овој труд се елаборира книжевно-теориската проблематика на дијалогизмот и интертекстуалноста и тоа преку примери од македонската романескна продукција. Станува збор, имено, за маркирање на присуството на структурни сегменти на дијалогизам и интертекстуалност во македонскиот роман при што се посочуваат илустрации од првобјавените македонски романи („Село зад седумте јасени“ од Славко Јаневски, „Крпен живот“ од Стале Попов и други) па сè до современите текови во нашиот роман (романите на Драги Михајловски, на Венко Андоновски, на Славчо Ковилоски, романот „Гаргара“ на Игор Станојоски и многу други). Во заклучокот од трудот се нагласува дека дијалогизмот и интертекстуалноста се мошне значајни сегменти на македонскиот роман од неговите почетоци па сè до денес.

Клучни зборови: *дијалогизам, интертекстуалност, македонски роман, Јаневски, Попов, Андоновски, Ковилоски.*

Abstract: This paper elaborates the literary-theoretical problems of dialogism and intertextuality through examples from Macedonian novels. Its aim is to mark the presence of structural segments of dialogism and intertextuality in Macedonian novels with illustrations from the first Macedonian novels (“The Village beyond the Seven Ash Trees” by Slavko Janevski, “Patched Life” by Stale Popov and others) up to modern trends in our novel (the novels by Dragi Mihajlovski, Venko Andonovski, Slavčo Koviloski, the novel “Gargle” by Igor Stanojoski and many others). The conclusion of the paper emphasizes the fact that dialogism and intertextuality are very important segments of the Macedonian novel from its beginning until today.

Keywords: *dialogism, intertextuality, Macedonian novel, Janevski, Popov, Andonovski, Koviloski.*

1. Вовед

Термините *дијалогизам* (на Михаил Бахтин) и *интертекстуалност* (на Јулија Кристева), се чини, станаа едни од најексплоатираниите термини во современите книжевно-културолошки истражувања во пошироки рамки. „Наездата“ од ваквите и слични термини веќе подолго време се чувствува и кај нас во бројните трудови од областа на македонската книжевна историја и македонската книжевна критика. Таа екстензивна експлоатација на двата посочени термини ја нотираме и во книжевните истражувања што се поврзани со македонскиот роман. Мислиме тука на многубројните трудови од македонските книжевни истражувачи како што се Катица Кулавова, Весна Мојсова–Чепишевска, Ангелина Бановиќ–Марковска, Елизабета Шелева, Јасмина Мојсиева–Гушева, Наташа Аврамовска и многу други. Во таа смисла, овој наш текст претставува само прилог кон досегашните проучувања на прашањата за присуството на дијалогизмот и интертекстуалноста во македонскиот роман.

Македонската романескна продукција, од соц-реалистичките почетоци па сè до актуелниот постмодернизам, бележи еден би рекле неверојатно динамичен подем што резултираше со „фаќање чекор“ со европските па дури и со светските книжевно-уметнички текови. Заслужни за тоа се бројни имиња од македонската литература како што се, на пример, Стале Попов, Славко Јаневски, Владо Малески, Живко Чинго, Видое Подгорец, Ташко Георгиевски, Димитар Солев, Петре М. Андреевски, Луан Старова, Петре Бакевски, Јован Стрезоски, Драги Михајловски, Венко Андоновски, Ермис Лафазановски, Лидија Димковска, Славчо Ковилоски, Александар Русјаков и многу други. Се разбира, за тој продор на македонските романи во

широкиот европски и светски книжевен ареал голем придонес имаат темите во нив што се поврзани токму со прашањата за дијалогизмот и интертекстуалноста.

2. Дијалогизам / интертекстуалност / македонски роман

Разгледуваме тука неколку македонски романи што ќе ни бидат илустрација за оправданоста на поставената теза за присуството на интертекстуалноста и дијалогизмот во сета македонска романескна продукција.

Во романот „Село зад седумте јасени“ од Славко Јаневски, на пример, забележуваме траги на интертекстуалност во односот меѓу книжевноста и историјата, од една, и книжевноста и религијата (односно христијанството), од друга страна. Имено, суштинската тема во овој роман на Јаневски е колективизацијата во Македонија што се случуваше по Втората светска војна, односно во периодот на поставувањето на темелите на социјалистичкиот општествен систем кај нас. Како хипотекст во овој роман на Јаневски се појавуваат и библиски, односно новозаветни мотиви како што е распнувањето на Исус Христос, на пример. Дијалогизмот во „Село зад седумте јасени“ како тематски квантум го следиме во релациите меѓу жителите на Јасенско и Нејасенско, односно во нивните недоразбирања и кавги, но и во комуникацијата меѓу самиот дискурс на романот и веќе споменатите новозаветни слики, оти интертекстуалноста не е ништо друго освен воспоставен „дијалог“ меѓу два дискурса – еден нов (хипертекст) и еден стар (хипотекст).

Интертекстуалноста како творечко начело е присутна и во романот „Крпен живот“ од Стале Попов. Во овој роман како интертекст (хипотекст) доминантни се многубројните наративни слоеви од фолклорот, односно од културната битова традиција на македонскиот народ, а тоа се обичаите, верувањата, суеверијата, молитвите, клетвите и слично. Во „Крпен живот“ среќаваме една дијалогска симбиоза помеѓу руралниот и урбаниот културен идентитет, а главен (би рекле и единствен) носител на пенетрирањето на градските обичаи во селската средина е ликот Доста Рожденката (готвењето, ќерката Нешка во училиште итн.).

Историскиот слој во романот „Црно семе“ од Ташко Георгиевски ја гради интертекстуалноста во неговата структура, додека опозитноста на двата колективна лика (групата на управата и чуварите на островот, од една, и затворениците, од друга страна) ги сочинуваат дијалогските композитни сегменти на романот. Сиот роман, всушност, е изграден врз интертекстуална и дијалогска основа.

Романот „Дрен“ на Димитар Солев претставува, всушност, една книжевно-историска нарација за биографијата на Васил Антевски–Дрен, македонски борец од НОБ. Историската фактографија овде го претставува хипотекстот, додека книжевната нарација хипертекстот. Во овој роман Димитар Солев мошне умешно ја трансформира историската наука во книжевна уметност.

Сосема идентична историска подлога има и структурата на романот „Црно јagne, див Балкан“ од Петре Бакевски. Интертекстуалниот код во овој роман го препознаваме во историскиот наративен слој што се однесува на српската пропагандна машинерија во Македонија, на театарските случувања во Скопје од 1936 година, на изведбата на претставата „Печалбари“ од Антон Панов и слично. Покрај тоа, интертекстот во „Црно јagne, див Балкан“ е надополнет со една драма на Ибзен, библиски цитат, посмртната беседа на Гане Тодоровски за Анте Поповски, со парафрази од поезијата на Блаже Конески итн. Меѓутоа, нарацијата во овој роман на Бакевски е збогатена и со дијалогизам на македонската и српската култура при што српскиот културен идентитет се наметнува како супериорен во однос на македонскиот културен идентитет.

Романот „Александар и смртта“ од Слободан Мицковиќ, исто така, обработува тема од македонската, но и од светската историја. Станува збор, имено, за книжевна нарација во која се десакрализира и се демистифицира историската личност Александар III Македонски преку опишување на настаните во Вавилон непосредно по неговата смрт. На авторот на овој роман, очигледно, како хипотекст му послужила историската нарација за превирањата во Вавилон и во сета империја по смртта на Александар, но тие настани во романот се обработени низ книжевно-уметничката призма на авторот Мицковиќ. Тоа значи дека во романот „Александар и смртта“ од страна | 100

Слободан Мицковиќ се доминантни книжевно-историските интертекстуални релации, додека за дијалогизмот ќе се рече дека дискурсот во овој роман е исполнет со тематско-мотивски аспекти што се однесуваат на многубројни контакти меѓу различните култури во големата империја што ја создал македонскиот крал Александар III Македонски.

Многубројни интертекстуални елементи ја градат и структурата на романот „Пророкот од Дискантрија“ од Драги Михајловски. Хипотекстот во овој роман го сочинуваат траги од голем број стари „текстови“ како што се Богомилството во Македонија, охридскиот архиепископ Теофилакт од крајот на 11 и почетокот на 12 век, новозаветните теми и мотиви, политичкиот плурализам по осамостојувањето на Македонија итн. Освен тоа, во романот се води еден фикциски „дијалог“ меѓу Василиј (предводник на богомилите) и охридскиот архиепископ Теофилакт, но исто така се води „дијалог“ меѓу христијанското и богомилското учење, меѓу македонската и грчката култура и слично. И во романот „Бајазит и Оливера“ од истиот автор се среќаваме со историски сегменти како хипотекст (бракот и љубовта меѓу српската принцеза Оливера Лазаревиќ и турскиот султан Бајазит I), но и со бројни парафрази од Библијата, Коранот, Шекспировите дела, поезијата на Конески и друго што го сочинува „интертекстуалниот“ слој во романот. Ако станува збор, пак, за брак меѓу Бајазит и Оливера, како што се кажа веќе, тогаш јасно е дека во овој роман на Михајловски доминантна тема е интеркултурниот дијалог на релација *Европа – Азија* со сите специфики што ги сочинуваат двата далечни културни идентитети.

Како и во претходно споменатите романи, така и во романот „Вештица“ од Венко Андоновски среќаваме многубројни наративни елементи на интертекстуалност и дијалогизам. Инквизицијата во Хрватска од 17 век и богомилското дуалистичко движење од Македонија од 10 век рефлектирано во ставовите на Исијан од Македонија во 17 век го претставуваат хипотекстот во романот како интертекстуален наративен сегмент. Од друга страна, дијалогизмот во овој роман се манифестира низ наративните компоненти што се однесуваат на културните релации меѓу Македонија и Хрватска претставени со ликовите, хронотопијата, јазикот и фолклорот. Сепак, кога станува збор за интертекстуалноста поилустративен е најновиот роман на Венко Андоновски со наслов „Крката на Математичарот“. Овој роман е во директна комуникација со романот „Вештица“, но и со романите „Азбука за непослушните“ и „Папокот на светот“ од истиот автор и тоа преку ликовите од овие романи. Со најновиот роман, Андоновски како да инсистира на интертекстуалната поврзаност на сите негови романескни дела со што создава едно хомогено и компактно прозно книжевно-уметничко дело исполнето со интертекстуалност и дијалогизам.

Доминантно интертекстуален е и романот „Синот на кралот“ од Славчо Ковилоски. Интертекстуалноста во овој роман е маркирана, на пример, преку симбиозата на историјата и книжевноста, преку натписи од цркви, хроники, записи на црковни книги, една народна песна, библиски текстови, фрагмент од монодрамата „Крале Марко (или синот на Волкашин“ од истиот автор и слично. Дијалогизмот, пак, во овој роман на Ковилоски го регистрираме со допирот на европската и азиската културна семиосфера.

За нашата тема мошне интересен е и еден нов роман од македонската книжевна продукција, а тоа е романот „Гаргара“ од авторот Игор Станојоски. Дејството во овој роман се случува во украинскиот град Лемберг (Лавов) каде што низ романескната призма на Станојоски се допираат (стапуваат во „дијалог“) бројни култури како што се украинската, македонската, српската, бугарската, словенечката, западноевропската итн., а „дијалог“ (како интертекст) се води и меѓу фрагменти од романот (две книги за пофалби и поплаки од кафулето „Гаргара“) и целосната композициска структура на овој роман, меѓу книгата „Неподносливата леснотија на постоењето“ од Милан Кундера и романот на Станојоски и слично. Тоа покажува дека и најновите романи од македонската литература се исполнети со проблематиката на интертекстуалноста и дијалогизмот како типични постмодернистички белези.

3. Заклучок

Истражувањата за присуството на интертекстуалноста и дијалогизмот во македонскиот роман покажаа дека овие две структурни категории се доминантни наративни сегменти во македонската романескна продукција од почетоките па сè до денес. Сепак, едно поекстензивно

книжевно-уметничко практикување на интертекстот и дијалогизмот е забележливо во поновиот постмодернистички македонски роман. Како хипотекст најчесто се појавуваат историски теми, митолошки фрагменти, но и постари книжевни дискурси. Во однос на дијалогизмот, може да се рече дека во македонскиот роман најфреквентни се темите поврзани со интеркултурните релации, но не се запоставени ни прашањата за односите *индивидуа – колектив, индивидуа – индивидуа, индивидуа – текст, колектив – текст* итн.

Во една општа смисла, може да се заклучи дека интертекстуалноста и дијалогизмот се мошне значајни структурни сегменти на македонскиот роман што подразбира дека „цитатноста“ и „Другоста“ и од идејно-тематски и од мотивски аспект ја облагородуваат романескната креативност во македонската книжевност.

Библиографија

1. Андоновски, Венко (2006). *Вештица*. Скопје: Култура.
2. Андоновски Венко (2103). *Керката на Математичарот*. Скопје: Табернакул.
3. Бакевски, Петре (2004). *Црно јагне, див Балкан*. Скопје: Тера магика.
4. Георгиевски, Ташко (1987). *Црно семе*. Скопје: Македонска книга.
5. Јаневски, Славко (1952). *Село зад седумте јасени*. Скопје: „Кочо Рацин“.
6. Ковилоски, Славчо (2011). *Синот на кралот*. Скопје: Современост.
7. Михајловски, Драги (2001). *Пророкот од Дискантрија*. Скопје: Каприкорнус.
8. Михајловски, Драги (2009). *Бајазит и Оливера*. Скопје: Каприкорнус.
9. Мицковиќ, Слободан (1992). *Александар и смртта*. Скопје: Култура.
10. Попов, Стале (1990). *Крпен живот*. Скопје: Македонска книга.
11. Солев, Димитар (1988). *Дрен*. Скопје: Наша книга.
12. Станојоски, Игор (2014). *Гаргара*. Скопје: Панили.

М-р Александра П. Танеска
Универзитет на Југоисточна Европа
 a.pandilovska@seeu.edu.mk

81'272

Д-р Благојка Здравковска-Адамова
Универзитет на Југоисточна Европа
 b.zdravkovska@seeu.edu.mk

ЈАЗИЧНАТА ПОЛИТИКА - ВАЖНО ПРАШАЊЕ ВО МУЛТИКУЛТУРНОТО ОПШТЕСТВО

THE LANGUAGE POLICY – IMPORTANT ISSUE IN MULTICULTURAL SOCIETY

Апстракт: Целта на оваа статија е да се претстават различните начини на разбирање на мултикултурализмот, а особено на јазичната политика во мултикултурното општество. Според нас, мултикултурализмот претставува интеграцијата со почитување. Главното значење на мултикултурализмот е дека мултикултурализмот е начин на мирен соживот. Значаен проблем кој се јавува во рамките на мултикултурализмот како социокултурен и политички феномен е прашањето за разновидноста, идентитетот и, секако, прашањето за неговото признавање, односно прашањето за различната ориентација. Јазикот има централна позиција во однос на овој аспект, бидејќи постои силна врска меѓу јазикот и националноста. Притоа е многу важно секоја држава да има официјална јазична политика.

Клучни зборови: јазична политика, мултикултурно општество, свест за мултикултурно живеење

Abstract: The purpose of this article is to discuss ways of understanding multiculturalism, especially language policy in the multicultural society. The article suggests that multiculturalism is integration with respect, the main meaning of multiculturalism is that multiculturalism is a way of leaving together peacefully. A major issue that arises within multiculturalism as a socio-cultural, and political domain is the issue of diversity, identity and certainly its recognition, ie the issue of different orientation. Language surely has a central position in relation to this aspect because there is a strong link between language and nationality. It is very important each state to have official language policy.

Key words: language policy, multicultural society, multicultural awareness

Дефиниција на мултикултурализмот

Поимот мултикултурализам не претставува ништо ново - тој е воведен во литературата одамна бидејќи многу општества функционираше со повеќе култури. Тој може да се поврзе и со начин на живот без проблеми, па во таа насока културните разлики не претставуваат секогаш „културна битка“.

Во текот на годините овој концепт беше контроверзен – тој беше бранет, критикуван, дефиниран и редефиниран.

Во изминатиов период од истражувачите предложени се бројни дефиниции за поимите мултикултурализам и повеќејазичност. Мултикултурализмот „има многу значења и неговата дефиниција продолжува да се развива“ (Shearer et al. 2001:250). Во однос на повеќејазичноста „Различните истражувачи и истражувачки групи кои се дел од различни истражувачки традиции користат различни дефиниции за повеќејазичноста во согласност со нивните цели.“ (Kemp, 2009:23)

Во овој дел ќе ја споменеме работата на Вон Мејн (Von Meien 2007:3), кој издвојува три различни видови дефиниции за мултикултурализмот. Но, тој дава и една своја дефиниција, која

е слична на нашата (дадена подолу), или според него главен елемент на мултикултурализмот е „еднаков соживот на различните култури без притоа една култура да има право да доминира над другите“ (Von Meien, 2007: 3).

Во нашиов труд ќе ја прифатиме оваа дефиниција, но и ќе додадеме дека според нас:

„Мултикултурализмот е интеграција во која многу важен сегмент е почитувањето. Главната смисла на мултикултурализмот е дека мултикултурализмот е начин на заедничко мирно живеење.“ Но, многу е тешко да се утврди како да се направи тоа, а понекогаш е и невозможно.

Голем проблем кој се јавува во рамките на мултикултурализмот како социокултурен и политички феномен е прашањето за разновидноста, идентитетот и неговото признавање, како и прашањето за различната ориентација.

Многу е интересен податокот што во денешно време едно друго прашање с почесто се јавува, а тоа е следново прашање: Дали мултикултурализмот е лош или добар? Ова прашање се доведува во врска со иднината на овој концепт.

За и против мултикултурализмот

Денес и не постои држава во чии граници не постојат повеќе култури, а поимите како „етнички чиста животна средина“ сè помалку кореспондираат со реалноста и со колективната свест. Во таа насока предностите на мултикултурализмот се на ниво на кое разликите се вреднуваат како можност за промоција на сопствената култура, а не како закана за културата.

Мултикултурализмот е контроверзна тема веќе многу години и тоа од различни аспекти. Денес е многу јасно дека овој концепт е премногу нејасен за да биде поддржан или критикуван. Дебатата за мултикултурализмот сè уште покренува одреден број важни прашања.

Нашата цел е да се презентира еден балансиран поглед на мултикултурализмот (во однос на јазичната политика), бидејќи „Тоа е грешка ... да му се суди на мултикултурализмот во целина, исто како што е грешка да се фали мултикултурализмот во целина. Наместо тоа, ние треба да размислуваме за тоа кои облици на толеранција, прилагодувања и вкрстувања на различни културни вредности и однесувања се добри ... а кои се лоши.“ (Volokh, 2011).

Мултикултурни идеологии и политики

Бројот на јазиците кои се зборуваат во светот е околу 6000. Тоа значи дека луѓето се соочуваат со многу јазици.

Каде и да се, без оглед на фактот кој е првиот јазик кој го научиле, луѓето имаат контакт и со некој друг јазик секојдневно. Поради тоа можеме да кажеме дека неоспорен е фактот - светот е многујазичен.

Меѓутоа само мал број јазици се користат за масовна комуникација и најчесто како втор, трет или како подоцна научен јазик. Во околу двесте земји има признато два или повеќе службени јазици. Сознанијата покажуваат дека постојат повеќе двојазични или повеќејазични говорници од еднојазични.

Јазик е срцето на секоја култура. Во Европската повелба за регионални или малцински јазици се наведува „признавањето на регионалните или малцинските јазици, како израз на културното богатство“ (European Charter for Regional or Minority Languages, Strasbourg, 5. XI 1992). Јазикот е составен дел од животот на човекот. Човекот е социјално битие со посебни потреби за комуникација. Комуникацијата меѓу луѓето во општеството се реализира на различни начини, но секогаш јазикот има приоритет.

Односот меѓу мултикултурализмот и јазичната политика е прашање кое е многу популарно, особено во земјите кои многу се загрижени за неговото решавање. Секоја држава бара мултикултурен концепт во однос на јазичната политика, кој ги зема предвид сите релевантни фактори на општествено ниво, како што се разновидност и идентитет, рационализам и субјективитет, етика и право, еднаквост и правда, релативизам и универзализам итн.

Јазичната политика на Република Македонија

Република Македонија е определена како мултикултурно општество. По дефиниција

„мултикултурното општество се состои од неколку културни заедници со свои различни системи на значење и различни вредности и со свои различни погледи на човекот и на светот.“ (Parekh, 2002:13)

Јазичната политика во Македонија е регулирана со член 7 од Уставот на Република Македонија (1991) и со Законот за јазиците. Во националниот Устав во врска со јазичната политика е наведено следново:

1. Во Република Македонија службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо.
2. Во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на националностите во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин утврден со закон.
3. Во единиците на локалната самоуправа во кои како значителен број живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите, под услови и на начин утврден со закон.

Близнаковски ја анализира јазичната политика на Република Македонија и во својот заклучок додава: „Јазикот е дел од националистичкиот дискурс, додека националистичката идеологија е доминантен инструмент за толкување на јазични прашања, застапени на двете страни, без разлика дали групата функционира како агент на хомогеност или на разновидност.“ (Bliznakovski, 2013:91)

Заклучок

Мултикултурализмот и јазичната политика се моќни алатки преку кои нациите го градат својот напредок во современиот глобализиран поредок. Нивната економска и политичка состојба неминовно е зависна од меѓународната соработка, која вклучува меѓусебна успешна комуникација и разбирање на различните култури.

Развојот на комуникациските и информатичките технологии ја намалува оддалеченоста меѓу луѓето и создава услови за директна соработка, но прифаќањето на диверзитетот и признавањето на другите јазици, култури и традиции е вистинската движечка сила на глобализацијата.

Повеќејазичноста е природна човечка надареност. Луѓето се потенцијално повеќејазични и поседуваат способност да владеат повеќе јазици, во зависност од условите, потребите и од мотивација на личноста. Целта на модерните методологии за настава по странски јазик е да се поттикне развојот на повеќејазичните способности.

На крај би закале да завршиме со една многу филозофска порака од нобеловецот Херман Хесе: „Секој (човек) е истрел на природата кон човек. Да се надеваме на уште подобри истреци во иднина.“

Литература

1. Kemp, Charlothe (2009). Defining multilingualism in Aronin, Larissa & Hufeisen, Britta (2009). *The Exploration of Multilingualism: Development of research on L3, multilingualism and multiple language acquisition*. John Benjamin's Publishing Company
2. Parekh, Bhikhu (2002). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Harvard University Press
3. Shearer, Kenneth et al. (2001). *The Readers' Advisor's Companion*. Libraries Unlimited
4. Von Meien, Joachim (2007). *The Multiculturalism Vs. Integration Debate in Great Britain*. GRIN Verlag

Интернет извори

5. Bliznakovski, Jovan (2013). Language Policy in Macedonia (master thesis), достапно на
6. http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_bliznakovski-jovan.pdf (проверено на 20 март 2015)
7. *European Charter for Regional or Minority Languages* (1992), достапно на
8. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm> (проверено на 17 март 2015)
9. Volokh, Eugene (2011). Multiculturalism: For and Against, достапно на
10. <http://www.nationalreview.com/articles/263479/multiculturalism-or-against-eugene-volokh> (проверено на 16 јуни 2014)
11. Constitution of the Republic of Macedonia (1991), достапно на http://www.servat.unibe.ch/icl/mk00000_.html (проверено на 17 март 2015)

ПОЧЕТОЦИ НА БИБЛИОТЕКИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА

THE BEGINNINGS OF THE LIBRARY IN MACEDONIA

Резиме: Библиотекарството на територијата на Македонија егзистира од древноста, самата локација на Македонија во делот на древниот свет тоа ни го потврдува. Но предноста на локацијата во случајот на Македонија често била и слабост бидејќи како се што било на налетот на уништувањето, биле и библиотеките. Но важноста на библиотеките и нејзината фундаментална основа за целокупниот систем на развој, повторно и повторно наметнувала обновување во уште по организирани и по убави од претходно уништените. Во Македонија е оформена и една од најстарите библиотеки во времето на Самуиловото царство и тоа во склопот на Преспанската архиепископија која после преселувањето во Охрид е наречена Охридска архиепископија. Во Македонија е оформен и најстариот универзитет од страна на св. Климент Охридски кој го продолжил делото на светите браќа Кирил и Методиј. Ваквите корени и макотрпниот подоцнежн развој нуди светла иднина на современото македонско библиотекарство.

Клучни зборови: Библиотеки, библиотекарство, Преспанска архиепископија, Универзитет

Summary: library in the territory of Macedonia existed from antiquity, the location of Macedonia in the ancient world it confirms. But the advantage of the location in the case of Macedonia was Leste and weakness because like everything was a gust of destruction were libraries. But the importance of libraries and its fundamental basis of the entire system of development, again and again demanded the recovery even more organized and more beautiful than previously destroyed. In Macedonia is established and one of the oldest libraries in the time of King Samuel and across the Prespa archdiocese that after moving in Ohrid is called Ohrid Archbishopric. Macedonia was established and the oldest university of the St. Kliment Ohridski who continued the work of the holy brothers Cyril and Methodius. These roots and struggling later development offers a bright future for the modern Macedonian librarian

Keywords: library, librarian, Prespa Archdiocese University

Доколку се следи развојот на човековата цивилизација, се заклучува, дека основата на напредокот почива во зборот или **со зборовите на библијата - словото. Во таков контекст „збирката на зборови“ – книгата е врвен пронајдок на целокупната креативна мисла на човештвото со која авторот трансцедентно се еманира во иднината.** Преку книгата се овозможува **оставина на мислата во иднината или книгата ја преселува мислата во бесмртноста.**

Ако сето споменато претходно е точно, тогаш библиотеката е таа врвна човекова креација која го обезбедува збирот на целокупната мисла на дадено општество, на одредено поле во одредено време. Вака поставената теза ни дава сознание дека библиотеките се императивен носител на целокупното знаење кое го има одредениот народ или воопшто човештвото, библиотеките се основ за развој и напредок на цивилизацијата.

Следува, ако вака го прифатиме толкувањето на библиотеката, тогаш нема да згрешиме ако библиотеката ја споредиме со „временска машина“ која ги распостила своите влијанија од почетокот на минатото со активно дејство на сегашноста, а впрочем мисијата е допир далеку во иднината.

Од претходново се извлекува заклучок дека библиотеките се центарот на секоја наука, секоја едукација и секоја професија во целост. Вака поставената премиса ни го дава конечниот суд, дека секоја ракотворба или креативна мисла ја носи пораката на авторот, а библиотеката е таа која таквите пораки ги складира и чува за идните истражувања. Во овој контекст малата фигурка на големата мајка која често се наоѓа во неолитските ископини е впрочем неисцрпна книга преполна со информации за разбирањето на светот, општеството, цивилизацијата и природата на тогашните луѓе, исто како и секој запис на страните во пештерите или рецките на орудијата, т.е. секој запис бил обид да се остави и складира стекнатото важно знаење за идните поколенија, точно како денес секоја формула, секој напишан стих или пасус во „збирката на зборови“ – книгата.

Почетоците на библиотеките како што ја познаваме во денешнава форма започнува со историјата на Стариот век, всушност историјата на светот ја препознаваме по откриените древни библиотеки. Државите на древните народи како Египќани, Вавилонци, Кинези, древните Македонци и Грци, Римјаните, собирале и класифицирале материјал за кој сметале дека поседува одредено знаење. Во почетокот тоа најчесто биле религиски-теолошки списи и расправи, догми и свети тајни, писма, астролошки тајни, методи и рецепти на медикаменти за медицината, списоци на растенија, правни кодекси и сл. На кратко колекциите сами од себе се селектираат по сличноста на намената, материјалот или вистината која ја носат во себе.

Со текот на вековите, условите и состојбите кои се случувале повеќето од тие први познати збирки - библиотеки - архиви биле уништувани во налетот на судирите и војните помеѓу древните народи. Современата наука прагматично со истражување открила делови или остатоци од тие архиви – библиотеки или податоци за постоење на такви библиотеки. Најстарите пронајдоци за збирки на записи денес се среќаваат во откриените гробници на фараоните, свештениците и големодостојниците во Египет. Кај споменатите гробници обврзно се сретнува претстава на „Книгата на смртта“ или патот на смртта на покојникот напишана со хиероглифи на сидовите од гробницата. Се среќаваат различни свети списи по сидовите на храмовите, прогласи и заповеди на откриени стели и сл.

Современата археологија при истражувањето на древниот град Нинива пронашла повеќе од 20 000 глинени плочки кон крајот на XIX век, напишани со клинесто писмо кои претставуваат остатоци од библиотеката на асирскиот крал Асурбанипал кој живеел околу 669 - 627 г. п.н.е. Од овие глинени плочки потекнува најголемата збирка на асирско-вавилонската култура и литература. Оваа библиотека на кралот Асурбанипал е збир на тогаш познатата наука и литературна мисла создавана низ ред генерации помеѓу двете големи реки Тигар и Еуфрат на Блискиот исток. Од глинени плочки се дознава дека кралот ангажирал голем број на пишувачи и препишувачи со намера на едно место да ја собере тогаш познатата асирско-вавилонска литература и научна мисла.¹

Од археолошката наука се извлекуваат и сознанијата за една од најголемите библиотеки во старито свет и тоа широко познатата Александриска библиотека која егзистирала на почетокот на III век п.н.е. за време на владеењето на Птоломеј I Сотер или за време на неговиот син Птоломеј II Филадельф. Оваа библиотека содржела околу петстотини до седумстотини илјади папирусни свиоци. Оваа библиотека била исклучиво за потребите на студентите и науката.

¹ Стефановска, Анета и др. (2013), Развојот на библиотекарството во Битола и Битолско и видови библиотеки, Битола: НУ -

се случувале и на територијата на Македонија, како територија на древниот свет, каде што започнала и се развивала цивилизацијата, нема да згрешиме ако претпоставиме дека од самите почетоци егзистирале и библиотеки - архиви, и тоа во формата и организација како што денес ги познаваме. Овие библиотеки, - збирки на записи за одредени религиски-ритуални практики, т.н. записи за мистерии и пророштва, правно-административни библиотеки и сл., по поразот на македонската држава од страна на Римската војска кај Пидна, целосно биле конфискувани и пренесени во Рим. така за жал предноста на локацијата на Македонија во центарот на Балканскиот полуостров истовремено претставувала и слабост, бидејќи многубројните миграции на населението и војните кои ги предизвикувале таквите миграции носеле и уништување на се претходно изградено, а со тоа и збирките - архивите т.е. библиотеките на стариот свет.

После воспоставување на римската држава на територијата на Македонија, иако поразена и поделена, повторно започнува макотрпното возобновување и изградба на уништено знаење. Со прифаќањето на христијанството за света религија на Источното римско царство – Византија, каде природно припаѓала територијата на Македонија, дејноста на библиотекарството ја презела црквата со мноштвото манастирски скриптории – преписувачки школи.

Почетоците на богатата македонска културна историја нераскинливо се поврзани и извираат од епохалното и грандиозното дело на солунските браќа Кирил и Методиј. Тие на словенскиот народ му го поклониле светилникот на првата писменост и првите книги со што го отпочнаа процесот на нивниот севкупен цивилизациски развој. Со нивното огромно просветителско дело тие ги поставиле и темелите на библиотекарството како една од најзначајните културно-просветни содржини на културната историја на словенските народи, а во тој контекст и на македонскиот народ.²

Делото на светите солунски браќа Кирил и Методија со уште поголема ревност го продолжиле македонските светители св. Климент Охридски и св. Наум Охридски со развој на просветителската дејност во тогашниот центар на писменоста – Охридскиот универзитет.

² Котовчевска, д-р Сузана, (2014), Историски развој на библиотеките, УКИМ, Педагошки ф-тет Скопје.

Охрид постанал првиот град кај Јужните Словени со својата библиотека што ја основал Св. Климент Охридски во манастирот Св. Пантелејмон, прва манастирска библиотека во која биле сместени делата на сесловенските просветители - светите Кирил и Методиј, како и новосоздадените поучителни, похвални и други дела создадени од Св. Климент и Наум Охридски, но и од други автори. (...) Свети Климент Охридски го формирал првиот и најстариот Универзитет во Европа (уште пред Болоњскиот универзитет формиран во 1088 година), а неговата библиотека која се споменува во житието на Теофилакт, заедно со библиотеката на Свети Наум Охридски, го означуваат почетокот на историјата на библиотекарството на Македонија.³

Овој период е поврзан со создавањето на Самоиловата држава т.е. Самоиловото царство (976 – 1014 год.). Во овој период на територијата на РМ е основана Преспанската архиепископија во X век која покасно е преселена во Охрид во XI век. Со преселбата на седиштето почнала да се нарекува Охридска архиепископија. Самоиловото царство понудило плодна почва за започнување на богата просветителска и преписувачка дејност на народен јазик во црковните и манастирските „скриптории“, бидејќи претходно целокупната мисла во Византија била запишувана на латински јазик во почетокот, а покасно на старогрчки јазик. После пропаѓањето на Самоиловата држава ваквата дејност продолжила но со значително намален интензитет.

Библиотекарството во Македонија можеме да го споредиме со птицата Феникс, која од својата пепел повторно се раѓа уште по светла и поубава. Денешното библиотекарството во Македонија и прифаќањето на сите нови технологии во работата, не сомнено нудат светла иднина на развој.

Користена литература

1. Котовчевска, **д-р** Сузана, (2014), Историски развој на библиотеките, УКИМ, Педагошки ф-тет Скопје. [URL:http://www.gbsk.mk/images/stories/Istoriski_razvoj_na_bibliotekite.pdf](http://www.gbsk.mk/images/stories/Istoriski_razvoj_na_bibliotekite.pdf)
2. Стефановска, Анета и др., (2013) Развојот на библиотекарството во Битола и Битолско и видови библиотеки / Анета Стефановска, Науме Ѓоргиевски, Благој Николов. - Битола : НУ- Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“

-----
³ Ibid

Проф. д-р Диана Белевска¹, Проф. д-р Драгор Заревски²

316.723-021.463

¹МСУ „Г. Р. Державин“ - Свети Николе, diana.belevska@msu.edu.mk² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, dragorzarevski@gmail.com

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМОТ И ПОЧИТУВАЊЕТО НА АВТОХТОНИТЕ КУЛТУРНИ И ДУХОВНИ ВРЕДНОСТИ КАКО ЕСЕНЦИЈА НА СОВРЕМЕНАТА КУЛТУРА НА ЖИВЕЕЊЕ

MULTICULTURALISM AND RESPECT FOR AUTOCHTONOUS CULTURAL AND SPIRITUAL VALUES AS THE ESSENCE OF THE CONTEMPORARY CULTURE OF LIVING

Резиме: Културните и духовните вредности на различни народи, со различно историско минато, стануваат дел од заедничкото културно и духовно богатство на човештвото, придобивка на современата цивилизација. Современиот мултикултурализам има забележително влијание врз културното творештво. Придобивките на современиот мултикултурализам стануваат иманентен дел на секојдневниот живот на луѓето. Интеракцијата и заемното надополнување на различните современи цивилизациски контексти кои потекнуваат од различни културни провениенции или претставуваат нивна синтеза, непосредно придонесуваат за оформување на една нова културна реалност на глобално ниво, при што индивидуалните култури, всушност, претставуваат автентични и во себе суверени елементи на една обединувачка сечовечка култура.

Клучни зборови: мултикултурализам, етика, култура, глобализација

Abstract: Cultural and spiritual values of different nations, with different history, become part of the unique cultural and spiritual heritage of humanity, benefits of modern civilization. Modern multiculturalism has remarkable impact on the development and creation of cultural achievements. The benefits of modern multiculturalism become an inherent part of the daily lives of people. Interaction and mutual complement of various modern civilization contexts that come from different cultural provenances or represent their synthesis, directly contribute to the shaping of a new cultural reality globally, where individual cultures, in fact, represent authentic and self sovereign elements of a unifying all-human culture.

Keywords: Multiculturalism, Ethics, Culture, Globalization

Хуманистичката визијата на современото човештво е втемелена врз почитувањето на принципот за сечовечка интернационална соработка, соработка која овозможува плодовите на современиот развој на општеството, науката и техниката да ги ползуваат жителите на нашата планета без оглед во која држава и на кој континент живеат, без разлика на која национална заедница, конфесија или култура припаѓаат, без оглед на нивниот пол или старосна возраст. Секако дека денес, како рецидив од минатите епохи, голем број луѓе не се во можност непосредно со полн капацитет да ја почувствуваат ползата на современиот развој. Современиот развој на науката и технологијата, а пред сè на информатичките и комуникационите технологии, придонесува за рапидно зголемување на заемната соработка и заемното влијание меѓу луѓето кои потекнуваат од различни меридијани и припаѓаат на различни култури, нации и конфесии (Castells, 2000). Така, наспроти досега доминантниот принцип, според кој личноста го формира и го развива својот светоглед единствено врз основа на културните одлики карактеристични за локалната заедница на која и припаѓа (eds. Ben-Amos and Weissberg, 1999), денес, благодарейќи на современите можности за брзо,

навремено и темелно информирање, индивидуата има можност непосредно да се запознае со различни културни обрасци, со различни вредносни системи, различни стилови на живеење и различни духовни дострели, и врз основа на тие сознанија таа може да го надградува, унапредува и збогатува сопствениот поглед на свет, да ги гради сопствените вредности и да ја развива и профилира сопствената креативност и хуманост. Во современиот свет заемниот допир на различните култури е секојдневен и повеќедимензионален (Kymlicka, 2001). При интензивно среќавање на современите културни системи од различни провениенции се одвиваат два напоредни процеса и тоа: процес на синергија меѓу културните обрасци, нивно заемно проникнување и нивна напоредна егзистенција во определена општествена средина, при што токму поради напоредната егзистенција на дадените култури непосредно може да се воочи богатството на секоја од нив, но наедно и богатството на општочовечката духовност и благородноста на хуманистичките основи на човечката цивилизација.

Интеракцијата и заемното надополнување на различните современи цивилизациски контексти кои потекнуваат од различни културни провениенции или претставуваат нивна синтеза, непосредно придонесуваат за оформување на една нова културна реалност на глобално ниво, при што индивидуалните култури, всушност, претставуваат автентични и во себе суверени елементи на една обединувачка сечовечка култура. Денес, за прв пат во историјата, еден Европеец, гледајќи текст напишан на јапонското писмо може истото да го прифати како дел од својата општочовечка култура, односно како еден нејзин сегмент, што лично не го познава, но сегмент кој е дел од општочовечкото културно наследство, а соодветно на тоа и на неговото културно богатство. Така по прв пат во историјата културното творештво кое припаѓа на етничка или конфесионална провениенција различна од нашата не го примаме нужно како нешто туѓо, нешто што се однесува и е наменето за некој друг, туку можеме да го прифатиме како нешто наше, како сегмент на севкупното човечко културно богатство што ние повеќе или помалку го познаваме и го разбираме.

Синергијата меѓу мултикултурализмот и поединечните културни матрици, како феномен на современото општество и на современиот стил на живеење, токму низ културното творештво ја афирмира и артикулира сопствената природа, со што се овозможува денешните, но и идните генерации непосредно да го согледаат културното богатство на човештвото и со тоа непосредно да се запознаат со фундаменталните човечки вредности во севкупното нивно значење и смисла (Crowder, 2013).

Глобалниот мултикултурализам претставува универзален општествен процес чиј опстанок не е условен од ставот и добрата волја на една определена држава или здружение (Shaw, 1999). Глобализацијата е незапирлив процес условен од современиот начин на живеење, развојот на општеството и општествените односи и брзиот развој на науката и техниката (Kymlicka, 2000). Денешните, научни и политички заложби се насочени пред сè кон изучувањето, разбирањето и дефинирањето на овој глобален светски процес, откривањето на неговите базични законитости, како и кон предвидувањето на неговите економски, политички и културни импликации. Основното значење на потенцијалните сознанија во оваа насока е можното препознавање на базичните тенденции на идниот развој, со што би се овозможило процесите, барем делумно, да се насочат во посакуван правец. Глобализацијата како општествен феномен ќе восприема нови форми и облици под влијание на општите општествени услови, а пред сè под влијание на динамиката на културниот и духовниот развој на човештвото. Имајќи предвид дека низ процесот на образованието културно и духовно се оформуваат личности кои во иднина ќе ја преземат одговорноста за зачувувањето и развојот на општеството, како и за зачувувањето на општочовечките културни и духовни вредности, образованието ја има општествената улога и обврската за долгорочно облагородување и хуманизирање на глобализациските процеси низ континуирано обмислено и целесообразно пренесување на цивилизациските духовни вредности врз младите поколенија (Atkins, 2010). Овој процес треба да биде втемелен врз соодветно разбирање на современите општествени текови и врз разбирање на специфичните потреби на идните генерации соочени со предизвиците на рапидна динамизација на универзалните општествени движења.

И покрај тоа што глобализацијата започна пред сè како економски процес на стопанска

соработка, деловна комуникација и заедничко вложување меѓу деловни субјекти од различни земји, светската меѓузависност и глобализацијата денес претставуваат водечки сили во соопременитот живот и прераснуваат во универзален, сепланетарен феномен кој има пред сè културолошки обележја (Murphy, 2012). Денес културната соработка, односно размената на културното творештво меѓу културите и народите, е побогата од кога и да е во историјата. Современите средства за комуникација, како и современите електронски медиуми овозможуваат континуирана и навремена размена на културното творештво меѓу државите и народите, што како последица води кон нивна интеракција, творечка комуникација и раѓање на наднационално културно творештво, творештво кое во себе содржи универзални човечки, хуманистички карактеристики и пораки, творештво кое не претендира да го заземе местото на националните култури и националните културни вредности, карактеристики и особености, туку да изгради мост за разбирање на луѓето од разни национални, етно-културни и конфесионални провениенции. Наедно, треба да се води грижа и за почитувањето на различните социјални и културни контексти и на специфичните интересирања и потреби на луѓето кои потекнуваат од различни културни милјеа.

Глобалниот мултикултурализам ниту настанал, ниту се развива според некој однапред зацртан план. Мултикултурализмот претставува спонтан процес кој слободно се развива и кој соодветствува на духот на времето и соопременитот начин на живеење (eds. May and Sleeter, 2010). Културните и духовните вредности на различни народи од различни конфесионални провениенции и со различно историско минато, стануваат дел на општочовечката заедница на културите која партиципира во уникатното културно и духовно богатство на човештвото. Современото човештво настои да изгради еден нов вид хуманизам, кој ќе содржи суштинска етичка компонента и кој ќе поседува значителен инклузивен потенцијал втемелен врз богат арсенал знаења и разбирања за културите и духовните вредности на различните култури.

Литература

1. Atkins, Kim (2010) *Narrative Identity and Moral Identity: A Practical Perspective*. London: Routledge.
2. Bell, Daniel (1976) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
3. Bell, David (2007) *Cyberculture Theorists: Manuel Castells and Donna Haraway*. London: Routledge.
4. Ben-Amos, Dan (ed.) - Liliane Weissberg (ed.) (1999) *Cultural Memory and the Construction of Identity*. Detroit: Wayne State University Press.
5. Buechler, Steven M. (2011) *Understanding Social Movements: Theories from the Classical Era to the Present*. Boulder: Paradigm Publishers.
6. Castells, Manuel (2000) *The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Malden: Blackwell Publishers.
7. Crowder, George (2013) *Theories of Multiculturalism: An Introduction*. Cambridge: Polity Press.
8. Giddens, Anthony (1986) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Oakland: University of California Press.
9. Гиденс, Ентони (2001) Модерноста и самоидентитетот: Сопството и општеството во доцната модерна ера. Скопје: Темплум.
10. Kymlicka, Will (2000) *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press.
11. Kymlicka, Will (2001) *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
12. Lebow, Richard Ned (2012) *The Politics and Ethics of Identity: In Search of Ourselves*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. May, Stephen (ed.) - Christine E. Sleeter (ed.) (2010) *Critical Multiculturalism: Theory and Praxis*. London: Routledge.
14. Morris, Aldon D. (ed.) - Carol McClurg Mueller (ed.) (1992) *Frontiers Social Movement Theory*. New Haven: Yale University Press.
15. Murphy, Michael (2012) *Multiculturalism: A Critical Introduction*. London: Routledge.

16. Reus-Smit, Christian (2009) *The Moral Purpose of the State: Culture, Social Identity, and Institutional Rationality in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
17. Shaw, Martin (1999) *Politics and Globalisation: Knowledge, Ethics and Agency*. London: Routledge.
18. Shohat, Ella (ed.) - Robert Stam (ed.) (2003) *Multiculturalism, Postcoloniality, and Transnational Media*. New Brunswick: Rutgers University Press.
19. Touraine, Alain (1971) *The post-industrial society: Tomorrow's social history: classes, conflicts and culture in the programmed society*. New York: Random House.
20. Touraine, Alain (2007) *New Paradigm for Understanding Today's World*. Cambridge: Polity Press.

Јоана Хаџи-Лега Христоска
 Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје
 Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
 joana_77_99@yahoo.com

811.133.1:305-055.2
 811.163.3:305-055.2

ЈАЗИКОТ И РЕАЛНОСТА: МЕСТОТО НА ЖЕНАТА

LANGUAGE AND REALITY: WOMAN'S PLACE

Резиме: Говорот претставува уникатен симболички систем кој му овозможува на човекот да го пренесе сопственото доживување на светот што го опкружува. Следствено на тоа, реалноста нужно се преточува во говорната, односно јазичната активност, но и ја обликува. Сепак, врската меѓу говорот и реалноста не се реализира само во таа насока бидејќи претставите за одреден референт што ги пренесува јазикот стануваат дел од колективната меморија на една заедница и се инкорпорираат во сликата за светот што се пренесува низ генерациите. Трудот се осврнува на оваа нераскинлива врска во контекст на претставата за жената во францускиот и во македонскиот јазик, и тоа преку семиолошко-семантичка анализа на корпус од единици со фигуративно значење.

Клучни зборови: јазик, реалност, жена, семиолошка анализа, семантичка анализа, француски јазик, македонски јазик

Abstract: Language is a unique symbolical system that allows transmission of human's experience of the surrounding world. Consequently, reality does not only reflect in the language activity, but also shapes it. However, the bond between language and reality isn't established only in this direction, since the representations of a given referent transmitted by language become part of the community's collective memory, and thus incorporate the image of the world that is spread across generations. Hence, this paper considers this unbreakable bond in the context of the woman's image in French and Macedonian languages through a semiological and semantic analysis of a figurative units corpus.

Keywords: language, reality, woman, semiological analysis, semantic analysis, French language, Macedonian language

За американскиот етнолингвист и антрополог Едвард Сапир, говорот е гласовна реализација на единствената способност на човекот да ги пренесува реалноста и искуството од неа на симболички начин, што значи дека му овозможува на човекот да ја оствари својата најважна функција, а тоа е комуникацијата¹. Сапир смета дури и дека говорот е најстариот културен аспект на човештвото и дека им претходел дури и на најпримитивните пројави на материјалната култура². Фердинан де Сосир, основоположникот на лингвистиката како нова научна дисциплина, дава прецизна дефиниција на говорот која во себе го содржи и концептот јазик. Според него, *говорот (langage)* претставува способност, можност за користење на *јазик (langue)*, дефиниран како збир од општоприфатени општествени конвенции чие индивидуално и конкретно реализирање низ говорната активност го нарекува *говорна активност (parole)*³. *Со други зборови, говорот, односно јазикот му овозможува на човекот да ја оствари својата мислечка активност, но и својата суштина на социјално битие која може да се реализира единствено низ интеракцијата со други единки од својот вид.*

Со оглед на тоа дека говорот е дел од човекот, а секој човек е дел од одредена култура, антропологијата го користи терминот **биокултурно битие за означување на човекот**⁴. Под влијание на околината врз говорот се подразбира не само дејството на физички, туку и на

1 Sapir, Ed. (1991 [1949]), *La linguistique*, Paris : Gallimard, p.41.

2 Sapir, Ed. (1921), *Le langage. Introduction à l'étude de la parole*. Une édition électronique réalisée à partir du livre d'Edward Sapir (1921 - http://www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html), p.20.

3 Saussure, F. de (1972 [1916]), *Cours de linguistique générale*, Paris : Payot.

4 Шулиц, Е.; Лавенда, Р. (2009), *Културна антропологија*, Скопје: Просветно дело, стр.112.

општествени фактори (како религијата, етичките вредности, политичкиот систем и уметноста). Сепак, мораме да истакнеме дека односот јазик/реалност не се реализира нужно само во таа насока. Имено, концептот *јазична релативност претпоставува дека во неделивата целина што ја сочинуваат јазикот и културата, јазикот е оној кој има пресудна улога во обликувањето на човековата свест, несвесно наметнувајќи му на човекот одреден начин на интерпретирање на светот. Следствено на тоа, во процесот на спознавање на светот, секоја единка е изложена на неизбежното и понекогаш дефинитивно влијание на претставите и значењата со кој се здобил нејзиниот јазик низ времето.*

Да резимираме: јазикот ја изразува, но и ја обликува реалноста. *Реалноста е комплексен поим и отвора можност за различни толкувања зашто истовремено го отсликува објективно општествено и културно опкружување на човекот, но и внатрешниот свет на една единка кој е длабоко субјективен, но подеднакво реален за неа самата. Така, размислувајќи за предметот на проучување на етнолингвистиката која се занимава токму со согледување на тесната врска меѓу говорот, културата и општеството, Бернар Потје истакнува дека јазикот постојано се обидува да се прилагоди не на објективната реалност, туку на доживувањето на таа реалност (на пример, во лексикализирањето на нови концепти)⁵. Тоа значи дека меѓу човекот, односно восприемачот, и светот кој го опкружува се наоѓа системот од ментални претстави (да ја употребиме Сосировата терминологија за означување на составните елементи на знакот), односно означено чие значење многу често ги надминува границите на денотативноста и се здобива со квалитативни и вредносни признаци кои стануваат одлика на начинот на размислување на самата единка или на пошироката заедница на која таа припаѓа (во вториов случај веќе би зборувале за стереотипизирани претстави својствени за дадена општествена група).*

Во контекст на односот јазик/свет, предмет на разгледување ни е жената како ентитет чие суштествување во културното и општественото живеење е во постојан процес на менување и на преиспитување. Она што е посебно нè интересира е начинот на кој јазикот ја восприема и ја претставува жената, особено во споредбена, повеќејазична перспектива која би овозможила да се потврди јазичната релативност, односно различното восприемање на ист референт во различни јазичнокултурни заедници. Во родовата проблематика, централното прашање е што претставува жената и кое е или треба да биде нејзиното место во заедницата. Местото на мажот не се проблематизира зашто тоа е „апсолутна вертикала во однос на која се дефинира косината“⁶, принципот на моќта и на доминацијата наспроти Другоста на жената, нејзината инфериорност и дефинираноста како послабиот пол. Силвијан Агасенски смета дека општествената нееднаквост меѓу двата пола не е базирана на некоја нивна суштинска разлика, туку дека произлегува од андроцентричната убеденост во инфериорноста на жената во рамките на човечкиот род⁷. Почнувајќи од средината на минатиот век, оваа перцепција за жената постепено се менува во насока на афирмација на нејзините способности и на нејзиниот придонес за целокупниот живот во заедницата. Сепак, прашањето што се поставува е дали таа промена е доволно моќна за да продре и во самиот значенски систем на говорот за да може да изврши позитивно влијание врз генерациите што доаѓаат.

Поврзаноста меѓу положбата на жената и нејзиното место во јазикот беше тема на едно поопсежно истражување и анализа на француско-македонски корпус составен од говорни и јазични единици со претежно фигуративно значење (фраземи, но и пословици, интерактивни единици, благослови, клетви, гатанки итн.)⁸. Појдовна точка во истражувањето беше формулирање на семиолошките признаци дефинирани врз основа на физичките и психичките карактеристики и на различните улоги на жената во двата јазика, на која се надоврза детална анализа на овие признаци на семантичко, но и на аксиолошко ниво. Од добиените резултати, како релевантни за овој труд ги издвојуваме следниве⁹:

5 Pottier, B. (1970), «Le domaine de l'ethnolinguistique», in *Langages*, 5e année, n° 18. *L'ethnolinguistique*, p. 8.

6 Beauvoir, S. de (1976 [1949]), *Le deuxième sexe* (tome I), Paris : Gallimard. p. 14.

7 Agacinski, S. (1998), *Politique des sexes* (précédé de *Mise au point sur la mixité*), Paris : Editions du Seuil, p. 10.

8 Хаџи-Лега Христоска, Ј. (2012), Семиологија на жената и на мажот во францускиот и во македонскиот јазик (необјавена докторска дисертација), Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје.

9 *idem*, стр. 438-439.

1. на семиолошки план:
  - » и во двата јазика доминираат признаците кои се однесуваат на психичкото однесување на жената;
  - » повеќе од половината од семиолошките признаци се исти во двата јазика;
  - » за означување на жената, францускиот јазик користи поголем број зооними, а македонскиот јазик антропоними, при што во последнава група се забележуваат сличности, но и специфики во поглед на начинот на користење на личните имиња и на единиците во кои тие се среќаваат.
2. на семантички план:
  - » статусот на жената во францускиот и во македонскиот јазик е генерално различен, но заеднички е ставот дека жената е неморална и лоша.
3. на аксиолошки план:
  - » и во двата јазика преовладува негативната референтна вредност на семантичките признаци и на единиците кои се однесуваат на жената.

Општиот заклучок што ни се наметнува од добиените сознанија е дека и двата корпуса, францускиот и македонскиот, рефлектираат многу слична (но не и идентична, што е сосем разбирливо) слика за жената, и тоа на сите нивоа на реализирање на анализата. Особено впечатлив е заклучокот во однос на карактерот на жената кој, со оглед на видот на анализираните примери кои рефлектираат постара констелација на односи во општеството, очекувано се доживува и оценува како крајно негативен. Што ни покажуваат овие резултати во светлината на претходно кажаното за врската меѓу јазикот и реалноста? Имајќи го предвид фактот дека секоја реалност го структурира јазикот на посебен начин, специфичен за околностите на развивање и живеење во дадената заедница, би очекувале и доминација на различните признаци поврзани со еден ист референт. Сепак, од една страна, разликите меѓу француската и македонската култура не се толку драстични за да создадат една сосема поинаква слика за двата пола, а од друга страна, и самиот концепт жена не е како и сите останати, нејзината судбина е универзална, исто како и борбата за сопствен простор во општеството, но, што е уште поважно, во самиот јазик. Според Удбин-Граво, сликата за жената и за мажот, но и нивниот идентитет нужно се формираат во јазикот и стануваат дел од семејната, општествената и историската меморија¹⁰. Сè додека таа слика не претрпи суштински промени, местото и положбата на жената во општествената заедница нема битно да се изменат и да се унапредат.

Консултирана литература

1. **Agacinski, S.** (1998), *Politique des sexes (précédé de Mise au point sur la mixité)*, Paris : Editions du Seuil.
2. **Beauvoir, S. de** (1976 [1949]), *Le deuxième sexe* (tome I), Paris : Gallimard.
3. Хаџи-Лега Христоска, Ј. (2012), Семиологија на жената и на мажот во францускиот и во македонскиот јазик (необјавена докторска дисертација), Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје.
4. **Houdebine-Gravaud, A.** (2003), "Trente ans de recherche sur la différence sexuelle, ou Le langage des femmes et la sexuation dans la langue, les discours, les images", *Langage & société* n° 106, pp. 33-61.
5. **Pottier, B.** (1970), "Le domaine de l'ethnolinguistique", in *Langages*, 5e année, n° 18. *L'ethnolinguistique*, pp. 3-11.
6. **Sapir, Ed.** (1921), *Le langage. Introduction à l'étude de la parole*. Une édition électronique réalisée à partir du livre d'Edward Sapir (1921 - http://www.uqac.quebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html).
7. **Sapir, Ed.** (1991 [1949]), *La linguistique*, Paris : Gallimard.
8. **Saussure, F. de** (1972 [1916]), *Cours de linguistique générale*, Paris : Payot.
9. Шулиц, Е.; Лавенда, Р. (2009), Културна антропологија, Скопје: Просветно дело.

10 Houdebine-Gravaud, A. (2003), "Trente ans de recherche sur la différence sexuelle, ou Le langage des femmes et la sexuation dans la langue, les discours, les images", *Langage & société* n° 106, p. 61.

Лилјана Реревска¹, Душица Ѓокиќ²

141.7:82]:24

¹Филозофско Друштво на Македонија, Универзитет во Ниш, Економски Факултет во Ниш – Ниш, liljana.rerevska@gmail.com

²Филозофско Друштво на Македонија, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филозофски Факултет – Скопје, dushica.gjokikj@gmail.com

ЧОВЕКОВОТО ДЕЛО ВО ТВОРЕШТВОТО НА ИВО АНДРИЌ – СИМБОЛ НА ХУМАНИЗМОТ И ЧОВЕКОВОТО ДОСТОИНСТВО – ПРВАТА ОСНОВНА ВРЕДНОСТ НА БУДИСТИЧКАТА КУЛТУРА

THE HUMAN WORK IN THE WORK OF IVO ANDRIJKJ – SYMBOL OF HUMANITY AND HUMAN DIGNITY – THE FIRST BASIC VALUE OF BUDDHIST CULTURE

Резиме: Филозофската поука на Андриќ – човековото дело го надминува векот на човековиот живот. Реката како симбол на протекувањето на времето и минливоста на човековиот живот, а мостот како симбол на човековата надмоќност над тоа време и над тој живот... Помирување и приближување на индивидуалниот живот кон бесконечното траење преку остварувањето на Делото! Делото – симбол на човековото достоинство – прва основна вредност на будистичката култура. Убавината и уметноста – борба на човековите креативни сили против потчинетоста на светот на предметите и машините. Сличноста на филозофскиот реализам и хуманизмот во творештвото на Андриќ со будистичката култура.

Клучни зборови: човеково дело, филозофски реализам, хуманизам, човеково достоинство

Abstract: Philosophical lesson of Andrikkj – the human work exceeds the life of the human life. The river as a symbol of leaking of the time and the transience of the human life, and the bridge as a symbol of man's superiority over that time and that life. Reconciliation of individual life and getting near to the eternal life through the achievement of the Work! The Work – symbol of the human dignity – the first basic value of the Buddhist culture. Beauty and Art – fight of the human's creative powers against the subordination to the world of the objects and machines. The similarity of philosophical realism and humanity in the Work of Andrikkj with the buddhist culture.

Keywords: the human work, philosophical realism, humanism, the human dignity

Творештвото како вредност и показател на големината на човекот – како израз на она што е мост – а не цел во човекот! Творештвото како игра. Мост кон повисоките облици на постоењето. Прва и основна Ничеанска поука. Филозофска лекција за преживување на опасностите од кривините на животните патишта. Играта на животот како игра на Андриќевата Аска пред волкот... Создавање на балет – живот низ игра и почитување на култот на убавината.

Босанското тло – слика за животот. Немирна граница – игра каде комуницираат, содејствуваат и се допираат хетерогените цивилизации: исламската проткаена со азискиот мистицизам, левантинската – медитеранската и христијанската. Како ветришта кои дуваат од различни и спротивни страни и се судираат над небото на Босна создавајќи облаци на бура и чудни искри на длабоко сочувство, разбирање, љубов, омраза, болка, страст и космополитизам... Заедничка страст во сета таа животна игра. Остварување на пророштвото. Предупредување на нејасните знаци на иднината: уметнички нагон за игра и песна – за творештво како борба против човековата инкарнација на злото – минливоста или илузијата на доброто. Мост кон утрешнината. Способност да се разобличат многубројните метаморфози на злото – крвавите идеолошки матрици кои ја кројат судбината на Балканскиот човек и го заробиле неговиот ум

во стапицата на илузорната претстава на времето – на неговата историска категоризација на минато, сегашност и иднина. Фатен во стапицата на временската категоризација на историското минато. Заробен во пештерата на културната меморија – како конструкција на културолошката свест. Единствен излез: хуманизмот – човековиот напор да се освои идеалното и апсолутното. Напор да се пронајде вистинскиот пат... Левантинскиот човек лебди во просторот меѓу сонот и јавето. Повик на дивината – повик да се освои слободата и да се започне да се живее сонот.

Животот без убавината и уметноста нема вредност и смисла. Убавината и уметноста секогаш се тесно поврзани со човековото доживување на достоинството и со неговата претстава за достоинството – па само преку култот на убавината човекот го гради својот живот како уметничко дело на темелите на достоинството – првата и темелна вредност на будистичката филозофија. Иво Андриќ давајќи слика на Балканскиот човек за неговиот однос кон човековото достоинство истакнува:

Зошто балканските земји не можат да влезат во кругот на просветениот свет, дури ни преку своите најдобри и најнадарени претставници? Одговорот не е едноставен. Мислам дека една од причините е отсуството на почит кон човекот, кон неговото целосно достоинство и целосна внатрешна слобода, и тоа – безусловно и доследно почитување. Тоа е нашата голема мана и во тој поглед сите ние често и несвесно грешиме. Тоа училиште не сме го поминале и таа лекција не сме ја изучиле целосно. Тој недостаток насекаде го носиме со себе како некој источен грев од нашето потекло и како печат на помала вредност што не може да се скрие. Би требало да се зборува и да се работи на тоа (Андриќ, И., стр. 139).

А потоа продолжува:

Еднаш сторената неправда, никогаш не може да се поправи или да се избрише. Обидите да се поправи или да се отстрани раѓаат само нови неправди. Неправдата како сè на светот, се множи и се шири, но не загинува и не ја снесува како и сè друго што се раѓа. И ако нема простувања и заборавања, неправдата би го покрила целиот свет и би создала од него вистински пекол (Андриќ, И., стр. 134).

Овде Иво Андриќ пишува и раскажува за судбината на балканскиот човек, но притоа тој не создава приказна од својот живот. Тој не е од оние кои грешат кон себе и читателите. Тој е посветеник на Вистината... Бранител на Вистината за која се гинело, се гине и ќе се гине сè додека не се научи лекцијата на простувањето и заборавот зашто „заборавот е еден од неопходните елементи во развитокот на животот“ (Андриќ, И., стр. 11). Единствен и делотворен лек против заборавот – творештвото. Нагонот за творештво – игра како најмоќно оружје во борбата за Вистината. Но, само со помошното орудие – одбраната на човековото достоинство – одбраната на првата и основна вредност на будистичката култура. Андриќ и неговите часови по будизам на Балканското тло на Босна. Будистичка лекција за патемење која како сугестивна и мисловна слика започнува да остава видливи траги во свеста на Балканскиот човек... Мостови создадени од нишките на многуте поколенија на Балканското тло но изгубени во виорот на временската ограниченост на историската хроника. Приказна без почеток и без крај. Постоење на можности за нови перспективи во иднината – но создадени врз руините на хрониката. Пресоздадени од магијата и волшебството во душата на Балканскиот човек... Волшебна игра на културни идентитети и традиции... Волшебна игра на религиозни и национални идентитети опиени од магијата да се победи во вечната потрага по себеси и да се освои духот на Вистината и Слободата. Тоа се столбовите на општеството. Помирување – борба – и повторно измирување во нова и повисока хармонија. Освојување на слободата. Освојување на Духот. Поставувањето на новите темели на идентитетот во една нова синтеза. Дилајектички развиток на Балканскиот Дух во Хегелијанска смисла. Хегелијанска лекција по историја на Западната филозофија: теза (афирмација) – желбата како ветар и потребата за промена на старата и вечна слика на светот во неговите корени; антитеза (негација) – копнежот за создавање на трајното Дело – за остварувањето на Вистината созреана низ поколенијата на Балканското тло; синтеза (негација на негацијата) – духот на времето како најдобар сојузник во напорите да се создадат темелите на современиот национализам ослободен од конфесионалните разлики и застарените предрасуди. Раѓање на нова посветла Вистина: ослободување од земната тежина на самото суштествување и објавување на немата, јасна и непроменлива смисла на Делото кое не е родено

од ветарот на човековата желба туку е остварено со творечкиот импулс на вечната игра. Делото како трајна творба со вечна вредност. Неговата ослободеност од празните и минливи желби и човечките суети.

Присуство на смисла за ориенталистиката како наука... Вистинска склоност кон наука – одбрана на своето тло со Перото и Книгата. Научници, учители, светци, маченици, просветители! Склоноста на Балканскиот човек кон апстрактните науки! Денес – присуство на теории кои се резултат на безгрижната и интересна игра со идеи и погледи на животот и светот во вештачката и нестварна атмосфера на техничкиот напредок и релативниот мир. Опасна игра на теориите и идеологиите кои во стаклената градина на духот сакаат само привремено да ја задоволат вечната потреба за игра за да ласкаат на суетата. Нагон за игра но заробен во општествените координати – насочување кон цели кои се заразени со примитивизмот на телеологијата. Потреба да се побара смислата. Потреба да се создаде смислата на културните идентитети. Потреба за нова синтеза на културните, религиозните и националните идентитети надвор од епруветата на историската наука и играта на идеологиите. Бекство од стаклената градина на духот и остварување на стремежот за творештво засновано врз основната вредност – човековото достоинство. Творештвото како нова и неутрална идеологија на духот. Идеологија родена во медиумот на слободата ослободена од општествено – историските и политички координати. Идеологија на слободните духови ослободена од минливоста на човековите желби и суети. Прогресот и смислата на човековата борба на духот во историските епохи во давањето на правец и насока на борбата преку надминувањето на ограниченоста на теориите и идеолошките матрици на општествениот живот. Борбата на духот – борба на Вистината!

Луѓето од будистичката култура – креативни луѓе кои се способни самите да ја одредуваат својата судбина и кои не му се потчинети на светот на предметите и машините. Присуството на ослободеноста од алтернативите на сопствената неукокост во потчинетоста на природата, надворешните предмети и Бог. Будистичка поука за човековото достоинство – темел за создавањето на Животот во духот на неговото подготвено прифаќање, смиреното соочување со промените и рамнодушнота кон болките на минатото и она што го носи иднината! Во таа смисла обид да се примени будистичкото учење за основната вредност на културата – човековото достоинство врз Балканскиот светоглед или филозофијата на живеењето на Балканскиот човек. Кантовата одредба на човековото достоинство со максимата дека „должноста кон самиот себеси се состои во зачувувањето на човековото достоинство во сопствената личност“. Лекција по гандизам за Балканскиот човек: „достоинството на човекот бара покорување на највисокиот закон – моќта на душата“.

Минливоста е најголемото зло во животот на сите луѓе – тоа е предворјето на смртта, додека заборавањето е ставен во функција како негов неопходен елемент. Минливоста како човекова инкарнација на злото. И борба против неа. Најубавиот подарок – уметноста. Остварување на нагонот за творештво во Делото! Најчистата спиритуална супстанција на Делото – Духот. Фридрих Ниче за творештвото вели:

Создавањето – голем избав од страдањата и олеснение на животот. Но, за да постои творец, неопходни се страдања и многу промени [...] За да биде самиот творец дете, што се родило одново, мора исто така да сака да биде родилка и нејзина болка. (Ниче, Ф., стр. 89)

Целиот живот – шарено платно исткаено од опасности и страдања но понижано и со убавиот конец на јасната и непоколеблива убавина која е права во себеси. Човекот воден од древните и наследени нагони кои го расцепкуваат и делат животот на моментални впечатоци и непосредни потреби. Живот во секој момент одделно без гледање напред и назад! Прашање за длабоко размислување – интроспекција: Дали може да се поднесе ваквиот живот и да се зачува живиот човек за подобрите денови? Дали преку неразбирливата игра на тривијалната егзистенција во која луѓето живеат како автомати развивајќи ја умешноста на чекањето и трпењето, може да се заборава болната стварност со цел таа да се поднесе? Решение за страдањето и болката на сивилото на реалниот живот: уметноста. Мост кон стварноста на автентичната егзистенција заснована на темелите на човековото достоинство.

Консултирана литература:

1. Андриќ, И. (2008), Знаци покрај патот, Скопје: Ѓурѓа
2. Андриќ, И. (1997), Мостот на Дрина, Скопје: Детска радост
3. Колер, Џ. (1996), Ориентални филозофии, Скопје: ЗУМПРЕС
4. Ниче, Ф. (1978), Така зборуваше Заратустра (книга за сите и за никого), Скопје: Македонска книга, Култура, Наша книга, Комунист, Мисла

Душица Ѓокиќ

24-18:316.347(4)

Филозофско Друштво на Македонија, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“,
Филозофски факултет – Скопје, dushica.gjokik@gmail.com

ЕВРОПСКИОТ КУЛТУРЕН ИДЕНТИТЕТ И ИДНИНАТА НА БАЛКАНОТ НИЗ ПРИЗМАТА НА СИНЕРГИЈАТА ПОМЕЃУ ЗАПАДНАТА И ИСТОЧНАТА ФИЛОЗОФСКА МИСЛА

EUROPEAN CULTURAL IDENTITY AND THE FUTURE OF THE BALKANS THROUGH THE PRISM OF THE SINERGY BETWEEN WESTERN AND EASTERN PHILOSOPHICAL THOUGHT

Резиме: Егзистенцијализмот и будистичката филозофија со своите погледи на светот и животот фрлаат светлина врз разбирањето на идентитетот како нешто сложено – сложена играчка која не може да се расклопи на своите составни делови. Во таа смисла културниот идентитет на европскиот *homo ludens* е цврсто сведоштво за славењето на постоењето низ временскиот медиум на сега – и – тука, во кој љубовта кон судбината низ суштината – Биднината ги инкорпорира највисоките културни вредности и идеали на Западната цивилизација!

Клучни зборови: европски *homo ludens*, љубов кон судбината, Биднината

Abstract: Existentialism and Buddhist philosophy with its views of the world and life, cast a light on the understanding of identity as something complex – intricate toy which can not be stripped of its constituents. In this respect the cultural identity of European *homo ludens* is firmly testimony to the feast of existence through the medium of *now – and – here*, in which *the love of fate* with its essence – *the incredible Effort to survive in Existence*, incorporates the highest cultural values and ideals of Western civilization.

Keywords: European *homo ludens*, love of fate, *the incredible Effort to survive in Existence*

Прашањето за културниот идентитет вклучувајќи го тука и – европскиот културен идентитет непосредно е поврзано со прашањето за духовната ситуација на времето и проблемот на човековата егзистенција. Ова не е прашање на кое може да се одговори еднаш засекогаш и да се даде еднозначен одговор. Сите ние припаѓаме на различни духовни меридијани, но споделуваме заедничка судбина во која се соочуваме со консеквенциите на историското време во кое живееме. Многу е значајно да се направи разлика помеѓу суштествувањето на човекот кое се однесува на емпириското постоење во предметниот свет и егзистенцијата со која човекот излегува од областа на појавниот предметен свет и навлегува во царството на слободата како можност да не биде она што е! Во таа смисла германскиот филозоф Карл Јасперс предлага да се отргнеме од историски одредената ситуација и да ги побараме нашите корени во егзистенцијалниот центар на суштествувачкото.

Во воздухот се чувствува некаква тежина од која не може да се дише, а која е неподнослива леснотија на постоењето – во која човекот го изгубил своето тло под нозете и лебди изгубен во преводот кој нема никаква смисла и значење. Во денешно време – во 21 век – човекот стои немо пред ништоста немајќи повеќе осет ниту за конкретното историско случување – ниту за себеси – ниту за својата ситуација. Тој ги затвора очите пред прашањата за својата егзистенција – однесен од вителот на различните идеологии кои само му го заробуваат умот. Така било и во времето на Јасперс – така е и сега!!! Така било отсекогаш со самиот засилен напредок на цивилизацијата. Но, сè додека човекот се бори да завладее со духовната ситуација на времето, сè дотогаш она човечкото не е изумрено во него. Но, дали човекот кој трага по духовната

ситуација ќе успее да завладее со неа – ако се изолира од фактичкото постоење? Никој не може да ги премине границите на своето време затоа што би упаднал во празнина. Како човекот може да избега од вештачки исконструираната историска ситуација – а да не стане дезертер од реалноста? Даисаку Икеда излезот го пронаоѓа во средниот пат кој може да н помогне да добиеме целосна согледба во вистинската природа на нештата и да дојдеме до конечната вистина. Тој истакнува дека средниот пат чу одговара на терминот јас – суштинското јас или егото во Западната терминологија при што во согласност со ова – егзистенцијалистичките филозофи најмногу успеале да се доближат до будистичкиот концепт за средниот пат (Икеда, Д., стр.84). Животот е промена но, човекот не смее да дозволи да го заборава своето изворно јас. Ако човекот погледне директно во суштинското јас, тој ќе го продлабочи разбирањето за него самиот и ќе го пронајде патот што ќе го следи... Тој преку осветлувањето на егзистенцијата – зачекорува во една нова димензија... и го пронаоѓа совршенството во просторот на неговото Самобитие, создавајќи го светот на духот. Во цивилизацијата во која владее законот на техничко – технолошкиот развој стрелата на времето лета неповратно во еден правец и доаѓа до процес на дезинтеграција на јадрото на суштинското јас – до дезинтеграција на Самобитието кое е столб на идентитетот на личноста или индивидуата.

Ако ова го примениме на нас Европејците – Балканците – Македонците ќе сфатиме дека имаме причина да бидеме горди на себеси. Како жители на планетата Земја отфрлајќи ја племенската концепција на идентитетот – изворот на фанатизмот, ксенофобијата и нетрпеливоста, сме се разбрале и саморазбрале себеси и сопствената судбина како Самобитие. Во таа смисла постепено сме научиле да ја сакаме судбината или кажано во Ничеанска смисла сакањето на судбината (*amor fati*) е единствениот начин да станеме она што сме и да продреме во нашата најдлабока природа. Кога се говори за Европскиот идентитет не е можно а да не го споменеме Фридрих Ниче – првиот Европеец кој за поимот на политиката вели дека таа во наредните векови целосно ќе се преточи во духовна војна – па сите творби на моќта на старото општество ќе бидат уништени затоа што се темелат на лагата и големата политика (Ниче, Ф., стр.100). Во таа смисла ставовите на Ниче за Европската култура и цивилизација се аполитички и антиидеолошки... Европеецот – Балканецот – Македонецот – е *homo ludens*. Тој преку чистата и невина игра на разновидието на културни идентитети сведочи за тоа дека Европскиот идентитет е сложена играчка. Тој не може да се расклопи на составни делови. Европскиот идентитет е игра – начин на комуникација со големите задачи или показател на големината на душата на европскиот човек кој не само што е способен да го поднесува нужното туку е способен и да го сака она што е неизбежен дел од неговата судбина. Во несовремената филозофија на Фридрих Ниче според законот за вечното враќање на истото преку играта на вечното сега и моментот на заборавот, соединети временските димензии на минатото и иднината во моќна синергија, апсолутно ги трансцендираат временските граници. Според будистичката филозофија сегашниот миг е вечен и тој ги опфаќа и минатото и иднината, па претставува неопходна алка на континуитетот помеѓу нив. Во таа смисла будистичката филозофија се повикува на мистичниот закон кој го содржи целиот живот од бесконечното минато и вечната иднина, па не постои поделба на појавите на минато, сегашност и иднина, туку минатото и иднината се слеани со моменталната сегашност во големо единство!!! (Икеда, Д., стр. 98) Ничеанската – будистичка мудрост применета на нашето историското минато говори дека сме свесни за својот сложен идентитет – но истовремено и присилени да се определуваме во ограничените рамки на една вистина. Зборувајќи со јазикот на таа вистина без можност да се изразиме на човечки премногу човечки начин за универзалните вистини кои секогo го засегаат како смртно суштество, нужно е животот да го создадеме врз темелите на ведрината и спокојот. Тоа е начинот да се научи да се живее преку слободната игра низ медиумот на вечното сега и да се дојде до творечкиот принцип на светот – до играта на културните идентитети. Тие се во вечна потрага по непознатото, надвор од конвенционалните текови на судбинската историја.

Ние Европејците – Балканците – Македонците мораме да се избориме за просторот под небото... Времето тече... Лозата продолжува... Мораме да продолжиме храбро да пловиме по реката на судбинската историја – по реката на вечното Сега и да се губиме, пронаоѓаме и одново да се најдеме себеси, но за степен повисоко останувајќи доследни во стремежот кон обновата

на сопствената суштина и биднина!!! Во врска со иднината и судбината современиот француски писател Амин Малуф вели:

Според мое длабоко уверување, иднината никаде не е запишана, таа ќе биде таква каква што ќе ја направиме. А судбината? – ќе запраша некој со замижан поглед на источњак каков што сум јас. Имам обичај да одговорам дека судбината за човекот е како ветерот за едреникот. Тој што е на кормилото не решава за тоа од каде треба да дува ветерот или со каква сила, тој може само да го сврти сопственото едро [...] Апсурдно би било да се обидуваме да го спречиме, но ако пловиме вешто, држејќи ја вистинската насока и избегнувајќи ги опасностите, може да се стигне до 'добро пристаниште'. (Малуф, А. стр. 100 – 101)

Ако ние ја прифатиме љубовта кон судбината (*amor fati*) како наша најдлабока природа – токму онака како што тоа го направил Фридрих Ниче – тогаш ќе бидеме способни да се спротивставиме на светско – историската иронија која сака да н ја скрои судбината како мрежа од пајажина и со замрсените конци да нè исфрли во вителот на Небиднината – големото ништо. Некои непознати сили имаат скриена тенденција да ја анихилираат суштината на разноликите културни идентитети претопувајќи ја во безличната маса на квазиуниверзализмот, квазиглобализацијата и квазимундијализацијата... Затоа нашата љубов кон идеалите на Западната филозофска мисла треба цврсто да ја соединиме со љубовта кон судбината на Источната мудрост. Само така ќе „го фатиме“ вистинскиот правец и нема да се изгубиме среде виулиците на судбинската историја.

Само мал број луѓе размислуваат дека нашиот духовен свет е загрозен и дека клучот за остварувањето на суштината – Биднината на Европскиот идентитет денес е да се избориме за автономијата и заслужениот статус на играта во ова општество без судбина и да се спасиме и себеси и другите од талкањата во лавиринтите на судбинската историја – па да навлеземе во царството на вечноста – играта, оставајќи белези во Европската култура. Ничеовата согледба за духовната ситуација на нашето време, во своето средиште ја пронаоѓа појавата на нихилизмот, така што сите современи појави можат да се толкуваат од перспективите на тој поим. Ако Ничеовата формула за големината на човекот е *amor fati* или љубовта – сакањето на сопствената животна судбина, тогаш оваа љубов е особено важна за разбирањето на нихилизмот како човечка судбина и мост кон нихилизмот како светско – историска појава на европската култура и цивилизација. Играта е огледало на духот на заедништвото. Таа може да нè спаси од состојбата на Европскиот нихилизам!!!

Состојбата на будаитетот во будизмот и будистичката филозофија која се манифестира во постапките на бодисатвата претставува највисоката од десетте состојби на постоењето – во која човекот постигнува врвна мудрост и сочувство стапувајќи во совршена хармонија со универзумот. Таа – бескрајна и вечна како што е и играта, преку бескрајното сочувство и играта преку играчкиот полет дејствуваат за да ги ослободат луѓето од страдањето и да им подарат мир, утеша и спокој – основа за создавањето и развојот на културниот идентитет. Потребно е да се разбуди играчкиот полет во свеста на Европскиот *homo ludens* за да може преку просветлувањето и духовниот развој да се ослободи од синџирот на интеракциите на егата и желбите во современото општество. Тој станува сè позаплеткан и покомлексен, и започнува да го трасира патот кон градењето на сложениот европски идентитет во 21 век – векот кога племенската концепција на идентитетот се наоѓа на својот залез.

Играта е лекот за болеста на современата Европска цивилизација – затоа што само преку играта која се случува како настан во 21 век – низ медиумот на моќната синергија помеѓу културните и цивилизациските вредности може да се создаде новиот Европски културен идентитет кој ќе го претвори човекот во суштество со интегритет кое го пронашло изгубениот комплементарен дел со моќ да ги почувствува и претвори реалниот простор и времето во вистински реалитет на своето постоење. Европскиот *homo ludens* ја започна потрагата по играта – творечкиот принцип на културниот идентитет!

Консултирана литература:

1. Алтхаус, Х. (1999), Фридрих Ниче, Подгорица: ЦИД
  1. Даисаку, И. (2006), Дијалог за животот, Охрид: Macedonia Prima
  2. Јасперс, К. (1987), Духовната ситуација на времето, Нови Сад: Књижевна заедница Новог Сада
  3. Малуф, А. (2001), Погубни идентитети, Скопје: Матица Македонска
  4. Ниче, Ф. (2011), *Ессе homo*, Скопје: Гурѓа.

ГУМАНИСТИЧЕСКИЙ ПАФОС ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (НА ПРИМЕРЕ АНАЛИЗА ПОВЕСТИ Э.-Э. ШМИТТА «ДЕТИ НОЯ»)

HUMANISTIC PATHOS CHILDREN'S LITERATURE (AN ANALYSIS STORIES E.-E. SCHMITT "CHILDREN OF NOAH")

Аннотация: Объектом исследования статьи является повесть Эрика-Эммануэля Шмитта «Дети Ноя», в котором мир детства описывается в военный период. Несмотря на трагичность ситуации, дети оказываются окруженными заботой и проявлением гуманизма.

Ключевые слова: включенность, другой, игра, гуманизм, уважение, терпимость, творчество.

Abstract: The object of the research paper is the story of Eric-Emmanuel Schmitt's "Children of Noah", which describes the world of childhood in wartime. Despite the tragedy of the situation, children are surrounded by care and manifestation of humanism.

Keywords: inclusiveness, another, playing, humanism, respect, tolerance, creativity.

Уникальность текста современного французского автора Эрика-Эммануэля Шмитта «Дети Ноя» (2004) из «Цикла Незримого» заключается в том, что он дал художественную иллюстрацию военного времени глазами ребенка, проникнутую глубоким гуманизмом. Анализируемая повесть глубоко философична. Благодаря этому в небольшом повествовании мы обнаруживаем множество проблем и вопросов, связанных с бытием человека. Автор изящно и ненавязчиво затрагивает метафизические проблемы военного времени, в рамках которых поднимаются экзистенциальные вопросы, связанные с толерантностью и уважением к Другому, ценностью личности и ее свободы, диалектическим проявлением веры и неверия, добра и зла, Бога и Дьявола, рассматриваемые через призму детского восприятия и сознания. При этом поднятые автором проблемы актуальны в современных условиях, где поликультурная среда и нередко беспокойные взаимоотношения внутри нее создают почву для распространения и проявления инклюзивного подхода к бытию.

Действие повести-притчи «Дети Ноя» разворачивается во время Второй мировой войны в приюте для сирот во французской деревушке, где воспитатель-католик отец Понс скрывает еврейских детей от фашистов. Главный герой произведения – еврейский мальчик Жозеф, которого родители, знакомые/незнакомые люди пытаются спасти, оберегая ребенка от трагического восприятия жизни.

Автор, описывая драматическую ситуацию военного времени, показал множество игр, в которые оказываются включенными все герои повествования. Именно игра помогает адаптироваться в непростых жизненных обстоятельствах и принять, поняв, Другого. Среди ситуаций-игр можно выделить прятки, связанные с постоянным укрывательством ради спасения жизни. Игра в тайну, где практически каждый герой прячет свое истинное лицо, облачаясь в маску Другого. При этом секрет связан и с еще одним метафизическим пластом – этическим. Неожиданное посвящение в тайну Другого заставляет героев поступать порядочно: делать вид, что никто ничего не знает и при этом быть заодно. Чтобы не выделяться, Жозеф принимает правила игры Других и в Других, вписывая их в свой жизненный сценарий: графиня «совершенствовала мой французский, запрещая вставлять в разговор малейшее словечко на идиш»¹; в приюте он начал ходить в церковь на мессу, чувствуя, «что стать католиком очень полезно: это избавляло от опасности»².

1 Шмитт, Э.-Э. (2011), Дети Ноя. СПб.: Азбука, стр. 143.

2 Шмитт, Э.-Э. (2011), Дети Ноя. СПб.: Азбука, стр. 166.

Поучительной можно назвать игру отца Понса в коллекцию, идею которой ему подсказала библейская история с Ноем: «когда из-за людского безумия какой-нибудь народ на земле оказывался под угрозой уничтожения, отец Понс начинал собирать предметы, которые могли бы свидетельствовать об оказавшейся в опасности душе»³. В этой игре реализовался его интеллектуально-морально-эстетический потенциал, в котором мы находим проявления толерантного отношения, гуманизма и творческого подхода к ситуации. Дело в том, что отец Понс вел двойную жизнь, в которой высветилось его множество обликов. Примеряя на себя маску множества людей, отец Понс преобразовывается/ пре-образовывается, научаясь толерантному и гуманному отношению с элементами креативности. Отец Понс в произведении выступает не только в роли католика-воспитателя, но и играет роль спасителя от нацистов, разведчика, человека космополитических взглядов, просветителя. На территории приюта во время войны он создал подпольную синагогу, в которой хранил реликвии еврейского народа. Более того, отец Понс изучал иврит и размышлял над еврейскими книгами. Цель созданной им еврейской коллекции была великой и гуманной в своей основе. Как признался сам отец Понс в разговоре с Жозефом, «если потоп еще продлится и в мире больше не останется ни одного еврея, говорящего на иврите, я смогу научить тебя этому языку. А ты передашь его другим»⁴. Смысл этих слов наглядно показывает толерантность: отец Понс пытался *сохранить традицию* Другого и передать ее оставшимся в живых Другим.

Именно в игровом контексте складывается парадоксальная ситуация, характерная для детского мировосприятия – стать Другим: Жозеф страстно хочет стать католиком, а отец Понс – стать евреем. Но при этом взрослые пытаются сохранить конфессиональную принадлежность ребенка. Играя в Другое вероисповедание, Жозеф проявляет толерантное отношение ко всем конфессиям.

Пусть даже временная игра в Другое ставит перед главным героем множество вопросов, решаемых им с позиций гуманизма, толерантности и проявления творческого начала. В своих беседах с отцом Понсом Жозеф пытается понять, почему Бог не вмешивается в дела людей во время войны и допускает зло? На что получает мудрый ответ отца Понса: «Люди сами причиняют друг другу зло, и Бог тут совершенно ни при чем. Он сотворил людей свободными. А это значит, что мы радуемся или страдаем независимо от наших достоинств или недостатков... Бог свою работу завершил. И теперь наша очередь. Мы должны позаботиться о себе сами»⁵. Вопрошающий гуманизм Жозефа, связанный с примирением нахождения в сложных, нередко пограничных, жизненных ситуациях и затрагивающий проблему ценности человеческой жизни, показывает его пылкий ум и рефлексивное отношение к происходящему. Благодаря созданным игровым ситуациям нахождение в эпицентре трагических военных событий не делает Жозефа пессимистичным: он не теряет оптимизма и веры в лучшее, что является великолепной основой для жизненного сценария будущего нашего героя. Именно оптимизм и вера способствуют стойкости духа, достойному выбору в рамках нравственных ситуаций, являя образ – маленького героя.

Детская синкретичность в мировосприятии и направленность на гармоническую установку способствуют рождению оптимизма и толерантности к Другим, тем самым нивелируя любые различия и не выстраивая при взаимодействии (межкультурном/межнациональном/ межконфессиональном) преград. Именно ребенок, вследствие своей естественности, интуитивности и непосредственного восприятия мира, оказывается мудрее взрослых, принимая верное решение в экстремальных ситуациях. Покорность судьбе, связанная с пониманием невозможности изменить трагическую ситуацию, тем не менее, не ведет к пессимизму: герои Э.-Э. Шмитта интуитивно верно находят определенную нишу спасения для себя, связанную с верой в Бога, игрой, добротой и порядочностью окружающих людей и ... юмором, помогающим забыть в мире жестоких игр взрослых, нацизма и предательства. Вспомним, как рассуждал Жозеф о первой встрече с отцом Понсом: «мне было интересно встретиться с человеком, который был «отцом» всех на свете, или, по крайней мере, считался

3 Шмитт, Э.-Э. (2011), Дети Ноя. СПб.: Азбука, стр. 244.

4 Шмитт, Э.-Э. (2011), Дети Ноя. СПб.: Азбука, стр. 188.

5 Шмитт, Э.-Э. (2011), Дети Ноя. СПб.: Азбука, стр. 204.

такoвым». Далеe, с oпределенной долей детской непосредственности и врожденного чувства юмора наш герой описывает первое впечатление от встречи с oтцом Понсом. «Этот длинный, узкий человек состоит из двух частей, не имеющих между собой ничего oбщего: головы и всего oстального. Его тело казалось бесплотным, под тканью не было заметно никаких выпуклостей, черная сутана выглядела совершенно плоской, словно висела на вешалке, и из-под нее виднелись начищенные до блеска ботинки, над которыми невозможно было заподозрить хоть какие-нибудь щиколотки.

Зато голова словно выскакивала из ворота, розовая, плотная, живая, новенькая и невинная, словно младенец после купания. Ее хотелось поцеловать и взять на руки»⁶.

Э.-Э. Шмитт, не идеализируя мир детства, органично вписывает его в сложный мир взрослых, затеявших войну и заставляющих детей решать проблемы непростых взаимоотношений, обусловленных военной ситуацией. Маленькие герои Шмитта, постоянно находящиеся в ситуации морального выбора, делают ответственные решения, связанные с этическими аспектами экзистенции. Долгое пребывание/пребывание в пограничной ситуации обнажает не только инклюзивность, но и формирует взаимоотношения внутри нее, основанные на гуманизме, толерантности, творческом подходе и ответственности за каждый шаг/жест/слово. Все это способствует проявлению жизнелюбия, сострадания/*со-страдания*, понимания и уважение к Другому. При этом уважение к Другому может быть даже в крайней форме. Вспомним, эпизод с нацистом, ворвавшимся в душевую и понявшим, что перед ним дети-евреи. Несмотря ни на что, герр-офицер дал пятифранковую банкноту для конфет детям, уводя свою команду. Этот эпизод повести иллюстрирует толерантное и гуманное отношение к Другим, несмотря на войну с ними. Более того, для Жозефа этот эпизод стал памятным. И когда война подошла к концу он «увидел в машине с открытым верхом того самого немецкого офицера, который не выдал нас тогда, в душевой, – в одной сорочке, окровавленный, с покрытым синяками лицом и обритой головой, он сидел, плотно зажатый между вооруженными освободителями, которые везли его навстречу бог знает какому возмездию...»⁷. Жозеф, глядя в след машине, гуманно рассуждал о возможных вариантах судьбы этого человека (процесс в рамках денацификации, суд, тюрьма до последних дней или виселица). Несмотря на пройденные в оккупации испытания, наш герой научился толерантности, уважительному и гуманному отношению к человеку, пониманию ценности жизни и умению выживать в сложных ситуациях, демонстрируя инклюзивный подход к бытию.

В целом, повесть Эрика-Эмманюэля Шмитта «Дети Ноя» является великолепным образцом гуманизма детской литературы: она иллюстрирует человеческие взаимоотношения, не потерявшие в своей основе гуманности, толерантности, соучастности и оптимистической веры в будущее.

Список литературы

1. Шмитт, Э.-Э. (2011), *Дети Ноя*. СПб.: Азбука.

6 Шмитт, Э.-Э. (2011), *Дети Ноя*. СПб.: Азбука, стр. 146-147.

7 Шмитт, Э.-Э. (2011), *Дети Ноя*. СПб.: Азбука, стр. 225.

Наталија Лапаева-Ристеска¹, Бети Наковска²

929 Мелников, И.

¹МСУ „Г. Р. Державин“ – Свети Николе, natalya_lapaeva@mail.ru²МСУ „Г. Р. Державин“ – Свети Николе, nakovska.beti@gmail.com

ИВАН МЕЛЬНИКОВ: ХУДОЖНИК, ПЕДАГОГ, ЧЕЛОВЕК (ИЗ ИСТОРИИ РУССКОЙ ЭМИГРАЦИИ В МАКЕДОНИИ)

IVAN MELNIKOV: ARTIST, TEACHER, PERSON (FROM THE HISTORY OF RUSSIAN EMIGRATION IN MACEDONIA)

Резюме: Статја посветена на живот и творчество на уметникот Иван Мельников (1896, Петербург, Русија – 1972, Битола, Македонија). Судбина Мельникова е разгледана во контекст на настани на светската и руската историја на XX векот (Првата светска војна, револуција во Русија 1917 година, Граѓанска војна во Русија). Најподробно е прикажан периодот на животот на уметникот во Македонија. Мельников е прикажан како талентиран уметник, сценограф, иконописец, педагог. На основа на споменици на оние кои биле знајќи со уметникот, се карактеризираат неговите лични квалитети. Доказува се, дека, додека зачувува чувство на национална припадност кон Русија, Мельников развивал македонско-рускиот културен дијалог.

Клучеве: руската емиграција на првата бран, руската дијаспора во Битола, сценографскиот искуство на Мельников, Мельников-иконисец, педагошката дејност на Мельников, лични квалитети, руско-македонскиот културен дијалог

Abstract: Article is devoted to the life and work of the artist Ivan Melnikov (1896, St. Petersburg, Russia - 1972, Bitola, Macedonia). The fate of Melnikov is considered in the context of the historical events of XX century (First World War, Civil War in Russia). The artist's life in Macedonia is reflected in more detail. Melnikov is presented as a talented artist, scenographer, iconographer, teacher. Based on the memories of those who knew him, his personal qualities are characterized. It is proved that, while keeping a sense of national belonging to Russia, Melnikov developed a Macedonian-Russian cultural dialogue.

Keywords: Russian emigration of the first wave, the Russian diaspora in Bitola, scenographic experience Melnikov, Melnikov as iconographer, pedagogical activity by Melnikov, personal qualities, Russian-Macedonian cultural dialogue

Одним из «уголков» балканского мира, где обретались русские, вынужденно покинувшие Россию после катастрофы октябрьского переворота 1917 года, повлекшего за собой Гражданскую войну, стала Вардарская Македонија как часть Королевства СХС. Места «рассеяния» русских в Македонији – Скопје, Охрид, Прилеп, Велес, Штип. Најподробно е прикажан периодот на животот на уметникот во Македонија. Мельников е прикажан како талентиран уметник, сценограф, иконописец, педагог. На основа на споменици на оние кои биле знајќи со уметникот, се карактеризираат неговите лични квалитети. Доказува се, дека, додека зачувува чувство на национална припадност кон Русија, Мельников развивал македонско-рускиот културен дијалог.

Не будет преувеличением сказать, что на общем фоне существования русских эмигрантов в Македонији особенно выделяется талантливый представитель ее творческой элиты Иван Юстинович Мельников, художник, изограф, педагог.

В своей «Автобиографии» («Биография Мельникова Ивана Юстиновича» [24.06.1954]) Мельников говорит, что он родился в городе Петербурге в 1896 г. от родителей Юстина Емельяновича Мельникова, капитана Балтийского военного флота, и Наталии Ивановны Баскаковой, крестьянки Ярославской области (БМИЮ, стр. 37).

Интересны факты, связанные с получением Мельниковым образования. После окончания начальной школы в Кронштадте Мельников, по его словам, «сдал экзамен для поступления

на второй курс “Девятой” гимназии в Санкт-Петербурге, затем был переведен в гимназию “Орловский-Бахтина” в городе Орле и закончил ее в 1913 году» (БМИЮ, стр. 37). То, что Мельников называет гимназией «Орловский-Бахтина», являлось на тот период Орловским Бахтина кадетским корпусом. Мог ли Мельников, обучавшийся юношей в нем, предположить, что знания, полученные там, будут, к сожалению, так актуальны в те периоды, когда он станет невольным участником войн и революций? Однако во время учения планы Мельникова не были связаны с карьерой военного. Вероятно, уже в юности в Мельникове заговорил талант художника. Мельников замечает, что, «проходя обучение на последних трех гимназических курсах, параллельно учился в художественной школе в том же городе (Орле – Н. Л.-Р.), а во время летних каникул был на практике в Художественной академии в Санкт-Петербурге» (БМИЮ, стр. 37). Практики эти дали возможность Мельникову в 1913 г. стать студентом третьего курса заочного отделения Санкт-Петербургской художественной академии. По окончании Академии после сдачи экзаменов в 1915 г. Мельников получает специальность «свободного художника». На этом, по сути, кончается «мирная» жизнь Мельникова.

Мельников пишет, что «был вынужден закончить Павловское военное училище в Петрограде» (БМИЮ, стр. 38). После окончания этого заведения Мельников вынужденно «окунается с головой» в перипетии истории, как мировой, так и российской.

До конца Первой мировой войны Мельников постоянно находился на фронте. О своем пребывании на передовой он пишет «лапидарно» («Сначала был на линии Рига – Двингс, после в Галиции, Буковине и на Карпатах», «в бою с немцами и австро-венграми был ранен семь раз. А один раз был контужен»), но можно представить, что он пережил, оказавшись в самом пекле войны. Это была его «военная история», связанная с Русской императорской армией. А далее начинается другая история – она имеет отношение уже к вставшим напротив друг друга Красной и Белой армиям и к эмиграции. Мельников – то у красных, то – у белых: «После этого в 1918 году был мобилизован в Красную армию. В начале 1919 года попал в плен к донским казакам...» (БМИЮ, стр. 38). Мельников вынужденно покидает Россию вместе в Русской армией Врангеля: «... в лагере, заразился сыпным тифом и вместе с больницей был эвакуирован в Царьград, после этого оказался в Галлиполи, где пробыл один год» (БМИЮ, стр. 38). Иван Савин, известный поэт Белого движения, напишет о «галлиполийцах»: «Чашу горьких лишений до дна / Вы, живые, вы, гордые выпили / И не бросили чаши... В Галлиполи / Засияла бессмертьем она».

После того, как лагерь в Галлиполи был расформирован, Мельников оказался на Балканах. 7 августа 1921 г. он попал в Королевство СХС, отслужил 15 месяцев обязательной службы на границе на Преспе и Галичице, и после окончания службы 1 ноября 1922 г. для него началась гражданская жизнь. Мельников поселился в Битоле и всю жизнь прожил в этом городе. Мельников рекомендовал себя как «уметник од Русија».

Известно, что Мельников был педагогом – он преподавал рисование и историю искусства в школе «Св. Св. Кирилла и Мефодия». По словам Александра Стерьовски, «со педагошки такт, благ и уреден кај многу ученици оставил силен впечаток» (Стерьовски, А., стр. 80). Мельников также давал частные уроки. В своей автобиографии Мельников пишет, что «помог стать хорошими художниками нескольким молодым парням и девушкам» (БМИЮ, стр. 39). Среди них он называет Тодора Марковски из Битолы, Тодор Кольаго из Охрида, Симо Темовски из с. Породин и др. Мельников воспитал и ряд иконописцев: так, например, он стал учителем для Младомира Тодоровича, сербского иконописца, профессора духовной семинарии Св. Арсения в Сремских Карловицах.

Важной гранью деятельности Мельникова была его работа для театров в некоторых македонских городах. Главным местом, где Мельников трудился в качестве театрального художника, являлся Народный театр в Битоле. Туда он поступил в 1947 г. и проработал в нем до 1960 г. Виктор Косик утверждает, что количество сценографий Мельникова составляло больше 60, а первым сценографическим опытом художника стало оформление спектакля «Печалбари» Антона Панова (Косик, В., интернет-ресурс). Деятельность Мельникова как сценографа в Народном театре в Битоле высоко оценивает Иван Ивановски: «... во оформувањето на повеќе дела од домашната драматургија (“Ивкова слава”) се стремеше да го надмине веристичкиот натурализам, давајќи им на своите сценографски решенија повисок степен на театрализација,

сликовитост и инспиративна атмосфера...» (Ивановски, И., стр. 154). Кроме театра в Битоле Мельников оформлял сцены и в других городах Македонии: Охриде, Прилепе, Велесе, Куманово.

Как живописец Мельников работал в разных жанрах и в своих работах обращался к различным темам. В течение своей жизни Мельников, как он сам утверждал, «выполнил большое количество художественных работ, пейзажей, портретов, копмозиций» (БМИЮ, стр. 38). Мельникова серьезно интересовала македонская народная культура. «Многу было зарисовано большое количество старинных зданий в селах, народных костюмов и народных орнаментов, типичных для крестьян и крестьянок» (БМИЮ, стр. 38), – писал он.

И все-таки главное, что, может быть, являлось истинным увлечением Мельникова, – это иконопись и фресковая живопись. Оказавшись в Королевстве СХС, Мельников начал внимательно знакомиться с духовной культурой его народов. Именно поэтому он, по его словам, «посетил более 200 церквей и монастырей, в которых изучил и зарисовал множество фресок и других произведений живописи и архитектуры» (БМИЮ, стр. 38).

Первый свой иконостас Мельников выполнил еще в 1921 г.: он работал для церкви Св. Николая в маленьком сельце Наколец на берегу Преспанского озера. Следы творческого «присутствия» Мельникова-изографа можно обнаружить в «русской» церкви Св. Троицы в Битоле. Там имеются иконы с автографом Мельникова (буквами «И. М.») и обозначенным годом – 1927. Особенного внимания заслуживает икона Святой Троицы, являющаяся результатом рецепции художественным сознанием Мельникова творчества русского монаха-иконописца Андрея Рублева. В Битоле Мельников исполнил фрески в церквях Св. Богородицы и Св. Недели, писал иконы для иконостасов церквей Св. Петки, Св. Св. Петра и Павла. Широкий перечень мест в Македонии, связанных с деятельностью Мельникова как изографа: художник работал для церкви Св. Николая в Струге; писал иконы для церкви Св. Анастасии в монастыре Св. Наума, расположенного в тридцати километрах от Охрида; выполнил три иконостаса в местечке Манастирац близ Дебра; оформлял иконостасы в церкви Св. Феодора Тирона в селе Српци и церкви Св. Богородицы в селе Трново Магарево; создал фрески в монастыре Калиште.

Кажется, что те времена, которые «занесли» в Македонию русского художника Ивана Мельникова, отстоят от нас очень далеко, а его судьба и творчество уже принадлежат истории. Однако это не совсем так. Мельникова помнят некоторые сегодняшние битольчане, и их «живые свидетельства» уникальны и бесценны.

Одним из тех, в чьей семье сохраняется светлая память об Иване Мельникове, является Бети Наковска, референт в Международном Славянском Университете «Г.Р. Державин». С Мельниковым были хорошо знакомы ее дед Владимир Васильевич Клочко, один из видных представителей русской колонии в Битоле в 1920-30-е годы, и ее отец Игорь Клочко. Со слов Бети Наковски можно понять, что Мельников со своей женой Хрисулой были частыми гостями в доме ее отца. В ее памяти Мельников предстает человеком чрезвычайно светлым и интеллигентным. Мельников запомнился ей приятной манерой общения: он был коммуникативно открытым и умел слушать человека, который к нему обращался. На фото, хранящихся в семейном архиве Бети Наковской, можно увидеть сцены, запечатлевшие счастливое общение семей Клочко и Мельникова: разговоры друзей, неофициальное общение. Атмосфера на всех фото – дружественная и непосредственная. Интересной оказалась интерпретация жизни и творчества Мельникова кустос-советником Исторического музея в Битоле Владо Гюрески. Он помнит, что в доме Мельникова (а он посещал его будучи 12-летним подростком) было много картин, среди которых выделялись пейзажи с березами. Владо Гюрески объясняет это результатом ностальгии Мельникова по России. Владо Гюрески очень высоко оценивает деятельность Мельникова как художника, сценографа и педагога. Он считает, что вместе с македонскими живописцами Д. Пандиловым, Н. Мартиноски, Л. Личеноски Мельников стоит у истоков современной македонской живописи. В искусстве сценографии, по его мнению, Мельников – рядом с известным в Македонии оформителем сцены Василие Поповичем-Цицо. Владо Гюрески также отметил, что Мельников был прекрасным педагогом: он сообщил, что его учениками были скульптор и художник Ристо Димовски и иконописец Ристо Крнчев, живущие ныне в Битоле, а также художник из Словении Бурник.

Итак, несмотря на то, что пребывание Ивана Мельникова в Македонии было вынужденным,

оно оказалось по-своему плодотворным. Думается, Мельников, как и многие русские эмигранты, развивал культурный и духовный российско-балканский диалог: сохраняя свою национальную идентичность, он открывался в мир другой культуры, отыскивал связи между родственными по духу славянскими народами.

Использованная литература

1. **Биографија Мельникова Ивана Юстиновича // Честовавнија. К 110-летию со дня смерти русского консула А.А.Ростковского, (2014), Меѓународен Центар за Славјанска Просвета – Свети Николе.** В тексте статьи ссылки на этот источник обозначены с скобках буквами БМИЮ
2. **Ивановски, И.** (2004), *60 години Народен театар – Битола*, НУ Народен театар – Битола
3. **Косик, В. И.** (2010), (интернет-ресурс), *Русская церковная живопись на Балканах*, <http://refdb.ru/look/1791325.html>
4. **Стерјовски, А.** (2003), *Битола. Руската колонија*, Младински културен центар – Битола

ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ: НОВИ ПЕРСПЕКТИВИ ВО КНИЖЕВНОСТА И ТЕОРИЈАТА

INTERTEXTUALITY: NEW PERSPECTIVES IN LITERATURE AND THEORY

Резиме: Целта на текстот е да се претстави интертекстуалноста преку нејзините главни теоретски и методолошки приоритети, дефинирани како: концептуална виталност, интерпретативна адаптабилност и апликативност, теоретско-методолошка продуктивност. Во истовреме, текстот ги актуелизира и прашањата и дилемите во однос на значенската концизноста на поимот, а што се должи на неговите бројни употреби и „злоупотреби“.

Клучни зборови: интертекстуалност, интерпретативна стратегија, теоретско-методолошка продуктивност.

Abstract: The aim of this text is to expose the concept of intertextuality through its main theoretical and methodological priorities, defined as: conceptual vitality, interpretative adaptability and applicability, theoretical and methodological productivity. Also, this text opens the question and dilemma about the danger of the meaning, which threatens this „umbrella term“, considering its numerous uses and „misuses“.

Key words: intertextuality, interpretative strategy, theoretical and methodological productivity.

Вообичаеното ситуирање на интертекстуалните феномени го подразбира широкиот простор чии гранични точки се поврзуваат со радикалната верзија на Ролан Барт, каде што интертекстуалноста и интертекстот се услов за текстуалноста и за секој текст (1986, 1104); и со рестриktivната верзија на Жерар Женет за интертекстуалноста како „коприсуство на два или повеќе текстови, т.е. ефективно присуство на еден текст во некој друг“ (2003,64). Генерално, синхрониските и дијахрониските прегледи на интертекстуалноста покажуваат дека станува збор за „термин-чадор“, којшто интегрира мноштво значења и употреби. Несомнено, ова контрадикторно мноштво придонесува за манипулативниот багаж со кој е обременета интертекстуалноста, така што таа е еден од книжевно-теоретските поими кој се наметнува со својата експанзивност, употребна растегливост, апликативна податливост и „промискуитетност“, во смисла на поврзаност со и присуство во различни контексти: книжевно-уметнички, теоретски, методолошки, интерпретативни, текстовни, авторски, поетички, културни. Бројните афирмативни претставувања и истражувања на интертекстуалноста, главно, се темелат врз потенцирањето на приоритетите како аргументиран прилог кон нејзината актуелно привелигирана позиција на доминанта. Дополнително, интертекстуалноста иницира проблематизирање и редефинирање на голем број книжевни феномени и книжевнотеоретски категории, придонесувајќи за нивното преосмислување од поинаква (интертекстуална) гледна точка. Тоа имплицира и врз теоријата и врз историјата на книжевноста, но и врз самата книжевност, создавајќи елементи за нејзино редефинирање (Ќулавкова 2001, 277). „Значењето на интертекстуалноста мора да се истражува во контекст на парадигматското поместување: должни сме да се прашаме како и во кој обем сфаќањето на текстот, книжевноста, субјектот, реалноста и традицијата се менуваат по воведувањето на идејата за интертекстуалноста“ (Стил/Вортон 1991, 43).

1. Редефинирање на (миметичките) концепции на книжевноста

а. Интертекстуалноста покажува дека книжевните текстови учествуваат во социјалната конструкција на реалноста и не го репрезентираат екстратекуалниот свет директно (виа мимесис), туку низ филтерот претходни текстуализации (виа семиосис) (Јуван 2008, 4).

б. Интертекстуалноста е индикатор на постмодерната онтолошка доминанта, демонстрирајќи ја разнишаноста и на онтолошкиот статус на книжевноста: таа нема непосреден однос кон референтниот свет и неговите значења, туку до нив доаѓа посредно и интерпретативно упатена кон другите текстови.

2. Редефинирање на книжевните теориски категории

а. Го ределинира поимот текст: од гледна точка на интертекстуалноста основен структурен принцип на текстот е неговата внатрешна нехомогеност, отвореност, плуралитет (наспроти претходните дефиниции на текстот како херметична и самодоволна целина).

б. Суштински ги алтерира категориите авторство, продукција, структура, значење, функција, рецепција на текстот; ги деструира класичните поими оригиналност, единственост, сингуларност, автономија, фаворизирајќи ги поимите релационост и меѓузависност.

в. Ја ределинира комуникациската оиска автор - читател, илустрирајќи го поместувањето од нивната инверзија до нивната конверзија, афирмирајќи го писателот и како читател, чиешто читателско искуство свесно/несвесно се трансформира и се проектира во сопствената авторска креација (таа конверзија, особено, е видлива во пародијата или во пастишот).¹

г. Ги актуелизира процесите на контекстуализација и во продукцијата и во рецепцијата на текстот, покажувајќи дека разбирањето на текстот е условено со неговото ситуирање во одреден контекст. На пример, елементарна е жанровската контекстуализација на текстот, што ја имплицира интертекстуалната, палимпсестна природа на жанрот, ефект постигнат било преку пародија на жанровските модели, било преку жанровските хибридации.

3. Синхроност теорија – практика: интертекстуалноста ја демонстрира синхрониската кореспонденција меѓу книжевната теорија и книжевноуметничката практика, што допушта да се говори за интертекстуална практика на пишување и за интертекстуална теорија и метод, имплицирајќи двојство, па и тројство на „теорија и емпирија, односно метод и техника на пишување и толкување на книжевноста, која пак завршува во изведени херменевтички модели“ (Кулавкова 2001, 295). Во тој симултанizam, теориските модели добиваат непосредна проверка и примена, исто како што интертекстуалните постапки, станувајќи иницијатори и предмет на теориско промислување и верификување, го дедуцираат рамништето на интертекстуални модели, карактеристични за одделни книжевни видови, периоди или автори.

4. Интерпретативна адаптабилност: интертекстуалните интерпретативни стратегии се применливи врз текстовите создадени пред и по „раѓањето“ на оваа теорија. Капацитетите за интерпретативно - методолошка генерализација (веќе демонстрирани преку дијалогизмот и карневализацијата) овозможуваат ретроспективно проширување на интертекстуалноста, која дава легитимно покривие на толкувачките пристапи-симултано, ретроактивно и корективно. (На пример, интертекстуалните ре-интерпретации на творештвото на Александар С. Пушкин, на Андреј Бели или на акмеистите направени од Лахман).

5. Теориско - методолошка продуктивност: интертекстуалноста иницира создавање нова компаратистичка парадигма (интерлитерарност, интердискурзивност, интермедијалност, интеркултурност). Најшироката импликација е во областа на семиосферата, каде што интертекстуалноста ги демонстрира и ги посредува релациите меѓу дадената национална литература и култура со останатите, меѓу актуелната продукција со книжевната традиција. „Книжевната теорија на XX век откри нов начин на постоење на светската книжевност и на

¹ Оваа димензија на жанрот е истакната во Бахтиновата теорија на романот како „жанр кој вечно трага, кој вечно се истражува себеси и кој ги преиспитува сите свои настанати облици“ (Бахтин 1989, 473). „Романот ги пародира другите жанрови (како жанрови), ја разобличува условноста на нивните форми и јазици, едни жанрови ги истиснува, а другите, преосмислувајќи ги и, повторно, акцентирајќи ги, ги воведува во својата внатрешна конструкција“ (1989, 437).

вклучување на сите национални литератури и култури - тоа е концептот на интертекстуалноста... тоа значи контакт меѓу културалните текстови како мрежа и таа мрежа ги вклучува националните книжевности, т.е. интертекстуалноста ја креира светската книжевност" (Михкелев 2014, 70). Со оглед на статусот на отворен методолошки и хетероген теоретски систем, дијалогски отворен кон останатите теории и методи, интертекстуалноста е видена како „интердисциплина или дури трансдисциплина, во секој случај трансвестит дисциплина која постојано ги позајмува своите орнаменти, де од психоанализата, де од политичката филозофија, де од економијата итн" (Вортон/Стил 1991, viii). Несомнено, ова контрадикторно мноштво од употреби и конотации на интертекстуалноста придонесува за манипулативниот багаж со кој е обременета: таа е еден од книжевните поими кој се наметнува со својата експанзивност, употребна растегливост, апликативна податливост и со „поливалентна несводливост.“ „Во терминологскиот Вавилон некои гледаат анархија, знак на наклонетост кон помодни теории и непотребни преименувања на познати феномени; други потенцираат дека интертекстуалноста е пауза (со нејзината свежа, продуктивна, динамична и флуидна концептуализација) и го отвора полето поврзано со важни спиритуални, научни и естетски истражувања на XX век" (Јуван 2008, 6). Според Манфред Фистер интертекстуалноста, сепак, не останува аналитички поим на книжезната наука, туку, многу повеќе, „програма на нова радикално интертекстуална практика на пишување" (2003, 115). Со оглед на ваквата експанзивност, мора да постои и свест за можните контраефекти што ги генерира секоја прекумерност, односно за ризикот на промискуитетот. Во таа смисла, оправдани се и сомневањата околу опасностите што го демнат значенскиот аспект на овој поим. Со оглед на тоа, станува оправдана и дилемата околу (зло)употребите на интертекстуалната слобода кога таа станува лесно референтна позадина и алиби, и секако, дилемата кога, како и колку заведувањето (заводничкиот шарм на интертекстуалноста) прекршува во заведување (движење во погрешна насока).

Користена литература

1. **Bahtin, M.** (1989), *O romanu*, Beograd:Nolit.
2. **Barthes, R.** (1986), „Teorija o tekstu“, *Republika*, br. 9-10, str. 1098 - 1120
3. **Juvan, M.** (2008), *History and Poetics of Intertextuality*, Purdue University Press.
4. **Lachmann, R.** (1997), *Memory and Literature: Intertextuality in Russian Modernism*. Mineapolis/London: University of Minesota Press.
5. **Mihkelev, A.** (2014), „Intertextuality and National Literatures in the Context of Comparative Literature Research“, *Interlitteraria*, 19/1, pp. 70-79.
6. **Worton M.; Still, J.**; (Eds). (1991). *Intertextuality: Theories and Practices*, Manchester/New York: Manchester University Press.
7. ***
8. **Ѓорѓиева, М.** (2003), *Модели на интертекстуалност во романот*, Скопје: Три.
9. **Димова Ѓорѓиева, М.** (2012), *Повторната средба на Клио и Калиона*, Скопје: Три.
10. **Жерар, Ж.** (2003), „Палимпсести“, *Теорија на интертекстуалноста*, Прир. Катица Кулавакова, Скопје: Култура, стр.63-77.
11. **Стил, Џ.; Вортон, М.**; (2003). „Вовед“, *Теорија на интертекстуалноста*. Прир. К. Кулавакова, Скопје, Култура, стр. 245 -294.
12. **Кулавакова, К.** (2001), *Мала книжевна теорија*, Скопје: Три.
13. **Фистер, М.** (2003). „Поимот интертекстуалност“ *Теорија на интертекстуалноста*. Прир. К. Кулавакова, Скопје: Култура, стр.105-140.

ФИЛОЗОФСКИОТ АСПЕКТ НА НЕГАЦИЈАТА

THE PHILOSOPHICAL ASPECT OF NEGATION

Апстракт: Негацијата е мисловна операција која е предмет на интерес на многу научници заинтересирани за дефинирање на овој концепт. Толкувајќи ја, староиндиските филозофи ги поделиле сите предмети на две класи: суштества и несуштества. Во првата класа влегува целата потврдна реалност, односно предметите од материјалниот свет, а во втората припаѓаат сите одречни, непостоечки предмети, односно предмети што отсутуваат. Речиси сите филозофи во своите размислувања се базираат на реалноста, т.е. на постоењето не толку на суштествата туку на несуштествата како својство на објектите, и тие согледуваат дека без да се признае постоењето на несуштествата не може да се разбере ни процесот на менување и развој, ни фактот на количествената разновидност на појавите во природата.

Трудот го прикажува ставот на филозофите кон негацијата и она што таа го подразбира: отсуство, непостоење, одрекување, различност, спротивставеност, исклученост.

Клучни зборови: филозофија, негација, одрекување

Abstract: Negation is a mental operation that is subject of interest to many scholars interested in defining this concept. Interpreting it, the Old Indian philosophers divided all objects into two classes: beings and nonbeings. The first class includes the entire reality of confirmation, that is, objects from the material world, while the second embraces all denying, nonexistent objects, or objects that are absent. Almost all of these philosophers base their considerations on the reality, that is, on the existence, not that much of the beings, but of the nonbeings as a feature of the objects, and they perceive that without recognizing the existence of nonbeings one cannot understand either the process of change and development, nor the fact of quantitative diversity of phenomena in nature.

This paper presents the philosophers' attitude towards negation and what it encompasses in itself: absence, non-existence, denial, diversity, opposition, exclusion.

Key words: philosophy, negation, denial

Во западноевропската филозофија, приврзаници на концептот на одречна реалност биле А. Мејнок, А. Рејнах, Е. Гусерл и, одреден период, Б. Расел. Токму последниот го постулирал постоењето на посебните одречни факти кои им одговараат на вистински одречните судови. Тој смета дека е неопходно во светот да постои нешто на кое се однесува вистинскиот единечен одречен суд од типот Книгата не е на масата. Според него, ова е одречен факт, меѓутоа, Расел оди во крајност кога го третира отсуството на факти како такви разгледувани паралелно со одделните факти. Бидејќи се јавуваат факти што не се одредени, тоа според Расел е одречен факт и не може да нема никакви одречни факти односно карактеристики.

Од друга страна, пак, И.Н. Бродски има поинакво размислување, а тоа е дека концепцијата според која одречните искази говорат за одречната реалност и се однесуваат како одречни факти, всушност се спротивставува на практиката. Одречните факти како нешто што реално суштествува со својата негативност не се среќаваат во ниту еден случај од практиката и ниту една област од науката за познавање на природата не се повикува на овие факти.

Според Платон, пак, самото суштество е несуштество бидејќи тоа е поинакво во однос на другите видови суштества, како што суштината е поинаква, различна бидејќи е движење. Сепак, небитието не е нешто што му се спротиставува на битието како самостојно начело, туку е аспект на битието и небитието е вградено во битието како поинакво од него. Со овој принцип, Платон го докажал она кон што се стремел, а тоа е дека небитието постои на некој

начин. Тој вели дека нема стварност за апсолутното небитие, но затоа, пак, постои релативно небитие. Истовремено, истакнува дека кога се зборува за небитие се подразбира и е сосема очигледно не тоа што тоа му е спротивно на битието туку што е само различно. Ова значи дека одрекувањето означува не нешто спротивно, туку нешто што е поинакво, односно се разликува од постоечкото; и со него се исклучува само определено битие.

Василев е друг познат автор кој го толкува одрекувањето и укажува на неопходноста од разликување на два важни моменти кај одречните судови изразени со формулата Ѕ не е Р. Едниот (формален) момент зборува за својствата на одрекување, а тоа е дека одречните судови искажуваат лаги и неvistини во однос на соодветните потврдни судови, а вториот (материјален) момент говори за аргументираноста и образложеноста на одрекувањето, што значи дека одречниот суд се базира на логичното однесување на неспоивоста на двата предикатски суда.

Германскиот филозоф - марксист и логичар Г. Клаус, како одговор на прашањето за тоа што во реалноста му соодветствува на одречниот суд од типот „**Не** врне“, вели: „Во објективната стварност не постои што било одречно во логична смисла. Но, од друга страна, дадениот суд бидејќи е вистинит секогаш изразува реален факт. Од ова следува дека она што се јавува како суд за ништо или суд за каква било одречна реалност изразува случај кога во моментот на искажување или соопштување е забележано отсуство на дожд“.

Така, согласно содржинската концепција на одрекувањето, почнувајќи од Аристотел, аналогијата на потврдувањето и одрекувањето се наоѓа во самата реалност во вид на постоење или непостоење, присуство или неприсуство, итн. Приврзаниците на оваа концепција не го одрекуваат и фактот дека одречниот суд е форма на изразување на знаење за лажноста на определена мисла и истовремено е средство за приговарање на вистинитоста на претходната мисла, при што референтот на одрекувањето се јавува како дополние на судот. Имено, одрекувањето како логичка операција укажува на противречност на оваа или онаа мисла од стварноста на неспоивоста на дадената идеја со друга идеја, која се јавува како вистинита, како и на забраната за признавање на судот за вистинит.

Погледите на Аристотел и неговото сфаќање на негацијата се неизбежни и за објаснување на одречните судови од аспект на изразување на мисловното кон реалноста. Според него, секој суд во кој нешто се тврди или одрекува има основа во реалноста, односно постои во стварноста. Од оваа основа произлегува постоењето (битието) и непостоењето (небитието) на нешто. Овој голем мислител во својата „Метафизика“ зазема експлицитен став велејќи дека потврдувањето значи дека дадениот предмет или признак постои, а одрекувањето значи дека тој не постои односно нема свое место во реалноста. Тој го објаснува битието како вистина, а небитието како лага и ја изедначува потврдната форма со изразување на вистинитоста на идејата, а одречната форма со изразување на нејзината лажност.¹

Аристотел лишеноста ја разбира како еден вид на противречност, поточно апсолутна неспособност за поседување или факт дека не го поседува она што е во неговата моќ на поседување, што во еден случај е апсолутна лишеноост или лишеноост на одреден начин, земајќи предвид дека лишеноста има повеќе значења. Сепак, тоа е неспособност содржана и примена во субјектот. Оттука произлегува дека, за разлика од противречноста која не дозволува посредници, лишеноста го дозволува нивното постоење; с е еднакво или нееднакво, но с не е или еднакво или нееднакво освен субјектот кој може да прими еднаквост.² Тврдењето и одрекувањето Аристотел ги доведува во врска со присуството и неприсуството на признаци кај предметот: ако секое тврдење и одрекување е вистинито или лажно, тогаш е нужно да биде присутно или неприсутно; одрекувањето е причина на неприсуството а потврдувањето е причина на присуството. Признавајќи ја објективноста на небитието, Аристотел го толкува небитието не како чисто небитие, туку како потполно дијалектичко сметајќи дека небитието на едното се состои во битието на другото, односно се јавува како друго битие. Како што забележал Бродски, така и Аристотел јасно увидел дека не смее да се зборува за директно и вистинско одбивање бидејќи тоа не постои а одбивањето на небитието исто така не може да биде непосредно, од причина што не постои непосредно чувство на отсуство на какви било

1 Бондаренко (1983: 9)

2 Бондаренко (1983: 13)

предмети или својства.

Според Аристотел, небитието нема просто значење на отсуство на определениот вид небитие, туку има значење на постоење на определена можност и определени услови за суштествување на нешто с уште непостоечко. Тој истакнува дека за небитието не можеме да кажеме дека едноставно не постои затоа што тоа постои во можноста како способност.

Кога зборуваме за смислата на одречните судови, мораме да го споменеме мислењето на Кант, кој негативните искази ги дефинира како искази што имаат посебна задача во својот однос кон исказот. Ваквите судови, имајќи одречен карактер, не толку по својата логичка форма туку и по содржината, не се употребуваат особено често кај луѓето при изразување на нивниот став кон значењето. Со ова се покажува дека Кант во основата на третирањето на одречните судови поставува субјективен идеализам. Во *Критика на чистиот ум* тој пишува: „Реалноста е нешто, а одрекувањето е ништо; всушност, тоа е сфаќање за отсуство на предмети.

Како предмет на одрекување секогаш се јавува остварлив суд или суд кој ние го перцепираме како остварлив. Одрекнувањето има смисла само кога е во однос кон испробаните потврдни тврдења. Во еден таков потврден суд одрекувањето ја погодува врската која, како во потврдните така и во одречните судови, согледува дали предикатот му припаѓа на субјектот.

Мислењето на П.С.Попов е дека и потврдните и одречните врски имаат самостојно значење и дека и двата вида ја изразуваат реалноста. Тој истакнува дека одречните судови се рамноправни со потврдните и додава дека постои заемност меѓу овие два вида на искази, а таа заемност, тој објаснува, се покажува особено во тоа што една иста форма во еден случај е тврдење, а во друг одрекување.³

Негацијата како категорија е неисцрпна и во Хегеловата филозофија, каде во делот на *апсолутен идеализам* а во поднасловот *Дијалектиката – моќ на негативното мислење*, овој голем филозоф вели дека мислењето е, всушност, негација на она што е непосредно пред нас. Х.Маркусе ја смета дијалектиката за моќ на негативното мислење, а негацијата за средишна точка на дијалектиката. Оттука, противречноста произлегува да биде двигател на дијалектичкиот напредок. Хегеловото сфаќање е дека животот на духот не се плаши од уништување и смрт, туку ја поднесува смртта, гледа во очи и се одржува во неа, одвраќајќи го погледот од негативното. Покрај панлогизмот односно апсолутниот идеализам, друго значајно Хегелово учење кое го опфаќа целиот негов филозофски состав е дијалектиката. Според него, таа не е само метод, тука „душа и поим на содржината“; таа е сеопфатна законитост на с то што се случува. Тој во с открива двојност на субјективното и објективното, но кога го анализира дијалектичкиот пат ја открива неговата трочленост претставена преку теза – афирмација, антитеза – негација и синтеза – негација на негацијата.⁴

Тезата е првиот степен на настанувањето и истовремено е афирмација на поимот, вториот степен е укинување на афирмацијата, додека третиот степен е поседување, кој ги вклучува првите две определби и ја поништува нивната спротивност. Во постоењето на овие моменти и нивното постојано меѓусебно превладување и поништување се одвива бесконечен развој на поимите, животот и суштината. Улогата на тезата е да укаже на потребата од развој на мислата, дека со напредокот на мислата доаѓа до конфликт во мислењето, кога навираат други мисли кои го збогатуваат и содржински поддржуваат мисловниот процес. Кога ќе се развие мислата, се забележува дека A не е само тоа, туку може да се изрази и со B, C, итн. Од друга страна, Винделбант ја објаснува улогата на синтезата како навладување на тезата и антисинтезата. Во оваа точка, тезата и антитезата се поништени во она што е фрагментирано, релативно и делумно, всушност, во она што ги прави лажни, но истовремено се и зачувани и одржани во она што е важно и општо. Тие се сублимирани и издигнати, се пополнуваат една со друга, тезата и антитезата се ослободуваат од својот едностран и ограничен, наизглед „субјективен карактер“, илустрирајќи го разбирливиот аспект на објективното стварно.

Карактеристична филозофска мисла е реченицата дека тука не е крајот, не се завршува со синтеза, туку тоа води кон нова теза за нова антитеза, што предизвикува нова синтеза и на тој начин почнува новата тричлена низа.

3 Бондаренко (1983: 34)

4 Бондаренко (1983: 15)

Литература

1. Aristotel. 1960. *Metafizika*. Beograd: Kultura.
2. Бондаренко, В.Н. 1983. *Отри ание как логико-граматическая категория*. Москва: Издательство.
3. Ванева, М. 2005. *Средства за изразување негација во англискиот и македонскиот јазик*. Необјавена магистерска дисертација. Скопје: Универзитет „Св.Кирил и Методиј“,Филолошки факултет „Блаже Конески“.
4. Hegel, G.V.F. Projekat za edukaciju I elementarno duhovno obrazovanje. 8 pages. 23 June 2003.
5. Цветковски, Ж. 1990. „За негацијата од категоријален аспект“. *XVI Научна дискусија*; Универзитет „Кирил и Методиј“ - Скопје; Семинар за македонски јазик, литература и култура; Скопје: 45-62.
6. <http://alexandar.htmlplanet.com/hegel.htm>.

ЕВРОПСКИ, НАЦИОНАЛЕН И КУЛТУРЕН ИДЕНТИТЕТ

EUROPEAN, NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY

Резиме: Сфаќањето за идентитетот се однесува на човечките суштества, но и на другите ентитети и ги опфаќа и сите димензии на нивните наиндивидуални форми и односи. Како што е случај и со политичките и правните решенија да се изведуваат со оглед на нововековните филозофски пристапи, така и теоретскиот приод кон севкупните прашањата на колективниот идентитет, какви што се националниот и културниот идентитет, и за проблематизирањето на европскиот идентитет, се заснива врз најрелевантните филозофски основи. Прашањето за идентитетот е фундаменталното прашање во европската филозофија при што најзначаен е пристапот во Хегеловиот став, дека за идентитетот, кој што се здобива во колективна смисла преку меѓучовечки односи, е динамичен.

Клучни зборови: колективитет, идентификација, културен идентитет

Abstract: The meaning of the identity is not only for the humane being, but and for the other entity, and for the all made common individual forms and relations. The same as like in the political and yudical solutions witch conclude on the theoretical issue of the new age, the questions of the collective identity, national, cultural and the European, is growing from philosophical base. The question of identity is a fundamental i the european philosophy. Most relevant path to the identity is Hegel meaning for the identity like interpersonal and non static, when it is becoming collective.

Keywords: collective, identification, cultural identity

Прашањата за идентитетот стануваат предмет на широка дебата, колку во научните расправи, толку и при индивидуалното разрешување на прашањата околу идентитетот. Прашањата за идентитетот се поставуваат одново, главно, кога се отвораат нови патишта на социјалниот процес. Денес, затоа што јасниот приод кон идентитетот го замаглуваат глобалните трендови што сеопфатно го преобликуваат општествениот живот. Имено, во процесот на глобализација, колективните идентитети стануваат ранливи, а мултикултурните реалности ставени под прашање. Придонесува и ерозијата на суверенитетот на нацијата-држава кога власта е усмерена само на техничко дејствување.

Бидејќи при определувањето на идентитетот се јавува културниот и морален релативизам, како и контроверзи во политичката реторика, се наложува потребата за соодветна поставеност, особено кон прашањата за колективниот идентитет. Особена дилема се јавува околу националниот идентитет и неговата релација со културниот идентитет. Во последно време се води дискусија и околу европскиот идентитет. Иако, при создавањето на Европската унија не е прифатено дека со нејзиното оснивање се создава и нов, европски идентитет. Современите обиди да се декларира европскиот идентитет, било поврзан со заедничкото историско минато на членките, било врз христијанството како религиска основа на заедницата, токму, остануваат неуспешни. Спротивно, се афирмираат различните културни идентитети, такашто во Повелбата на ЕУ и, одново, во Лисабонскиот договор од 2009 год., дефинира дека европската заедница функционира единствено врз граѓанско-правните „универзални вредности на човековото достоинство, слободата, еднаквоста и солидарноста“. А не на колективен идентитет.

Идентитетот не е прашање на чувство, иако идентитетско чувство постои. Туку идентификацијата на хуманото битие дава одговор на севкупните прашања за тоа кои сме, поради што сме тоа, од каде доаѓаме, каде одиме, на кого, индивидуално или колективно, му припаѓаме, преку творечките облици, науката и политиката. Сфаќањето за идентитетот, во

филозофска смисла, не се однесува само на човечките суштества, туку и за другите ентитети и ги опфаќа и сите димензии на наиндивидуални форми и односи на суштествата. Во европската филозофија прашањето за идентитетот е фундаментално. Идентитетот се изведува од сфаќањето за истоветноста на суштеството со самото себе (Рене Декарт) како однос на мислењето и битието. Затоа, онака, како што и воопшто политичките и правните решенија за идентитетските прашања произлегуваат од нововековните и современите теоретски пристапи и релевантниот, за идентитетски прашања, пристап, е филозофскиот.

Модерното сфаќање на идентитетот, имено, и почнува со Рене Декарт кој акцентот го става на индивидуалниот идентитет. Следствено, Ж. Ж. Русо се спротивставува на апсолутизмот што се спроведува во име на слободното и еднаквоправно граѓанство. Неговото спротивставувањето се однесува на ставовите на Џ. Лок и Е. Кант за интересниот идентитет на политичката заедница поради што одлучувањето го врши мнозинството. И на таков начин, генералната волја преовладува над волјата на сите. Нешто, што, од своја страна, е многу значајно за демократскиот поредок. Притоа, како неадекватна, се смета Лајбницовата дефиниција за идентитетот дека „две работи се истоветни само ако тие не се разликуваат според било какво својство“. Додека, според Хегеловиот став, дека идентитетот е меѓучовечки и динамичен елемент што се здобива во колективна смисла, се надминува дилемата околу тоа, дали покрај индивидуалниот идентитет, постои и колективен. И покрај тоа што, во поновата историја, постои злоупотребата на идентитетот со апсолутизациите што се вршат, претставувајќи го парцијалниот идентитет како социјален, колективен. Онака, како што во потрошувачкото општество постојат злоупотребите со личниот идентитет.

Националниот и културниот идентитет се разликуваат. Националниот идентитет ја претпоставува постојаноста на заедницата во однос на заедничкото минато, додека културниот идентитет ја претпоставува културата како постојан процес на промени и размена меѓу актерите. Иако, и културата, која се подразбира како структура на материјалните и духовните вредности, се создава само со оглед на еден социокултурен простор и има објективна претпоставка во социјалното живеење чија идентификацијата се врши преку различните творечки облици, науката и политиката. Идентификацијата на индивидуата е нејзина самоидентификација при што, преку постигнатата свест кај неа за идентитетот, од различност создава личност. Затоа, за да се биде припадник на еден народ пресудна е свеста за тоа дека си негов припадник.

Во овој одлучувачки момент за нас, Македонците, за да се надмине релативизирањето на поврзаноста на идентитетот со нашето име, не само од грчката страна, туку други контраверзи, пресудни се одговорите на прашањата за колективниот идентитет. Во приоѓањето кон разрешувањето на спорот околу нашето име, може да се препознае дека двете страни применуваат два различни теориски пристапа. Од едната страна се користат претпоставките од емпириско-позитивистичкиот приод, наводно пледирајќи само на промена на името на нашата држава. Меѓутоа, токму во рамките на овој приод сфаќањето за националниот идентитет е проблематичен, затоа што државата, како најзначаен субјект на политичката заедница, ја изедначува со нацијата. И од тука е сосема јасно дека, со промената на името на државата ја претпоставува промената и на името на нацијата и на јазикот. Од друга страна, Македонскиот приод појдува од природноправниот пристап, кој што е и карактеристичен во нашата севкупна научна и политичка традиција. Ваквиот пристап е и основата за признавањето на посебноста на народите и јазиците, зацртан во сите основни меѓународни акти на ООН и во актите и практиката на Европската заедница, која станувајќи заедница на народите ги претставува различните културни идентитети и нивните самоидентификациски обележја, во кои спаѓа и јазикот. Токму ваквиот приод претпоставува дека ние како луѓе, колку што сме определени индивидуално, истовремено сме определени и со оглед на припадноста на народот, од што произлегуваат и нашите природни права на народен и јазичен идентитет. Оттаму и потребата за внимателност околу промената на името на државата, што би била наша грижа за вистинското опстојување на македонскиот народ и на неговите идентитетски обележја. За да се осигура нашиот идентитет, да се осигура македонската посебност преку идентитетот на македонскиот народ, како народ со свој јазик, култура, нација, претпоставката е, името на државата да се одвои од името на нацијата. Но, притоа, македонската нација и македонскиот јазик, да бидат

регистрали во ООН, и без да се менува уставот.

Консултирана литература

1. **Бердјев, Н.** (1994), *Смисълът на историята*, София: „Христо Ботев“.
2. **Descartes, R.** (1996), *Научна расправа за методот*, Скопје: Епоха.
3. **Кепеска, Ј.** (1989), *Културата како творештво*, Скопје: Зборник на Филозофскиот факултет.
4. **Кепеска, Ј.** (2008), *Хегеловото сфаќање на народот*, Скопје: Филозофија /25.
5. **Кепеска, Ј.** (2009), *Јазикот е духовност*, Скопје: Филозофија /27.
6. **Кепеска, Ј.** (2010), *Зошто и како во спорот за нашето име*, Скопје: Макавеј.
7. **Кепеска, Ј.** (2011), *Тоталитарната свест и ние*, Скопје: Макавеј.
8. **Кепеска, Ј.** (2013), *Мигот наш денешен*, Скопје: Панили.
9. **Sutlić, V.** (1989), *Kako čitati Heideggera*, Zagreb: Biblioteka suvremene teme.
10. **Hegel, G. V. F.** (1966), *Filozofija povijesti*, Zagreb: Naprijed.
11. **Hegel, G. V. F.** (1987), *Enciklopedija filozofskih znanosti*, Sarajevo: Veselin Masleša.
12. **Шуман, Р.** (2009), *За Европа*, Скопје: Плус продукција.

БАХТИН: НЕГОВИТЕ КРОС-КУЛТУРНИ, ИСТОК-ЗАПАД КОНЦЕПТИ

REVISITING BAKHTIN'S EAST-WEST CROSS-CULTURAL CONCEPTS

Апстракт: Бахтин компаративно истражувал „Западни“ европски класици, создал неортодоксни социјалистички, мулти-дисциплинарни ставови - релевантни за западните нео-либерални проучувања денес. „Западноста“ на Бахтин (евреин од не-западниот СССР) има неколу извори: 1. Импакт од рускиот универзален гениј; 2. Комунистичката идеологија како интернационална и мултикултурна; 3. Взаемност на Руската културна историја со Европските династии и цивилизации; 4. Постоечки мултикултурализам во Русија. Противречностите кај Бахтин дифузираат од неговото елементарно чувство на секуларна распнатост меѓу прогонство (Казахстан); отпор кон Сталиновата диктатура; привлеченост кон Западната социјалистичка верзија; инспирираност од идеалите на Француската револуција и авангардизам во ревизионистичкиот „Круг“.

Клучни зборови: ревизионизам, нео-социјализам, противречности, интернационализам, мултикултура

Abstract: Comparatively researching “Western” European classics - Bakhtin created unorthodox socialist, multi-disciplinary views relevant to western neo-liberal studies today. “Western” attachments of Bakhtin, non-western USSR Jew, resulted from diverse sources: 1. Impacted by Russian universal-genius; 2. Communist ideology presumably international and multicultural; 3. Russia’s cultural history interacting with European dynasties and civilizations; 4. Russia’s existing *domestic* multiculturalism. Bakhtin’s controversies diffuse from his elemental sense of secular *crucifixion* between exile (Kazakhstan); resistance to Stalin’s dictatorship; attraction to Western version of socialism; inspiration from French revolutionary ideals and avant-gardism within his revisionist Circe.

Key words: unorthodox socialism, revisionism, controversies, international, multicultural

Decades before Bakhtin in the East of Europe, Charles Spurgeon in the West wrote: “*There are theories of socialism and the like which lead to anarchy and riot; but it is not so with the mild and gentle teaching of Jesus Christ whose every word is love and patience*”. Christianity in its beginnings was tormented just like mainstream socialists/communists tormented it (and the Jews), 2000 years later. The Fabian Society established (1884) for the advancement of the ideas of Karl Marx and the establishment of England as a socialist state, cynically called its ideas “social gospel” and “Christian Socialism” for the West.

Mikhail Mikhailovich Bakhtin (1895–1975), being among the free thinking figures during the upcoming Stalin socialism, managed to extensively research Western European history and theory of culture, philosophy of language, linguistics, semiotics, structuralism, ethics, psychology, literary criticism and theory, religious criticism, sociology, anthropology and the arts. However, this persecuted philosopher, often considered mystic, has also written “Religion itself is philosophy”, voicing his *underground* writer’s defense that the hero is the author/philosopher himself, and not “God”, or the people’s masses.

Bakhtin was impacted by, and later impacted the Western thought, increasingly attracting researchers in the second half of the 20th century. Critical scholars find him attractive for the “Western” Jewish intellectuals due to his multi-faceted, *dialogical* approach to social interaction and to socialist/communist but not explicitly atheist worldviews applied to his often obscure yet profoundly

researched, analytical theories comparing Marxism, the Formalists, German philosophy and Western culture.

Bakhtin's interest in Western intellectual history could be characterized as an early cross-cultural exchange with ideological diversities. This also enabled Bakhtin's inquisitive, although at times suspicious, mind to expand on *dialogues* beyond mere political divide and above social and cultural collisions. This period of Bakhtin the Bolshevik and Bakhtin the pro-western researcher, was productive due to his intellectual "mobility". He shared avant-garde ideas with Aleksandar Blok, Ernst Cassirer, Malevich, Chagall, and the European Modern and postmodern interpretations of Western traditional views. (Brandist, 2002)

What is peculiar for 21st century reviewers of Bakhtin's views, is the realization that Bakhtin, the product of a non-western, Bolshevik state, was able to grasp common grounds between the Left of the *East* and the Left of the West. This synergy between Bakhtin from Eastern ideological philosophies and the West, continues to attract western progressive social-cultural ideas and practice. It kept permeating today's main-stream western educational, academic, cultural and media constructs, doctrines and agendas. Bakhtin could be considered as one of the precursors for the old communist influence morphing into new international globalism, particularly advancing in the *fundamental transformation* which divides America today. Bakhtin's intellectual dynamism, despite his health problems and his ideological and religious discrepancies, managed to express his criticism against Stalin's communist revolution. Bakhtin remained a concealed intellectual between WWI and WWII, although he and his Circle witnessed degeneration of the communist dictatorship in Russia. Left-wing cultural and literary critics from the West today, agree that their neo-liberal, progressive cultural theories coincide with Bakhtin's interpretation of the history of comic and tragic in society, culture and literature. Helene Iswolsky, translator of Bakhtin's *Rabelais and His World*, and Michael Holquist, author of the Prologue, agree that Bakhtin's analysis of carnivals (from mythological, Pagan, Roman, to Renaissance and Medieval mass festivities) search for parallels between the *liberating* laughter and the roots of the *revolution itself*, a mimicked, masked revolt against established values. (Holquist, 1984) If agreed that Bakhtin defined archetypal instincts of the masses carry out revolt and rejection of ecclesiastical and feudal superiority, then it becomes evident that he found a self-justification in this parallel with the revolt against the Bolshevik revolution, and the criticism of the *Subversive Pleasures*. Reasoning of this caliber further intrigued Western scholars and their cultural criticism and the rising film industry. (Stam, 1989) Bakhtin's views on the entertainment industry recognize negative aspects of mass seduction and reduction of the masses to spectators, losing their meaningful self-realization. Western liberal criticism continues to be attracted to Bakhtin's views on individual and institutional opposition against intolerant government control centers. Today's critics of a new brand of mask, globally registered as the Anonymous mask, recognize trendy *retro* elements of rebelliousness depicted from pre-historic, pre-class and pre-political societies and cultures, now transferred to current resistance tendencies. In his "Introduction" to Iswolsky's translation of Bakhtin's *Rabelais and His World*, Holquist reintroduces Bahtin's again timely scope and importance of the culture of the mask and the mass carnivals, seeing them as recurring manifestation of opposition to official oppression, now upheld in the West, and the rest of the world, by global resistance movements, such as "Occupy..." Although archetypal, masked revolts that Bakhtin writes about, evolve through 21st century cynical, ironic bellicose masses, organizing themselves against social order, aiming to gain individual human rights by rebelling against other establishments. Bakhtin's intellectual and revolutionary curiosity might have foreseen the complex and serious threats of angered mass-laughter developing into revolutionary force, both in the West and the East. Bakhtinians today might view the Anonymous mask as a political culture of neo-militant rituals that tend (not only pretend with masks) to render revolutionary, and evolving change, so systematically engineered by the socialist West. This masked explosion against official forms of governments and societies, is no more a mere carnevalesque escape. It imposes as a neo-chaotic element in the mask-psychology, a new social-order political tool. Unlike the comic (although aggressive) acting of the Renaissance and Medieval Western masks (Norquist, 1984), 21st century Western, and global Anonymous masks are eccentric and not comic, threatening and highly engaged *actors and agents of change*. Masks in Western history of carnival processions were consecration of inequality, just as the Anonymous masks revolt against *inequality*,

which makes them *equal* during political and social demonstrations and demands for becoming a part of the wholeness for a better world. These 21st century masks remain to be an object of possibly future, real or virtual carnivals.

However, the 21st century phenomenon of the Anonymous masque could be interpreted, through Bakhtin's perspective as a Manifestations of life that refers not to the *isolated biological individual, not to the private, egotistic 'economic man,' but to the collective ancestral body of all the people, a collective body against a system.* The Anonymous mask could be considered as another Bakhtin's providence relevant to the political philosophy of the West. Bakhtin re-viewed the mythological symbolism of the mask and its connection to expressions of change, reincarnation, relativity, negation of uniformity and similarity, rejection of conformity. His interpretation of the mask is related to secular transition, metamorphoses, violation of natural boundaries, mockery, while retaining ancient rituals and spectacles about *devil's* nature in the human defiance of fear, sin, guilt or God. For Bakhtin there is nothing terrifying or alien in the interest for neo-pagan, new-age, atheist relativism in ethics where evil and good are relative, and the mask of the devil is an ambivalent figure expressing sanctioned points of view, celebrating material bodily stratum, and hedonist, pre-Christian carnality, against the monotheistic spirituality.

Opposite to the Christian postulate that "fear is the beginning of wisdom" and order, Bakhtinian liberation from fear points to the Western, Holquist interpretation of Bakhtin: "Fear is the extreme expression of narrow-minded and stupid seriousness, which is defeated by laughter (of the mask). Complete liberty is possible only in the completely fearless world." From the first chapter, on laughter, ridiculing and cynicism, Bakhtin's theory from the Eastern communism is interpreted by the Western neo-liberal desecration of Christian ethics through select ideas of Holquist, such as: "*The essence of the grotesque is precisely to present a contradictory and double-faced fullness of life. Negation and destruction (death of the old) are included as an essential phase, inseparable from affirmation, from the birth of something new and better.*"

Concluding remarks:

One of the Western opposition voices to Bakhtin's findings of revolt and revolution in wearing masks (old or new aged), is Bergson's concept. Bergson exempts himself from the radical liberal philosophy of resistance through cynical laughter and fury. In the name of human dignity, respect, tolerance and freedom of expression, Bergson's views do not accept the freedom of radical-liberal aggression with its "*In your face – my faceless mask*" syndrome of rebellion. Bergson belongs to the minds that "do mind" what destructive forces a mask can hide behind the mask, and further – behind its other inner masks. His understanding is that masks, of the past or present, bring out mostly negative functions and messages in local or global communities.

References:

1. Adlam, Carol, with Rachel Falconer, Vitalii Makhlin, Alastair Renfrew (eds.), *Face to Face: Bakhtin in Russia and the West*, Sheffield University Press, 1997.
2. Bostad, Finn, with Craig Brandist, Lars Sigfred Evensen, Hege Charlotte Faber (eds.), *Bakhtinian Perspectives on Language and Culture: Meaning in Language, Art and New Media*, Palgrave Macmillan, 2004.
3. Hirschkop, Ken, *Mikhail Bakhtin: An Aesthetic for Democracy*, Oxford University Press, 1999.
4. *Rabelais and His World*, trans. Hélène Iswolsky, MIT Press, 1968; 2nd ed., 1971; Indiana University Press, 1984.
5. Stam, Robert, *Subversive Pleasures: Bakhtin, Cultural Criticism, and Film*, Johns Hopkins University Press, 1989.
6. Zbinden, Karine, *Cross-cultural Transmission of the Works of Mikhail Bakhtin and the Bakhtin Circle*, University of Sheffield, PhD thesis.2001.

ИСТОРИЗАЦИИ НА СИМБОЛИЧКИТЕ ИСКУСТВА: НАРАЦИЈА И РЕТОРИКА

HISTORICIZATIONS OF SYMBOLIC EXPERIENCES: NARRATION AND RHETORIC

Овој свет е прогласен за историски, затоа што се настојува тој да биде третиран наративно
Жан-Франсоа Лиотар

Апстракт: Историската нарација како жанр на радикалната реторика, во рамките на идеолошката феноменологија, има недвосмислен привилегиран статус. Преиспитувањето на улогата на приповедното, како вид на филозофска рефлексивност на историското е неопходно. И тоа, не само поради развргнување на историските прерасуди, не само поради соборување на привилегираниот статус на идеолошките едикти, не само поради негување на одредена критичка епистемологијата во историографијата, туку, поради втемелената претпоставка дека овој вид на филозофска истражувања можат да одговорат на клучното епистемолошко прашање: дали историскиот свет е субјективна конструкција на знаењата за повеста или посебен род на одредена објективизирана општествена реалност!? Со други зборови, и попрецизно, во оваа статија ќе се обидеме да одговориме на прашањата: каква е природата на мноштвото настани од минатото, кои се артикулирани и реторизирани во одредена наративна форма која дава колективно-историска смисла и легитимитет на оние за кои (с)уредената повест е сочинете по приповедните правила и структури на наративните жанрови? Каква е релацијата помеѓу: раскажувачот (историчарот) – оние за кои се раскажува (историзираниите и историски осмислените) – раскажаното (историското)? Дали историзациите ја следат внатрешната логика на оправдувањето/објаснувањето или се сообразуваат со надворешната логика на целта, ползата и ефектот на приповедниот акт?

Клучни зборови: историја, историзација, симболички искуства, идеја за еманципација, нарација, наратор, наративна структура, трансцедентален привид

Abstract: The historical narrative as a genre of political rhetoric has privileged status as a symbolic discourse before all discourses. Hence, a reassessment of the role of narration in history as is extremely necessary. And it's not just because deconstruction of historical prejudice, not only because privileged status of ideological edicts with a part of history, not only because of fostering a critical epistemology of history, but because of the established assumption that this kind of philosophical inquiry can answer key ontological question: Does the historical world is transcendental illusion or a special kind of reality? In other words, more precisely, in this article we try to answer the following questions. What is the nature of the multiple events of the past, which are articulated in a narrative form that gives collective historical meaning and legitimacy? What is the relationship between: storyteller (historian) - those for who story is narrated (historical understanding) – story (history)? Do historicization follow internal logic of justification / explanation or comply with external purpose, benefits and impact of storytelling act?

Key words: historicization, rhetoric, symbolic experiences, narration, transcendental illusion, story, narrated, political 'we', idea of emancipation.

Вовед: генеологија на наративната парадигма

Во современата епистемологија на историјата, наративниот аспект на пишаната историја, не само што се зема сериозно како елемент кој може да ја разјасни улогата на историската наука,

туку, и му се придава пресудна вредност и значење, во поглед на процесот на историзациите на искуствата од поевста. Меѓу првите филозофи, кој упатуваше на вредноста на приповедните правила и персуазивните техники во историографијата, беше францускиот херменевтичар Пол Рикер (Paul Ricœur).¹ Ова епистемолошко стојалиште ја развргна втемелената позитивистичка разлика помеѓу книжевните (литературните) фиктивни нарративни структури од една страна и историските нарративи од друга страна. Кон овие идеи се приклонија и други релевантни филозофи на историјата. Луис О. Минк Јуниор (Louis O. Mink, Jr)² и Хајден Вајт (Hayden White)³, со нивните епистемолошки позиции, го започнаа постмодерниот тртман на историјата и станаа одговорни за “лингвистичкиот пресврт” во филозофијата на историјата. Како и Рикер, така и тие, сметаа дека историографијата како род е неверојатно слична со сите жанрови на книжевната фикција. Нивното уверување се основаше на ставот дека епистемолошката довербата во историјата како “вистинска репрезентација на минатото” ги создава сите можни проблеми.⁴ Епистемологијата на нарративната историја како почетна претпоставка го зема фактот дека структурата, правилата и каноните на нарацијата во фиктивните жанрови (литература) и нефиктивните родови (историја) се всушност идентични во она што може да го наречеме “фигурација и фабулизација на темпоралното искуство”. Под ова поздравираме еден вид симболичко и раскажувачко (о)времување на поевста или приповедно трансцидирање на општествените и лични искуства. Историзацијата, без нарративниот капацитет во себе, не може да ја предочи целината, смислата и функцијата на самото повестие. Вредноста на минатото се воочува само преку историзациите кои се конструирани во нарративна форма. Историјата секогаш ни се предочува како текстуална структура, а секој пристап кон нејзе мора да биде (ре)текстуализација. Овој деконструктивистички пристап кон историското како приповден акт започна со објавувањето на вонредната студија на Хајден Вајт (Hayden White) во 1974 година со наслов “Историскиот текст како литературен артефакт” (*The Historical Text as Literary Artifact*)⁵. Во неа, Вајт ги слублимира и разви идеите од Воведот во маестралната Метаисторија (Metahistory)⁶, студија која ја објави година порано и ја постави клучната теза за историјата како вербална структура во форма на нарративна проза со дискус-ивна интенција да биде модел за објаснување на процесите од минатото. Со ове два текста, се зароди она што денеска се нарекува постмодерна или деконструктивистичка филозофија на историјата.

Епистемолошки пресупозиции

Основното епистемолошко стојалиште на нарративниот третман на историјата се сосредоточува во уверувањето дека нејзината раскажувачка форма, самото фабулирано темпорално искуство, не е откриено, туку, напротив, распоредено (imposition) од страна на историчарот – раскажувач. Вистинската природа на историјата може да се разбере ако и само ако таа не се набљудува како објективизирана емпириска општествена реалност, туку, токму како литературен проект кој мора авто-рефлексивно да ги земе предвид самите импозиции на нараторот. Историчарот не ја пре-раскажува (re-tell) историјата од минатото, туку ја на-метнува (impose) приказната.

Наратолошките модели за разбирање на историјата се комплетно спротивни на методолошката тенденцијата историјата да се втемели по обрасците на природно – научните

1 Подетално видете во: Paul Ricœur, *History and Truth*, Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1965

2 За лингвистичкиот пресврт видете: Richard T. Vann, “Louis Mink’s Linguistic Turn”. *History and Theory* 26 (1): 1–14, 1987.

3 За улогата на на Вајт подетално во: Oliver Daddow. “Exploding history: Hayden White on disciplinization”, *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, 1470-1154, Volume 12, Issue 1, 41–58, 2008.

4 Од друга страна, но во истата линија на мислењето се и популарните историчари, Барабара Тачман (Barbara Tuchman) и Дејвид Меккулг (David McCullough). Тачман придонесе во својата прозно префинета популарна историографија, на пример од наградената со пулицер *The Guns of August* (1962), да се вкорени терминот “тачманова проза” за пререторизирани историографски записи. А Меккулг со своите популарни историографии и нарација на телевизиски емисии од областа на историјата придонесе самото уважувањето на нарративно пишаната историја да стане научен стандард.

5 Hayden White, “The Historical Text as Literary Artifact,” in *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, 81-100, 1978.

6 Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. 1973.

истражувања. Ове тенденции на позитивистичката историографија, иако дел од големата парадигма за епистемолошка унификација на науките од почетокот на минатиот век, беа оспорени уште од Едвард Халет Кар и неговата „Што е историјата“⁷ каде недвосмислено предочи дека историјата не може да биде логички кодифицирана по методолошките канони на природните науки, бидејќи таа не го следи методолошкиот протокол на тестирање хипотези, ниту употребува дедукции како што тоа го прави физиката, не врши експериментални проверки, ниту има објективни процеси кои продуцираат неконтровезни факти. Историчарите ги селектираат податоците затоа што во нејзин предметен интерес е уникален, автентичен и неповторлив настан. Па затоа, сведоштвото, како епистемичка и емпириска база, секогаш е селектирано во релација со самосвоен настан, а не како во природните науки, со тенденција за воопштување. Историчарот, без приповедните техники, без раскажувачката реторизација, не може воопшто да го историзира искуството и да ја у(реди) повеста. Историзацијата е нарација онолку колку што нарацијата е историзација.

Но, ако ги прифатиме овие епистемолошки пресуппозиции, тогаш која е разликата помеѓу историјата и литературата? Тука можеме да разликуваме две консеквентни линии: протонаративистите кои ги уважуваат приповедните правила на историјата како род, но не ја поистоветуваат со фиктивност на книжевните енунцијации наспроти деконструктивистите кои се уверени дека наративноста е доволен влог за застапување на стојалиштето дека историскиот свет е комплетно релативен до ниво на митолошка фикција.

Протонаративистите ја гледаат крајната линија во поимот на референцијалноста (referentiality). Под референцијалност се подразбира дека историскиот свет, иако е наративно структуриран, сепак во себе на редуktivно ниво, содржи одреден елемент на епистемолошка веродостојност. Литературата го нема тоа рамниште, а ги има истите раскажувачки структури. Минатото постои, но смислата ја задава наративниот приповеден акт. Она што било, недвосмислено е, но ре-креацијата на она што било не постои надвор и независно од раскажувачката имагинација на историчарот. Логиката на историското истражување ја нема непосредноста на предметот онака како што ја имаат на дланка природните науки, затоа методолошкиот судир со историското како предмет на истражување е единственовозможен само со вклучување на наративниот приповеден акт како медиум за размена на собитијата. Ова значи дека треба да бидеме отворени кон можноста да претпоставиме дека собитијата од повеста да се комплетно нетелеологизирани, дури и бесмислени. Но, актот на целесообразноста на историската мена започнува со наративаното структурирање. Тоа подразбира избор, селекција и впрегнување на раскажувачките структури во името и преку телосот на нашите сегашни, ововремени, правни, политички, општествени, економски околности. Објаснувајќи си ги околностите на нашиот сегашен живот ја впрегнуваме приповедната сила на наративниот говорен акт како наша (о) смислица. На овој начин се исполнува идеологијата на историзациите на симболичките искуства. И, историското станува изведбен акт.

Но што е со суровиот историски факт!? Веројатно, такво нешто, во строга епистемолошка редуktivистичка смисла, не постои. Дали Илинденското востание е факт? Тоа е комплексен настан, многу повеќе од факт. Дали брадата на Сандански е факт? Да, но дали брадата на Сандански го објаснува расколот во МРО? Во историјата се развиени техники на претворање на сведоштвата во факти. Чистиот историски факт, и оној пронајдениот во прашливата историска архива, воопшто не е прочистен од наративната структура. Фактот во историографијата нема смисла и значење надвор од контекстот, а самиот процес на контекстуализација се врши од страна на историчарот како дел од процесот на толкување (интерпретација) на мноштвото неповрзани податоци во едно средено последователно конституирањето на смисла и историско значење за дадениот настан.

Нарација и историја

Ако се согласиме и ги прифатиме стојалиштата на корифеите на оваа мислење во филозофијата на историјата, тогаш мораме да си зададеме задача да одговориме како функционира, секако на структурно ниво, приповедното трансцидирање. Поточно, како

⁷ Кар, Халет Едвард, „Што е историјата? Култура, Скопје, 1990.

моштвото минати лични, социјални и културни искуства се врамуваат во целесообразна приповетка!? Каконаративноста и реторизацијата на историзациите ја овозможуваа идеолошката функција на историографијата!? Следејќи ја постмодерната традиција, а со тоа и уверувањето дека историското, а со тоа и самите историзации се приповедки доаѓаат до стојалиштето дека историскиот свет е еден вид привид. Но, не е вообичаена психолошка илузија, туку токму она што ќе го наречеме “трансцедентален привид”. Една идеологизирана, наративно дотерана, наменска конструкција од селектирани псевдо-настани. Меѓутоа, во оваа интерпретативна насока, се наметнува потребата од дообјаснување на идејата за трансцеденталните привиди. Под трансцедентален привид, иако зародено како ничеанско наследство, сепак нема да подразбираме само илузијата на една есхатолошка привидна перспектива на религиската социолошка приповетка (привидот на Второто доаѓање, привидот на нирваната или привидот на хтонските подземни и постсмртни светови), туку неверојатно комплексни раскажувачки, артикулирани, ретроспективни над-перспективи кои функционираат како трансцедентални означители кои ја даваат смислата и значењето на историското мноштво за едно политичко «НИЕ». Трансцеденталниот привид за разлика од психолошката илузија, ја дава смислата и значењето на оној кој привидот ги при-вид-ува. Оттука, трансцеденталните привиди остваруваат, носат си себе, или овозможуваат конструирање на трансцедентална смисла како форма на легитимирање, форма на успокојување, форма на осмислување на сепството, како форма на идентитетско закотвување.

Кога едно колективно сепство сака да раскажува (наративно-исторички да артикулира) и себе си да се целесообрази со раскажаната структура, тогаш тоа сепство ползува (или себе-си-се-за-себува) трансцедентален означител. Така, историското станува сликокаж на идеолошкото и идентитетското. Трансцеденталниот означител легитимира. Затоа наративната историја како трансцедентален привид кој означува идеолошко – идентитетска смисла секогаш не е ништо друго освен една голема приказна.

Заклучно согледување: кон идејата за еманципација

Меѓутоа, големите приказни, особено големите историски приказни се секогаш управувани од една прилично неспорна идеја. Таа идеја е идејата за еманципација. Големите приказни ги суредуваат хаотичните настани од едно-по-другоста и едно-до-другоста од **новестието** и ги конституираат трансцеденталните означители само и единствено како носители на идејата за една **еманципација**. Со пример е појасно: христијанството како приказна за искупувањето од Адамовиот грев е приказна за еманципацијата, социјализмот како приказна за надминување на отуѓувањето и класните разлики е приказна за еманципацијата, национализмот како приказна, врзан за националната историографија, секогаш е приказна за некаква еманципација, капитализмот како приказна сузбивање на сиромаштијата преку технолошки и индустриски развој е приказна за еманципација, па и самата филозофија, како автореферентна приказна за духот, секогаш е приказна за неговата еманципација. Идејата за еманципацијата го суредува во едното друго и едното друго - во контигвитет на еден наративен распоред - самото повестие. Па затоа, историскиот свет е приказна (наративен распоред). Етимологијата на англискиот јазик убаво го сведочи тоа. (his - [s]tory = негова приказна). Сукцесијата, симултанитетот и контигвитетот на мноштвото настани е овозможено, токму кантовски, од Идејата за еманципацијата. Таа идеја го создава **континуитетот**, поточно самиот историскиот свет. Во историскиот свет се создава политичкото «ние». Политичкото «ние» е она кое е мисли, живее и го трпи континуитетот или дисконтинуитетот на настаните суредени под те(р)кот на Идејата за еманципација. Што е политичкото «ние»? **Заедница на субјекти која не постои независно од Идејата за историска еманципација.**

Политичкото «ние» мора да овладее со зборот и со смислата. Тоа мора да владее со наративниот распоред и со моќта на раскажувачот за да се самодржи. Политичкото «ние» кое не може да раскажува, кое не може да креира наративни распореди, кое не може да се еманципира преку конструирани континууми на контигвитет на настаните од хроничката на неговиот простор, тоа не може ни да постои. Секоја еманципација на «ние» е самоодредувачка и себеветувачка иднина. Меѓутоа политичкото «ние» има природен порив за себелегитимирање.

Историјата е дисциплина на легитимирањето. Во ова се состои нејзината идеолошка природа. Да се биде легитимен, да се има смисла - значи да се биде раскажан, да се биде историзиран. Приказната е самиот авторитет на политичкото «ние».

Референци:

1. **Daddow, Oliver.** "Exploding history: Hayden White on disciplinization", *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, 1470-1154, Volume 12, Issue 1, 41-58, 2008.
2. **Megill, Allan and Donald N. McCloskey,** "Rhetoric in History" in: *Rhetoric of the Human Science*, The University of Wisconsin Press, 1978, 221-238.
3. Петреска, Даринка и Ачковска Виолета, Осознавање на историјата, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2007.
4. **Ricoeur, Paul.** *History and Truth*, Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1965
5. Кар, Халет Едвард, Што е историјата? Култура, Скопје, 1990.
6. Колингвуд, Робин Џорџ, Идејата за историјата. Култура, Скопје, 1997
7. **Vann, T. Richard** "Louis Mink's Linguistic Turn". *History and Theory* 26 (1): 1-14, 1987.
8. **White, Hayden,** "The Historical Text as Literary Artifact," in *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, 1978.
9. **White, Hayden,** *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. 1973.

Dr. sc. Marija Jović, ravnateljica
 Gradska knjižnica „Don Mihovil Pavlinović“
marijajovic2000@yahoo.com
gradska.knjiznica.imotski@st.t-com.hr

316.723-021.463:316.647.5(497.6)

IDENTITETSKE RAZLIKE KAO PREDNOST (MULTI)KULTURALNOG DIJALOGA

IDENTITY DIFFERENCES AS AN ADVANTAGE (MULTI) CULTURAL DIALOGUE

Sažetak: Sva kulturno različita društva suočavaju se danas s pitanjima multikulturalizma, bez obzira priznaju li ga relevantnom političkom agendom ili službenom politikom. One više ne mogu izbjeći konfliktne zahtjeve društvenih grupa s formiranim posebnim identitetima i kulturnim praksama, koje više ili manje odudaraju od dominantnih kulturnih obrazaca.

Na zdravorazumskoj razini, razini običnog mnijenja i svakodnevnog govora, pojam identiteta rabi se u dvama značenjima. Za dvije različite stvari (primjerice dva naroda). O nekom čovjeku koji prolazi pored nas može se reći da je identičan onomu koga smo jučer primjetili u drugačijoj odjeći. Stoga se i kaže da se problem osobnog identiteta očituje kao „problem numeričkog identiteta jedne te iste osobe tijekom vremena i njime uvjetovanih promjena.“

Ključne riječi: društvo, identitet, multikulturalizma, dijalog, posebnost.

Summary: All culturally different societies are faced today with issues of multiculturalism, whether you admit it relevant political agenda or official policy. They can no longer avoid the conflicting demands of social groups are formed with the specific identities and cultural practices, which are more or less at odds with the dominant cultural forms.

On zdravorazumskoj level, the level of ordinary opinion and everyday parlance, the term identity is used in two senses. For two different things (for example, two people). About a man who passes by us can be said to be identical to that which we noticed yesterday in a different outfit. Therefore it is said that the problem of personal identity is manifested as a “problem of the numerical identity of one and the same person over time, and it controlled changes.”

Keywords: society, identity, multiculturalism, dialogue, uniqueness.

UVOD

Kontaktirajući s diplomatskim predstavništvima u BiH stekao se dojam kako diplomati nemaju posve jasnu sliku o prednostima multikulturalizma u toj zemlji. Kako se ipak ne bi stvorila pogrešna slika o nepoznavanju vlastite povijesti, definiran je zadatak rada koji treba nedvosmisleno odgovoriti na pitanje kolika je i kakva trenutna situacija na tom području. Realna slika stanja poslužiti će za uspješno obavljanje ostalih zadataka rada.

Na zdravorazumskoj razini, razini običnog mnijenja i svakodnevnog govora, pojam identiteta rabi se u dvama značenjima. Za dvije različite stvari (primjerice dva naroda). O nekom čovjeku koji prolazi pored nas može se reći da je identičan onomu koga smo jučer primjetili u drugačijoj odjeći. Stoga se i kaže da se problem osobnog identiteta očituje kao „problem numeričkog identiteta jedne te iste osobe tijekom vremena i njime uvjetovanih promjena (Kalanj, 2008:13)

Ekonomsku, političku i medijsku globalizaciju svijeta omogućile se između ostaloga velike medijske kuće. One kupuju male medije, i ujedinjuju ih u svoja carstva. Primjerice CNN koji se

prikazuje na ovim prostorima dostupan je svakome tko ima tv, te ulaze u kuće sa svojim programima. Globalni mediji i globalno komuniciranje je doslovno preko granica vlastitog prostora. Globalni mediji uzrokuju tako i globalizaciju kulture. Običaji, mišljenja, način života, glazba, gastronomija drugih dalekih zemalja, ulazi u živote ljudi kojima je dotad sve to bilo nepoznato.

Ipak, uvijek najbolje poznamo stanje i situacije područja kojim se bavimo. Cijeli rad stoga je i zasnovan na primjerima ponašanja djelovanja BiH u procesu eventualnog pristupanja Uniji, a što bi moglo biti od koristi u predpristupnim pregovorima i ostalim zemljama u regiji.

1. Identitet u BiH

Fragmentacija starih klasa i prosječno bogaćenje odavali su dojam da jednakost napreduje, ali pojavile su se sve brojnije i sve nijansiranije nove nejednakosti. Socijalna država, koja je svim građanima trebala osigurati minimalno blagostanje, stvorila je nejednakost u pristupima sredstvima. Informacija postaje odlučujuć adut za pronalazak najbolje škole ili najbolje bolnice. Društveno raslojavanje u gradovima, povećano je u gotovo svim zemljama.

Ako se „opasne“ četvrti europskih gradova ne mogu usporediti s američkim getima, pogoršavanje njihovog stanja zadnjih se godina skandalozno pojačalo. (Mendras, 2004: 145).

Pojava globalizacije i „nametanje“ identiteta jednog naroda nad drugim značajno je vidljivo i putem jezika.

U New Yorku primjerice možemo vidjeti koncept miješanja kultura: različite kulture žive jedna pored druge. Neke etničke grupe izmiješale su se među sobom, druge opstaju izolirane (žive u različitim dijelovima grada, govore različitim jezicima i imaju različite tradicije), a sve zajedno skupljene iz cijeloga svijeta, spajaju se na temelju nekih općih zakona i na temelju zajedničkog jezika (lingua franca je engleski jezik) (usp., Kerim, 2007:191).

Kolonizacija i osvajanje tijekom su povijesti uvijek vodili tomu da je jedna grupa nametala uporabu jezika drugoj kako bi je pripojila sebi ili iskoristila. Tu su Appel i Muysken (1987) posve u pravu kad tvrde da se politička povijest svijeta može lako ispričovijedati u kategorijama jezičnih doticaja i sukoba. (Wright, 2010:6).

Pristup odgovorima na zajedničku bit ljudskog jezika u započinjućem dobu pretpostavlja isticanje pitanja o mnoštvenosti oblika suvremenog znanja, i to jednako iz perspektiva ideologija i tradicije.

Na primjeru tolerancije prelama se sva složenost te zadaće. Razlika u moći i statusu dovodi do borbe moćnije grupe da očuva tu razliku i slabije grupe da kolektivno ili pojedinačno poboljša svoj položaj. Slabija grupa iskazuje veću tolerantnost ka unutrašnjem napredovanju ili prihvaća svoj podređeni položaj sa paralelnim razvijanjem kompenzacijske grupne identifikacije, npr. Putem isticanja svoje kulture i tradicije ili društvenog nadmetanja.

Čuvajući identitet i inzistirajući na posebnosti, a opet poštujući multietničnost vlastite zemlje obogaćuje se i zajednicu europskih naroda. Sve to najlakše je provoditi putem turizma.

Nasljeđe romantizma u 19. stoljeću idealiziralo je Južne Slavene. Europski romantičari (Herder, Goethe, Grimm) otkrili su južnoslavenske narodne balade. Neiskvareni seotski život u zadrugama bio je idealiziran. Za romantičarev je um južnoslavenski seotski život predstavljao idiličnu harmoniju za razliku od sofisticirane Europe. (Hodge, Grbin, 1998:31).

1.1. Perspektive BiH kroz duh tolerancije

S obzirom da smo svjesni turističkoga potencijala BiH, ne možemo ni o čemu drugome govoriti osim o perspektivama turizma kroz kulturne različitosti kao posebnosti i dalje. Diplomaciji, naime, kao djelatnosti kojoj je itekako povjereno očuvanje i promicanje identiteta vlastite zemlje u svijetu, BiH kao poznata destinacija može biti od velike koristi.

R. Dobro, P. Župan Rusković i M. Čivljak u svome djelu *Menadžment turističke destinacije* turističku destinaciju definiraju kao prostornu jedinicu koja svojim komplementarnim turističkim sadržajima odgovara zanimanju jednoga ili više segmenata turističkih korisnika, pri čemu se traži njezina dovoljna privlačna snaga i odgovarajuća opremljenost za dolazak i boravak turista. Taj prostor, smatraju oni,

mora raspolagati ponudom koja će zadovoljiti zahtjeve posjetitelja, u pravilu vrlo heterogenih po dobi, nacionalnosti, socijalnim ili profesionalnom statusu i drugom. (Dobre, Župan Rusković, Čivljak, 2004:9)

Mnoge zemlje svoj politički, a time i gospodarski potencijal vide upravo u toleranciji i prihvaćanju različitosti. Javnosti se ponekad čini kako su vlade čak i previše popustljive prema središtima moći Bruxellesu i Luksemburgu, što se često naziva euroskepticizam, naročito raširenu pojavu u zemljama koje se nalaze u procesu predpristupnih pregovora. Čini se da je pojam „euroskepticizam“ ušao u britanski politički i novinarski riječnik sredinom osamdesetih godina 20. stoljeća. Oxford English Dictionary, koji pojam „euroskeptik“ definira kao „osobu koja nije oduševljena povećanjem ovlasti Europske unije“, daje citat iz članka časopisa The Times iz lipnja 1986. kao najraniju referencu o uporabi tog pojma. (Harmsen, Spiering, 2007:13)

U drugim primjerice turističkim prilikama tolerancija i prihvaćanje različitosti malo kome se ne može svidjeti, te mu biti itekakav argument da se u tu zemlju vraća te da tu zemlju i narod te zemlje percipira na pozitivan način.

U jednoj od reportaža po svijetu, Jonathan Aitken opisuje zoran primjer tolerancije: „Na crkvi iz sedmoga stoljeća Mar Sarkis s dubokim pogledom na Maaloula klanac, seotski svećenik pozdravio je naše grupe rekavši *Očenaš* na tome istom aramejskome jeziku. Izvanredan je to primjer kontinuiteta sa Sirijom i Bizantskom baštinom.“ (Aitken, 2009:58)

Nakon rušenja Berlinskog zida, od istočnoeuropskih zemalja jedna od životnijih smatrana je upravo BiH.

Odnosi subjekata u međunarodnom poretku mogu biti uređeni i poboljšani temeljem šire primjene međunarodnog prava, unapređenjem sistema kolektivne sigurnosti putem međunarodnih sigurnosnih organizacija, povećanjem međunarodne trgovine i prihvaćanjem demokratskih načela razvijenog Zapada. (Čehulić, 2003:30).

1.1.1. Važnost suradnje

Vraćajući se na bit teme s početka rada, pokušali smo utvrditi postojanje suradnje triju vlada, koji predstavljaju tri entiteta u BiH. U kojoj mjeri je ta suradnja donijela rezultate, svi obuhvaćeni ispitanici odgovorili su potvrdno. Razlozi suradnje koje su navodili, su isticanja vlastitog identiteta te razmjena korisnih iskustava.

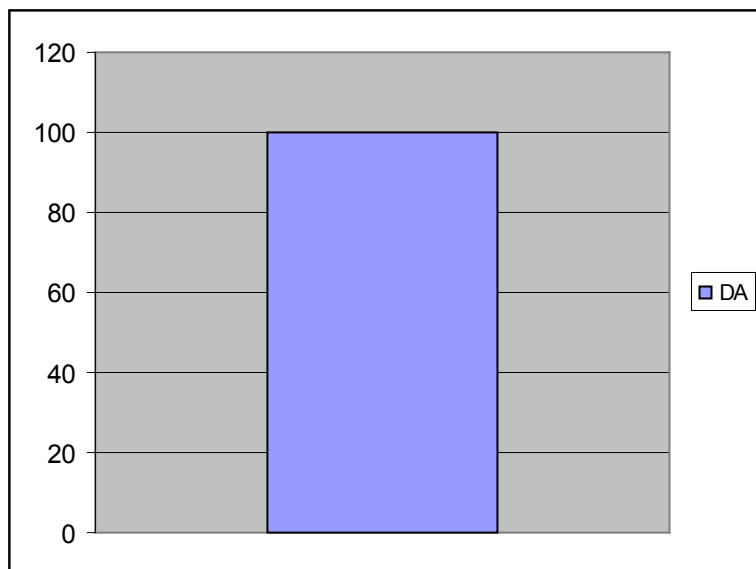
Osim odgovora na ova pitanja, zadatak je utvrdio obveze i odgovornosti državnika u uspostavljanju i održavanju veza. Većina njih dakle prihvaća odgovornost i suradnju. Savjeti stručnih službi te permanentna komunikacija na relaciji diplomacija-državni službenici, u budućnosti bi trebale polučiti rezultate.

Tablica 1. Suradnja državnih službenika triju vlada

	Frekvencija	Postotak	Postotak valjanih	Kumulativni postotak
Da	70	100,0	100,0	100,0

Izvor: Podaci dobiveni anketnim upitnikom

Grafikon 1. Suradnja državnih službenika triju vlada

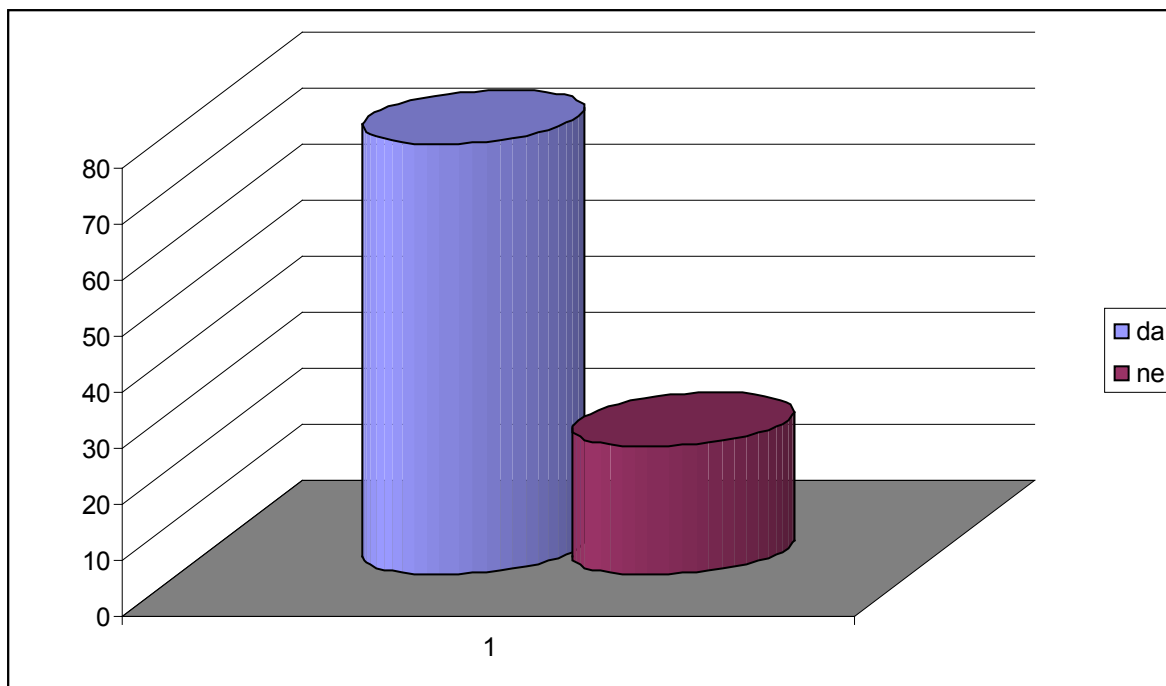
Umjesto zaključka

Tablica 2. Da li suradnja doprinosi prosperitetu zemlje

	Frekvencija	Postotak	Postotak valjanih	Kumulativni postotak
DA	54	77,1	77,1	77,1
NE	16	22,9	22,9	100,0
Svega	70	100,0	100,0	

Izvor: Podaci dobiveni anketnim upitnikom

Grafikon 2. Da li suradnja doprinosi prosperitetu zemlje

Možemo zaključiti kako je svijest o kvalitetnoj i transparentnoj suradnji posljednjih godina

prisutna, a što svakako pridonosi unapređenju pozitivnog identiteta zemlje. U odgovorima ispitanici su vlastiti stav, pojašnjavali upravo podizanjem kvalitete življenja.

Europa je nadsvođena – Od Kaliningrada na sjeveru preko Kavkaza i središnje Azije, do Balkana – lukom opasnosti i nestabilnosti. Moramo izići na kraj s tom opasnošću te otkloniti tu nestabilnost. U državama na Balkanu pružamo nagovještaj koherentnijega, dugoročnijega pristupa u sklopu kojega pokušavamo iskoristiti sva golem sredstva Europske unije, postavljajući ih kao podršku našoj politici. Mi smo (...) ono što je Winston Churchill nezaboravno nazvao „snaga mira“. (Patten, 2003:154). Hoćemo li uspjeti li ne, ključni je ispit naše zajedničke vanjske i sigurnosne politike, naše sposobnosti da izgradimo stabilnost izvan naših granica i u našem neposrednom susjedstvu. Čuvajući vlastitu posebnost i identitet, nikoga ne ugrožavamo.

Literatura:

1. Čehulić, L. (2003) *Euroatlantizam*, Zagreb, Politička kultura.
2. Dobre, R., Župan Rusković, P., Čivljak, M. (2004) *Menadžment turističke destinacije*, Šibenik, Visoka škola za turistički menadžment.
3. Hodge, C., Grbin, M. (1998) *Europa i nacionalizam. Nacionalni identitet naspram nacionalnoj netrpeljivosti*, Zagreb, Durieux.
4. Kalanj, R. (2008) *Modernizacija i identitet*, Zagreb, Politička kultura.
5. Kerim, S. (2007) *Balkan, Europa i UN, mostovi prema budućnosti*, Zagreb, Prometej.
6. Mendras, H. (2004) *Europa i Europljani. Sociologija Zapadne Europe*, Zagreb, Masmedia.
7. Wright, S. (2010) *Jezična politika i jezično planiranje. Od nacionalizma do globalizacije*, Zagreb, Politička misao.

Članci i poglavlja u knjizi:

9. Aitken, J. (2009) "Antiquities diplomacy", *The american spectator*, New York, str. 47- 58.
10. Harmsen, R., Spiering, M. (2007) Euroskepticizam i evolucija europske političke rasprave. *Euroskepticizam*, Zagreb, CPI, str. 11-30.
11. Patten, C. (2003) Strategija EU prema državama na Balkanu. Govor Chrisa Pattena, *Europa 2020. Scenariji promišljanja budućnosti EU i jugoistočne Europe*, Zagreb, CPI, str. 142-155.

Проф. д-р Каменко М. Марковић

75.034.7(492)

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет, Катедра за историју уметности
Милена Савић
дипломирани вајар, „Средња школа“ - Звечан

О РЕМБРАНТОВОЈ СЛИЦИ КВИНТ ФАБИЈЕ МАКСИМ

Абстракт: У овом раду се говори о Рембрантовом делу Квинт Фабије Максим, по сразмерама једној од његових највећих слика, о којој шира јавност ништа не зна. Слика је купљена 1931. године и од тада се, све до осамдесетих година XX века налазила у Краљевском двору на Дедињу. Тих година Јосип Броз Тито поклонио је ово платно Јосипу Врховцу.

Кључне речи: Рембрант ван Рајн, Квинт Фабије Максим, слика, 1931, Краљевски двор, Дедиње, Београд.

ABOUT ONE OF REMBRANDT'S PAINTINGS- FABIVS MAXIMUS

Abstract: This paper discusses one of Rembrandt's works-Quintus Fabius Maximus- in proportion, one of his greatest paintings, the general public does not know of. The painting was purchased in 1931 and since then, until the eighties, was dwelling in the Royal Palace in Dedinje in Belgrade. At that time, Josip Broz Tito gave this painting to Joseph Vrhovec.

Key words: Rembrandt van Rijn, Fabius Maximus, painting, 1931, the Royal Palace, Dedinje, Belgrade.

Највећи холандски сликар и један од највећих у историји уметности Рембрант Харменс ван Рајн рођен је у универзитетском граду Лајдену 15. јула 1606. године. Његов отац, Хармен Хертис, био је млинар, и сувласник ветрењаче „Рајнас“ која је производила слад, основни састојак пива. Његова мати Нејлдхен (Корнелија) Вилемсдр ван Зајтбрук била је пекарева кћи. Породица је бар четири генерације поседовала млин на Рајни и вероватно је добила презиме Ван Рајн по холандском називу те реке. Имали су деветоро деце, од којих је двоје умрло у раном детињству, а Рембрант је био њихово претпоследње дете. „Рембранта су родитељи послали у седмој години живота у месну латинску школу, што показује да су сматрали да он обећава више но што је било уобичајено, јер су своје друге синове послали на занат.“¹

Пошто је завршио школу, Рембрант се 20. маја 1620. године уписао на лајденски универзитет. Али већ почетком 1621. године, он је напустио универзитет и постао ученик лајденског сликара Јакоба Исаксона ван Сваненбурха. У радионици овог осредњег сликара, који је је боравио у Италији од 1600. до 1617. године, радећи у Венецији, Риму и Напуљу, Рембрант је остао све до 1624. године. Његов нови учитељ Питер Ластман (1583-1633) је такође радио у Италији, његове су поиталијањене слике, обично малих димензија, драматичне скоро до гротескности, али често обилују и раскошним бојама. „Ластманове минијатурне барокне сцене, Каравађо у малом, извршиле су свој утицај на Рембранта.“² Тај избор је значајан јер открива да је Рембрант желео да постане сликар „историје“ - односно библијских, историјских и митолошких тема, што је била Ластманова специјалност.

Дубок и свестран реалиста - мислилац, Рембрант се није задовољио да кроз своју уметност прикаже само површну друштвену реалност материје; он је желео да уђе у њену суштину и да јој уметношћу преда једну вечну и непроменљиву реалну вредност. Код њега боја не постаје само средство већ саставни део материје која кроз њу почиње да зрачи својим сопственим

1 Боб Хик, Рембрант (његов живот, дело и време), Младинска књига, Љубљана, 1972, стр. 18.

2 Мајкл Леви, Историја сликарства (од Ђота до Сезана), Југославија, Београд, 1975, стр. 196.

животом. Он је сликао техником светло - тамно, али, за разлику од Каравађа који је тиме постигао само пластичност облика, код њега су и најдубља сенка као и најсветлија површина сликане с подједнако живим бојама. Сви његови предмети су натопљени у неку нарочиту светлост која насликаној материји даје посебну животну снагу.

Рембрант је оставио око 600 слика и 300 бакрореза у којима је углавном обрађивао сцене из живота сиромашних слојева холандског друштва. У многобројним аутопортретима из тога доба он студира сваки душевни покрет човека и труди се да кроз његову обичну, свакодневну физиономију проникне у суштину психичких збивања која се крију од друштва. Данас свака од његових слика представља уметничку драгоценост.

КВИНТ ФАБИЈЕ МАКСИМ

У време кад је сликао ово платно (179x197 cm.), Рембрант више није био онај самозадовољни млади човек који је онако радознано стајао пред огледалом и са нескривеним самољубљем и самоувереношћу сликао себе самог. Још од 1642, кад је изазвао узбуну својом грандиозном „Ноћном стражом“³ и кад је умрла његова жена Саскија, Рембрант је почео да све мање води рачуна о другом свету и да све безобзирније афирмише свој лични живот, који се није састојао само од рада и благостања него и од порока и ћуди. Он је 1653. већ увелико био везан са својом служавком Хендрикје Стофелс, коју је волео и сликао као и пре ње своју венчану жену, и све више се одавао спекулацијама са уметничким предметима и са новцем, никога не штедећи у исказивању својих смелих уверења и у свом јетком сарказму. Кад човек има такву природу и кад води такав живот, сукоби са околином су неизбежни. Довољно је бацити један поглед на Рембрантове аутопортрете који су настали између 1650. и 1655. године и упоредити их са ранијим, па видети шта је живот начинио од њега: то није, чини се, исти човек, тај подбули и угојени сабрат Карамазових и онај негдањи ведри младић са перјаницом за шеширом. (Рембрант као официр, око 1634. Приватна збирка, Париз).“⁴

„Кад је започео 1653. године слику Квинт Фабије Максим Рембрант је поседовао огромно занатско искуство. Његово доба младости, кад је, још сав у традицији својих предходника, неговао глатку фактуру, било је далеко за њим. Он је био пребродило и период академског натурализма, праћеног бруталним контрастима светлости и сенки. Око 1650. он почиње занавек напуштати своју дотадашњу палету, која је каткад знала бити скоро деколорисана и монохрома, и стварати сасвим личан, богат и дубок колорит на бази златних, црвенкастих и сивих боја, које имају племенитост и сјај драгог камења.“⁵ Кад је завршена ова слика не можемо бити потпуно сигурни јер се последња бројка на сигнатури лоше види. Наиме, нисмо сигурни да је реч о броју три или пет. Судећи по сликарским поступцима, сва је прилика да је слика завршена 1653. године.

Садржај за ову своју велику композицију Рембрант је нашао, или су му други нашли, у Ливијевом делу *Ab urbe condita* (lib, XXIV, cap. 44, 9) или у делу *Factorum et dictorum memorabilium libri* Валерија Максима (Lib II, cap. II, 4). Реч је о једном класичном примеру поштовања власти и ауторитета.

У једном логору код Суесе, ван градских зидова, млади римски конзул Квинт Фабије Максим дочекује свога оца, кога Сенат шаље с порукама, и заповеда му да сјаши с коња и ода дужно поштовање једном конзулу и онда кад је тај конзул његов син, - на шта стари отац одговара: „Не омаловажавам ја, сине, твоју велику власт, него сам само хтео да те искушам да ли знаш поступати као конзул: знам ја колико треба волети отаџбину и разумем да јавне установе треба више поштовати од приватних.“

„С формалног становишта, тема је за Рембранта доста ретка. Изразити портретист и сликар библијских сцена и људи, Рембрант је само по изузетку сликао личности и догађаје из римске и грчке митологије. И не само тема, него је и фигура централне личности ретка за овог сликара. Квинт Фабије Максим је постављен у средину композиције снажније можда него иједна друга личност Рембрантова, и не само што је на њега сручена безмало сва јарка светлост којом је сликар располагао, тако да је млади конзул скоро изолован и да сви други људи и сви други предмети остају у позадини и готово у мраку, него је Квинт Фабију Максиму Рембрант дао једну

3 Службени назив ове слике је Чета капетана Франса Банинга Кока (Ријксмузеј, Амстердам).

4 Каменко М. Марковић, Месечев траг, „Филип Вишњић“, Шид, 1994, стр. 29.

5 Исто, стр. 26.

сасвим идеалну фигуру младог човека и, поврх тога, поноситог римског конзула, чији су израз и држање пуни достојанства и самопоуздања. Мало је Рембрантових слика на којима се може наћи нешто слично.”⁶

„Овај мајстор са којим је холандска уметност достиже врхунац и који спада у ону најужу групу генија које је човечанство дало у уметности уопште, - уистини је био најмање холандски од свих холандских уметника. У својој грађанској и протестантској средини, која је тражила и створила строго реалистичку уметност у смислу имитативности и везаности за свакидашњу стварност, Рембрант је био халуцинантни визионар, занесени песник и сањалица, који се инспирисао оним чиме се у то време ретко ко у тој земљи пословних трговаца присно занимао: старим легендама, библијским патосом, илустровањем јеванђеља.”⁷

Слику је личним средствима купио кнез Павле Карађорђевић и, она је одмах постала део блага Краљевског двора на Дедињу. О томе да се Рембрантова слика Квинт Фабије Максим налази у Београду, јавност је сазнала тек 1941. године. Наиме, у Берлину је 12. и 13. марта одржана јавна продаја уметничких слика којом је руководио Ханс В. Ланге. Када је на аукцији продата Рембрантова студија са слику Квинт фабије Максим, Ланге је обелоданио да се слика налази у Београду,⁸ у Белом двору на Дедињу.⁹ Ово сликарско ремек-дело, поклатио је председник СФРЈ Јосип Броз Тито хрватском политичару Јосипу Врховцу.¹⁰

Литература

1. Bob Hik, *Rembrandt (njegov život, delo i vreme)*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1972.
2. Majkl Levi, *Istorija slikarstva (od Djota do Sezana)*, Jugoslavija, Beograd, 1975.
3. Каменко М. Марковић, Месечев траг, „Филип Вишњић,” Шид, 1994.
4. Kamenko M. Marković, *Od Karavadja do Brankušija*, Linija print, Niš, 2013. (izdanje drugo).
5. Kamenko M. Marković, *O slikarima i druge priče*, Sitoprint plus, Niš, 2010. (izdanje treće).
6. Kamenko M. Marković, *O slikarstvu, slikama i slikarima*, „Filip Višnjić,” Niš, 2004
7. Каменко М. Марковић, Благо Белог двора, у: „Градина,”- Ниш, Нишки културни центар, бр. 33, 1998, стр. 147.

6 Каменко М. Марковић, Од Каравађа до Бранкушија, Линија принт- Ниш, 2013, стр. 159.(издање друго).

7 Исто, стр. 161.

8 Уметнички преглед, Музеј кнеза Павла, Београд, бр. 3, 1941, стр. 95.

9 Градњу Белог двора на Дедињу започео је 1934. приватним средствима краљ Александар I, са жељом да направи резиденцију за своје синове (престолонаследника Петра II, краљевића Томислава и краљевића Андреја), али није доживео да види завршетак радова, убијен је у Марсељу, 9. октобра 1934. године. Изградњу двора довршио је кнез Павле и опремио га вредним уметничким делима. Ту су се налазиле три слике Рембранта ван Рајна, две слике Николе Пусена, по једно дело Антонија Канелета, Ричарда Бонингтона, Паола Веронезеа, Јана Бројгела, Пеђе Милосављевића, Миће Поповић, Паје Јовановића... Од скулптора ту су Иван Мештровић и Ристо Стијовић.

Од Рембрантових слика у Белом двору се налази још само Човек са флаутом. Портрет малог дечака је поклатио Едварду Кардељу, а Квинт Фабије Максим, Јосипу Врховцу. Дародавац је Јосип Броз. О томе не постоји никакав писани траг. Треба имати на уму чињеницу да списак имовине Белог двора није начињен у периоду од 1945. до 4. маја 1980. године. Дакле, имовином Белог двора суверено је господарио Јосип Броз (1892-1980).

Посебну вредност у Белом двору представља уникатни сервис из чувене мануфактуре Севр (Француска). Кнез Павле је купио овај сервис 1932. године посредством Шарпантјеа, познатог париског трговца уметницама (сервис је раније био власништво грофа Артоа). Погледати: Каменко М. Марковић, Благо Белог двора, у: „Градина,” Ниш, Нишки културни центар, бр. 33, 1998, стр. 147.

10 Јосип Врховец (1926-2006) је добио слику на поклон у доба док је обављао послове савезног секретара за иностране послове (1978-1982).

КУЛТУРАТА, ИДЕНТИТЕТОТ (КУЛТУРЕН, ТРАНСКУЛТУРЕН, МУЛТИКУЛТУРЕН) И ВРЕДНОСИТЕ

CULTURE, IDENTITY (CULTURAL, TRANSCULTURAL, MULTI- CULTURAL) AND VALUES

Апстракт: Во овој труд ќе стане збор за предизвиците со кои се соочува теоретската мисла и пракса, во балканските и поголемиот број на Европски држави во врска со градењето на политиката на мултикултурализмот. Иако е културализмот сложен феномен кој подразбира ускладување на многу општествени разлики, во пракса, во нашата држава, како и пошироко на Балканот тој како да се сведува на утврдување на идентитетот и признавањето на правата на етно-културните малцинства. Додека во делови од регионалната средина на нашето опкружување и политиката која тие ја спроведуваат, (Грција, Албанија и Бугарија) мултикултурализмот наоѓа на отпор и поголеми препреки кои го успоруваат и оневозможуваат неговото унапредување. Сеуште како да е присутен конзервативизмот, изразен преку стравот дека транскултурните и мултикултурните релации ќе ги загрозат поголемите нации со тоа што ќе им се зголемат правата на етно-културните малцинства.

Клучни зборови: мултикултурализам, етно-културни малцинства, културен идентитет.

Abstract: This paper will focus on the challenges facing the theoretical thought and practice in the Balkans and most European countries regarding the building of the policy of multiculturalism. Although culturalism is a complex phenomenon that involves the harmonization of many social differences, in practice, in our country, and the Balkans as he comes down to the determination of the identity and recognition of the rights of ethnic and cultural minorities. While parts of the regional environment of our environment and the policies they implement, (Greece, Albania and Bulgaria) multiculturalism is the resistance and major obstacles that slow down and hinder his promotion. Still like to present conservatism expressed through fear that transcultural and multicultural relations will jeopardize major nations that will increase the rights of ethnic and cultural minorities.

Key words: multiculturalism, ethno-cultural minorities, cultural identity.

Минуваме низ втроата деценија од 21 век. Живееме во општества со висока стапка на техничко-технолошки развој кој подразбира компјутеризација, дигитализација, автоматизација во процесот на производството, но исто така едно од најсилните обележја на овој век е и афирмирањето на политиката на мултикултуралноста и градење на културни вредности. Мултикултурализмот се третира како форум за ускладување на многу општествени разлики во културата на разни етнички групи, но многу често се поставува прашање како се препознава и толкува кај нас, во оделни Балкански земји и пошироко.

Република Македонија е една од Балканските држави во која долговековно е присутна мултиетничката структура на населението. Тоа често доведувало до проблеми кои по правило се поврзувале со повеќерелигиските влијанија како доминантен елемент на традиционалната култура. Секако, согласно на демократизацијата на општествено политичките процеси пропишани со Уставот од 1991 год. Р. Македонија на сите граѓани кои што живеат на нејзината територија, им ги нуди сите права и слободи кои ги има и мнозинското население во државата. Право на школување, информирање, службена комуникација на мајчин јазик, како и заштита на културните добра и идентитетот на припадниците на малцинските заедници. Всушност, овие права се третираат како цивилизациски минимум и услов за опстанок на секоја етно-културна група. Во таа смисла насочена е цела правна легислатива на меѓународните организации, како што се Совет на Европа и ОПСЕ за воспоставување на политички и правни стандарди

кои државите треба да ги имплементираат во националната легислатива и пракса. Доколку го анализираме овој рам на вака поставената база на политичко правни норми во Централна и Југоисточна Европа со помош на институциите дури и можеме да заклучиме дека како да нема повеќе простор за национализам, ксенофобија и пракса на затварање на етничките групи до степен на сегрегација. Но иако, државите во регионот го прифатија предизвикот дека праксата на асимилација на етно-културните малцинства ќе ја заменат со мултикултурализам чии цели би требало да бидат слобода на личноста, транскултурни и мултикултурни вредности кои ќе го заштитат колективниот идентитет, сепак во пракса ова коко да не се реализира во вистинска смисла на зборот и проблемите на припадниците на етно-културните малцинства сеуште се присутни кога повеќе кога помалку. Дека е тоа навистина така уште еднаш се потврди преку војната во бившите југословенски простори (Србија, Босна и Хрватска) каде се покажа до максимум етничката нетрпеливост, прогромот и антицивилизациските чинови на танатосот во фројдовска смисла на зборот. Од друга страсна во Р. Грција, Албанија и Бугарија припадниците на македонско-етничката група во 21 век, сеуште немаат можност да се самоизјаснат како припадници на својата национална група, поради ксенофобичноста, и преферирањето на мнозинската група во тие држави.

Значи, етницитетот како сеуште да представува завеса зад која се поставени најчесто сложени политички интереси во кои мултикултурализмот е само поим кој најчесто се сретнува во пишуваните документи за која е заинтересирана администрацијата на моќните Европски држави. Се чини дека најголемиот непријател на мултикултурноста кој често е посилен од нормативните стандарди со помош на кои овој концепт требаше да биде протуркан во пракса е антимултикултурализмот. Суштината на пораката на антикултурализмот упатува на сознанието дека моќните општества во Европските држави се плашат дека со прераспределбата на општествените добра и институционалните ресурси ќе им бидат дадени повеќе права на етно-културните малцинства. Во таа смисла политичките партии се плашат дека со распределбата на вредностите политичките мандати кои традиционално меѓу себе ги делеле ќе мора да ги вклучат и представниците на малцинставата за кои само декларативно се изјаснуваа.

Така се испоставува дека границата помеѓу “нас” и “нив” не само дека јасно е повлечена туку успешно се одржува што е очигледно од сегрегацијата на етничките малцинства. Прагмата покажува дека бројните обиди во теоријата не довеле до разрешување на Гордиевиот чвор создаден од нишки кои го сочинуваат ова прашање. Скепсата се повеќе расте во поглед на политиката на мултикултурноста мултирелигиозноста, мултиконфесионалноста и е се поприсутна во дневно политичките настани како на Балканот така и во поширокиот регион.

Во ова сисла културните, транскултурните и мултикултурните вредности како да се преобразуваат во содржини од типот *lar pur lar*.

Во прилог на текстот не можам да не го истакнам мислењето на Славој Жижек¹ кој ја критикува политиката на мултикултурноста во Европа и притоа истакнува дека, “автентичната политика на мултикултуралноста е сосема спротивна на калсичното определување- таа е всушност уметност на невозможното” При тоа мултикултурализмот како празна перспектива на европо-центричната равнодушност е во суштина, презир према секој кој е нешто поинаков од нас.

Да резимира, се додека не се одважат високите политички центри да воспостават рамотежа меѓу националното, етничкото, религиозното ние уште долго ќе талкаме во градењето на мултикултурното а присутноста на поделбата “ние” ;“тие” ќе се продлабочува. Идеолошкиот проблем на мултикултурното ќе не прати како сенка се додека во воспитно образовниот процес перманентно не се надминат предрасудите и стереотипите за припадниците на другите културни, религиозни и етнички содржини. Се чини дека само во системи каде профитот и економијата се приоритетни за субјектите, мултикултурното го надминува индивидуалното и се преобразува во транскултурна вредност што е подеднакво важна за припадниците на различните култури.

¹ (Славој Жижек. *Мултикултурализам, глобализација и нови сведски поредок, Нова српска политичка мисао* 2004)

ЛИТЕРАТУРА:

1. Lewis, Bernard, 2003. The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror. London: Phoenix
2. Rose, Flemming. 30 septetember 2005. Muhammeds ansigt (The Face of Muhammed)
3. Smit, Hazel. 2007. Diasporas in international conflict in Hazel Smith and Paul Stares
4. Todorov, Tzvetan, 2010. The Fear of Barbarians : Beyond the Clash of Civilization. Chicago, OL: University of Chicago Press.
5. Stefan, William. 1991. Diasporas in modern societies: myths of homeland and return. Diaspora, Vol. 1. No. 1: pp 83-99

Проф. д-р Каменко М. Марковић
Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет,
Катедра за историју уметности, kamenkom@sbb.rs

75.034.8(44)

О МАЛО ПОЗНАТОМ ЦРТЕЖУ ЖАН ОНОРЕ ФРАГОНАРА

ABOUT A DRAWING BY JEAN HONORE FRAGONAR

Апстракт: У овом раду се говори о једном широј јавности недовољно познатом цртежу Жан Оноре Фрагонара (1732-1806). Један од најзначајнијих ликовних стваралаца епохе рококоа у Француској, није на њега ставио ни потпис ни датум. Стилске карактеристике указују да је *Читање* (27,9 x 21) см., настао око 1750. године. Раскошни цртеж је већ неколико деценија понос Обласног уметничког музеја у Лос Анђелесу.

Кључне речи: Фрагонар, Рококо, Француска, *Читање*, цртеж, Лос Анђелес.

Summary: One of the most prolific and eminent French Rococo artists, Jean –Honore Fragonar (1732-1806), painted a large number of paintings showing images of naked luxurious beauties, gallant scenes and family life. Many of these, Fragonar did in several variants due to their content and visual artistic impression. Therefore, as such, they were widely popular and accepted by the times they were created in. He also did a considerable number of drawings characterized by a high level of technical perfection. Moreover, due to the way they were created in, they possess all the features of “an image.” One of them is called “The Reading” (District Art Museum, Los Angeles). A dark drawing on golden paper, showing an intimate scene of family life.

This masterpiece, a work of fine art, is unknown to the general and professional public. In truth, it was actually exhibited in Belgrade in 1983 (National Museum), as a part of a collection of Armand Hammer. However, that was all. Thanks to this work, the professional public has the opportunity to see the reproduction of this drawing – “the image”, and learn about this aspect of Fragonar’s creative activities.

Keywords: Fragonar, Rococo, French, Drawing, Brown lavirung, Antoine Watteau, Francois Boucher.

Жан Оноре Фрагонар (1732-1806.) спада међу највеће сликаре француског рококоа. Родио се у Грасу у Прованси. Отац му је био осредњи трговац, који је много спекулисао и материјално пропао, па је дошао у Париз да бар нешто сачува од свог иметка. У Паризу је изгубио све, па се млади Фрагонар, да би преживео, морао запослити код једног бележника, али на том послу није био вредан, па га је изгубио. Сликаство га је интересовало више од свега, па су га пријатељи породице одвели Франсоа Бушеу (1703-1770.), али он није хтео да прими почетника, па је на крају допао Жан Батист Симеон Шардену (1699-1779.).

Ту је припремао палету и помагао а јако мало сам радио, па је био незадовољан а ни Шарден њиме није био задовољан, те су се јако брзо растали. Оставши без посла обилазио је цркве и музеје и, студирајући старе мајсторе, радио одличне скице и цртеже. Када се после извесног времена поново обрео у Бушеовом атељеу и показао му своје радове, овај га је оберучке примио.

Иако му је већина слика тематски и садржином слична сликама Франсоа Бушеа, Жан Батист Греза (1725-1805.) и Жан Антоана Ватоа (1684-1721.), оне се по својим високим сликарским вредностима од њих одвајају.

Жан Оноре Фрагонар неизбежно води ка распадању рококо стила. Сlike као што је Риналдо и Армида разграђују чврст Бушеов свет новом снагом светлости која обасјава и

разара све површине.

Брзим и лаким потезима Фрагонар ствара лепршаву композицију у којој све као да је узбуђено. Фигуре су само бројне извијене црте, и оне се преплићу и сучељавају једна с другом у паперјастом пејзажу.

И поред веселог еротичног расположења постоји још један вид Фрагонарове уметности. Он је 1752. године добио Римску награду и неколико година је живео у Италији. Њена клима, вртови и стаје оставили су на њега дубок утисак.

Студирао је дела Венецијанаца, што га је сачувало од маниризма у који је западало савремено француско сликарство. У формирању Фрагонарове уметности велики утицај имало је сликарство Питера Паула Рубенса (1577-1640.) али и сликарство Рембранта ван Рајна (1606-1669.), Франса Халса (1580-1666.) и Јакоба ван Ројздала (1628/9 -1682.).

Али, и поред свих утицаја, Фраговарово сликарство је прожето француским духом и одражавало је сва колебања у Француској у другој половини XVIII века.

У своје доба највећи успех постигао је галантним сценама са лепотицама и купачицама. Иако Фрагонар, попут Бушеа, плаћа данак свом добу обузет женском лепотом, он то чини на динамичнији начин. Док је Буше, на пример, насликао Дијану готово замишљену при купању, Фрагонар ствара онај живахни и еротични приказ купачица које се преврћу и падају у воду. Чак и дрвеће као да је узнемирено овим изливима страсти, па је цела слика испуњена ведрином.

У Фрагонаровим композицијама, линије се увијају и спајају као љубавници. Љуљашка на којој је све, па чак и лишће које личи на чипкасто доње рубље, лукава еротска шала, која нас не сме навести на помисао да је живот у Француској осамнаестог века увек био тако весело или тако галантан.¹

Од својих савременика је био високоцењен и називан је "божанствени Фраго" али, када је избила револуција (1789), овај изразити сликар друштва које се рушило, избегао је гиљотину Жака Луја Давида (1748-1825).², који се свим својим ауторитетом заложиио у Конвенту за учитеља свога и учитеља и узора свих сликара онога времена.

Фрагонар се вратио у Париз, али новом друштву његово сликарство није одговарало. Понео је са собом слике које је спасио и она своја дела која је у доба своје славе продавао по баснословној цени, продавао је сада за неколико франака.

Поред слика Фрагонар је радио цртеже окером, сепијом, црвеном бојом и тушем а радио је и првокласне минијатуре.

Читање³ је Фрагонарово дело о којем шира јавност не зна ништа. Овај раскошни цртеж приказује госпођу Фрагонар како чита млађој сестри Маргарити Жерар. Госпођица Жерар која је дошла да живи код Фрагонарових после њиховог венчања, не само да је била сликарев ђак, него и његов омиљени модел. И једна и друга биле су изврсни минијатуристи, а Маргарита је за собом оставила одличан мали портрет уљем свог славног зета.

Овај цртеж некада је био део колекције Х. Валфердина (1795-1880.), колекције основане још за Фрагонарова живота. Валфердин се родио у Лангреу, граду у коме је рођен и Дидро и с њим заједно се дивиио Фрагонару. Био је лекар, а с времена на време бавио се и политиком. Али његова главна преокупација била је књижевност и уметност уопште а био је у могућности да прибави изузетну збирку цртежа својих омиљених сликара.

На цртежу Читање ухваћено је мирно присно расположење. Две сестре седе заједно, једна чита другој. Млађа је насликана с профила а њена богато набрана сукња заузима истакнуто место на цртежу. Старију видимо с леђа. Главе двеју жена нагнуте су једна ка другој као да су заједно заокупљене читањем.

Насупрот Фрагонаровим прослављеним радовима на тему љубави, породичне теме у његовом делу одражавају уживање које је француско друштво XVIII века налазило у интимном породичном животу. И ако је Фрагонарово дело огледало "сентименталности" његова доба, оно је остало слободно од социјалне пропаганде коју су подржавале присталице Револуције.

Мада је Жану Антоану Ватоу и Франсоа Бушеу, његовим савременицима, креда била

1 Уље на платну, 73 x 91,5 cm. Приватна збирка.

2 Жермен Базен, *Барок и рококо*, Југославија, Београд, 1975.

3 Уље на платну, 57 x 73 cm. Лувр, Париз.

примарно оруђе при цртању, Фрагонар, под утицајем Ђовани Батиста Тијепол (1696-1770.),⁴ оживљава технику цртања мастилом и лавиром. Цео мрко лавирани цртеж стапа се са златастим тоналитетом папира. Маргаритина отмена силуэта сврстава се у Фрагонарове најсрећније ликове чија се бит преноси минималним бројем детаља.

Фрагонар је често обрађивао исти предмет на цртежу и на слици. По некад, цртежи су били студије за касније слике. Припремни цртежи, на пример, постоје за слику Св. Ана поучава Богородицу.⁵

Као и већина уметника "старог режима," и Фрагонар је осиромашео у револуцији, али је и даље наставио да слика и црта: сликао је на сваком делу слободног простора куће жениних родитеља, у Грасу, чак и на степеницама. "Ја сликам"! пркосно је рекао једном млађем посетиоцу, "сликао бих и на леђима ако треба!"

У касно поподне 22. августа 1806. пао је погођен капљом у једној кафани. "Žurnal de l'Ampré" није чак ни објавио његову смрт, јер су његово друштво и његов свет умрли пре њега.

"Овај добри Фраго, тако китњаст и тако сјајан, умре заборављен и непризнат под царством, пошто је видео тријумф сликара који су га презирали и клеветали, називали га јавним развратником, а нису имали, међутим, ни његову машту ни његово техничко знање."⁶

Отприлике у то време су једну од његових слика Посуда за млеко продавали на лицитацији наследници гравера који ју је рерпродуковао и чија је својина била. Постигла је цену од 1 франка и 55 сантима.⁷

Поред Антоана Ватоа, он је један од највећих сликара XVIII века, а у сликарству француског рококоа та два имена представљају блистав почетак и блистав крај епохе у којој француско сликарство постаје узор и преузима водећу улогу.

Жан Оноре Фрагонар је опет унео у сликарство лирски полет, делимично због своје сложеније културе и образовања, које је стекао изучавајући Тијепол и Рубенса, делимично зато што му је дух лепршав, па од тога и његови садржаји постају лакши, а то одговара последњем раздобљу француске монархије.⁸

Треба истаћи и то да постоји велика сличност између графичке технике Фрагонара и Тијепола.⁹ Обе су меке и слободно схваћене, али док је Тијеполова техника остала линеарна, Фрагонар је "сликао" цртеже преко претходно стављене креде.

Фрагонаров "питорескни" и проицљиви цртеж задржава за око нешто неисцрпно. С правом кажемо да је нека линија "проицљива" кад мислимо на линију која сместа бележи и најтананија отступања од нормалнога. Само цртач који је поред тога и велики уметник може да зна како да нагласи своју линију, истичући овде неку избочину, уклањајући тамо неко удубљење, стапајући извијене линије једну у другу, док најзад у ритму његових контура не ухватимо одјек неке емоције испод онога што смо лако могли да примимо као го, буквалан опис.

Литература

1. Majkl Levi, *Istorija slikarstva (od Djota do Sezana)*, Jugoslavija, Beograd, 1975.
2. Žermen Bazen, *Barok i rokoko*, Jugoslavija, Beograd, 1975.
3. Ђина Пискел, *Општа историја уметности 3*, Вук Караџић, Београд, 1974.
4. Kamenko M. Marković, *O slikarima i druge priče*, Sitoprint- Niš, 2010 (treće izdanje).
5. Kamenko M. Marković, *Od Karavadja do Brankušija*, Sven, Niš, 2013 (drugo izdanje).
6. Саломон Ренак, *Аполо*, Српска књижевна задруга, Београд, 1951.
7. Е. Фромантен, *Стари мајстори*, Матица српска, Нови Сад, 1952.

4 Лувр, Париз.

5 Валасова збирка, Лондон.

6 Мајкл Леви, *Историја сликарства од Ђота до Сезана*, Југославија, Београд, 1975.

7 Најзначајнији сликар епохе неокласицизма. Након француске револуције (у доба Реставрације), њему је као некадашњем члану Конвента (Сената) конфискована сва имовина и одузета су му сва грађанска права и титуле, и био је протеран из отаџбине у Белгију, где је и умро.

8 Смеђи лавиринг, углови опсечени у полугруг, 27,9 x 21,0 cm. Обласни уметнички музеј, Лос Анђелес.

9 Италијански сликар, кога треба сматрати за једног од најсјајнијих цртача у историји.

Полякова Н.Ф.
 ФГБОУ ВПО «Тамбовский государственный университет имени
 Г.Р. Державина» - Тамбов, NataP068@yandex.ru

821.161.1-32"19"

СВОЕОБРАЗИЕ МЕНТАЛЬНО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА В РАССКАЗЕ А.Н. ТОЛСТОГО «В ПАРИЖЕ»

ORIGINAL OF MENTAL AND GEOGRAPHICAL SPACE IN THE STORY BY A.N. TOLSTOY "IN PARIS"

Аннотация: В работе предпринимается попытка выявить своеобразие психологического состояния русского эмигранта в условиях чуждого ему ментально-географического топоса на примере малоисследованного рассказа А.Н. Толстого «В Париже» (1921). Доказывается, что в этом произведении писатель ярко воссоздает внутреннюю жизнь главных героев, показывает сущность и характер их душевных переживаний. В статье анализируются психологические аспекты влияния на внутреннюю жизнь персонажей А.Н. Толстого «своего» и «чужого» географического пространства, показывается трансформация свойств их личностей под воздействием иной этнонациональной среды. Психологизм в рассказе писателя достигается как непосредственным воспроизведением внутренней речи персонажей, образов, возникающих в их воображении, сознании, памяти, так и описанием выразительных жестов, особенностей речи, мимики. Доказывается, что губительное воздействие «чужого» географического пространства приводит к разрушению личного пространства героев.

Ключевые слова: русская литература XX века, А.Н. Толстой, рассказ «В Париже», ментально-географическое пространство, личное пространство.

Abstract: The work gives an attempt to emphasize original of psychological condition of Russian emigrant in conditions of an alien mental and geographical topos based on the example of few research tale by A.N. Tolstoy "In Paris" (1921). It is proved that this work shows how the author create inner life of main heroes, he shows the existence and character of their spiritual worries. The article analysis psychological aspects of influence to the inner life of heroes by A.N. Tolstoy "original" and "alien" in geographic space, there is a transformation of qualities of its personalities according to the influence by its ethnic and national area. Psychology in the author's story is connected with the reproduction of the inner speech of personages, images, which is reproduced by imagination, consciousness, memory, by the description of gestures, peculiarities of speech. It is proved, that bad occasion of an "alien" of geographical space caused the destruction of personal space of heroes.

Key words: Russian literature of the 20th century, A.N. Tolstoy, story "In Paris", mental and geographical space, personal space.

Творчество одного из ярких русских писателей XX века А.Н. Толстого (1883 – 1945) изучалось как советскими литературоведами (А.В. Алпатов, В.Р. Щербина, Л.М. Поляк, С.Г. Боровиков, А.В. Алпатов, И.С. Рождественская и др.), так и современными исследователями (В.В. Петелин, А.Н. Варламов, Л.А. Трубина, Ван Дунмэй, Е.П. Лынова, В.М. Сахарова и др.). Однако в большинстве случаев обращение литературоведов к творчеству Толстого всё же ограничивалось написанием биографических очерков, рассмотрением проблемы упадка дворянского и мещанского быта в произведениях писателя, обращением к анализу его исторической прозы. Мало написано о том, что составляет собственно поэтико-философское своеобразие творчества Толстого.

В дореволюционной прозе писатель особое внимание уделял функционированию художественного пространства, для его произведений характерны такие постоянно взаимодействующие между собой категории, как личный, открытый и закрытый топосы. Эта проблема достаточно подробно разработана в диссертации А.Н. Федоровой (2004), в

которой исследуются типичные для Толстого образы художественного пространства (усадьба, город, вода, дорога). Однако до сих пор много загадок таит эмигрантский период творчества писателя, который отличается как особой мировоззренческой спецификой, так и своеобразием постижения писателем категории художественного пространства, в частности, феномена «чужого» топоса, обусловленного конкретными ментально-географическими реалиями.

Первые два года эмиграции Толстой провел в Париже (1919-1921). Здесь же он создал рассказ «Н.Н. Буров и его настроения» (октябрь, 1921), который был опубликован в журнале «Современные записки» в 1922 году в IX книге. Представляется, что это произведение является своеобразной квинтэссенцией тяжелого эмигрантского опыта Толстого, его художественно-философским воплощением. Позднее, уже в 1923 году, рассказ был переработан Толстым и получил название сначала «В Париже на четвертом этаже», затем – «В Париже». Изменение заглавия определило особую значимость географического пространства в произведении. В то же время рассказ насыщен тонким и глубоким психологизмом, типичными «настроениями» эмигрантов. «Чужой» топос и личное пространство героев активно взаимодействуют между собой.

В первой редакции рассказа писатель ставит акцент на описание сложной палитры чувств главного героя – Н.Н. Булова и его любимой девушки Людмилы Ивановны. Главным для них является надежда на возвращение домой. В этом смысле произведение носит автобиографический характер. Как и многие русские эмигранты, Николай Николаевич и Людмила Ивановна остро переживают психологическую травму отчуждения от родины. Не случайно в первой редакции рассказа эпиграфом были строки из народной песни «О-хо-хохонюшки! / Скучно жить Афонюшке / На чужой сторонюшке». Эти строки отражают глубину страданий русского эмигранта Булова, который отрыве от России не видит смысла собственного существования.

Интуитивно герой пытается сформировать свое некое межпространство, найти способы сохранения связи с исторической родиной. Причем «свое» и «чужое» пространства постоянно взаимодействуют, их границы Булов постоянно пересекает и фактически, в своем собственном воображении.

В этой связи в рассказе особое значение приобретает хронотоп жизненного пути, несущий героям надежды и разочарования, разлуки и встречи, испытания и преодоления. Главным разочарованием для них стала смена географического топоса: родного – на чужой парижский. Разлука с семьями в «своем» топосе привела к встрече Булова и Людмилы Ивановны в «чужом». Их личное пространство подверглось трагической деформации. В блестящем Париже Булов душевно гибнет вместе со старой Россией, и, как ему кажется, только русская земля может стать для него спасением. Не случайно герой предпринимает отчаянную попытку через Финляндию пробраться на родину, но возвращается с трагическим открытием: «России больше нет, а есть кладбище и страшные люди, не похожие уже больше на людей, — все сошли с ума...».

Не найдя выхода из сложившейся ситуации, Булов дошел до отчаяния и стал думать о самоубийстве, желая избавиться от душевного бремени. Одиночество героя толкает его к окну, которое является межпространственным элементом между реальной жизнью и вечной, а также символизирует личное пространство героя: «Туманные сияния фонарей в черной пропасти за окном, кажется, только и караулят это щупленькое тельце [Булова. – Н.П.] <...>». «Туманные сияния фонарей» - это метафора России, а «черная пропасть» - Парижа, внешне благополучного, но вызывающего полное отторжение у героев: «Булов <...> со спокойным отчаянием глядел на <...> плывущие впереди него холеные, волосатые, лысые, самодовольные, унылые, чужие, чужие затылки».

Герой отгородился от парижского топоса воображаемым «магическим кругом». Он переживает утрату дома как некую высшую ценность для человека: «У папуаса - свой собственный шалаш. А у меня – нет. России – нет. Кончено. А вот всё-таки живу, - странно...»¹. Невозможность бытия вне родного пространства констатирует для себя герой: «Оторвался от племени, от земли, от страны, от прошлого и будущего... Обезьяны – и те чахнут в зоологических

1 Толстой А.Н. *Н.Н. Булов и его настроения* // *Современные записки*. Париж, 1922. Кн. IX. С. 116.

садах в тоске по родным джунглям... Логически – смерть...»².

Людмила Ивановна в некоторой степени противопоставлена Бурову. В новом ментально-географическом пространстве героиня старается смириться с происходящим и создать свой собственный мир. Она не живет прошлым, а лишь хранит в памяти образы матери и брата, о которых не имеет сведений, и молится о них как о живых, надеется создать семью с Буровым. И именно она и спасает героя от последнего шага.

Для характеристики своих персонажей писатель использует косвенную форму психологического анализа, т.е. «выражение особенностей речи, речевого поведения, мимического и других средств внешнего проявления психики через психологическую интерпретацию»³. В рассказе много художественных деталей подобного рода: Буров «заткнулся каменной крышкой», «побарабанил о край стола пальцами», «едва удержался там, на лестничной площадке, чтобы не закричать от отчаяния и боли» и др.

На протяжении всего повествования герои характеризуются эпитетами, имеющими негативную оценку. Буров определяется прилагательным «брезгливый», что выражается в открытой неприязни и отвращении как к окружающим, так и к себе: «губы сжаты брезгливо», «брезгливо тащил свое тело», «брезгливая усмешка». Для описания героев неоднократно используются прилагательные «темный» и «черный»: «темные усы», «черный пиджак», «черный табак» Бурова, «темное отчаяние» Людмилы Ивановны и сама она «худенькая и черная» и др.

Образы помещений в рассказе определяют стиль жизнь героев. В стенах пыльной и тесной конторы, где служат герои, происходят важные для них события, связанные с мотивами встречи и расставания, «узнания» и «неузнания» родственной души, бегства и возвращения. Жилье Бурова, в котором отсутствует домашний уют, символизирует утраченные счастье и надежды, разочарование, отчаяние, пустоту, неполноту бытия. Атрибутом помещения является окно, функционирующий как пограничный пространственный элемент. Оно настраивает Бурова на размышления и воспоминания о России, о смерти, помогает почувствовать присутствие другого мира: «И вот наконец у этого окна, в сумерках, Буров думает, что лучший час его будет часом освобождения от невыносимой более жизни, - вечный сон, покой, столь темный и столь глубокий, как бесконечная, ледяная бездна вселенной...»⁴.

Еще одним атрибутом помещения является лестница, которая всегда символизирует движение вверх-вниз. В этой связи ярко реализована оппозиция «вверх-вниз», одновременно символично образующая кольцевую композицию в произведении. В начале рассказа герои ведут разговор на лестнице конторы, спускаются и ссорятся, что символизирует конец и душевную катастрофу героев. В конце произведения описывается, как Буров тяжело поднимается к Людмиле Ивановне на пятый этаж. Его движение «вверх» становится символом надежды, возрождения Бурова к новой жизни. Характер героя трансформируется: тоска и отчаяние сменяются любовью-жалостью к Людмиле Ивановне, желанием через создание семьи построить «свой» новый мир. В хронотопе жизненного пути героя появляется спасительный мотив брака.

Таким образом, пространство России духовно связано с личным пространством героев, в то время как «чужое» географическое пространство его разрушает.

Использованная литература

1. Бахтин М.М. *Формы времени и хронотопа в романе* // Бахтин М.М. *Вопросы литературы и эстетики*. М., 1975.
2. Бугаева Л. *Экспатриант на киноэкране: культурная идентичность и эмоциональная этнография* // *Новое литературное обозрение*. 2014. №127 // URL:
3. <http://www.nlobooks.ru/node/5162>
4. Есин А.Б. *Психологизм* // *Введение в литературоведение*. М., 2004.
5. Толстой А.Н. *Собр. соч.: в 10 томах. Т. 2*. М., 1982.

2 Толстой А.Н. *Н.Н. Буров и его настроения* // *Современные записки*. Париж, 1922. Кн. IX. С. 121.

3 Толстой А.Н. *Собр. соч.: в 10 томах. Т. 3*. М., 1982. С. 98.

4 Толстой А.Н. *Н.Н. Буров и его настроения* // *Современные записки*. Париж, 1922. Кн. IX. С. 119.

МОРАЛЬ КАК ВОЗМОЖНЫЙ МЕХАНИЗМ ПРЕПЯТСТВОВАНИЯ ДУХОВНОСТИ И ПРОВОЦИРОВАНИЯ КУЛЬТУРНЫХ БАРЬЕРОВ

MORALITY AS A MECHANISM FOR PREVENTING SPIRITUALITY AND PROVOKING CULTURAL BARRIERS

Аннотация: Статья посвящена негативному влиянию морали на духовность и межкультурную коммуникацию.

Ключевые слова: мораль, нравственность, духовность, культура.

Abstract: This article is about the negative impact of morality on spirituality and intercultural communication.

Keywords: morality, ethics, spirituality, culture.

Мораль – как совокупность норм поведения вытекающих из общественно принятых представлений о добре и зле, неизбежно является спутником абсолютно любой известной истории, цивилизации. И хотя сам термин введен древнеримским политиком и философом Цицероном в первом веке до нашей эры, в качестве негласных правил и традиций она появилась едва ли не на заре становления самых ранних человеческих общностей. Еще за тысячелетия до возникновения первых законов, юриспруденции и права, человек, будучи склонным к массовидному поведению и подчинению мнению большинства членов сообщества, как правило, принимал мнение коллектива (рода, племени, клана) выше своих собственных взглядов и интересов. Однако и спустя многие сотни лет, положение вещей не изменилось.

Так, например, в конце 19 века видный французский социолог, психолог и антрополог Гюстав Лебон попытался теоретически обосновать наступление «эры масс» и связать с этим общий упадок культуры. Он полагал, что в силу волевой неразвитости и низкого интеллектуального уровня больших масс людей, ими правят бессознательные инстинкты, особенно тогда, когда человек оказывается в толпе. Здесь происходит снижение уровня интеллекта, падает ответственность, самостоятельность, критичность, исчезает личность как таковая.

В истории социально-гуманитарной мысли представлен весьма широкий спектр взглядов на природу морали. Так, например, утилитаризм (Д. Бентан, Д. Милль) и американский прагматизм (Пирс, Джемс, Дьюи) трактует её как фактор выгоды, субъективного и приземленного благоустройства собственной жизни. Марксизм и неомарксизм (К.Маркс, Ф.Энгельс, В.Ленин, Г.Плеханов, Л.Троцкий, П.Тольятти, И.Сталин, С.Жижек) акцентирует внимание на социальной детерминации морали.

В рамках глобальных теорий «исторического круговорота» (Д.Вико, А.Тойнби, О.Шпенглер, Л.Гумилев)¹²³ базовым источником морали, нравственности и кажущейся свободы выбора являются мощные и скрытые от поверхностного наблюдателя глубинные исторические процессы «круговорота цивилизаций». «Деятельностный подход» в советской психологии (Л. Выготский, Д. Узнадзе, П. Гальперин, А. Петровский, В. Бехтерев и др.), утверждает, что процессы формирования морали, нравственности и поведенческого выбора есть атрибуты человеческой

1 Новый энциклопедический словарь, М.: Большая Российская Энциклопедия, 2005.
2 Гюстав Лебон Психология народов и масс. - М.: Академический проект, 2011. -
238с.
3 Бертран Рассел. История западной философии. В 3 кн. Новосибирск: Сиб. унив. изд-во; Изд-во Новосиб. ун-та,
2001.

деятельности, выражения специфических ее сторон⁴.

Однако авторское мнение в этом вопросе тяготеет к позициям классического экзистенциализма (С. Кьеркегор, М. Хайдаггер, А. Кожев, А. Камю, Ж. - П. Сартр) в рамках которого, несмотря на заметную разницу в положениях, можно выделить несколько базовых теоретических положений по заданной проблематике: скрытую индетерминированность человеческого выбора, его несводимость к причинам и следствиям, изначальную свободу человека, фундаментально неистребимое противоречие морали и нравственности⁵. Последний тезис, кстати говоря, впоследствии был перенят и доведён до крайности постмодернистами (Ж. Бодрийяр, Ж. Деррида, Ж. Лакан, Ж. Делез, Ф. Гваттари, П. Клодвски, М. Бланшо и др.)⁶ в трудах которых нравственность, чаще всего, отождествляется с так называемым «путем к единичности», а мораль с «голосом тоталитаризма». Данная позиция, безусловно, совпадает и с авторским мнением⁷.

Так в чём же выражается пагубное влияние моральной нормативности на духовность, как отдельной личности, так и общества в целом? Во-первых, оно (влияние) заложено уже в самих методах воздействия. Претендуя на статус «истины в последней инстанции» мораль не просто предполагает ненавязчивое предоставление первичной информации к размышлению, а устанавливает критерии добра и зла, что называется, без объяснения причин. В результате у индивида не формируется этика сомнения, отсутствует критическое мышление и, как следствие, нарушается рефлексивная функция в целом. Иными словами, отвечая на вопросы «что делать?» и «как делать?» мораль всегда уклоняется от ответа на вопрос «почему?». Во-вторых, мораль зачастую является противником творчества в различных его проявлениях, тем самым затормаживая развитие искусства. Видя в нем опасные, с точки зрения общепринятых норм, элементы, а также конкуренцию в сфере влияния на общественное сознание, она постулирует выделение таких категорий в творчестве как «контркультура», «нонконформизм» и так далее, приравнивая их к девиантному поведению. В-третьих, неотъемлемым атрибутом усвоения норм морали всегда была стереотипизация и поголовное навешивание ярлыков. Так как попытка увидеть все вещи заново и в подробностях, а не как типы и обобщения, утомительна, то повседневной жизни именно предшествующее получению соответствующих данных (априорное) суждение уже содержит в себе вывод. Эти факторы подтверждают тот факт, что мораль не может быть единственным мерилем в вопросах оценочных суждений и безоговорочной доминантой системы воспитания. Как говорил немецкий педагог и политик А. Дистевберг: «Плохой учитель преподносит истину, хороший – учит её находить». В противном случае, не подкрепленная этикой научного скептицизма, она (мораль) превращается в благодородную почву для межкультурного шовинизма и мировоззренческого эгигонства.

Дабы не быть голословным, хотелось бы привести некоторые примеры мнений респондентов – участников фокус-групп по заявленной проблематике, проводимых в рамках авторского диссертационного исследования. Опрос проводился по принципу простого случайного отбора среди молодёжи от 18 до 30 лет. Отвечая на вопрос, существуют ли принципиальные отличия «морали» и «нравственности», большинство участников опроса заявили, что, как правило, под первым понимают свод правил и норм, созданных обществом, а под вторым субъективную совокупность принципов основанных на личностных размышлениях и переживаниях конкретного человека. Вопрос, относительно того, считает ли респондент себя нравственным человеком, вызвал расхождение ответов. Половина старается придерживаться определённых убеждений, даже если это не предписано общественной моралью, другая половина себя нравственными не посчитали, хотя это было сделано, скорее, из соображений скромности. Из причин, повлиявших на формирование собственных принципов, были названы: родительское воспитание, образование, общение с друзьями, мнения авторитетных людей, книги, жизненный опыт в целом. Практически все респонденты, признали необходимость контроля государства над общественной моралью. Личное отношение к идеологии в целом, было не то что бы одобрительным, но весьма терпимым, многие приписывают ей функции

4 Ракитов А.И. Марксистско-ленинская философия. М., 1986;

5 Вико Д. Основания новой науки об общей природе наций. М., Киев, 1994. - 628 с

6 Тойнби А. Дж. Постигание истории: Сборник / Пер. с англ. Е. Д. Жаркова. - М.: Рольф, 2001-640 с.

7 Шпенглер О. Закат Европы. М: «Наука», 1993. - 592 с.

некого базиса, от которого человек должен отталкиваться на пути дальнейшего, уже именно нравственного развития. Среди характерных черт, отличающих нравственного человека, участники исследования выделяли: рациональность и умение отстаивать своё мнение, силу воли, справедливость, ответственность, способность к сопереживанию, лидерские качества, критическое мышление, приверженность десяти Библейским заповедям. По поводу большинства из данных характеристик участники дискутировали, не соглашаясь друг с другом, что именно эта черта является ключевой в понятии нравственности. Респондентам также было предложено привести пример литературного или киногероя, который, по их мнению, обладает наиболее ярко выраженной нравственностью, и отдельно персонажа, который наиболее устойчиво ассоциируется с моралью. Показательные ответы по первому пункту: князь Мышкин (Достоевский; «Идиот»), граф Монтекристо (А. Дюма), Родион Раскольников (Достоевский; «Преступление и наказание»), Нестор Махно (реальный человек, а также как персонаж сериала «9 жизней Нестора Махно»), Грегори Хаус (главный герой сериала «Доктор Хаус»), Андрей Быков (сериал «Интерны»), Халк (герой серии комиксов Marvel персонаж одноимённого фильма). С моралью же часто ассоциируются: Чичиков (Н. Гоголь «Мёртвые души»), Тарас Бульба (одноимённая повесть Н. Гоголя), Гендальф (Джон Толкин; «Властелин Колец»), судья Дредд (одноимённый фильм), Мальвина (фильм «Приключения Буратино»), Бэтмен (герой серии комиксов DC и персонаж одноимённого фильма). На вопрос о том, чем вы будете руководствоваться в сложной критической ситуации, респонденты отдали предпочтение нравственным принципам, а не морали и законам, даже в случае если второе будет противоречить первому. Однако, так же, многие признали, что стопроцентно гарантировать такое своё поведение не могут, ибо каждый может ошибаться, проявить слабость и вообще, рассуждать можно исходя из конкретной ситуации и конкретных действий, которые зачастую расходятся со словами. В завершение дискуссии, у её участников спрашивали, как они видят перспективы развития и вообще любой динамики в целом, таких явлений как мораль и нравственность. Респонденты, так или иначе, сошлись во мнении, что мораль будет всегда, изменяя лишь внешние формы. Изменить это может только некий глобальный катаклизм, мировая война или иное явление, связанное с падением института государственной власти и большинства традиционных общественных устоев. Если же этого не произойдёт, что гораздо более вероятно, то общее влияние морали будет только усиливаться, хотя её нормы претерпят существенные изменения, вплоть до прямо противоположных позиций. Нравственность же, как феномен так же будет существовать, по крайней мере, в ближайшем будущем, однако многие отметили, что процент нравственных людей будет сокращаться. Респонденты прогнозировали дальнейший рост популярности материальных вещанских ценностей на фоне общего цинизма и поголовного безразличия. Звучала версия о циклической динамике нравственности, когда её уровень неизменно сокращается до того момента пока не рухнет действующая цивилизация, после чего нравственность возрастает и это даёт начало новой культуре, и так бесконечно до самого апокалипсиса.

Двойственное отношение к морали наглядно демонстрирует как свободолюбие, индивидуальность и непосредственность молодых людей по отношению к идеологии и массовой пропаганде, что говорит о достаточно высоком интеллектуальном развитии, так и о наличии определённого здравого смысла в плане признания неизбежности существования определённого контроля общественных норм. В заключении хотелось бы отметить, что такие понятия как «добро», «зло» субъективны по своей сути, и решать, что есть что, не входит в компетенцию ни одной из человеческих инстанций.

Список использованной литературы:

1. Новый энциклопедический словарь, М.: Большая Российская Энциклопедия, 2005.
2. Гюстав Лебон Психология народов и масс. - М.: Академический проект, 2011. - 238с.
3. Бертран Рассел. История западной философии. В 3 кн. Новосибирск: Сиб. унив. изд-во; Изд-во Новосиб. ун-та, 2001.
4. Ракитов А.И. Марксистско-ленинская философия. М., 1986;
5. Вико Д. Основания новой науки об общей природе наций. М., Киев, 1994. - 628с.

6. Тойнби А. Дж. Постигание истории: Сборник / Пер. с англ. Е. Д. Жаркова. - М.: Рольф, 2001-640 с.
7. Шпенглер О. Закат Европы. М: «[Наука](#)», 1993. - 592с.
8. Гумилёв Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Под ред. доктора геогр. наук. профессора В. С. Жекулина. 2 изд. испр. и доп.: Изд-во ЛГУ, 1989. - 496с.
9. Большой психологический словарь. - М.: Прайм-ЕВРОЗНАК. Под ред. Б.Г. Мещерякова, акад. В.П. Зинченко. 2003.
10. Гайденко П.П. Экзистенциализм и проблема культуры. М., 1963;
11. Философия: Энциклопедический словарь. - М.: Гардарики. Под редакцией А.А. Ивина. 2004
12. Иванишин А. А. Сравнительная характеристика морали и нравственности сборник конференции «Общество, общности, человек: в поисках вечного мира». 2013 г.

Проф. д-р Стојан Пржовски
 МСУ Г.Р. „ДЕРЖАВИН“ Свети Николе - Битола
 Нада Пржовска
 Дипломиран психолог

ЕТИЧКИТЕ И РЕЛИГИОЗНИТЕ ДИМЕНЗИИ НА БУДИЗМОТ ВО ИНДИСКАТА ПСИХОЛОГИЈА И ФИЛОСОФИЈА

Суштествената идеја на будизмот е искажана со овие Будини зборови: „Укажувам само на едно единствено нешто, на страдањето и на ослободувањето од него.. Како што морската шир е проникната само со еден единствен вкус, со вкусот на солта, исто така, ученици мои, ова учење и оваа дисциплина се проникнати со еден единствен вкус, со вкусот на ослободувањето“.

Во поновото време етичките и религиозните погледи на будизмот во индиската психологија и философија, претставуваат најизразита манифестација на душевниот живот на човекот, како есенцијални постулати коишто се обидуваат да го објаснат светот како ентитет и да дадат еден општ поглед за светот и животот на човекот.

Философијата на живеењето, е испреплетена со етичките, религиозните и психичките доживувања на индивидуата, но философијата на религијата не е иста со емпириската психологија на религијата, која само ги утврдува религиозните факти од религиозните доживувања, туку треба да биде теорија на религијата. Затоа философијата на религијата мора да ги рационализира и сфати теоретските сознанија во научните апстрактни појави.

Религијата се состои во извесни основни религиозни доживувања кои произлегуваат од религиозното уверување и кое како такво добива рационален израз. Иако, во овој поглед има тешкотии сепак религиозниот живот е највисок живот кој многу повеќе го надминува рационализмот, но не дава да се сведе на рационално потполно непротивречни поими. Секое рационализирање на религијата, ја осиромашува религијата, особено во она што е најдлабоко и најбитно. Религијата е животот, а животот не може да се исцрпи со самото рационално сознание, затоа религијата е она што е највнатрешно и најскриено, а затоа и најтајанствено во човечката душа што не подлегнува на никаква рационализација. Тоа значи дека верскиот карактер на религиозното верување мора да биде сочуван и не смее да биде рационализиран (Вебермин) . Но тоа не значи дека треба да се остане на некое ирационално гледиште, ако религијата не се сфаќа како нешто чисто субјективно, туку како израз на некое објективна реалност.

Европската цивилизација не е заснована само на разумот и рационалноста, туку на ирационалноста, али и на верата во која на ирационалноста не треба да се гледа на нешто негативно или болно.

Така познатиот руски философ Александар Мења смета дека „Верата, религијата – е исклучително детален симболички фактор на човечкото постоење“. Затоа, се поставува прашање; Дали можеме верата и религијата да ја сметаме за примарен фактор (*homo-religiosus*) како најстар архетип во создавањето и развојот на другите антрополошки дисциплини, пред се социјалните и политичките идеи.

Како што христијанството придонело за развојот на Европската култура и внело во неа поедини идеи од израелско-христијанската и грчко-римската традиција, исто така на Исток будизмот има голем придонес за светската култура и цивилизација.

Буда живеел во VI век пред н.е. бил принц, со име Сидарта Гаутама, заштитен од страдањата на овој свет. Кога сепак ги спознал, најпрвин започнал преку бездомност и аскетизам да бара ослободување, но откако не дошол до него, почнал да медитира и остварил совршено *просветлување*, се разбудил, со што го добил вечното име, кое значи „Разудениот“.

„Сè е болка и страдање (*сарвам дукхам*) – тоа е појдовната точка на будистичкото учење. Раѓањето е болка, болеста е страдање, староста е страдање, смртта е страдање, грижата, желбите, тагата и неспокојствата се страдање и болка...“¹ Буда создал особен систем за совладување на болките во светот и за прекинување на текот на бесконечното раѓање. Врз

1   Лоренц д-р Борислав; Психологија и философија религије, Д.Д Београд

основа на неговите учења и на огромниот број на мислителите кои ги следат основните идеи на Буда, оттогаш до денес будизмот е едно од најактивните етички и духовни движења на Истокот. Будистичката медитација се рашири во Цејлон, Индокина и Кина, а до XII век и во Јапонија. Сите овие различни медитативни школи не се застапуваат за верско доживување, туку проповедаат дека спасувањето може да го постигнат луѓето такви какви што се. Главната идеја е прочистување и будење, не постои стремеж или трансцендентален апсолут, целта е морално и естетско збогатување и заздравување преку медитирање. Основна тема во будизмот, она што е негова основна определба – *џана* (на јазикот пали), *дјана* (на санскрит), *ч’ан* (на кинески), *зен* (на јапонски) – значи: *медитација*.

Целта на медитацијата е да се развие свеста и мудроста. Нејзин врв е *концентрацијата*, како осми дел од целосното будистичко учење – кое пред тоа ги содржи следните елементи: облагороден или правилен поглед на светот; благородни, добри намери односно мислења (двата први дела спаѓаат во учењето за сознието - *пана*); облагороден говор; благородно правилно дејствување; облагороден или правилен начин на живот (овие три дела спаѓаат во учењето за моралот - *шила*); облагороден или правилен напор; правилно внимание (заедно со облагородената или правилната концентрација, овие три дела спаѓаат во учењето за медитацијата - *самади*).

Концентрацијата, која претставува сосредоточеност, но и јасна согледба, значи насобирање на сето внимание на духот во една точка. Со тоа се постигнува ослободување. „Развивајте ја концентрацијата – вели Буда – зашто оној кој е сконцентриран нештата ги разбира во нивната реалност“²

Будистичкиот систем се дели на развивање на смиреноста и на развивање на внатрешната визија.

Смиреноста се однесува на секнување на сетилните манифестации и на смиреноста на свеста и на личноста. Постојат 40 теми на медитирањето што служат за вежбање, односно за „кротење на виманието“. Целта е оној кој вежба континуирано ментално да биде сосредоточен врз еден предмет, односно да достигне стадиум сличен на стопување со него. Постојат осум нивоа на ваквата состојба на свеста и секоја претставува поинтензивна и посуптилна концентрација.

Во равитокот на *внатрешната визија*, Буда инсистира на чистата перцепција (интуиција), која претставува забележување на нештата онакви какви што се, без вклучување на погледи и сфаќања кои ќе влијаат врз нивното прифаќање. Ваквите вежби има неколку десетици, се сведуваат на непосредно забележување, или интроспективно набљудување, на телесните појави, а чувствата, на свеста и на мисловните содржини. Овие вежби се нарекуваат и постојаност на виманието (*самипатана*). Со помошта на овој вид медитација сака да се оствари полна свест за содржините на духот. На секој елемент и миг на свеста му се дава исто значење и се регистрира нивнотот настанување, траење и нестанување. Следната постапка е патот на согледба, односно на се пофино и поточно забележување на активноста на духот. Ова кулминира со престанување на душевните процеси (*нирвана* на санскрит, односно *нибана* на пали јазикот), т.е со посакуваното целосно запирање или укинување на свеста (кое се нарекува *нирода*).

Целта на будистичката медитација е развивање на личност чии главни карактеристики се спокојство, добрина и интелектуална проникливост, а самиот објект (темата) на медитацијата се избира според темпераментот и карактерот на ученикот. Преку вежбањето се попречуваат нивните негативни тенденции и духот се урамнотежува и смирува. Принципот е да се поттикнува и како објект на контекстот да се зема оној душевен фактор кој владее со соодветна личност.

Оној кој стигнал до крајот на посакуваниот медитативен пат се нарекува *арахат*. Тој претставува идеален тип на здрава личност, т.е тој е совршен, идеален човек, целосно интегриран мудрец, кој допрел до највисокото духовно сознание, дошол до крајната можна точка на духовниот развој.

Нирвана е високата крајна цел на будизмот. Таа не се постигнува лесно. Потребен е тренинг и интелектуален напор. Предуслов е личноста да созрее и да има добра самосогледба. Значи,

условите за постигнување на нирвана се етички, спознајни и контемплативни. За тоа треба да се минат три пата: патот на моралната преродба, спознавањето на условеноста на егзистенцијата и патот на медитацијата.

Медитацијата е составена од кротење на вниманието и од контрола на содржината на свеста. Кон тоа водат два пата: патот на сосредоточеноста и патот на јасната согледба. Со концентрацијата се постигнува смиреност, задлабоченост и единствена сосредоточеност на умот. Развиената задлабоченост води кон вниманието за безобјективната суштина, што всушност, претставува внатрешност на духот без објект. Разбирањето на реалоста таква каква што таа е доведена до мудроста. Кога ќе се развие мудроста, се доаѓа до јасна свест за празнината. Комбинацијата на давата пата води до нирвана.

Објекти за медитација (кои служат за вежбање, „кротење“ на вниманието), како што рековме, се четиринаесет: 1) земја, 2) вода, 3) оган, 4) воздух, 5) бела боја, 6) светлина...

Целта на будистичката варијанта не е да се запре активноста на човековата природа, туку да се навлезе, да се скокне директно во нејзиниот тек. Нераскинатоста на свеста, нејзината сконцентрираност врз едно нешто преку долго издишување и вдишување – тоа е сконцентрираност, тоа е свесна состјба, втемеленост, останување, непрезаситеност, нераскинатост, неразнесеност со она што е промислено, смирено, сконцентрирано како сетило, сила на концентрацијата, правилна концентрација.³ Затоа медитацијата не води кон мистична екстаза, туку кон студена анализа на состојбите на спознајната свест, која не е насочена кон никакво предметно зафаќање како крајна цел. Се работи за метод на редукција, која треба да оствари разладување и замирање на свеста. Во феноменолошка смисла, медитацијата претставува сведување на вниманието врз една точка, која се интерпретира како нулта точка во свеста.⁴

Буда ја развил идејата дека таа величествена цел може да се оствари само преку воздржување од правење зло, само преку правење добро, само преку прочистување на срцето, само преку воспоставување медитација придружена од облагородено (правилно) однесување, кое не му наштетува на ниедно живо суштество. Така во будистичката филозофија се обединуваат моралот и сознанието.⁵

ЛИТЕРАТУРА

1. Radakrisnan, Sarvepali, *Indiska filosofija*, I-II, Beograd, Nolit, 1964
2. Lorenc D-r Borislav; *Psihologija I filosofija religije*, D.D Beograd
3. Филозофија на рания будизъм, София, Евроазија, 1997, 368с.
4. Петрович, Небојша; *Елементи межкултурне психологије*, Београд 2011
5. A. Vareau, *Bouddha*, Paris, 1962
6. *Tako je govorio Buda*, Beograd, 1986
7. G. K. Lounsbery, *Budsticka meditacija*, Zemun 1988
8. Stojanovic, S, *Dvanaeset hramova duha*, Zemun 1989
9. Пржовски, д-р. Стојан, *Филозофија на јогата, епоха* 1998

3 Владета Јеровик; Препоруке и прикази филозофије, религије, книжевности, Београд 2006 од стр 72-78

4 A. Vareau, *Bouddha*, Paris, 1962, p. 21.

5 Види S. Srojanovic, *Dvanaeset hramova duha*, op. cit., str. 83

**ЏОН М. ХОБСОН: ДЕМИТОЛОГИЗАЦИЈА НА
ЕВРОЦЕНТРИЧНАТА ИСТОРИЈА***(Скица)***JOHN M. HOBSON: DEMYTHOLOGIZATION OF THE
EUROCENTRIC HISTORY***(An Outline)*

Резиме: Текстот е само скица за поширока критичка презентација на делата на современиот британски историчар Џон М. Хобсон, кои можат да послужат како повод за плоден меѓународен дијалог. Неговите дела се генерална и радикална ревизија на светската економска и културна историја, и тие наидуваат на позитивен прием кај светски релевантната теорија, наука и уметност. Џон М. Хобсон нуди ново „читање“ и „меморирање“ на светската историја, и поинакво толкување и вреднување на историските процеси, од оние на кои досега сме биле навикнати. Тој прави инверзија на каузалноста на историските детерминанти и демитологизација на односите меѓу Истокот и Западот, во интерес на пообјективно испишување на светската историја и ослободувањето од евроцентричните стереотипи, догми, предрасуди и конструкти. Ова е посебно значајно за Македонија, во напорите и борбата за откривање на нејзината историска вистина.

Клучни зборови: Исток, Запад, мит, историја, стереотипи, евроцентризам, дијалог, демитологизација, Македонија

Abstract: This text is only **an Outline** of a broader critical presentation of the works of the contemporary British historian John M. Hobson, which can serve as grounds for a fruitful **international dialogue**. His works are a general and radical **revision** of the global economic and cultural **history**, and they find positive reception in the world relevant theory, science and art. John M. Hobson offers a new “reading” and “memorizing” of the world history, and a different interpretation and evaluation of historical processes from the ones that we have been used to so far. He makes an inversion of the causality of historical determinants and **demythologization** of the relations between the East and the West, in the interest of a more objective writing of the world’s history and the release of the Eurocentric stereotypes, prejudices, dogmas and **constructs**. This is particularly important for **Macedonia**, in the efforts and struggle to detect its historical truth.

Keywords: East, West, myth, history, stereotypes, Eurocentrism, dialogue, demythologization, Macedonia

*Оној што се познава себе самиот, исто
така ќе признае дека Истокот и Западот не
можат да се раздвојат
(Johan Volfgang Gete, 1818 г.)*

*Европа може да стане моќна само заедно
со Русија
(Владимир Путин, 2001 г.)*

**Поимот „балканизација“ е веќе одамна вообичаен, но слични поими постојат во врска со Русија и Турција, како и со сите други земји, што е доказ за огромна несигурност, која е, меѓу другото, последица на незнаење. (Подвлекол - Д.С.)
(Erhard Busek, 2007 g.)**

1. Историскиот факт дека Џон М. Хобсон својата најпозната книга, со должен пиетет, му ја посветува на својот славен дедо Џон Аткинсон Хобсон, и неговите „еретички“ книги, кои биле клучни во формирањето на светогледот на неговиот внук, доволно зборува за променетата вредносна визија, со која на почетокот на 20 век започнува една поинаква и „ненавикната“ валоризација и „херменевтика“ на милениумските историски процеси ширум светот. Ова посебно се однесува на низа економски, политички и културни процеси во историјата на бројни Афро-Азиски, Евро-Азиски, Азиски и други „ориентални“ цивилизации и култури, и битното и трајно влијание на „Источниот“ свет врз „Западниот“ свет. Згора на ова, не смее да се занемари ни фактот дека и В. И. Ленин, во своите истражувања и анализи на процесите на „империјализмот како највисок стадиум на капитализмот“, со голема почит - сметајќи го за искрен пацифист и реформист - ги користи анализите и сознанијата до кои дошол Џон Аткинсон Хобсон во својата студија за развојот на светскиот империјализам од крајот на 19 и почетокот на 20 век.¹

2. Содржински, двете најпознати дела на „младиот“ Хобсон (2004/2012) претста-вуваат ризница на знаења и спознанија за историјата на светот. Тој приложува енор-мно широка, сериозна и документирана аргументација за радикално „превреднување на сите вредности“ (Ниче) на Западната историографија и културологија, и исцртува нова историска мапа на илјадагодишни глобални процеси. Од потребна историска и критичка дистанца, објективно и непристрасно - како што доликува на еден вистински научник - Хобсон ја анализира дијалектичката интерференција и взаем-ните влијанија на различни цивилизации и култури, во текот на еден милениум, при што, речиси по правило, Источните „извори“ прават „потоци“ и „реки“ кои се влеваат во Западните „мориња“ и „океани“, и го глобализираат современиот светски империјален поредок и неговата хиерархија и хегемонија. Сепак, и покрај хетерогената и дифузна тематизација (од Африка до Јапан, од Арапскиот ориент до Индијскиот „ориент“, од Русија до Монголија, Кина и Кореа, итн.) главното внимание на Хобсоновите анализи е постојано концентрирано врз процесот на конципирање на архитектурата на евроцентризм и меѓународните теории и империјални политички практики и доктрини, како евроцентрични културни (посебно етички) конструкти.²

Од друга страна, главната цел на Хобсоновите опсервации е демитологизација на тие и такви конструкти, и нивната амбиција да станат универзално валидни. Една од главните демитологизации на историјата на Истокот и Западот - за кои експлицитно се залага Хобсон - е демитологизацијата на догматското и стереотипно убедување дека Античка Грција, и античкото културно наследство на модерниот Запад, се првата и единствена лулка на светската култура и либерална демократија. Оттука, не треба да не шокира неговата крилатица Муслиманската етика и духот на капитализмот, како повеќе-вековен исламски историски претходник (околу 900-та година) и Источен изворник на Западната Протестантска етика и духот на капитализмот на Макс Вебер, напишана 12 векови подоцна.³

3. Делата на Хобсон наидуваат на позитивен прием кај пошироката научна и културна публика. Иако временски напишани пред, или едновремено, со овие на Хобсон,

1 **Hobson, M. John**, (2004). *The Eastern Origins of Western Civilisation*, New York: Cambridge University Press;

2 **Ленин, Владимир Илич**, (1989). *Империјализмот како највисок стадиум на капитализмот*, Скопје: Комунист;

3 **Hobson, M. John**, (2012). *The Eurocentric Conception of World Politics*, New York: Cambridge University Press;

некои дела, на пр. на Џенет Абу-Лугод, или кај нас преведениот Мартин Бернал, духовно „кореспондираат“ со неговото демитологизирано вреднување на светската историја. Во истиот, но и поширок контекст, делата на, на пр. Едвард Саид⁴, можеме исто така да ги сметаме за духовен „кореспондент“ и „ориенталистички“ пандан на делата на Хобсон.

Иако не се негови директни собеседници и кореспонденти, авторите какви што се, меѓу другите, на пр. Цветан Тодоров⁵ и Александар Зиновјев⁶, кои доаѓаат од различни страни и култури на светот, можеме да ги сметаме за истомисленици и критички „методолошки“ пандани на Џон М. Хобсон. Тие ја споделуваат новата, позитивна, критичка и ревизионистичка „клима“ која започнува да владее во новата светска историографија на културите и цивилизациите, и која се обидува, и во голема мера успева, да се ослободи од вообичаената и навикната евроцентрична валоризација и евалуација на историските настани и процеси ширум светот

4. И покрај тоа што овој имплицитен оптимизам на Џон М. Хобсон не го споделуваат сите ревизионисти на светската историја, сепак - нешто се движи! Со падот на „Берлинскиот ѕид“ и „Железната завеса“, со „отворањето“ на Русија (Советскиот Сојуз) и Кина, практично, се „отвори“ и целиот свет, и со тоа - и покрај новите и крвави војни во кои повторно гинат и страдаат невини луѓе, најмногу деца, и во кои се градат нови ѕидови, се копаат нови ровови, и се плетат нови бодликави жици меѓу нациите и државите - барем науката и културата се здобија со подобри услови за активен меѓународен дијалог на линијата: Исток - Запад; дијалог на добра воља и добра намера, со која ќе се дојде до пообјективна вистина за историјата и денешнината на современите цивилизации и култури, вклучително и македонската.

Овој дијалог има позитивни импликации врз светската политика и геостратешките поместувања⁷. Бавно но сигурно - со скепса, недоверба, ирационален страв, отпори и противења, поради нечии парцијални интереси и стереотипни и погрешни претстави и вековни заблуди - се менува сликата за Истокот во очите на Западот, и обратно. Да се надеваме дека овој дијалог ќе доведе до взаемно признавање⁸ и спознавање на национални и културни идентитети - имено и македонскиот. Овие процеси ќе отворат нови перспективи за светската Источно-Западна историја, и ќе создадат свет во кој ќе има барем малку помалку неправда, нетрпеливост и примитивизам, и барем малку повеќе рамноправност, толеранција и култура на заедничко планетарно живеење како услов за заеднички опстанок; свет во кој ќе има барем малку помалку зло, и барем малку повеќе - човечност.⁹

4 **Бернал, Мартин**, *Црна Аџина*, (2009), Скопје: Табернакул;

5 **Саид, В. Едвард**, (2003). *Ориентализам*, Скопје: Магор;

6 **Todorov, Cvetan**, (2010), *Strah od varvara: S onu stranu sudara civilizacija*, Beograd: Karpos;

7 **Зиновјев, Александар**, (2002). *Запад: Феномен зајаднаштва*, Београд: Наш Дом/L'Age D'Homme;

8 **Busek, Erhard**, (2007). *Otvorena kapija ka istoku*, Beograd: Clio;

9 **Хонет, Аксел**, (2013). *Поспварување: студија од областа на теоријата на признавањето*, Скопје, Аз-Буки;

Консултирана литература (селектирана):

1. **Abu-Lughod, Janet**, *Before European Hegemony*, (1989). Oxford: Oxford University Press;
2. **Bernal, Martin**, *Crna Atina*, (2009), Skopje: Tabernakul;
3. **Busek, Erhard**, (2007). *Otvorena kapija ka istoku*, Beograd: Clio;
4. **Gete, Johan Wolfgang**, (2004). *Zapadno-isto~ni divan; Herman i Doroteja*, Novi Sad, Издавачка књижарница Зорана Стојановића;
5. **Zinovjev, Aleksandar**, (1999). *Velika prekretnica: Kritika zapadne hegemonije*, Beograd: Na{ Dom/L'Age D'Homme;
6. **Zinovjev, Aleksandar**, (2002). *Zapad: Fenomen zapadwa{tva*, Beograd: Na{ Dom/L'Age D'Homme;
7. **Lenin, Vladimir Ili~**, (1989). *Imperijalizmot kako najvisok stadium na kapitalizmot*, Skopje: Komunist;
8. **Said, V. Edvard**, (2003). *Orientalizam*, Skopje: Magor;
9. **Skalovski, Denko**, (2010). *Vo prvo lice ednina (mal li~en kulturolo{ki re~nik - Tom 1, od Ang. do Kult, -)*, Skopje: Az-Buki;
10. **Sokolov, E.V.**, (2001). *Kulturologija: Ogledi iz teorija o kulturi*, Beograd: Prosveta;
11. **Todorov, Cvetan**, (2010), *Strah od varvara: S onu stranu sudara civilizacija*, Beograd: Karpos;
12. **Hobson, Atkinson, John**, (1902). *Imperialism: a Study*, New York, Cosimo.
13. **Hobson, M. John**, (2004). *The Eastern Origins of Western Civilisation*, New York: Cambridge University Press;
14. **Hobson, M. John**, (2012). *The Eurocentric Conception of World Poilitics*, New York: Cambridge University Press;
15. **Hobson, M. Xon**, (2009). *Muslimanska etika i duh kapitalizma, vo Le Monde diplomatique*, NIN, obnovqeno izdawe na srpskom jeziku • januar 2009. • godina IV • broj 39 • (*Potisnuto pam~ewe Zapada*, str. 22-23).
16. **Honet, Aksel**, (2013). *Postvaruvawe: studija od oblata na teorijata na priznavaweto*, Skopje, Az-Buki.

